

POSÍLÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci,
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti,
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce,
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

POSÍLÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životné problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizáciu praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociální práci,
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájme dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných odborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenné kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na prepojenie teoretického zdůvodnenia postupov sociální práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientů a ich reálné možnosti,
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientů prostřednictvím sociální práce,
- otvorenú, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět samých seba očima jiných.

Sociální práce/Sociální práca

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci
Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociální práci

Vydavatel: Asociace vzdělavatelů v sociální práci.

Na vydávání se podílí ZSF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Číslo/ročník: 1/2010

Adresa redakce: ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno
tel.: +420 549 495 224

e-mail: socialniprace@socialniprace.cz

web: www.socialniprace.cz

Redakce: Bc. Pavel Bajer, Mgr. Zdeňka Dohnalová,
Bc. Marie Žižlavská, Bc. Jana Kopřivová,
Olga Cidlová

Foto na titulní str.: www.shutterstock.com

Grafická úprava: Petr Hrnčíř (pethr@seznam.cz)

Korektura: Vilém Kmuniček

Evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

ISSN: 1213-6204

Redakční rada:

Prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc. (předsedkyně/předsedníčka),
prof. PhDr. Libor Musil, CSc. (místopředseda/podpředseda),
Bc. Pavel Bajer (šéfredaktor), Mgr. Martin Bednář, Ph.D.,
doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., Dr. Ing. Alois Kříšťan, ThD.,
doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D., doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.,
PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D. (výkonná tajemnice ASVSP),
PhDr. Libor Novosad, Ph.D. (Společnost sociálních pracovníků),
prof. PaedDr. Milan Schavel, Ph.D., prof. PhDr. Anna Žilová, Ph.D.

Předplatné:

Základní cena 265 Kč/ks vč. DPH, cena pro studenty 165 Kč/ks vč. DPH, roční předplatné (4 čísla) se slevou 10 % 954 Kč vč. DPH, roční předplatné pro studenty (4 čísla) se slevou 30 % 462 Kč vč. DPH, knihkupectví 195 Kč/ks, sponzorské předplatné 1 200 Kč vč. DPH
Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením.
Otištěné příspěvky nejsou honorovány.
Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části.
Otištěné příspěvky jsou povinnou literaturou pro studenty ZSF JU v Českých Budějovicích.
Předplatné zajišťuje jménem vydavatele firma SEND Předplatné

SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA 1/2010

SOCIÁLNÍ PRÁCE A BOJ S CHUDOBOU

časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci
časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociální práci

sp

sociální práce sociální práca

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
na vydávání se podílí ZSF JU v Českých Budějovicích

SOCIÁLNÍ PRÁCE A BOJ S CHUDOBOU

1/2010
ročník 10

RŮZNÉ TVÁŘE
CHUDOBY A NOVÁ
SOCIÁLNÍ RIZIKA
>>> str. 4

GENERÁCIA OHROZENÁ
CHUDOBOU A DEDIACÍ
CHUDOBU RODIČOV
>>> str. 7

SOCIÁLNE SÚVISLOSTI
CHUDOBY
NA SLOVENSKU
>>> str. 64

Editorial..... 1

O čem se mluví – Možnosti a východiska z chudoby a sociálního vyloučení

Sociologický, psychologický a legislativní pohled na chudobu

Sociální práce je symbol kulturnosti a civilizovanosti 4

Málo pozornosti v nás a v našem okolí a příčiny chudoby 7

Naše opatrenia smerujú k riešeniu sociálnej inklúzie..... 9

Sociální práce se skupinami ohroženými sociálním vyloučením

Jeden den se sociálním kurátorem 11

Mladí dospělí po odchodu z dětského domova sú ohrození chudobou..... 15

Jedním z důsledků pobytu ve vězení může být vzrůstající zadluženost 18

Azylový dům v Kojetíně pomáhá matkám s dětmi v – nejen finanční – tísní..... 21

Evropský rok 2010

Agentura pro sociální začleňování pomáhá v romských lokalitách 24

Partnerství neziskových organizací NAPSÍ spolu! proti chudobě 26

Dobrovolnictvo a sociální práce v boji proti chudobě 28

Využití Fondu sociálního rozvoje v boji proti chudobě na Slovensku 31

Výzkum a chudoba

Odráža označení stratená generácia postavenie absolventov na trhu práce? 33

Šetření studentů oboru sociální práce FF UK poukázalo na nedostatky v komunitním plánování vybraných lokalit 36

Odvrácená tvář sociální práce 38

Inspirace pro praxi

Chudoba oslabuje rodinu a ohrozuje budouce generácie 40

Maimonides a „zákony charity“ 42

Anketa

Otázky boje s chudobou a sociálním vyloučením 45

Fakta, vyhlášky...

Výňatek z Národního programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení..... 48

Pohledy na věc

Úřad – M. Ayryer, K. Jegorovová: Ministerstvo pro místní rozvoj pomůže pokrýt výstavbu sociálních bytů..... 50

Kurátor – L. Ptáček: Bytová politika v oblasti prevence bezdomovectví nebude efektivní bez návaznosti na sociální práci..... 51

Neziskovka – M. Kovalčík, D. Hůle: Dokument neodpovídá na otázku: Jak konkrétně stanovených cílů docílit..... 53

Nájemník, právník, politik – S. Křeček: Sociální vyloučení hrozí značně částí nájemců bytů..... 54

Akademické statě

J. Keller: Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby 57

A. Žilová: Sociálne súvislosti chudoby na Slovensku po roku 1990 64

Hangoni: Podiel sociálnej práce na prekonaní dôsledkov nezamestnanosti 77

J. Šimečková: Aplikace rozvojových cílů tisíciletí na situaci sociálně vyloučených v Evropě (Romové a vzdělání) 82

J. Havlíková: Očekávání bezdomovců od sociální služby „azylový dům“ a úskalí jejich interpretace..... 87

H. Matlasová, J. Kupková: Role sociálního pracovníka v posuzování životní situace osob s disabilitou 98

J. Raudenská, M. Raudenský, A. Javůrková: Praktické využití hry u dětí a dospělých..... 108

B. Dobešová: Mateřství soukromé i veřejné – případ instituce SOS dětské vesničky 118

Studentské práce

J. Šťastná: Sociální exkluze na místní úrovni a strategie jejich překonávání 127

Školy se představují

V Pardubicích úzce spolupracují s odbory na magistrátu 137

Recenze 140

Akce..... 150

Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných a neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice, který schválila Rada vlády pro výzkum a vývoj.

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

- 1) Editorial
- 2) O čem se mluví
- 3) Inspirace pro praxi
- 4) Anketa
- 5) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty...
- 6) Pohledy na věc
- 7) Kvalita v sociálních službách
- 8) Akademické statě
- 9) Studentské práce
- 10) Školy se představují
- 11) Recenze knih
- 12) Zprávy, akce, oznámení
- 13) Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko – praktickou a akademickou část. V částech 7 a 8 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích. V některých rubrikách (viz bod 2) Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik) nabízíme prostor pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné.

1) Pokyny autorům akademických textů
Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise. Počet příspěvku od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce. Recenzní řízení je obustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím emailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvatele odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn do tří měsíců od data obdržení staťi.

Nálezitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očíslované. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec staťi.

1. **Titulní strana** obsahuje výstížný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
2. **Český** nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
3. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.

4. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.

5. **Klíčová slova** v angličtině. Použijte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení

6. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)

7. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

8. Tabulky a grafy: Tabulka nesmí být širší než 14 cm a vyšší než 21 cm. Výška písma alespoň 8 – 10.

Při grafech používejte laskavě **výrazně** kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. **Základy výzkumu**. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. **Reinkarnace a hlubinná terapie**. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. **Život mezi životy**. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. **Z trosek likvidace signál celé Evropy**. *Českomoravský profita*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických staťi jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2) Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 50-150 řádků. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb. Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odrazek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtf, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečísľujte. Použijte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, které považujete za důležité, pište rovnou do textu.

3) Pokyny pro formát knižních recenzí:

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí. Rozsah recenze je stanoven na 60–150 řádků, další nálezitosti jsou stejné jako v případě posláni příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: Krizová intervence, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

4) Kontaktní údaje:

ASVSP – Sociální práce / Sociální práce

Joštova 10

602 00 Brno

tel.: +420 549 491 969 (články do publicistické části)

pavel.bajer@socialniprace.cz

tel.: + 420 549 493 586 (články do akademické části)

zdenka.dohnalova@socialniprace.cz

www: http://www.socialniprace.cz

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

vítám vás u prvního čísla roku 2010. Oproti minulým číslům nezačnu obsahovými novinkami, ale zmíním se o našem letitém evergreenu – penězích.

Stejně jako v předchozích letech pokračuje i v tomto roce náš boj na poli finančního přežití časopisu. Obměněná redakce během posledních dvanácti měsíců učinila mnoho rozličných kroků směrem k úsporám a zároveň jsme hledali nové formy propagace a růstu časopisu a jeho odběratelské základny.

Pokud máte možnosti nebo víte, kdo a jak by mohl časopis podpořit, nejen finančně, ale i formou jeho propagace či inzerce, ozvěte se nám prosím všemi možnými komunikačními prostředky. Jestliže máte třeba nápad na oslovení komerční firmy, která patří mezi společensky (sociálně) odpovědné firmy a záleží jí na rozvoji oboru sociální práce a potažmo časopisu, dejte nám prosím též vědět. Budeme vám velmi vděční za pomoc.

Teď už přichází řada na novinky, které jsme připravili. Dospěli jsme k názoru, že obálce časopisu by slušela jednotná a především trvalá grafická úprava. Opustili jsme tedy změnu barvy pro

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

rok 2010 je Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Proto je logické, že jsme tomuto tématu věnovali první číslo 10. ročníku časopisu. Celoevropská pozornost věnovaná chudobě je důkazem toho, že tento jev ani z ekonomicky vyspělé společnosti nemizí. Právě naopak. S přechodem k takzvané postindustriální společnosti dochází k nečekanému vzestupu sociálních nerovností, k polarizaci společnosti a k doprovodnému vzestupu chudoby a bídy. Současné číslo časopisu se zabývá především dvěma okruhy problémů. Za prvé se zaměřuje na některé typické skupiny obyvatelstva, které se obětí chudoby stávají. Chudoba se stává problémem nejen klasických skupin sociálně vyloučených, ale je generována též trhem práce (tzv. pracující chudoba), projevuje se v oblasti rodinné reprodukce (především ženy samoživitelky) a rodí se v oblasti nezvládnuté spotřeby (předlužené domácnosti). Navíc se i v těch nejvyspělejších zemích stává novým ohniskem chudoby nezvládnutá bytová otázka. Druhý okruh, na který chceme soustředit pozornost, se týká způsobů, jak lidem ohroženým

každý nový ročník. Barva obálky zůstane totožná s barvou loga časopisu a fotografie, obrázek či grafický prvek na obálce bude černobílý. Uvítáme, když nám dáte vědět, jak se vám líbí nová obálka. Druhou změnou je zrušení anglického článku v akademické části časopisu. Namísto zveřejňování jednoho anglického článku v každém čísle zvažujeme vydání pátého, anglického čísla, které by obsahovalo několik zatím nepublikovaných statí. Cílem této strategie je zvýšit počet citací časopisu, což je předpoklad zařazení do databáze Web of Science.

Naší snahou nadále zůstává poskytovat vám kvalitní informační servis k vydávaným tématům časopisu. Věřím, že budeme zdrojem poznatků a inspirace pro širokou obec sociálních pracovníků. Sociální práce jako obor má velký potenciál při řešení celospolečenských problémů, říká sociolog Jan Keller v úvodním rozhovoru tohoto čísla. Tento jeho názor může nabýt na údernosti v současné době ekonomické krize, zadluženosti, zvyšující se nezaměstnanosti a dalších sociálních problémů.

Pavel Bajer, šéfredaktor

chudobou pomoci, což přirozeně souvisí s možnostmi sociální práce v této oblasti.

Nástroje, metody a podmienky boja s chudobou sú definované právnymi normami spoločensťa, ktoré sú ovplyvňované faktormi, ako je morálka, zvyky a obyčaje uplatňované v konkrétnom sociokultúrnom prostredí. Oplyvňované sú aj hospodárskou situáciou spoločensťa, ale aj, a to nie nepodstatne, samotnými realizátormi sociálnej práce.

Okrem toho existuje ešte priestor, ktorý nie je ani plne akceptovaný, ani neakceptovaný. Ide o určité nonkonformné snaženia jednotlivcov a skupín, ktorých snahou je „vykryť, či zvládať“ medzery v sociálnej sieti danej aktuálnymi právnymi normami, službami, dávkami a inými opatreniami v spoločensťve zameranými na elimináciu alebo aspoň zmiernenie chudoby.

Téma časopisu je venovaná pozitívnym, ale aj negatívnym súvislostiam sociálnej práce ako vedy aj ako praktickej činnosti v súvislosti s bojom s chudobou.

Jan Keller a Anna Žilová, garanti

Témata časopisu Sociální práce/Sociálna práca na rok 2010

1/2010 Sociální práce a boj s chudobou (garanti prof. PhDr. Jan Keller, CSc., a prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.), termín vydání: konec března

2/2010 Sociální práce s umírajícími (garanti Mgr. Marie Přidalová a doc. PhDr. Beáta Balogová, PhD.), termín vydání: konec června

Smrt je jedinou skutečnou jistotou v lidském životě a zároveň životní situací, jíž se bojíme natolik, že o ní nechceme ani přemýšlet. O to více se stává člověku, který umírá, traumatizujícím zážitkem, a stejně tak jeho blízkým. Druhé číslo 10. ročníku časopisu Sociální práce/Sociálna práca je zaměřeno na pomoc umírajícím lidem a jejich rodinám. Specifickým oborem, který ve spolupráci několika profesních oborů poskytuje komplexní podporu těmto lidem, se jmenuje paliativní péče. Vychází z celostního přístupu k nemocnému člověku. To na jedné straně znamená, že se snaží řešit obtíže fyzické, psychické, sociální a duchovní; na straně druhé tento přístup stojí také na tom, že objektem péče není pouze člověk, který prochází náročným životním obdobím umírání, ale jeho nejbližší rodina, a že péče nekončí úmrtím nemocného člověka, ale podpora trvá i v náročném období truchlení. Sociální práce má v rámci paliativní péče významné místo a spolu s ostatními zúčastněnými profesemi přispívá k řešení problémů, které řešit lze, a snad ještě ve větší míře posiluje všechny zúčastněné smířit se se situacemi, které řešit nelze. Rádi bychom co nejvíce přiblížili celé spektrum péče o umírajícího a ukázali, jakou roli při ní hraje profese sociálního pracovníka.

Napriek tomu, že umieranie a smrť sa dotýkajú každého z nás, v teórii sociálnej práce sa s ňou stretávame len sporadicky, predovšetkým v kontexte paliatívnej medicíny a hospicovej starostlivosti. A práve toto monotematicky zamerané číslo časopisu môžeme vnímať ako výzvy pre teóriu, metodológiu, výuku a prax sociálnej práce. Domnievajúc sa, že existuje možnosť prijať názor, že umieranie a smrť sú prirodzenou súčasťou života jedinca a je len samozrejme, že nastáva chvíľa bilancovania, ktorá súvisí s rozhodnutiami o konci života, o dôstojnom sartr

skom bytí o sebe a bytí pre seba, prejavujúce sa vo vzťahu k sebe, ale hlavne vo vzťahu k iným. A tak nepopierateľným výsledkom týchto úvah je dôstojné umieranie a smrť, ktoré existuje ako potreba, ale aj ako ambícia každého umierajúceho človeka, pozostalých a inštitúcií, ktoré ho procesom umierania sprevádzajú. Potom je len samozrejme, že úlohou sociálnej práce je zabezpečiť, aby sprevádzanie bolo založené na humanizme, ľudskej slobode, zodpovednosti, úcte a dôstojnosti.

Veríme, že aj toto číslo je spojené s ambíciou reagovať na aktuálnosť problematiky a vstupovať tak do diskusie so zámerom prehĺbiť teóriu a kultivovať empiriu sociálnej práce s umierajúcim, pozostalými a inštitúciami.

3/2010 Praktické užití teorie v sociální práci (doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., a doc. Eva Mydlíková, PhD.), termín vydání: polovina října

Dlouhodobě se vede v České republice, ale i v zahraničí diskuse na téma potřeby teorie pro praxi sociální práce. Často je závěrem diskuze tvrzení, že teorie je to, co se učí ve školách, a praxe je to, co dělají sociální pracovníci při práci s klienty s tím, že tyto dvě oblasti sociální práce spolu vůbec nesouvisí. Cílem akademické části připravovaného čísla bude uvést argumenty o potřebě teorie sociální práce pro praxi sociální práce, a to, jak v českém, tak v německém kontextu. Slovo dostanou sociální pracovníci v praxi, kteří budou mít možnost vysvětlit, zda je pro práci s klienty i pro přípravu projektů pro práci s klienty, případně pro přípravu projektů v nestátních neziskových organizacích důležitá teorie sociální práce.

4/2010 Zdravotní postižení v kontextu sociální práce (PhDr. Libor Novosad, Ph.D., a Mgr. Iveta Mišová), termín vydání: konec prosince

Obsahově se texty zaměřují jak na aspekty života se zdravotním postižením a pozici občanů s postižením (OZP) ve společnosti, tak na dobrou praxi v přístupech sociálních pracovníků k této klientele. S ohledem na nezcizitelnost lidských i občanských práv a trendy usilující

o vyrovnávání příležitostí jde mj. o uvědomění si toho, s čím se OZP musejí potýkat a v čem mohou být znevýhodněny. Následně půjde o vymezení možností a cest sociální práce, jak řešit či alespoň eliminovat dopady zdravotního postižení, riziko sociální exkluze a celkový životní dyskomfort těchto občanů. Texty se budou věnovat sociální práci a sociálním službám pro jednotlivé skupiny OZP i transformaci někte-

rých služeb ve služby moderní, adresné a potřeby klienta respektující. V obsahu čísla se rovněž objeví dílčí analýza kompetencí sociálních pracovníků v oblasti komunikace s OZP a jednání s nimi i vlivu a úrovně pregraduální přípravy (například standard versus realita) sociálních pracovníků v této oblasti. Číslo doplní názory poskytovatelů sociálních služeb, zaměřených na potřeby OZP.

inzerce

Zabýváte se oblastí sociálních věd?
Máte zájem o studium, které otevírá **možnosti**
vědeckého poznávání nad rámec magisterského studia?

... pak pro vás může být **zajímavé**

DOKTORSKÉ STUDIUM SOCIÁLNÍ PRÁCE

Tříletý studijní obor nabízíme v prezenční i kombinované formě studia. Příjímávací zkouška je ústní, uchazeč o studium při ní prokazuje znalosti ze soudobé teorie a metod v oblasti sociálních věd a prezentuje a obhajuje písemně připravený projekt dizertační práce. Rámcové okruhy dizertačních prací mají korespondovat s hlavními výzkumnými směry **Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě** v rámci témat Sociální dopady modernizace / sociální vyloučení, v tom dílčí témata: teorie modernizace * vzdělanostní společnost * modernizace na úrovni regionu * sociálně-gerontologické aspekty modernizace * důsledky modernizace pro sociální práci * rodiny s vícenásobnými problémy * socioprostorové aspekty sociální exkluze * zdravotní postižení - riziko exkluze? apod.

<http://fss.osu.cz> - přihláška do 31. května 2010

Inzerujte v časopise Sociální práce/Sociálna práca!

Nejlevnější inzerce již od **590,- Kč** včetně grafického zpracování
Více informací na <http://www.socialniprace.cz/inzerce.php>

Kontaktní osoba

Bc. Jana Koprivová ■ jana.koprivova@socialniprace.cz, (+420) 605 081 603

O ČEM SE MLUVÍ

Možnosti a východiska z chudoby a sociálního vyloučení

Jak může sociální práce přispět k omezení chudoby, popisují spíše ze sociologického a psychologického pohledu první dva rozhovory v této rubrice, třetí nabízí možnosti k řešení sociální inkluze.

Dalších pět příspěvků má už praktičtější a konkrétnější rozměr, mapuje sociální práci s různými cílovými skupinami postiženými chudobou a sociálním vyloučením – bezdomovci, propuštěnými z výkonu trestu, matkami s dětmi v tísní či mladými dospělými po odchodu z ústavního zařízení.

Na články z minulého čísla, které se vztahovaly k letošnému Evropskému roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, navazují čtyři texty, které mají jedno společné – píše se v nich o záměrech a aktivitách souvisejících s Evropským rokem.

Dva rozhovory nabízejí seznámení s výzkumnými šetřeními ve spojitosti s chudobou a sociálním vyloučením, které provedli vysokoškolští studenti.

Sociální pracovníci zažívají při prospěšné činnosti pro druhé i velmi nepříjemné situace, které jim mohou negativně ovlivnit život, více se dozvíte v úvaze Ilony Buryové Odvrácená tvář sociální práce.

Sociologický, psychologický a legislativní pohled na chudobu

Sociální práce je symbol kulturnosti a civilizovanosti

Český levicový sociolog prof. PhDr. Jan Keller, CSc., vás prostřednictvím následujícího rozhovoru seznámí s novými sociálními riziky a různorodými tvářemi chudoby v České republice. Zdůrazňuje, že sociální práce jako obor má velký potenciál při řešení celospolečenských problémů. Současně však upozorňuje, že řeší jen důsledky příčin, které – bohužel – není schopna sama ovlivnit.

Není paradoxní mluvit o České republice jako o zemi postižené chudobou, když se v současnosti řadí ke čtyřiceti nejbohatším státům světa?

Zhruba třicet let po druhé světové válce platilo, že existuje vztah mezi bohatstvím země měřeným ekonomickým výkonem a mírou chudoby v ní. S tím, jak země bohatly, chudoba v nich klesala. Zhruba od přelomu 70. a 80. let 20. století tento vztah přestává platit. V zemích s rostoucí ekonomikou zároveň narůstá bída a chudoba. Nejkřiklavěji je to vidět ve Spojených státech za posledních třicet let. V Evropě tento rozpor zatím tak vysokého stupně nedosáhl, jediné díky přežívání sociálního státu.

Jaká sociální rizika v současnosti nejvíce ohrožují českou společnost? Změnila se nějak zásadně v čase za posledních deset patnáct let?

Narůstají především tři ohniska chudoby. Jedná to jsou matky samoživitelky v důsledku prudkého vzrůstu míry rozvodovosti. Ta, jak známo, už postihuje 50 % uzavřených manželství.

Dalším prudce rostoucím druhem chudoby je chudoba předlužených rodin. Ekonomové nám donedávna tvrdili, že zadlužení domácností, které dnes už přesahuje sto miliard korun, problémem není, protože americké domácnosti jsou zadluženy ještě více. Po vypuknutí krize, kterou vyvolalo předlužení amerických domácností, se tito ekonomové z nějakého důvodu odmlčeli. Zadluženost našich domácností zatím dále dramaticky narůstá.

No a třetím ohniskem chudoby jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Pokud bude krize trvat delší dobu, což je pravděpodobné, jejich počty se dále výrazně zvýší.

Dlouhodobě se zabýváte i problematikou chudoby v západní Evropě, obzvlášť ve

Francii. Čím jsou charakteristická sociální rizika v této zemi? Liší se výrazně od těch českých?

A budou brzy realitou i pro nás?

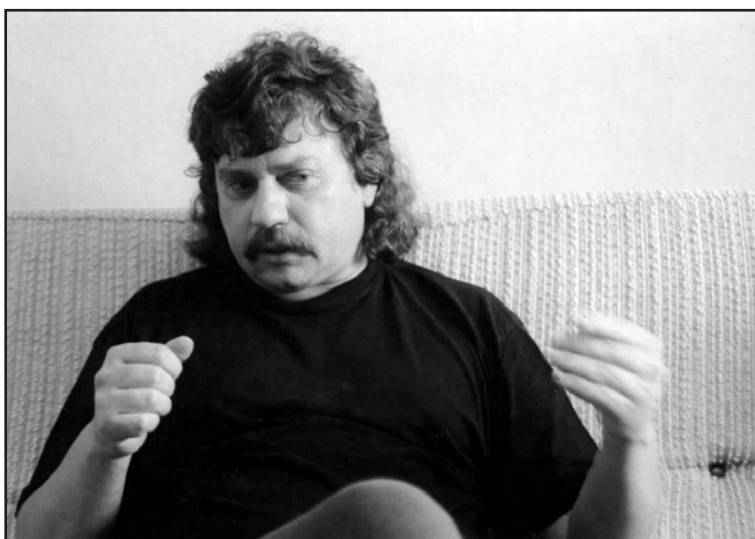
V zásadě kopírujeme skladbu sociálních rizik ekonomicky vyspělých zemí, i když naše ekonomická vyspělost stále pokulhává. V roce 1990 byla výkonnost naší ekonomiky na necelých 70 % evropské patnáctky. Vloni byla stále na necelých 70 % evropské patnáctky. To znamená,

že se Evropě ekonomicky nepřibližujeme. Na rozdíl od ekonomicky vyspělých zemí však nejen mnohem výrazněji osekáváme sociální stát, ale také krátíme výdaje na vzdělání, čímž se odsuzujeme k dalšímu zaostávání.

Zároveň ovšem vzdělání není samospasitelné. Tím reagují na druhou část vaší otázky. Jediné riziko, které ještě neznáme, na rozdíl třeba od Francie, je, že u nás neexistují ve větším množství takzvaní překerní vysokoškoláci. Lidé s diplomem, kteří nemohou najít práci. Ve Francii jsou jich už statisíce. Žijí ve nárázově, žijí ze dne na den a stydí se jít požádat o sociální dávky. U nás taková situace ovšem brzy nastane, pokud bude i nadále na vysokých školách studovat 60 % populačních ročníků.

Nezaměstnanost vysokoškoláků souvisí často s převzdělaností. Na jednu stranu je studium vysoké školy považováno téměř za totéž, čím byla dříve maturita, na druhou stranu neexistují místa odpovídající takto vzdělaným lidem. Vidíte nějaké řešení? Vedlo by ke zkvalitnění výuky a obnovení hodnoty vysokoškolského titulu např. zvýšení nároků na uchazeče o studium?

Síla našeho školství byla vždycky ve středních školách. My jsme začali zvyšovat skokem kvantitu na školách vysokých a mezitím nechali upadnout kvalitu na školách středních. To není úplně optimální vývoj. Zničili jsme síť funkčních učilišť, aniž bychom zvýšili úroveň gymnázií, což je řečeno eufemisticky. V podstatě si ve velkém pěstujeme

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc. Foto: Štěpán Kotrba

bakaláře, kteří budou pracovat na místech středoškoláků a za jejich plat. Přitom o nezanedbatelné části bakalářů bude platit, že nebudou schopni vykonávat kvalifikovanou manuální práci, aniž by byli schopni vykonávat práci duševní.

Nejsem pro to, aby mladí lidé nedostali příležitost studovat na vysoké škole. Ovšem za předpokladu, že na to ti lidé budou mentálně i odborně mít. Dnešní systém je trápením pedagogů i studentů.

Jako jednu z nejohroženějších sociálních skupin jste zmínil rozvedené, popřípadě svobodné matky s dětmi, tedy matky samoživitelky. Můžete vysvětlit, proč vidíte ono ohrožení tak výrazně právě u nich?

Jejich příjmy jsou srovnatelné s důchodci. Na rozdíl od důchodců však z nich musejí žít i své děti. Na rozdíl od důchodců nemají vyřešen často problém s bydlením. A na rozdíl od důchodců by měly pracovat v situaci, kdy se systém péče o děti rozpadá anebo je příliš drahý. Situace pracujících matek se za posledních dvacet let hodně zhoršila. Například v Itálii dnes s velkou slávou objevují systém podnikových jeslí a školek, který u nás existoval a který jsme zlikvidovali.

V jednom rozhovoru pro BBC jste uvedl, že důvodem současného rozčarování ze stavu v zemi byla nerealistická očekávání občanů k demokracii. Nesouvisí tato deziluze také s určitou pasivitou či neochotou české společnosti přijmout zodpovědnost za sebe

sama a nečekat, že vše za ni vyřeší a zajistí někdo jiný?

Zodpovědnost za sebe sama je pěkná věc v situaci, kdy můžete změnit příčiny toho, co vám život komplikuje. Ty příčiny bývají buď makroekonomické povahy, anebo mají původ v politice. Až mi někdo ukáže, jak mohu svým svobodným rozhodnutím změnit logiku toků nadnárodních financí a strategii chování velkých firem, jak mohu svým rozhodnutím zvrátit šílený trend korumpování politiky a zabránit tomu, aby se ve vládě v různých sestavách neobjevovaly stále tytéž nevěrohodné tváře, pak se rád přihlásím k zásadě zodpovědnosti každého za svůj život, osud a perspektivy. Zatím se to snažím občansky zodpovědně kritizovat a mohu vám říci, že s nulovým výsledkem. Spíše s výsledkem záporným, už jsem pocítil jisté sankce, když jsem se například ucházel o vedlejší pracovní poměr nebo když měla být oceněna moje kniha a podobně.

Mezi dnešním systémem a systémem předlistopadovým je však velký rozdíl. Před rokem 1989 jste nemohli veřejně říci, že je u nás něco špatné. Dneska to můžete říci zcela svobodně a pak dlouhá léta pozorovat, jak se to dále zhoršuje. Kolikrát si ti, kteří by to měli řešit, mezitím stihli přidat na platu. Nejednou to jsou ti samí lidé, kvůli kterým se o tom nesmělo mluvit před listopadem.

V rozhovoru pro Britské listy přirovnáváte vládu ke středověké šlechtě a občany k jejím poddaným. Vláda-šlechta užívá svých privilegií, ale nemá prostředky ani snahu nějak v pozitivním smyslu ovlivnit životy svých občanů-poddaných. Může občan sám tuto situaci nějak změnit a udělat něco, co povede ke zlepšení jeho postavení?

Myslím si, že reálně toho může občan dnes udělat velice málo, ale že to musí zkoušet, pokud mu není lhostejné, jak budou žít jeho děti. Všechny ekologické kauzy, kterých jsem se za posledních dvacet let zúčastnil, jsme prohráli. Jediným výsledkem bylo, že mne soudně prohlásili za ekoteroristu. V tom vidíte pokrytectví dnešních mocných. Mají plno řečí o terorismu, ale soudně uznané teroristy nechávají běhat na svobodě.

Může v České republice v nejbližších letech dojít k masovým demonstracím**a občanským bouřím, jaké známe např. z předměstí Paříže? Je takové vyhocení situace pravděpodobné?**

Ano. Obávám se, že pokud se protnou negativní dopady globalizace s neschopností českých politických špiček, mohou tady být nepokoje dříve, než se nadějeme. Přitom zdůrazňuji, že bych byl ten poslední, kdo by si je přál. Myslím, že by z nich profitovali jen další demagogové.

Může se neziskový sektor, potažmo sociální práce stát tím, kdo bude schopen eskalující sociální problémy kvalifikovaně a efektivně řešit? Jak vidíte úlohu sociální práce v současné společnosti?

Sociální práce je symbol kulturnosti a civilizovanosti. Je projevem toho, že společnost není lhostejná k osudu těch, kterým se z důvodů nejrozumnějších nedaří. Tyto lidi neodepisuje, ačkoliv tržní mechanismus je odepsal, a neponižuje, protože pouhá charita je ponižující. V tom všem je velký civilizační význam sociální práce.

Problém je v tom, že je často právě jen symbolem. Může řešit jen následky příčin, které ovlivnit nedokáže. A pokud budou dosavadní trendy pokračovat, pak rozdíl životního standardu mezi sociálními pracovníky a jejich klienty se bude dramaticky snižovat. Tím však nemám na mysli, že by klienti zbohatli.

Sociální situaci v České republice se zabýváte již mnoho let. Jste schopen na základě svých zkušeností odhadnout budoucí vývoj v sociální sféře státu, např. k čemu dojde během následujících pěti let? Jste v této věci optimista, nebo skeptik?

Nedokáži to odhadnout. Ve hře není ani tak střídání vlád, v podstatě mají všechny vlády stále užší prostor k rozhodování. Rozhodne to, zda se podaří regulovat globalizované toky financí. Rozhodne, zda se podaří skutečně integrovat Evropu tak, aby to bylo na prospěch ještě někoho jiného než jen úředníků z Bruselu. A rozhodne, kolik států v Evropě během té doby zbankrotuje. Ve zbylém prostoru se můžeme uplatnit a ukázat, jak funguje a jaké možnosti má zodpovědnost každého sám za sebe ve svobodné společnosti, kde je každý pánem svého osudu.

Připravila Jana Kopřivová

Málo pozornosti v nás a v našom okolí a príčiny chudoby

„Jedna generácia nám vyslovene pretiekla pomedzi prsty a tú s kludným svedomím môžeme označiť ako generáciu ohrozenú chudobou a dediacou chudobu svojich rodičov,“ tvrdí Mgr. **Karol Langstein**, vedúci referátu sociálnej pomoci Mestského úradu v Banskej Bystrici. Veľký význam preto pri implementácii intervencií bude venovať hlavne deťom. „Našou úlohou je vytvárať možnosti pre cieľové skupiny a k tomu poskytovať kvalitnú sociálnu prácu,“ hovorí ďalej.

Na konferenci sdrúžení Úsmev jako dar jste hovořil zasvěceně o souvislosti chudoby s rodinným prostředím, v němž dítě vyrůstá. Můžete tuto spojitost bližšie vysvětlit?

Väčšina z nás mala to šťastie, že vyrastala v rodine, či už v úplnej alebo neúplnej, bezproblémovej alebo problémovej, náhradnej alebo inej, ale základ bol, že v rodine. Rodina je základnou bunkou spoločnosti, preto by jej mala spoločnosť venovať primeranú pozornosť. Odvíja sa v nej rad činností a úkonov, ktoré sú nenahraditeľné pre budúcnosť každého dieťaťa. Najsilnejší je vzor správania sa rodičov, ktorý, či chceme alebo nie, vo veľa prípadoch vedome alebo podvedome kopírujeme. Zjednodušene deti vnímajú život, tak ako im to determinuje rodina alebo aj celá komunita, v ktorej žijú a sú vychovávané. Hovorí sa, že každý začíname na tej istej čiare, čo môžeme vnímať ako pravdu, problémom môže byť, že každý máme inú trasu nášho životného prežívania, rôznu smer, prekážky na trase ako aj rôzne fyzické a mentálne dispozície. Jednou vetou sme každý iný, ale zato jedinečný. Jednotlivé spoločenské vrstvenie obyvateľstva by sa zjednodušene mohlo pomenovať tromi societami, ktorými môžu byť ľudia žijúci v chudobe – *chudobná vrstva obyvateľstva*, ľudia žijúci medzi chudobou a bohatou societou – *majoritná vrstva obyvateľstva* (zatiaľ) a *bohatá vrstva obyvateľstva*.

V súčasnosti se používa výraz dědění chudoby. Co znamená?

Existujú už minimálne dve generácie, ktoré vyrastali v prostredí rodiny, v ktorej nikdy nik nevykonával pravidelnú pracovnú činnosť v zamestnaní. Sú to rodiny žijúce v komunitách, ktoré nemajú snahu deťom dávať vzdelanie, ale naopak ich čo najskôr zapojiť do procesu zvyšovania príjmu v podobe poberania dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k nim, formou rôznych zberov surovín, materiálu a v niektorých prípadoch

aj žobraním a páchaním malých alebo väčších deliktov. Toto správanie má svoje opodstatnenie. Hlavne v rodinách žijúcich v komunitách.

Vrstva chudobných ľudí reaguje viac impulzívne na momentálnu potrebu a toto správanie prevláda nad snahou, ktorú by aj boli ochotní vložiť na realizáciu zmeny svojho myslenia a postojov. Každodenné riešenie tých najbazálnejších potrieb, aby vôbec prežili, si nevyžaduje akademické vzdelanie, ale zdravé ruky, ktoré prinesú hocikajaký príjem, aj keď malý a nepravdivý – dôležité je, že teraz v tento deň. Z toho vyplýva aj ďalšia podstata myslenia väčšiny chudobnej vrstvy obyvateľstva a to je vnímanie času. V hodnotovom rebríčku priorit vzhľadom na čas je pre chudobu dôležitá tu a teraz. Málakedy funguje myslenie na budúcnosť. Hlad, náhla potreba financií a iné potreby sú tu a teraz – tak ich treba riešiť všetkými prostriedkami a pomocou všetkých členov rodiny, nevynímajúc deti. To, že by deti získali školu a jej úplným ukončením z dlhodobého hľadiska viac pozitív, táto vrstva bez pomoci nerieši.

Můžete uvést konkrétní příklad takového přístupu?

Ak komunita má dosah na lokalitu, v ktorej v sezóne rastú lesné plody, ide celá rodina, ktorá vládze, na zber týchto plodín, ktoré potom pri ceste predávajú alebo predajú do zberne. Veľakrát stačí pri komunitách prejsť okolo v dobe, kedy by mali byť deti v škole. Samozrejme to má emocionálny efekt – keď vedro hribov predáva dieťa, niekedy to motivuje kupujúceho si kúpiť komoditu, lebo chce vykonať pomoc dieťaťu. Už len málo kupujúcich by sa ho spýtalo, prečo nie je v škole. Takéto správanie vnímame hlavne v rodinách žijúcich v komunitách postihnutých chudobou. Paradoxom je, že v každej komunite sa nájde jedinec, rodina alebo pár jedincov, ktorí profitujú z chudoby na základe vykorisťovania – úžery, malých

finančných služieb za vysoké úroky. Takto podchytené rodiny, ktoré si „pasú“, sú zdrojom cyklického príjmu v prospech vykorisťovateľa. Zároveň rodina, ktorá sa ocitla v núdzi a požičala si, sa nevie vymaniť vďaka úrokom zo zadlženia. Vykúpenie sa z dlžoby má potom aj iné rozmery – páchanie protispoločenskej činnosti, sexbiznis, zneužívanie a iné formy naturálneho vykúpenia.

Jaké jsou tedy příčiny chudoby?

Keď sa rodina alebo komunita rozhodne meniť myslenie, musí sa stotožniť so stratégiami riešenia týchto zmien. Ak je príliš úzky výber stratégií, môže nastať efekt, že problém pretrváva. Aby sa definovali parametre tejto úlohy, je potrebné porozumieť príčinám chudoby. David Shiper, autor knihy *The Working Poor (Chudobní pracujúci)*, hovorí, že v USA ľuďom nie je jasné, čo zapríčiňuje chudobu. Výsledkom je, že im nie je jasné, čo by mali robiť. Mať jasno v príčinách chudoby je veľmi dôležité. Príčiny chudoby môžeme podľa Ruby K. Payne, riaditeľky amerického aha! Process inštitútu a spoluautorky knihy *Mosty z chudoby*, rozdeliť do štyroch skupín.

V prvej ide o *správanie jednotlivcov*, teda výskum možností volieb, správania, charakteristík a obyčajov ľudí žijúcich v chudobe. Príkladom môžu byť závislosť od štátnej podpory, mravnosť, zločinnosť, slobodní rodičia, rozpad rodín, medzigeneračné charakterové črty, pracovná morálka, odhodlanie k úspechu, návyky utrácania peňazí, drogová závislosť, mentálna choroba, domáce násilie, plánovacie zručnosti, jazykové znalosti. Ďalšiu kategóriu pomenovala *ľudský a spoločenský kapitál v komunite* – výskum zdrojov, ktoré sú k dispozícii pre jednotlivcov, komunity a podniky. Znova uvediem príklady: diskriminácia, rasizmus, intelektuálny kapitál, sociálny kapitál, dostupnosť pracovných miest, dostupnosť a kvalita vzdelania, adekvátne zručnosti, starostlivosť o deti pracujúcich rodín, úpadok spoločenskej morálky strednej triedy – únik mozgov, mestské a regionálne plánovanie, úpadok mestských častí. Predposlednou príčinou chudoby je *vykorisťovanie*. Výskum sa zabýva tým, ako sú chudobní ľudia zneužívaní len preto, že sú chudobní. Typickými príkladmi sú obchod s drogami, úžerníctvo, nakupovanie na pôžičky, gamblerstvo,

dočasná práca, sexbiznis, podvody, poskytovateľa pôžičiek či podniky s vysokým tempom práce za nízku mzdu. Dôležitým argumentom chudoby je takisto *ekonomické-politické usporiadanie* – výskum ekonomických, politických a spoločenských stratégií na medzinárodnej, národnej a miestnej úrovni. Opäť doplním príklady: diskriminácia, rasizmus, globalizácia, ovplyvňovanie legislatívy korporáciami, deindustrializácia, strata pracovných miest, zníženie vplyvov odborov, vysoké zdaňovanie, nepriemerané prerozdelenie.

Jednotlivec môže získať odborné vzdelanie alebo zručnosti, získať prácu, ale aj napriek tomu môže ostať chudobným. Táto všeobecne známa realita je dôvodom, prečo musia komunity navrhnúť stratégie naprieč všetkými štyrmi príčinami chudoby, a nielen také, ktoré sa týkajú dvoch príčin. Ak sa sústredia len na prvé dve príčiny chudoby, výsledkom bude iba viac chudoby. Ak chcú komunity napredovať a mať udržateľnosť, musia sa venovať všetkým štyrom oblastiam.

Proč se tedy věnuje malá pozornost aspektům chudoby?

Dôvod, prečo venujem pozornosť týmto všetkým aspektom, je jednoduchý a pragmatický. Rodičia detí z málo podnetného prostredia očakávajú od školy, že ich deťom poskytne vzdelanie, a nepripúšťajú si, že by mali v tomto procese ako rodičia figurovať – prvá chyba! Škola nemá zdroje na podporu outsidersov, necháva ich prepadať s tým, že zodpovednosť nesú len a len rodičia – ďalšia chyba! Spoločnosť má nedôveru voči ľuďom žijúcim v chudobe – ešte významnejšia chyba! Proces zmeny si vyžaduje komplexný prístup a porozumenie.

Co je potřeba učinit?

Na úvod stačí len venovať chudobe, jej príčinám a dôsledkom *viac pozornosti* a systémovo nastaviť intervencie smerujúce k zmene myslenia a postoju a verím, že by sa znížil počet: záškolákov, nezamestnateľných nezamestnaných a v konečnom dôsledku aj detí, ktoré musia opúšťať svoje biologické rodiny z dôvodu neschopnosti rodičov postarať sa o svoje deti.

Připravil Pavel Bajer

Všetky naše opatrenia smerujú k riešeniu sociálnej inklúzie

Sociální vyloučení můžeme vnímat z různých úhlů pohledu. Primárně se jedná o proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny zbavovány přístupu k základním zdrojům, jež jsou nezbytné pro jejich zapojení do aktivit společnosti jako celku. Ačkoliv se na sociálním vyloučení podílejí různé faktory, za nejzávažnější doprovodný jev a současně spouštěč můžeme považovat chudobu. Možnosti pomoci lidem v hmotné nouzi se v následujícím rozhovoru pokusila vystihnout PaedDr. **Katarína Muszková**, ředitelka Odboru sociální inkluze a pomoci v hmotnej núdzi Ministerstva práce, sociálních vecí a rodiny Slovenskej republiky.

Jak přesně zákon definuje hmotnou nouzi občanů Slovenské republiky?

Zákon o pomoci v hmotnej núdzi č. 599/2003 Z. z. v platnom znení definuje hmotnú núdzu ako stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum – v zmysle zákona o životnom minime – a občan a fyzické osoby s ním spoločne posudzované si nemôžu príjem zabezpečiť vlastným pričinením. Z uvedeného vyplýva, že zákon zdôrazňuje potrebu aktívnej účasti občana na riešení vlastnej hmotnej núdze.

Jak velké procento slovenských občanů spadá do kategorie lidí, kteří jsou hmotnou nouzí ohroženi nebo jí přímo trpí?

Počet poberateľov dávky a príspevkov v hmotnej núdzi sa pohybuje okolo 160 tisíc, čo znamená spolu so spoločne posudzovanými občanmi, t. j. s členmi rodiny, 300 tisíc občanov, teda 11 % obyvateľstva.

Stoupá počet takto ohrožených osob?

Počet poberateľov dávky a príspevkov v hmotnej núdzi sa pohybuje okolo 11 %. Je samozrejme, že následkom krízy sa ich počet zvýšil, pretože stále bola a aj v súčasnosti je úzka súvislosť medzi mierou nezamestnanosti a počtom občanov v hmotnej núdzi.

Můžeme proces sociálního začleňování chápat jako způsob boje s chudobou a hmotnou nouzí?

Proces začleňovania je chápaný v širšom zmysle slova, teda programy sociálnej inklúzie neriešia len monetárnu chudobu, ale chudobu v širšom zmysle, ako napríklad nedostatočné vzdelanie, zdravie, bývanie a iné.

Jaký je smysl sociálního začleňování?

Cieľom sociálneho začleňovania je prostredníctvom rôznych nástrojov sociálnej politiky pomôcť ľuďom získať rovnaké šance k dôstojnému životu.

Které skupiny obyvatel jsou na Slovensku nejvíce ohroženy sociálním vyloučením?

V prvom rade ľudia ohrození chudobou, teda nezamestnaní, viacdietné rodiny, rodiny neúplné, ľudia ohrození bytovou exklúziou, bezdomovci, ťažko zdravotne postihnutí, marginalizované rómske obyvateľstvo, ľudia s nedostatočným vzdelaním a kvalifikáciou.

Co je toho příčinou?

Príčiny sú rôzne, sú to regionálne odlišnosti, znevýhodnené rodinné prostredie, strata zamestnania, nedostatočná ponuka nájomných bytov, individuálne dôvody a pod.

Vidíte vy, jako ředitelka důležitého odboru, konkrétní způsoby či cesty řešení tohoto problému?

Všetky opatrenia v rámci realizácie sociálnej politiky v tejto oblasti smerujú k riešeniu sociálnej inklúzie. V prvom rade je to garancia zabezpečenia základných životných potrieb pre každého, kto je v hmotnej núdzi. Tieto garancie sú zakotvené v Ústave Slovenskej republiky. Veľmi dôležitá je podpora vzdelávania a zdravia realizovaná dotáčnými programami ministerstva, tiež zabezpečenie súladu medzi aktívnou politikou trhu práce a sociálnou ochranou.

Co konkrétně Odbor sociální inkluze a pomoci v hmotnej núdzi pro občany dělá?

Plní úlohy tvorby, realizácie a koordinácie štátnej politiky v oblasti sociálneho vylúčenia, chudoby a pomoci v hmotnej núdzi.

Foto: Archív Odboru sociálnej pomoci Magistrátu mesta Brna

**Existujú nejaké preventívne programy?
Zaměřujete se více na osvětu a prevenci,
nebo především „hasíte požáry“?**

Odbor v rámci svojej činnosti koordinuje aktivity a tvorí strategické zámery v oblasti sociálnej inklúzie, gestorsky zabezpečuje a koordinuje vypracovanie Národnej správy o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie. Tiež vypracováva legislatívne zámery v oblasti pomoci v hmotnej núdzi. Samozrejme v rámci svojej pôsobnosti rieši aj už existujúce problémy.

Spolupracujete s neziskovým sektorom?

Áno, napríklad prostredníctvom Fondu sociálneho rozvoja, ktorý formou projektov a programov realizuje v teréne operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

Jaké jsou důvody této spolupráce?

Mimovládne organizácie dopĺňajú a podporujú realizáciu štátnej sociálnej politiky. Spolupráca sa dá hodnotiť pozitívne.

Zohledňuje nějak váš odbor ve své práci aktuálně probíhající Evropský rok boje s chudobou a sociálním vyloučením?

Připravujete nějaké zvláštní akce či programy?

Odbor je vecným garantom realizácie programov v rámci Európskeho roka boja proti chudobe, konkrétnou realizáciou bol poverený Fond sociálneho rozvoja. Aktivity prebiehajú v súlade s Akčným plánom, prijatým k Národnej správe o realizácii Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnej exklúzii. Na začiatku marca sa uskutočnila otváracia konferencia so širokou účasťou vládnych a mimovládnych organizácií.

V čem vidíte význam odboru pro slovenskou veřejnost?

Odbor sociálnej inklúzie a pomoci v hmotnej núdzi plní dôležitú úlohu v realizácii zámerov sociálnej politiky. Bez súčinnosti štátnych orgánov miestnej štátnej správy, ale aj samosprávy, tiež mimovládnych organizácií, by však tieto zámery zostali len písaným slovom. Kolegom v teréne, ktorí komunikujú priamo s občanmi a riešia ich každodenné problémy, ktorí upozorňujú na potrebu zmeny legislatívy, pomáhajú pri normotvorbe, patrí poďakovanie a úcta.

Připravila Jana Kopřivová

Sociální práce se skupinami ohroženými sociálním vyloučením

Jeden den se sociálním kurátorem

Vycházím schody do druhého patra secesní budovy na brněnské Křenové ulici a usedám na židli před hlavním vstupem do kanceláří sociálních kurátorů. Vedle mne podřimují dva muži, zřejmě klienti. Jeden z nich po chvíli čekání vzdává a odchází. Dveře se otvírají a já přijímám pozvání do sídla kurátorů a podávám si ruku s Jiřím Sejbalem, který se dnes pokusí seznámit mě se svou prací. Okukuji neformální kancelářské prostředí plné zelených rostlin a zvědavě čekám na příchod prvního klienta. Tedy, pro mne prvního. Je středa, devět hodin dopoledne a brněnští sociální kurátoři již od osmi ráno „ordinují“.

Sociální kurátoři pracují v České republice již čtyřicet let. V Brně začala první sociální kurátorka pomáhat v únoru 1970. Dnes, po čtyřech desítkách let, působí na území města Brna tým čtrnácti sociálních kurátorů, které doplňují právníci, pracovní terapeuti, protidrogový referent a další pracovníci a pomáhají jim tak poskytovat komplexní služby. Práce sociálních kurátorů prošla během zmíněného období vývojem. Jejich prvotním posláním bylo pomáhat lidem po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a napomoci jejich úspěšné reintegraci do společnosti.

Za posledních dvacet let se však spolu s ekonomickými a společenskými změnami rozrostla také cílová skupina. Nyní tvoří klienti propuštění z vězení jen asi čtvrtinu ze všech případů a sociálně právní poradenství kurátorů směřuje především k lidem ohroženým extrémním sociálním vyloučením, tedy k těm, kteří jsou tzv. na okraji společnosti. Můžou to být lidé s různými závislostmi či klienti po propuštění z ústavní nebo ochranné výchovy. A dále všechny další skupiny, které se s těmi již zmíněnými prolínají, včetně klientů, kteří řeší problémy spojené s bydlením. Škála je široká. Od lidí, kteří ještě mají bydlení, ale hrozí jim výpověď z bytu, až po lidi, kteří nemají žádné bydlení, žijí na ulici, nemají žádné zajištění ani doklady. „V posledních deseti letech množství těchto klientů velmi rychle narůstá,“ potvrzuje Jiří Sejbal.

Výlet do Vídně

Do kanceláře přichází tichý, drobnější klient, v černé péřovce s černou kšiltovkou, kterou si za celou dobu konzultace nesundá. Začíná květnatými omluvami za předchozí excesy, a když vidí,

že je kurátor nalaďen, jde rovnou k věci: „*Přišel jsem za váma, potřebuju telefonní číslo na pas a šest set.*“ Začíná vypravovat příběh své známé, která „*stála vedle mě na ulici, najednou mně sebrala peněženku a vlezla k někomu do auta a už ju nikdo neviděl.*“ Naznačuje, že byla unesena. Z rozhovoru pochopím, že odjela do Vídně, a klienta tíží, že žena neplatí výživné na své dítě, které svěřil soud do péče otci, kterým však není klient. Klient by chtěl spolu s otcem dítěte odjet za ní, aby problém vyřešil a přivedl ji zpátky do Brna, protože ho „*na ulici zastavila jedna paní a nadávala mu, že to neřeší.*“ Má však jen prozatímní občanský průkaz, se kterým nemůže vycestovat z České republiky.

Kurátor mu vysvětluje, že to není jeho (klientova) starost zabývat se cizími problémy, a doplňuje, proč mu nemůže finančně vypomocet. „*Vy sám chcete jet do Rakouska, to je váš osobní zájem. Potřebujete pas na to, abyste vyjel do ciziny. To není nic, co by vás přímo ohrožovalo,*“ vysvětluje. „*Mimořádná dávka může být použita jen pro finanční podporu při mimořádné události, např. když jste přišel o doklady.*“ Trpělivě mu opakuje, že má platné doklady pro vyřizování nejzákladnějších věcí v České republice, a proto není ohrožen přímou nouzí.

Když klient vidí, že sugestivní líčení nezbírá, začíná to zkoušet přes „city“: „*Já musím jet s nima ukázat jim, kde (matka dítěte) bydlí. Oni mi vyhrožují, že když nepojedu, zmlátí mě. Vy nevíte, co je to za cigány, to nejsou normální cigáni. Oni klidně odvezou člověka do lesa a tam ho zmlátí.*“ Kurátor trpělivě vysvětluje, že dávka, o kterou žádá, k tomu být využita nemůže. Radí, ať mu 600 korun na pas půjčí „*přátelé,*“ kteří po něm chtějí, aby je doprovodil do Vídně.

Je to práce v jejich vlastním zájmu, když klienta jako průvodce potřebují.

Klient přechází do slovní agrese a začne vyhrožovat skandálem, který ztropí: „*Pojedu tam i s neplatným průkazem, a když mě chytnou, udělám tam virvál. To ti policajti něco uvidí. Dobře, pane kurátore, jak chcete, dejte mi cedulku, já jim ju ukážu, až mě chytí.*“ Kurátor mu podává svoji vizitku. Klient vstává, zkouší ještě chvíli omílat dokola, jakou udělá na hranicích ostudu. Jiří Sejbál opět klidně vysvětluje, že je dospělý, svéprávný člověk, za kterého nenese zodpovědnost jeho kurátor, ale jen on sám. Klient s viditelnou naštvaností, možná částečně hranou, odchází.

Poté, co klienta vyprovodí za dveře, mi Jiří Sejbál objasňuje, kde zhruba hledat pravdu. Žena, za kterou klient potřebuje tak nutně odjet, je jeho družka, na které je velmi závislý. Ve Vídni žije pravděpodobně u nějaké známé a živí se tam prostitucí. Klient se obává, že družku ztratí, zapomene na něj, a snaží se k ní co nejdříve dostat a přimět ji k návratu, aby zase mohli být spolu. Zda mu někdo opravdu vyhrožuje, se dá stěží odhadnout. Pravda je, že klient patří k těm, kteří velmi často využívají mimořádnou finanční pomoc pro vystavení nového občanského průkazu, protože mu ho buď někdo ukradne, nebo jej ztrácí.

Ptám se Jiřího Sejbála, jak si kryje záda v podobných případech, kdy se klient, i přes jeho doporučení, pouští do sporných akcí. „*Klienti jsou dospělí, svéprávní lidé. Sami ručí za své chování. Může sice policii předat můj kontakt, ale tím na mě zodpovědnost nepřehodí,*“ vysvětluje kurátor a doplňuje, že klient žádal o dávku okamžité mimořádné pomoci, která je určena lidem ohroženým sociálním vyloučením. Částka může být poskytnuta v maximální výši tisíc korun. „*Nejčastěji je částka využívána pro vyřízení nových dokladů nebo zajištění základních potřeb klienta po návratu z výkonu trestu. Musí však vždy odrážet mimořádnou událost, která se klientovi přihodila, a nemůže být vykryta dávkami hmotné nouze,*“ popisuje kurátor pravidla, která určují, proč dávka nemůže být poskytnuta klientům, kteří by ji chtěli jen jako vylepšení své finanční situace.

Pomáhat jako pánbůh

Stěžejní náplní práce kurátorů je základní a odborné sociální poradenství, přičemž se snaží pracovat systémem, který by se dal nazvat „sociální terapií“. Klienti za „svými“ kurátory vět-

šinou přicházejí v úředních hodinách, když sami potřebují. Pokud se stane, že klient potřebuje řešit něco složitějšího, domluví se s kurátorem předem na čas, který nebývá tolik vytížen. Většinou tedy na odpoledne.

Co ale s klienty, kteří odmítají spolupracovat nebo se chovají např. agresivně? „*My jako úřad nemáme na rozdíl od neziskových organizací možnost ukončit spolupráci s klientem, i když on sám nespupracuje. Otázkou však zůstává, jak intenzivní a kvalitní bude naše spolupráce. Je-li klient agresivní, uráží mě a nespupracuje, můžu se omezit jen na to nezbytné, co z pozice úředníka musím,*“ popisuje praxi Jiří Sejbál. Pokud spolupráce s klientem z dlouhodobého hlediska nikam nevede, může ho sociální kurátor předat některému ze svých kolegů, což je výhoda velkého pracoviště.

Není výjimkou, že klienti obviňují kurátory ze zneužívání moci. „*Klienti někdy říkají, že se cítíme jako pánbůh, když sedíme tady za stolem. Je to ale o etickém přístupu každého kurátora. Vzhledem k tomu, kolik nás tady pracuje, je vždy k dispozici dost poradních hlasů. Stejně tak když si někdo není jistý a cítí se podjatý, jak kladně, či negativně, může případ předat jinému kolegovi,*“ vysvětluje Jiří Sejbál, jak na pracovišti řeší případy, kdy se klientem kurátora stane např. někdo z blízkých známých, jako je soused či bývalý spolužák.

„*Měl jsem klienta, který požadoval dávku okamžité mimořádné pomoci. Protože byl plně zabezpečován dávkami od městských částí a chtěl to jen jako částku na přilepšenou, tak jsme se dopracovali k tomu, že byla dávka zamítnuta. Tak mě nařkl z toho, že se tady za stolem cítím jako pánbůh. Pak přišel jiný klient, ochotný, vstřícný ke spolupráci a mezi řečí prohodil něco ve smyslu, že jsem pro něj takovej hodnej pánbůh. Z toho je vidět, že přístup klientů může být jiný. Některý klient vnímá naši práci jako snahu mu pomoci, jiný nás vnímá negativně,*“ popisuje paradoxy práce sociálních kurátorů Jiří Sejbál.

Kancelář versus terén

Sociální kurátoři nejsou jen úředníci sedící v polstrované židli za stolem v kanceláři. Z různých důvodů se vydávají také do terénu přímo za klienty. „*Práce v terénu je výrazně specifičtější a musím říct, že kvůli byrokratickým zásahům se nyní dost omezuje. Dřív jsme mohli lidem předat jeden jednoduchý poukaz na službu, jako ubyto-*

Pracovní terapie klientů. Foto: Archiv Odboru sociální péče Magistrátu města Brna

vání nebo využití hygienického zařízení, teď mu musíme předat papírů pět. Podstata však zůstává stále stejná, jen se navršila administrativa," říká Jiří Sejbal. Práci v terénu má ale rád, vnímá ji jako obohacující a různorodou. „Potenciální klienty v terénu přímo vyhledáváme a nabízíme určité služby. Další část klientů, kteří jsou v problematické situaci, můžeme prostřednictvím práce v terénu, přímo v jejich prostředí, nasměrovat ke společensky přijatelnějšímu chování," a vzpomíná na klienta, který se po propuštění z hospitalizace v léčebně měl sice kam vrátit, ale jeho byt byl v hrozném stavu. Kurátor mu dal podnět, zda by nebylo vhodné byt vymalovat, a klient souhlasil, čímž výrazně zlepšil kvalitu svého bydlení. „Bylo moc fajn vidět, jaký o to vymalování měl zájem," dodává spokojeně Jiří Sejbal.

Přístup do terénu kurátorům pomáhá zůstat ve styku s realitou. Vidí, jak funguje svět klientů venku. „Tím, že jdeme i za klientem do jeho ‚chatrče‘, se mu můžeme lépe přiblížit a pochopit jeho situaci. Lépe pak chápeme kontext jeho situace a mnohé problémy se dají jinak uchopit," vysvětluje důvody terénní práce kurátor. Jak však doplňuje, terén je i o kontrole toho, zda klient plní, na čem se dohodli, zda na daných věcech pracuje atd. Úřední záležitosti se však vyřizují výhradně v kanceláři.

Ani spolu, ani bez sebe

Jedeme tramvají za stálými klienty, které kurátor čas od času navštěvuje přímo v jejich bytě. Jiří Sejbal mě zasvěcuje do situace. Klientka je slepá a má problémy s nohou, většinu času proleží. Její manžel má zřejmě psychotickou poruchu a přivydělává si příležitostnými pracemi, např. na stavbách. Je však poměrně pracovitý. Společně žijí v menším bytě a dělají si naschvály. Neustále se hádají, schovávají si úřední dopisy, trhají lístky od inkasa. „Nejsem sice partnerská poradna, ale ty lidi to ve výsledku ohrožuje na bydlení. Vznikají jim potom dluhy na nájmu a nabalují se penále za nesplacené povinnosti," vysvětluje kurátor, proč se zabývá i takovými „žabomyšmi" válkami.

„Nevím, jestli nejdemo zbytečně, nedovolal jsem se jim," upozorňuje mě můj průvodce, když stojíme před vchodem staršího bytového domu. Dozvonit se mu nepodařilo, zkouší tedy zaklepat na okno – manželé bydlí v přízemí. Máme štěstí, doma je alespoň klientka a přichází nám otevřít. Vcházíme do chladné, spartánsky zařízené kuchyně. Dvě lednice, jedna celá polepená samolepkami, druhá nefunkční. Stará tatrmatka. Stůl, židle, rohová sedací lavice. Vše je čisté, uklizené. V otevřeném okně leží bíločerná kočka a pozoruje dění na ulici. V rádiu zpívá

Lucie Bílá jeden ze svých starších hitů. Klientka si sedá na židli a spustí lavinu stížností na manžela. Je k nezastavení. Nedá se ani příliš usměrnit, neustále opakuje, jak jí manžel nic neplatí a že si musela koupit auto, ukazuje na ulici před domem, kde je zaparkované, aby jí mohli známí vozit do nemocnice a na úřady, protože „manžel při řízení vypadá jako blbec, vyplazuje jazyk a všichni se mu smějou“. Když se kurátor zeptá, zda má teď manžel nějakou práci, klientka se krátce zamyslí a pak s gustem vyhrkne: „Já vám řeknu, jak to je. On krade auta a vozí je na vrakoviště. Taky chodí pořád do heren,“ a pokračuje v monologu.

Odcházíme po asi dvaceti minutách nekonečných litaní, jejichž výsledkem je alespoň informace, že klientce přišel dopis od soudu, který za kurátorem přijde později zkonultovat. Vracíme se zpátky do centra Brna a já uvažuji o tom, jak musí být práce s tímto typem klientů vyčerpávající. Ptám se Jiřího Sejbala, zda se stává často, že by se lidé přicházeli jen vypovídat. Kurátor pokyvuje hlavou. „Jsou klienti, u kterých lze problém vyřešit poměrně rychle, obvykle stačí dvacet

minut. U jiných je to ale mnohem komplexnější záležitost. Musel jsem proto stanovit hranici jednorodinových konzultací,“ vysvětluje.

Slovo závěrem

Blíží se pátá hodina odpolední. Můj jeden pracovní den se sociálním kurátorem pomalu končí. Jiří Sejbal se však ještě vrací zpátky do kanceláře řešit administrativní záležitosti a další potřebné věci. Jak mi prozradil, své práci se věnuje už jedenáct let a neměnil by. Ačkoliv přibyla administrativa a některou pomoc brzdí zbytečné byrokratické obstrukce, nachází ve své práci smysl a naplnění. Na obligátní dotaz na úspěšnost služby odpovídá: „Naše úspěšnost je strašně neměřitelná. Chodí k nám lidé, kteří naši pomoc chtějí a potřebují. To znamená, že v okamžiku, když už naši pomoc nepotřebují, tak nepřijdou. Pokud za námi člověk nějaký čas nechodí a nemáme zprávu o tom, že by byl ve výkonu trestu, odhadujeme, že žije natolik společensky přijatelným způsobem života, že ho nic nenutí ke spolupráci s námi.“ A to se zdá být pozitivní.

Jana Kopřivová

inzerce

Zpravodaj Svět neziskovek

Měsíční elektronický zpravodaj přinášející informace o dění v neziskovém sektoru.

Zdarma ke stažení na

<http://office.neziskovky.cz/newsletter> **NEZISKOVKY.CZ**

Mladí dospelí po odchodu z detského domova sú ohrození chudobou

Riešenie bezdomovectva mladých ľudí po skončení výchovy v detskom domove leží na srdci PhDr. **Dane Chmelíkovej**. Na odboru sociálnej a krízovej intervencie na Mestskom úrade v Banskej Bystrici pracuje na pozícii referent na úseku ochrany dieťaťa a mladých dospelých, kde vykonáva činnosti v zmysle zákona číslo 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuretele. Konkrétne spolupracuje pri tvorbe individuálnych plánov rozvoja dieťaťa v detskom domove a na terénnej sociálnej práci za účelom prešetrovania sociálnych pomerov rodičov dieťaťa vyňatého z rodinného prostredia. Taktiež pracuje s mladými dospelými po ukončení náhradnej starostlivosti v zariadení domov na pol ceste Tymián v Banskej Bystrici, kde sú im poskytované sociálne služby v zmysle zákona číslo 448/2008 Z. z., o sociálnych službách.

V jaké životní situaci se ocitají mladí dospělí po odchodu z dětského domova?

Mladí dospelí po ukončení ústavnej starostlivosti nie sú absolútne pripravení na realitu, ktorej musia po dosiahnutí plnoletosti čeliť, preto sú, pokiaľ ide o zamestnanie, nestabilní. Aj napriek počiatočnej snahe a prípadnému úspechu, že si nájdu zamestnanie, prichádzajú oň, nakoľko nemajú vôbec rozvinuté pracovné návyky.

Procházejí nějakou přípravou na samostatný život v období po ústavu?

Príprava mladých dospelých na samostatný život je stále, dovoľím si tvrdiť, nepostačujúca, v niektorých prípadoch je otáznka, či vôbec nejaká príprava je. Po živote v „domove“, kde má zabezpečené všetko, stravu, oblečenie, nalinajkovaný každý deň, sa zrazu ocitne v reálnom živote, kde nie je nikto, kto by ho viedol, kto by mu povedal, čo a kedy to má robiť. Možno, že aj to je jeden z dôvodov, prečo sa po odchode z detského domova obráti na svojich biologických rodičov, ktorí ho privítajú, ubytujú a postarajú sa o neho. Avšak dovedy, kým sa neminú všetky finančné prostriedky, ktoré mladí dospelí dostanú pri odchode z detského domova na osamostatnenie sa. V mnohých prípadoch o nich potom biologická rodina stráca akýkoľvek záujem. Tu nastáva riziko toho, že sa obrátia na rôznych ľudí, ktorí ich medzi seba príjmu a tým im dajú falošný záujem a pocit dôležitosti, ktorý im chýba. Azda najčastejšie sa dostávajú do patologických skupín, ako sú bezdomovci, zloději, prostitútky, prostitúti, transsexuáli.

Co tedy dětem a mládeži v ústavních zařízeních nejvíce schází?

Musíme si uvedomiť, že aj napriek transformácii detských domovov deťom stále chýba pocit, že sú

PhDr. Dana Chmelíková

pre niekoho dôležité, že je o ne skutočný záujem. Príliš veľké množstvo ľudí, ktorí sú stále okolo nich, ich naučilo slepo sa naviazať na kohokoľvek a dôverovať každému, kto prejaví aj ten najmenší záujem o čokoľvek, čo sa ich týka. Ďalšia chýbajúca časť v živote detí v detskom domove je často pre chlapcov mužský vzor, čo vyplýva zo skutočnosti, že väčšina zamestnancov detských domovov sú ženy. Po opustení detského domova potom skoro každý dospelý muž je pre nich autoritou a niekým, komu bezhranične dôverujú, a preto nie je najmenší problém zo strany napríklad biologického otca, uja, ešte v deň opustenia detského domova dostať od mladého dospelého celý príspevok na osamostatnenie sa. Ak sa o minútie financií nepostará rodina, postará sa o to sám mladý dospelý. Zrazu je slobodný, dostane do rúk peniaze a môže si s nimi robiť, čo len chce.

Tento problém však jde řešit zákonným ustanovením. Také zde vidím možnost uplatnění pro sociálního pracovníka...

Samozrejme toto súvisí s prácou sociálnych pracovníkov v detských domovoch, ktorí v zmysle zákona č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, majú povinnosť vypracovávať deťom umiestneným v detskom domove individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa, kde by mala byť uvedená aj práca na jeho osamostatnení sa. V tých lepších prípadoch spočíva práca s mladým dospelým na osamostatnení sa v tom, že sociálny pracovník vyhľadá ubytovanie, prípadne zamestnanie. No často sa stáva to, že aj napriek skoro ideálnemu štartu do života – bývanie, zamestnanie,

príspevok na osamostatnenie sa, ostanú nakoniec evidovaní na úrade práce a bez stáleho bývania, samozrejme bez finančných prostriedkov. Bolo by možno potrebné sa zamyslieť nad tým, či je vhodná taká forma práce s klientom, kedy za neho všetko vybaví sociálny pracovník. Určite nie je, myslím si, že najdôležitejší prvok v práci s klientmi v detskom domove je práve spolupráca a spoluzodpovednosť, potom by si toho určite viac vážili a možno by sa snažili si to udržať.

Už jste zmínila, že s odchodem z domova se pojí některé patologické jevy. Proč však nejvíce padají do osidel prostitute?

Je to možno z dôvodu, že sú to z ich pohľadu rýchlo a v podstate jednoducho zarobené peniaze. To isté môžeme povedať o krádežiach, pri ktorých peniaze nepotrebujú a mnohokrát sa dostávajú zo samostatných jednoduchých krádeží do tzv. zlodejských gangov, kde už kradnú veci, ktoré nie sú tak zaujímavé pre nich, ale pre ich potenciálnych „zákazníkov“. Ak sa im darí aspoň tak, že nepotrebujú žiadny ďalší príjem, nemajú dôvod meniť svoj život. Keď mladý dospelý prejde niečím z uvedeného, je veľmi obtiažne pomôcť mu dostať sa späť do života. Je preto nevyhnutné podchytiť mladých dospelých od-

Foto: Archív Odboru sociální péče Magistrátu města Brna

chádzajúcich z detských domovov skôr, ako sa z nich stanú bezdomovci. Ubytovanie mladých dospelých po ukončení starostlivosti v detskom domove sa rieši vo väčšine prípadov umiestnením v nocľahárni, prípadne útulku, toto však nie je pre nich vhodné zariadenie, nakoľko tu sa nepracuje s nimi ako z odchovancami detských domovov, ale ako s bezdomovcami.

Jak tedy pomáháte těmto pozdním adolescentům po opuštění ústavu?

Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele, dal za povinnosť obciam a mestám poskytnúť pomoc mladému dospelému pri jeho osamostatnení sa, čo väčšina obcí riešila a rieši umiestnením v už spomínanom útulku pre bezdomovcov. V Banskobystrickom samosprávnom kraji je zriadených niekoľko útulkov určených pre bývalých domovákov, avšak bez toho, aby boli pripravovaní na to, že raz budú musieť opustiť aj útulok. V roku 2006 mesto Banská Bystrica otvorilo zariadenie dočasného bývania pre mladých dospelých. V zákone č. 448/2008 Z. z., o sociálnych službách, je po prvýkrát pomenované zariadenie pre mladých dospelých, a to domov na pol ceste, tento typ zariadenia by mali zriaďovať

samosprávne kraje, avšak nedostatok financií nedovoľuje ich zriaďovanie. Okrem zariadení určených pre mladých dospelých majú obce možnosť spolupracovať s mimovládnyimi organizáciami, ktoré sa dlhé roky venujú práve deťom v detských domovoch a pomoci pri ich osamostatňovaní. Tu mi nedá nespomenúť Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, mimovládnu organizáciu, ktorá pomáha pri osamostatňovaní sa mladých dospelých v rámci svojho programu SOS.

Co je tedy potřeba pro jejich lepší začlenění, aby neskončili na okraji společnosti?

Myslím si, že je potrebná hlavne spolupráca všetkých inštitúcií, ktoré akýmkoľvek spôsobom zasahujú do života dieťaťa v detskom domove, či odchádzajúceho mladého dospelého. Ich úsilie môže čiastočne uľahčiť vstup do reality.

Existují už příklady této spolupráce?

Příklad takejto spolupráce môžem demonštrovať na jednom našom prípade, kedy spolupracovali obec, úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, detský domov, mimovládna organizácia a samotná klientka. K tomu, aby sociálny pracovník mohol pomôcť mladému dospelému v jeho živote, musí ho spoznať, na čo nám poslúžil program SOS, kde sa sociálna pracovníčka zúčastnila tohto programu ako lektorka, tu sa po prvýkrát stretla s budúcou klientkou. V čase, keď mala klientka asi mesiac pred dovŕšením osemnásteho roku, sa detský domov obrátil na kurátorku pre deti a mládež na príslušnom úrade práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorá následne oslovila obec. Tá istá pracovníčka, ktorá sa zúčastnila SOS programu, šla za klientkou do detského domova, aby sa porozprávali o jej budúcnosti a možnostiach, ktoré jej pracovníčka mohla ponúknuť. Po tom, čo sa klientka rozhodla, že po dovŕšení osemnásteho roku domov opustí a ubytuje sa v zariadení pre mladých dospelých, prišla do tohto zariadenia spolu s vychovávateľom na návštevu, aby videla, ako vyzerá prostredie, a zoznámila sa s budúciimi spolubývajúcimi. Nakoľko sme vedeli, že si klientka želá absolvovať oslavu narodenín v detskom domove, prihliadali sme na jej potreby a požiadavky, a keď sa cítila pripravená, ubytovala sa v zariadení. Pracovníčka zariadenia ďalej pracuje s klientkou na tom, aby si našla vhodné zamestnanie, v dobe krízy aspoň prácu na dohodu, či brigádnickú činnosť, následne sa opätovne

prihlásila na strednú školu, nakoľko jej túžbou je stať sa policajtkou.

Máte nápad, představu, jak předcházet sociálnímu vyloučení těchto mladých dospělých?

Nie je jednoduché povedať, ako jednoznačne riešiť situáciu mladých dospelých a ich ohrozenie chudobou. Je jednoduché stať sa bezdomovcom, keď nemáme nikoho, kto by nám naozaj pomohol, keď nemáme vzdelanie, s ktorým by bolo možné umiestniť sa na trhu práce, a nikto nás naučil samostatne žiť. Jednou časťou cesty, ako pomôcť bývalým domovákovi žiť plnohodnotný život neohrozený chudobou, je zriaďovanie domovov na pol ceste, no je to naozaj len kúsok. Myslím si, že je potrebné zamyslieť sa nad celkovým systémom umiestňovania detí do detských domovov, následná práca s nimi, tvorba individuálnych plánov rozvoja osobnosti dieťaťa, príprava na osamostatnenie sa a samozrejme už spomínaná spolupráca všetkých inštitúcií.

Připravil Pavel Bajer

inzerce

VZDĚLÁNÍ PRO PRÁCI S LIDMI

Akreditovaný program České psychoterapeutické společnosti České lékařské společnosti

Institut aplikované psychoanalýzy otvírá výcvikovou skupinu v psychoanalytické psychoterapii

Sebezkušenostní výcvik 500 hodin
- 5 let dvě týdenní soustředění ročně na Psychoanalytické klinice v Opočně.

Cena týdenního soustředění (vč. ubytování a snídaně) 10000 Kč (studenti 9000).

Komplexní vzdělání navazuje teorií (200 h) a supervizi (100 h).

Odborný garant Doc. PhDr. Jiří Kocourek, PhD., tréninkový psychoanalytik IPA

Příhlášky a informace u lektorů:

PhDr. Roman Čepelák, psycholog / psychoanalytický psychoterapeut
603 494 683, cepelak@ijp.cz

PhDr. Jiří Tyl, psycholog / psychoanalytický psychoterapeut
774 224 962, tyl@centrum.cz

Jedním z důsledků pobytu ve vězení může být vzrůstající zadluženost

Do opomíjené skupiny, kterou ohrožuje finanční nejistota, chudoba a sociální vyloučení, patří také ti, kteří se někdy v životě dostaly do rozporu se zákonem. S Mgr. **Renátou Talašovou**, pracovnící brněnského střediska Probační a mediační služby ČR, oddělení probačních a mediačních služeb pro dospělé, jsem si povídala nejen o finanční a dluhové problematice osob propuštěných z výkonu trestu, ale také o tom, jak vypadá návrat zpět do běžného života a jaké jsou možnosti řešení finanční situace „na svobodě“.

Kdo tvoří vaši klientelu a jaká je náplň vaší pomoci?

Naši klienti jsou jednoduše řečeno buď podmíněně propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody s uloženým dohledem, nebo podmíněně odsouzení s uloženým dohledem, popř. lidé odsouzení k alternativním trestům (např. obecně prospěšným pracím). Pokud se zaměříme na podmíněně propuštěné, je snaha jim pomoci stabilizovat jejich životní situaci. Pomoci jim s prací, odkázat je na různé instituce, aby se např. zaregistrovali na úřadu práce, aby jim nenarůstal dluh na zdravotním a sociálním pojištění, což je další, velmi častý důvod, proč klientům dluhy narůstají.

Snažíme se s nimi samozřejmě pracovat s ohledem na trestnou činnost, kterou spáchali, a řešit následky, které touto trestnou činností vznikly; tzn. buď náhrada škody, kontakt s poškozeným nebo alespoň nějaká omluva. Cílem je stabilizovat klientovu situaci, aby se dostal do klidu, měl zajištěné bydlení, popř. práci, nebo aby si alespoň zařídil sociální dávky, pokud na ně má nárok. Až poté začínáme pracovat na věcech, jako je náhrada škody a řešení podobných záležitostí, které můžou znepříjemnit klientův život.

Naším cílem je zplnomocnit klienta k tomu, aby si byl v budoucnu schopen pomoci sám. A věděl, že když chce sociální dávku, musí si zajít na příslušný úřad. Sdělíme mu, co potřebuje vědět, aby se dokázal orientovat ve svém životě a vyrovnal se s následky, které s sebou jeho trestní minulost nese. Samozřejmě naše práce není jen o pomoci, je také o kontrole, kterou z pověření soudu nad odsouzenými vykonáváme.

Vzděláváte klienty propuštěné z výkonu trestu ve finanční gramotnosti?

Finanční gramotnost je náplní jednotlivých konzultací, které s klienty vedu. Nicméně to není priorita, na kterou bych se zaměřovala. Samozřejmě že existuje skupina klientů, kterou má

Mgr. Renáta Talašová

smysl učit pracovat s financemi, rozvrhnout si nějaký plán výdajů, příjmů domácnosti. V takových případech se snažíme dopátrat k nějakým rezervám a možnostem, které mají, a najít nějaké „nadbytečné“ výdaje, které by se daly omezit. Ale ve většině případů to úplně použitelné není.

Jako nedostatek vnímám, že nejsem školená v dluhové problematice. Proto klienty raději odkazují např. na občanské poradny, které mají projekty dluhového poradenství. V Praze a v Brně vznikla při exekutorské komoře poradna, kde lidem radí přímo exekutoři, tedy lidé z praxe, kteří mají co říci k této problematice. To vnímám jako přínosné.

Jak řešíte situaci klientů, kteří už exekucím čelí?

Samozřejmě se snažíme hledat nějaké možnosti, ale vždy je to na těch lidech, jak se k tomu postaví. Řada z nich to má nastavené tak, že vidí jen tu jednu stranu. Nemají např. z čeho hradit škodu

vzniklou trestnou činností. Snažím se jim dát nějakou zpětnou vazbu a upozornit je, že by mohli na různých věcech ušetřit, že by se mohli zamyslet nad tím, jestli protелефonovat tisíc korun měsíčně je opravdu nezbytné. Často sice uznají, že by na tom mohli ušetřit, ale už s tím sami nic nedělají. Jejich motivace k řešení problému je docela nízká. Je to trochu boj s větrnými mlýny. Klient musí totiž hlavně sám opravdu chtít něco změnit.

Také je to otázka velikosti dluhů. Pokud někdo dluží milióny, vydělává si při pomocných pracích třeba 10–15 tisíc korun čistého měsíčně, tak si dokáže i člověk méně gramotný v dluhové problematice spočítat, že ty peníze za svůj život nikdy nesežene. To je v jejich motivaci dost sráží. Řada pohledávek se navíc objevuje průběžně. Jakkmile něco zvládnou, objeví se zase pohledávky, které vytěsnili nebo o kterých nevěděli. To je opět sraží o stupeň níž a jsou zase míň motivovaní, než byli. Ziskávají pocit, že to nemá konce.

Zmínila jste, že ne všem klientům má smysl předávat informace o dluhové a finanční problematice. Jaký je profil klientů, se kterými je účelné na tomto pracovat? Je třeba motivovanější klient, který má rodinné zázemí a cítí zodpovědnost k manželce a dětem?

Sociální prostředí, ve kterém se klient pohybuje, je určitě velký faktor, který ovlivňuje motivaci. Pokud se jedná o klienta, který se vrací do rodiny, která s ním během výkonu trestu udržovala kontakt, po návratu s ním počítá a snaží se mu pomoci, je klient více motivovaný, protože vidí, že v tom není sám. Určitě je na tom z tohoto pohledu lépe než klient, který se potlouká z jedné stavby na druhou, bydlí různě po ubytovnách a nic moc nemá. To, co vydělá, v podstatě užívá jen sám pro sebe a nemá potřebu řešit něco jiného. Ti se možná i potom častěji do výkonu trestu vrací.

Jak vypadá spolupráce s klienty na řešení jejich finanční situace?

Vždy se je snažím motivovat k domluvě splátkových kalendářů, nedělám to za ně. Chci, aby si byli schopni pomoci sami, třeba i v pozdějších letech, kdy už se mnou spolupracovat nebudou. Takže se snažím je nějakým způsobem navést: „Co třeba navrhnout ten splátkový kalendář tady a tady, bylo by to možné? Můžete tam napsat žádost?“ Řeknu jim, jak zhruba by měla vypadat, oni si to sepišou. Snažím se je vést k tomu, aby plnili své závazky.

Je vůbec člověk s miliónovými dluhy schopen je za svůj život splatit?

Miliónové dluhy nebo škody jsou obvykle věci, které vznikají v souvislosti s trestnou činností – různé podvody, zpronevěra atp. V těchto případech, pokud je dluh uložen i soudně, má klient povinnost závazek poškozené společnosti uhradit. Mnohdy je to závazek, kterého se už nikdy nezbaví.

Platí, že člověk, který má lepší vzdělání, určité postavení, pracuje dlouhodobě např. na nějaké manažerské pozici a vydělává třeba 30–35 tisíc korun měsíčně, je schopen své závazky splnit lépe než člověk, který tyto možnosti nemá.

To, jestli někdy všechny své dluhy splatí, je otázka druhá. Většinou to totiž nezůstává jen na jednom dluhu z trestné činnosti, ale jsou to i další pohledávky – např. náklady na advokáta, to jsou desetitisíce korun, potom náklady výkonu trestu. Situace je také jiná ve chvíli, kdy se poškozená společnost nebo věřitel obrátí na exekutora a vymáhá dluh exekučně.

Mluvila jste o tom, že ve výhodnější pozici jsou ti, kteří mají poměrně zajímavé dobře placené zaměstnání. Je ale někdo ochoten zaměstnat osobu, která byla ve výkonu trestu například za zpronevěru?

Zpronevěra nebo podvody se často týkají také vysokoškolsky vzdělaných lidí. Pokud jsou odsouzeni, tak je jejich zaměstnatelnost přirozeně horší. V dnešní době chtějí všude výpis z Rejstříku trestů. Šance klientů na dobré zaměstnání je ale velká, pokud má klient nějaké známé, pokud byl ve svém oboru zavedený a má kontakty na ty správné lidi a samozřejmě, pokud je sám aktivní a takovou práci chce. Klienti, o kterých mluvíme, jsou často velmi schopní lidé, velmi komunikativní, mají přehled, zkušenosti, takže mají možnost uplatnit se popř. i v jiném oboru. Pokud se ale potenciální zaměstnavatel podívá na rejstřík trestů a vidí paragraf, který určuje příslušný trestný čin, tak se mu rozsvítí červená kontrolka, a pokud toho člověka vůbec nezná, nikdy o něm neslyšel, nikdy mu ho nedoporučil, tak ho s velkou pravděpodobností nezaměstná.

Jak jsou na tom lidé po výkonu trestu s možností získat bankovní půjčku?

Myslím si, že si banky dávají pozor, mají registry dlužníků, do kterých mohou nahlížet. Tak zjistí, že má osoba jiné pohledávky vůči jiným bankám

nebo i k té bance, u které o půjčku opět žádá. Proto se často neseťkávám s tím, že by banky půjčky nebo úvěry dávaly, ale samozřejmě ti lidé finanční prostředky na umořování svých pohledávek potřebují. Jako řešení se jim často jeví vzít si půjčku u jednoho subjektu, kterou by umořili všechny své věřitele. To jim dává pocit mnohem lepší orientace ve svých závazcích, když dluží jen jednomu subjektu. Pokud ovšem nedostanou půjčku od banky, podporuje to různé „lichvářské společnosti“. Setkávám se docela často s tím, že společnost půjčka slíbí, klienti uhradí nějaký vstupní poplatek a pak samozřejmě žádné peníze nedostanou.

Nebankovní půjčky si berou i vysokoškolsky vzdělaní lidé, nebo spíše lidé z nižších sociálních vrstev?

Myslím, že se to týká většinou nižších sociálních vrstev. Lidé s vyšším vzděláním, resp. příjmem, jsou schopni dosáhnout na nějakou hypotéku a také možná mnohem snadněji rozpoznat případné podvodné jednání. Teď jsem měla případ, kdy vysokoškolsky vzdělaný klient s velmi dobrým postavením v zaměstnání uhradil škodu asi 1 200 000 korun z tzv. americké hypotéky, kterou mu banka poskytla. Zastavil dům, škodu uhradil, ale i když je nadále zadlužený, je to tak pro něj přijatelnější. Myslím si, že vysokoškolsky vzdělaní lidé nebo lidé na vyšších pozicích v zaměstnání, kteří mají vyšší příjem, jsou schopni dosáhnout právě na bankovní půjčky.

V úvodu jste zmiňovala, že k souhrnu dluhu se často také připočítávají poplatky za pobyt ve vězení. Jak vysoké částky to jsou?

Obecně se udává, že jeden vězeň stojí Českou republiku na den cca 900–1 000 korun. Odsouzený sám je povinen platit cca 50 Kč/den, maximálně však do výše 1 500 korun za měsíc, takže se jim to sčítá. Samozřejmě existují skupiny osob, které mají od placení úlevu. Například lidé zařazení na speciální bezdrogovou zónu, či osoby, které nemohou bez svého zavinění ve výkonu trestu pracovat. Ale řada lidí vyjde z výkonu trestu a má tam dluh např. deset tisíc korun na poplatcích. Potom je zase na nich, aby tuto pohledávku nějakým způsobem řešili a spláceli.

Poté, co klienti odcházejí z výkonu trestu, dostanou „do začátku“ nějakou menší finanční částku?

Mohou jít ke kurátorovi, kde dostanou nenárokovou dávku tisíc korun. To je ale všechno, co mají. A jak už název napovídá, nemají na ni ze zákona nárok. Kurátor sám vyhodnotí, jestli ji klient potřebuje, nebo ne.

Většinou je klient v takové situaci, že peníze nemá. Pak se dostává do koloběhu. Než by dal např. dvacet korun za lístek na tramvaj, jezdí „načerno“. Jede deset jízd a na jedenácté ho chytanou revizoři. Kdyby si koupil lístek, bude ho to stát těch zmíněných dvacet korun, ale ve chvíli, kdy ho chytanou, dostane pokutu, kterou nezplatí, protože nemá z čeho. A dopravní podnik často a rád po dvou třech letech posílá už přímo exekuční příkazy, a to se pak částka za jednu jízdu „načerno“ vyplácí na cca 15 tisíc korun. Pokud ho chytanou vícrát, tak to jsou potom desetitisícové dluhy „jen“ za cestování tramvají. Tak se jen nabalují další finanční problémy.

Připravila Jana Kopřivová

NÁMĚT PRO VÁS

Znáte ve svém okolí někoho, kdo se angažuje v jakékoliv oblasti sociální práce, a myslíte si, že by jeho příběh mohl být pro čtenáře zajímavý a inspirující? Napište nám o něm.

Své náměty zasílejte na adresu socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Příběh“.

Azylový dům v Kojetíně pomáhá matkám s dětmi v – nejen finanční – tísní

Když přijdete v brzkých dopoledních hodinách k Azylovému domu pro matky s dětmi v tísní v Kojetíně, zachytíte nejprve nehybný klid a ticho, kterými je zahalen. Nebýt nápisu u vchodu, nenapadne vás, že to je Ten dům. V přízemí tři okna s mřížemi, které mohou vyvolávat rozporuplné pocity. Pro někoho dojem vězení, pro jiné pocit bezpečí a jistoty. Pro mne spíš v ten den symbol nedobytné pevnosti. Po opakovaném neúspěšném pokusu o zazvonění se na škvíru otevřou dveře, vykoukne klientka a spiklenecky šeptá: „Musíte si zazvonit, já vám nesmím otevřít,“ a zase mi dveře spolehlivě přibouchne před nosem. Tak to zkusím znovu, tentokrát mám zřejmě štěstí na správný zvonek. Padací most se spouští dolů.

Azylový dům pro matky s dětmi v tísní provozuje Charita Kojetín od roku 2001. Tak jako jiná zařízení tohoto typu poskytuje klientkám ubytování na nezbytně nutnou dobu, během které by se měly pokusit vyřešit svoji obtížnou životní situaci. „Většinu našich klientek v současné době tvoří matky s nízkými příjmy a exekucemi. Jejich finanční situaci zhoršuje i fakt, že otcové děti často neplatí výživné,“ říká Vladka Zvonková, sociální pracovnice zařízení. Klientky přicházejí nejen z okolí Kojetína, ale například i z Čech. Věkový průměr klientek je okolo třiceti let.

Azylový dům má kapacitu sedm pokojů – vždy jeden pokoj pro jednu maminku s nezaopatřenými dětmi. Počet dětí se u jednotlivých klientek liší. „Měli jsme tady maminku s pěti dětmi, se čtyřmi, měli jsme i maminku se šesti dětmi. Na to už ale kapacita azylového domu není. Průměr jsou tak dvě tři děti, což je ještě únosné,“ popisuje situaci sociální asistentka Alena Köhlerová a dodává, že některé matky si k sobě berou děti jen o prázdninách, což počet obyvatel domu krátkodobě zvyšuje. „Přes zimu míváme úplně plno. Když přijde matka, která potřebuje nutně ubytovat, dáme jí kontakt na jiný azylový dům, ale přes zimu bývá podobná situace i ve všech ostatních zařízeních,“ vysvětluje sociální asistentka a dodává, že kojetínský azylový dům by sice mohl zvýšit kapacitu, ale to by zřejmě vedlo k tomu, že by byl v létě poloprázdný. „V zimě pořád někdo volá, ale v létě se dá přežít ledaskde, i v nevyhovujícím bytě. Jenomže přes zimu jsou problémy s nefungujícím topením a jiné starosti,“ dodává Köhlerová.

V azylovém domě může klientka s dětmi zůstat nejdéle jeden rok. Za tuto dobu by měla být schopna svoji špatnou životní situaci alespoň částečně vyřešit. Jak podotýká Vladka Zvonková, někdy se dá mluvit doslova o azylové turis-

tice, když matky přecházejí po skončení pobytu z jednoho azylového domu do dalšího v jiném městě a tak pořád dokola. Ve výjimečných případech může být pobyt prodloužen, např. když dítě potřebuje dokončit školní docházku a přesun do jiného města by nepřidal jeho psychické pohodě. „Jedna klientka měla dospělého syna, který byl těžce nemocný. Bydlel v Kojetíně u její dcery. Nemohla sehnat ve městě byt. Kdyby šla do azylového domu do Olomouce, nemohla by být se synem. Proto jsme jí umožnili, aby tady zůstala déle, dokud si nesežene jiné ubytování,“ popisuje specifickou situaci klientky sociální pracovnice Zvonková.

Zadlužené matky

Velký problém pro maminky představuje finanční situace. Hodně z klientek má problémy s dluhy a exekucemi, což ještě umocňuje nespolehlivost otců, kteří neplatí výživné na své děti. Neznamená to, že by je neměli rádi. Mnozí z nich o ně mají zájem, navštěvují je, nosí dárky. Část z nich však sedí ve výkonu trestu, část nepracuje a chová se nezodpovědně. Ačkoliv soudem vyměřené výživné nepředstavuje ve většině případů závažné částky, pro osamělou matku s dětmi je doslova každá storkoruna dobrá.

Příjmy maminek se od sebe často výrazně odlišují. Vladka Zvonková popisuje: „Matka na rodičovské dovolené je na tom rozhodně líp než matka vedená v evidenci pracovního úřadu. Matka s dvěma dětmi na rodičovské má okolo deseti tisíc. Když umí dobře hospodařit, tak se dá vyžít i z mála.“ Jak však dodává Alena Köhlerová, i když se pracovnice snaží matky vést ke spřívnosti, nejsou obvykle schopny z peněz, které mají k dispozici, nic ušetřit. Světlá výjimka se však najde. Vladka Zvonková vypravuje: „Měli jsme tady maminku, která si byla schopná takto našetřit a odcházel od nás po roce s dvanácti

tisíc. Ale zase to bylo o tom, jak k tomu přistupovala. Vařila z vody, sama si nic nedopřála, děckám nekoupila ani malou čokoládu.“ Její spovívanost ostře kontrastuje s přístupem, který je u klientek mnohem častější – okamžitě poté, co dostanou dávky či jiné peníze, nakupují dětem drahé sladkosti a další věci.

Mnohdy matky dluží desetitisícové částky, ačkoliv je do ničeho zásadnějšího neinvestovaly: *„Jedna klientka si půjčila 70 tisíc. Když jsem se jí ptala, co s penězi udělala, odpověděla, že koupila pytel cementu na stavbu a zbytek s rodinou prodala,*“ ilustruje Alena Köhlerová. Toho, že si půjčky klientky příliš nepromýšlí, často zneužívají nebankovní společnosti. Jak potvrzuje sociální pracovnice Zvonková, klientky jsou mnohdy schopny podepsat doslova cokoli. Obě pracovnice se ale shodují, že současné nebankovní půjčky se rovnají lichvě. Půjčují vysoké částky lidem, kteří evidentně nemají žádné zázemí a nemají čím ručit, tudíž návratnost je nejistá.

Klientky však nedluží jen kvůli půjčkám. *„Měli jsme tady maminku, která nezaplátila nájem za pobyt v azylovém domě. Snažili jsme se s ní spolupracovat, pomáhali jsme jí vyřídit sociální dávky, aby měla alespoň nějaké peníze, ale nevím, v čem byl zakopaný pes. Ačkoliv na ně měla právo, tak si je nevyřídila,*“ říká Zvonková. Může se zdát neetické, že by zařízení mělo vymáhat po matce v tísní dlužnou částku. Ve svém důsledku by to však poškodilo právě klientky – zvykly by si, že pravidla není třeba dodržovat a že jim bude vše odpouštěno. Před problémy nelze utíkat donekonečna.

Realita dluhového poradenství

Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodné – v rámci řešení tíživé situace – vzdělávat matky ve finanční gramotnosti. Sociální asistentka Alena Köhlerová reaguje: *„Je to dobrovolné. Pokud projeví zájem, tak jim samozřejmě informace zprostředkujeme.*“ Kolegyně Vladka Zvonková ji doplňuje: *„Co se týče dluhového poradenství, tak jsme si řekli, že se do toho příliš pouštět nebudeme. Jednu dobu jsme se snažili klientkám radit a pomáhat, ale brzy nám to začalo přerůstat přes hlavu. Bylo toho prostě moc. Od té doby maminky doporučujeme do dluhových poraden.*“ Jejich služeb ale klientky moc nevyužívají. Pro ně je řešení dluhů pomocí dluhových poraden běh na dlouhou trať. Nejbližší poradna je v Olomouci, cesta pro klientky znamená nezanedbatelné finanční ná-

klady. Poradny také očekávají aktivní spolupráci a následování určitých kroků. K tomu klientky většinou nejsou ochotny.

Špatnou finanční situaci nejsou klientky většinou schopné řešit. Spoléhají se na podporu od státu, příspěvky od rodiny. Práci si najde málokterá z nich. *„Je to klasický kolotoč. Nejsou motivované jít do práce, protože těch dluhů už je tolik, že nemají šanci to při svých nízkých příjmech za celý život splatit. Kdyby šla klientka do práce, tak jí budou strhávat část platu na dluhy. Pro ni je pak výhodnější nepracovat. Má svoje minimum, přijdou jí peníze ze sociálky a nepřemýšlí do budoucna,*“ říká rezignovaně sociální pracovnice Vladka Zvonková. Alena Köhlerová zdůrazňuje, že některé klientky by šly do práce rády, už jen kvůli tomu, aby přišly na jiné myšlenky. Práce pro ně ale jednoduše není. Ideální je, když je azylový dům navázán na další zařízení, např. na nějaký ústav, domov důchodců apod., kde mohou uklízet a různě vypomáhat. To však nebývá tak časté. Za každou pracující maminku jsou proto v zařízení rádi. I takové světlé výjimky se totiž najdou, ačkoliv nejsou vzácné ani případy, kdy se matka možnému zaměstnání vyhýbá. *„Někdy se stává, že klientka lže. Pomůžeme jí najít práci, pošleme ji na pohovor. Tvrdí, že tam byla a podnikla všechny požadované kroky, ale práce pro ni není. Tak tam zavolám, protože mě napadne, že se jedná o nějakou formu diskriminace. Zjistím ale opak. Místo je volné a dostupné komukoli, ale klientka tam vůbec nebyla,*“ popisuje obtížné hledání pravdy Vladka Zvonková.

Paní Ivana a její děti

Sociální asistentka Alena Köhlerová mě vede do pokoje klientky, která souhlasila s rozhovorem. Abych ochránila její soukromí, budu o ní dále mluvit jako o Ivaně. Se vstřícným úsměvem mě vítá tmavovlasá žena. V pokoji je chladno, až později zjistím, že je to otevřeným oknem, kterým do pokoje proudí svěží, téměř jarní vzduch. Ivana bere z dvojlůžka devítiměsíční dcerku a přisedá si za mnou ke stolku. Mluví česky se slovenským přízvukem, občas hledá ta správná česká slova. Dozvídám se, že má pět dětí, ale jen dvě dcery s ní žijí zde, v azylové domě. Do Kojetína se dostala v listopadu 2009. Předtím žila nějakou dobu s druhem na ubytovně a vystřídal několik jiných azylových domů. Další tři děti jsou v dětském domově v Olomouci. Za matkou ale jezdí vždy, když je to možné, např. o prázdninách. *„Právě minulý týden taďy byly,*“ vypráví

Klientka si hraje s dítětem. Zdroj: www.kojetin.caritas.cz

šťastně Ivana. „*Není to ale moc dobrý – pokoj je pro nás šest malý,*“ dodává. Představuji si, jak se do místnosti odhadem 20–25 m² mohla vejít šestičlenná rodina.

Starší tři děti má do péče svěřené otec, ale Ivana si chce požádat, aby jí byly vráceny zpět. „*Děti jsou radši se mnou než s tatou, ale jsou hodně divoký. Měly u otce jinou výchovu, v domově jinou, tady mají jinou, tak si dovolují. Doufám, že až děti dostanu do péče, tak se mi zlepší i finanční situace, protože na ně dostanu peníze. Jinak nevím, jak to budu dělat. Copak je normální, aby vyšlo šest lidí s osmi tisíci? To nestačí ani nám třem, co jsme tady,*“ nastiňuje svou finanční situaci. Ivana vše potřebné hradí jen z dávek státní sociální podpory. Bez pomoci své rodiny by to však nezvládla. „*Pomáhají mi rodiče. Pro nás tři to stačí, ale na ty další děcka už ne. Když za mnou přijedou, musím jim zaplatit za pobyt v azylovém domě. Pak cesta z Olomouce a zpátky. Otcové děti nepřispívají. Otec nejmladší dcerky nepracuje, takže malé nic neplatí, jen jí občas něco přinese,*“ popisuje Ivana a doplňuje: „*Dluhy mám splacené. Zadlužila jsem se, když jsem si děti vzala k sobě. Musela jsem jim všechno hradit, ale nikdo mi na to nepřispíval, tak mi je zase odebrali.*“

Pro personál azylového domu je klientka Ivana něčím jako světýlkem na konci tunelu. Podařilo se jí totiž od 1. dubna sehnat k pronájmu byt 2+1 v Kojetině. „*Budu platit stejně jako tady, ale jsou to větší pokoje a samostatná kuchyň. Po-*

mohla mi paní Alenka,“ říká s vděčným úsměvem. „Já bych si ani nic nehledala, kdybychom byly jen my tři. Jdu do toho pronájmu, protože si chci vzít děcka z dětského domova.“ Když mluví o svých dětech, rozpláče se. Je vidět, jak moc jí chybí a jak moc si přeje být s nimi. Na rozdíl od jiných maminek však o tom jen nemluví, ale opravdu se snaží situaci řešit. I proto si našla pronájem bytu, jak mi později potvrzuje sociální asistentka Alena Köhlerová (zmiňována „paní Alenka“).

Život jako sinusoida

Ne všechny příběhy klientek

v sobě nesou takovou naději jako ten paní Ivany. Matky často propadají skepsi, nevidí východisko ze své tíživé situace. „*Občas nás to stáhne do stejné apatie, v jaké jsou naše klientky. Prostě to balíme,*“ upřímně přiznává Vladka Zvonková. „*Je to sinusoida. Stejně, jako to má člověk v životě, to má i pracovní tým. Jednou jsi dole, jednou nahoře. Když se klientce podaří sehnat byt jako teď paní Ivaně, hodně to potěší,*“ a jak dodává, povzbudí to nejen ji, ale i celý kolektiv. Hodně všem pomáhají také pravidelné supervize.

Zavírám za sebou dveře Azylového domu pro matky v tísní v Kojetině a jsem ráda, že nemusím řešit, kam za rok složím hlavu a jak vyjdu s penězi. I když, jak známo, cesty osudu jsou nevyzpytatelné...

Jana Kopřivová

Azylový dům pro matky s dětmi v tísní, Charita Kojetin

Posláním zařízení je pomoci matkám v tíživé životní situaci spojené se ztrátou přístřeší, překlenout jejich obtížné životní období a podpořit je v návratu do běžného života, a to formou dočasného ubytování a poradenství zaměřeného na zvýšení jejich soběstačnosti a schopnosti řešit své životní problémy. Provoz azylového domu je nepřetržitý.

Více na internetových stránkách www.kojetin.caritas.cz.

Evropský rok 2010

Agentura pro sociální začleňování pomáhá v romských lokalitách

„Téměř každý šestý obyvatel Evropské unie, celkem asi osmdesát milionů Evropanů, je zasaženo chudobou. Milióny lidí žijí ve vyloučených lokalitách – sociálních ghettech na předměstích velkých měst, v nejhudších venkovských regionech nebo v osadách po celé Evropě,“ uvádí **Martin Šimáček**, ředitel Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. I proto Evropská unie zvolila rok 2010 rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. V České republice, kde je chudobou ohrožen každý desátý obyvatel, řeší problematiku chudoby a sociálního vyloučení již třetím rokem také vládní Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. Více informací o činnosti Agentury najdete na www.socialni-zaclenovani.cz.

Můžete uvést, v jakých lokalitách se soustřeďuje nejvíce lidí postižených chudobou?

V České republice se chudoba koncentruje především v místech, která označujeme jako takzvané sociálně vyloučené lokality. Ve více než 160 obcích a městech se jich v ČR nachází okolo čtyř stovek a žije v nich mezi 60 až 80 tisíci obyvatel. Nejvíce jich je na severu Čech, severu Moravy a ve Slezsku. Podle odhadů odborníků ve čtyřech desítkách těchto lokalit dosahuje chudoba takových rozměrů, že se jejich obyvatelé ocitají v pasti na hranici přežití. Fenomén sociálního vyloučení přitom různými způsoby zasahuje i ostatní obyvatelé českých měst, kteří v blízkosti takto zasažených lokalit žijí.

Chudoba s sebou přináší i další nepříjemné sociální jevy...

V těchto oblastech dochází ke koncentraci chudoby, nezaměstnanosti, kriminality a dalších sociálně nežádoucích jevů. Obvykle jde o místa, kam jsou vystěhováni nájemníci, kteří měli problémy s placením nájemného nebo jiných souvisejících služeb – elektřiny, vody, plynu, nebo ti, kteří jsou za „problémové“ pouze považováni. Žijí zde rodiny a jednotlivci s nejnižšími příjmy, závislí na sociálních dávkách, vesměs dlouhodobě nezaměstnaní. Nejčastěji jde o sociálně vyloučené Romy. Lidé ve vyloučených lokalitách mají ztížený přístup k institucionální pomoci, jsou odříznuti od společnosti a společenského života. Realita v těchto lokalitách je frustrující. Lidé si odtud obvykle nedokáží pomoci vlastními silami, často ani nevědí, jak, někdy i na pomoc ze strany okolí rezignují. Volí krátkodobé životní strategie, cílené jen na uspokojení základních potřeb. Ne-

Martin Šimáček

rozumějí společenskému prostředí a společenským normám, mají vlastní žebříček hodnot, který většinová společnost chápe jen těžce.

Předěme k činnosti Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Kdy vznikla a co je náplní její činnosti?

Vláda České republiky zřídila Agenturu pro sociální začleňování v romských lokalitách (jako odbor Úřadu vlády ČR) usnesením č. 85 z 23. ledna 2008. Posláním Agentury je propojovat subjekty na místní úrovni tak, aby spolupracovaly při sociálním začleňování. Podporuje nadresortní přístup a propojování veřejné správy a neziskového sektoru. Agentura má za cíl být účinným

prostředníkem mezi státní správou a samosprávami, zároveň poskytuje komplexní poradenství a podporu v oblasti bydlení, zaměstnanosti, sociálních služeb, vzdělávání a zdraví. Základním principem práce Agentury je podpora spolupráce subjektů působících v dané lokalitě na poli sociální integrace. Děje se tak prostřednictvím takzvaného lokálního partnerství. To tvoří nejčastěji zástupci města/obce, neziskových organizací, policie, škol, pedagogicko-psychologických poraden nebo úřadů práce.

Na začátku působení Agentury je v každé lokalitě nejprve vypracována takzvaná situační analýza, ve které jsou zmapovány potřeby obyvatel města nebo obce v sociálně vyloučených lokalitách i mimo ně. Členové lokálního partnerství následně vypracovávají strategický plán sociálního začleňování a podporují jeho přijetí radou a zastupitelstvem obce jako závazného rozvojového dokumentu. Z tohoto dokumentu vycházejí i jednotlivé projektové záměry v oblasti bydlení, zaměstnanosti, vzdělávání, sociálních služeb, zdraví a bezpečnosti. Aktivitu realizované v projektech hrazených z různých zdrojů mají naplnit potřeby uvedené ve strategickém plánu. Agentura přitom poskytuje všem členům lokálního partnerství poradenství při podávání a administraci těchto projektů. Zaměřuje se především na operační programy: Operační program (OP) Lidské zdroje a zaměstnanost (zejména osa 3), OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost (zejména osa 1.2), Integrovaný operační program (zejména 3.1b investice do infrastruktury sociálních služeb, 3.1c investice v oblasti sociální ekonomiky a 5.2c zlepšení prostředí v problémových sídlištích) a Regionální operační program.

V jakých lokalitách doposud Agentura realizovala svoji činnost?

V pilotní fázi působila Agentura od začátku roku 2008 v šesti moravských a šesti českých vyloučených lokalitách, kterými jsou: Brno, Broumov, Břeclav, Holešov, Cheb, mikroregion Jesenicko, Most, Přerov, Roudnice nad Labem, Slezská Ostrava, mikroregion Šluknovsko a Ústí nad Labem. Spolupracovala také s Kladnem, Orlovou a Litvínovem.

S jakými záměry vstoupila Agentura do roku 2010?

Od začátku roku 2010 začala Agentura realizovat tříletý individuální projekt Podpora sociální-

ho začleňování ve vybraných romských lokalitách prostřednictvím Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Projekt hradí Evropský sociální fond z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost. V rámci tohoto projektu bude působení Agentury rozšířeno pro rok 2010 do dalších deseti obcí a měst a pro rok 2011 ještě do dalších deseti. Deset nových lokalit pro tento rok vybral Monitorovací výbor Agentury 10. února 2010, staly se jimi Havířov, Kutná Hora, Jirkov, Chomutov, Obrnice, Bruntál, Toužim, Trmice, Jáchymov a Bilina. Agentura začne v těchto obcích a městech působit zhruba od dubna 2010.

Spolupráce s Agenturou přinese v roce 2010 spolupracujícím obcím a městům také možnost získat přednostně finance ze strukturálních fondů Evropské unie. Pro Agenturu byla vypsána výzva na sto miliónů korun, 55 z nich poputuje přímo na projekty ve spolupracujících městech. Dalších 200 miliónů korun mohou získat obce spolupracující s Agenturou v rámci tzv. individuálních obecních projektů. Tyto projekty mohou trvat až čtyři roky a zajistit financování sociálních služeb až do výše 25 miliónů korun na jedno město. Dalších až 550 miliónů korun mohou získat obce spolupracující s Agenturou také na rekonstrukce a výstavbu infrastruktury pro služby.

S jakými subjekty Agentura spolupracuje?

Nejprve bych doplnil, že dalším cílem působení Agentury je přenos výsledků a poznatků z práce v terénu na národní úroveň, podpora systémových změn ve spolupráci s odpovědnými resorty. Na centrální úrovni Agentura spolupracuje s klíčovými resorty státní správy, mimo jiné s Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR, Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvem pro místní rozvoj ČR, Ministerstvem vnitra ČR a dalšími resorty. Pracovníci Agentury se účastní práce v expertních a pracovních resortních a meziresortních orgánech.

Jaké je právní zakotvení Agentury?

V současné době také probíhají závěrečné úpravy věcného záměru zákona o Agentuře, tedy právního rámce fungování Agentury po skončení pilotní fáze v roce 2010. Návrh věcného záměru zákona chce ministr pro lidská práva Michael Kocáb předložit vládě ještě do květnových voleb.

Připravil Pavel Bajer

Partnerství neziskových organizací NAPSI spolu! proti chudobě

Amsterodamská smlouva (čl. 136, 137) z roku 1997 prohlásila boj proti sociálnímu vyloučení za jeden z cílů Evropské unie. Zasedání Evropské rady v Lisabonu z roku 2000 označilo sociální soudržnost za klíčový prvek Lisabonské strategie. V návaznosti na tyto dokumenty byly členské státy EU vyzvány, aby učinily potřebné kroky k potlačení chudoby do roku 2010.

V této souvislosti se všechny členské státy přihlásily ke koordinaci svých politik v oblasti potlačování chudoby a sociálního vyloučení formou *otevřené metody koordinace*. Jde o dobrovolný proces. Skládá se ze stanovení a odsouhlasení společných cílů a indikátorů pro měření dosaženého pokroku, pravidelného monitorování a vyhodnocování, programu peer review, mezinárodní výměny zkušeností, vyhledávání příkladů dobré praxe a propagace spolupráce při tvorbě politik. Převádět společné cíle EU do národních a regionálních politik a naopak mají v praxi pomoci takzvané dvouleté Národní akční plány sociálního začleňování (NAPSI).

V souladu s výzvou Lisabonské strategie *zasvětila Evropa právě rok 2010 boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. Rozhodla se tak na základě alarmujících výstupů z výzkumných šetření, která prokázala, že toto *téma rozhodně vyžaduje další pozornost*. Z šetření vyplývá, že chudobou a sociálním vyloučením je v Evropské unii ohroženo 16 % obyvatel. Rovněž 63 % dotázaných z nových členských zemí uvedlo, že lidé v jejich okolí žijí v chudobě (www.ec.europa.eu).

Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení hodlá Evropská unie akcentovat fakt, že k potlačování chudoby, která se členským zemím nevyhýbá, je třeba zaujmout zodpovědný postoj. Za hlavní cíle EU stanovila *uznání práv občanů žijících v chudobě a jejich nároku na důstojný život, podporu aktivního přístupu veřejnosti k dané problematice, podporu celkové soudržnosti společnosti a v neposlední řadě také propojení veškerých relevantních úseků státní správy a samospráv a dalších partnerů*.

Mnoho nevládních organizací se již aktivně podílelo na předešlých evropských letech, která se věnovala sociálním tématům (např. 1997 – rok boje proti rasismu, 2003 – rok osob se zdravotním postižením nebo 2007 – rok rovných příležitostí pro všechny). Do Evropského roku 2010 však vkládáme naději, že bude příležitostí pro EU a její členské státy ke kritickému přezkoumání po-

kroku dosaženého v posledních deseti letech v tématu boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení, a poskytne tak nový impuls k jeho řešení. Očekáváme též, že rok 2010 povede ke zlepšení dialogu občanů s vládou a orgány veřejné správy v oblastech, kde je nedostatečný. Věříme také v posílení politické angažovanosti a realizaci nových opatření v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení, jež se stane horizontálním cílem všech politik. V obecné rovině pak věříme, že rok 2010 přispěje k lepšímu povědomí o existenci chudoby, k zpozorování některých příčin, jež vedou k sociálnímu vyloučení a chudobě, a tím ke zmírnění stereotypů a stigmatizace lidí žijících v chudobě.

Poselství Evropského roku 2010 veřejnosti – porozumění a úcta

Evropský rok 2010 má rovněž přispět k rozvoji širších aliancí a koalic nevládních organizací ve prospěch podpory evropských i národních cílů a priorit roku. I proto vznikl projekt *pěti partnerských neziskových organizací a sítí – IQ Roma servis, Člověk v tísni, SKOK, EAPN ČR a Socioklub* realizovaný v rámci komunitárního programu Progress Evropské komise pod pracovním názvem NAPSI spolu! Ambicí partnerství a projektu je zejména podpora komplexního a systémového řešení chudoby a sociálního vyloučení v České republice. Projekt vychází z premisy, že proces potlačování chudoby a sociálního vyloučení vyžaduje synergické působení dotčených ministerských resortů, veřejné správy, samospráv, neziskových organizací působících v dané oblasti a v neposlední řadě i těch, jichž se chudoba a sociální vyloučení osobně dotýká.

Kromě jiných aktivit plánujeme v průběhu roku 2010 i *podpurnou kampaň* k Evropskému roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jejím prostřednictvím chceme docílit *porozumění a základní úcty* české veřejnosti k lidem se zkušeností s chudobou a sociálním vyloučením. Připravujeme krátký filmový spot – Chudoba cti netratí, spojený s výstavami, informačními

panely a letáky. Spot bude uveřejněn mimo jiné v České televizi, ve vnitrostátních linkách Student Agency, na festivalech včetně MFF Karlovy Vary a podle domluvy i jinde, konkrétně jednáme s multiplexy. Budeme též usilovat o aktivní podporu *národních priorit Evropského roku 2010*. Témata jako např. předlužení u nebankovních společností, zdravotních pojišťoven, dopravních podniků, chudoba a sociálně slabé rodiny s dětmi, účast lidí žijících v chudobě na veřejném životě, přístup k lidem bez domova, azylové domy, sociální bydlení a vícestupňové modely bydlení, dobré praxe ve vzdělávání a zaměstnávání plánujeme napojit na naše koncepční a mediální výstupy, kasuistiky a tematické publikace realizované během roku 2010, včetně široce distribuovaného bulletinu SKOKu.

Věříme, že kromě komunikačního rozměru podpoří Evropský rok 2010 i výsledky v politické oblasti na různých úrovních, od místní až po evropskou, a nastíní i úvahy o roli Lisabonské strategie EU. Jedním z nástrojů, který podle požadavků Evropské komise dokonce měl výše uvedené subjekty spojovat ve společné úsilí, je *Národní akční plán sociálního začleňování*, sestavovaný vždy na dva roky (NAPSI 2006–2008, NAPSI 2008–2010), jehož smyslem má být zadávání konkrétních a termínovaných úkolů jednotlivým aktérům, kteří se na poli sociálního začleňování pohybují.

Právě jejich participace může být při tvorbě českého akčního plánu sociálního začleňování

přínosnou novinkou. Cílové skupiny, kterých se nástroje sociální politiky přímo dotýkají, totiž dokážou pojmenovat skutečné bariéry, které brání sociálnímu začleňování, a faktory prohlubující chudobu a sociální vyloučení. Zapojení lidí žijících v chudobě a sociálním vyloučení do tvorby strategických dokumentů navíc podporuje jejich plnohodnotné společenské uplatnění a přispívá k prolomení negativních stereotypů o chudých jako o lidech, kteří si za propad na sociální dno mohou sami a o pozitivní životní změnu se nesnaží.

Nejširší veřejnosti otevřený proces tvorby NAPSI usiluje přenést na národní úroveň postup používaný na evropské úrovni – tedy otevřenou metodu koordinace. V rámci národní priority číslo 4 chceme podporovat aktivity, jež vedou k účinnějšímu zapojení subjektů z lokální a regionální úrovně do tvorby NAPSI 2010–2012. Zvláštní zřetel klademe na účinnější zapojení cílových skupin – lidí se zkušeností s chudobou a sociálním vyloučením. V koncepční rovině bude navazovat pásmo školení, workshopů, seminářů a kulatých stolů především pro obce, univerzity, NNO, dále pak národní setkání lidí žijících v chudobě, včetně medializace a závěrečné mezinárodní konference. Evropský rok 2010 musí být pro ČR jasnou výzvou k *mobilizaci* všech relevantních aktérů a k posílení strategické pozice a významu NAPSI v České republice.

Petra Klingerová, Člověk v tísni
Katarína Klamková, IQRS
za partnerství NAPSI spolu!

inzerce

ISZ-Management centrum pořádá výcviky:

Cestou systemických terapií (800 hodin výcviku v systemické terapii)
Akreditován Českou psychoterapeutickou společností ČLS JEP pro oblast zdravotnictví.

Cestou příběhu (200 hodin)
Osvojení si narativního způsobu práce s klienty.

Systemická práce s párem a rodinou (200 hodin)
Intenzivní výcvik pro ty, kteří si chtějí rozšířit svou kompetenci v práci s rodinou a párem.

Systemická supervize (200 hodin)
Užití systemických nástrojů v kontextu individuálních a skupinových supervizí a koučování.

Podrobnosti k jednotlivým výcvikům, přihlášky a informace o dalších akcích ISZ-MC:

Web: www.isz-mc.cz
E-mail: info@isz-mc.cz
Mobil: 776 606 761

ISZ-Management centrum
Máchova 7
120 00 Praha 2

Dobrovoľníctvo a sociálna práca v boji proti chudobe

Na realizácii viacerých výskumov týkajúcich sa dobrovoľníctva participovala v priebehu svojho štúdia Mgr. **Janka Šolcová**. Rovnako bola či dosiaľ je zapojená do množstva dobrovoľníckych aktivít s miestnym, celoslovenským aj medzinárodným charakterom. Momentálne pôsobí na Ústave sociálnych vied v Ružomberku, kde sa aktívne podieľa na výskumnej činnosti. Takisto je internou doktorandkou Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Magisterské štúdium v študijnom odbore sociálna práca ukončila na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Belu v Banskej Bystrici.

Vidíte súvislosť medzi dobrovoľníctvom a sociálnymi pomocami chudým a sociálne vylúčeným?

Chudobu chápem ako následok sociálnej nerovnosti, ktorá sa prejavuje nedostatkom prostriedkov na takú výživu alebo také činnosti, aké sú bežné v spoločnosti, ku ktorej ľudia patria. Chudobní sú tí ľudia, domácnosti a skupiny osôb, ktorí disponujú s tak malým objemom materiálnych, kultúrnych a sociálnych prostriedkov, že sú vylúčení zo skupiny ľudí a zo spôsobu života, v ktorých žili. Je to teda sociálny problém, ktorému sa venuje sociálna práca. A určitú súvislosť medzi sociálnou prácou a dobrovoľníctvom tvorí samotná filozofia sociálnej práce, ktorá je postavená na výzve k aktívnej svojpomoci. Jednou z foriem tejto aktívnej svojpomoci môže byť práve dobrovoľníctvo. Podľa stanoviska Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru k téme *Dobrovoľná činnosť, jej úloha a vplyv v európskej spoločnosti* je práve dobrovoľná činnosť neoddeliteľne spätá s aktívnym občianstvom, ktoré tvorí jadro demokracie na miestnej, ako aj na európskej úrovni. Dobrovoľníctvo môže byť pravidelným a spoľahlivým zdrojom pomoci konkrétne napríklad pre sociálne inštitúcie, ktoré s dobrovoľníkmi spolupracujú. Okrem toho je zdrojom nových skúseností, zážitkov a príležitostí pre osobný rast človeka, pretože je späté najmä s ľuďmi, ktorí ho tvoria a nazývajú sa dobrovoľníci. V sociálnej oblasti sa vytvára priestor pre osobnú participáciu ľudí na riešení ich nepriaznivej sociálnej situácie.

Európsky sociálny a hospodársky výbor označuje dobrovoľnú činnosť pre spoločnosť za neoceniteľnú hodnotu. Viac ako sto miliónov dobrovoľníkov v Európe sa vo svojom voľnom čase venuje mnohým aktivitám, z ktorých majú osoh iní a ktoré slúžia všeobecnému záujmu.

Mgr. Janka Šolcová

Jaký tedy môže mať prínos dobrovoľníctvi v boji proti chudobe?

Dobrovoľníctvo môže mať v boji proti chudobe rôzne typy prínosov. Závisí to od uhla pohľadu, ktorým ich vnímame. Prvá skupina prínosov vyplýva z pôsobenia dobrovoľníctva a jeho činnosti, napríklad ako poskytovateľa nejakej služby, na človeka v problémovej situácii. Bude mať interakčný charakter, vychádzajúci zo vzájomného pôsobenia. Druhá skupina prínosov vyplýva zo samotného zapojenia sa človeka do dobrovoľníctva. Prínosy tvoria určité osobné prínosy pre jeho život. Tieto prínosy nebudú mať len intervenčný, ale aj prevenčný charakter.

V oblasti boja proti chudobe prispieva dobrovoľníctvo k tvorbe sociálneho kapitálu a posilňuje sociálnu súdržnosť v spoločnosti. Dobrovoľnícke aktivity poskytujú priestor aj pre

sociálne začlenenie marginalizovaných skupín. Dobrovoľníctvo teda zapojením rôznych typov občanov posilňuje nadväzovanie vzťahov dôvery a porozumenia medzi občanmi. Tým podporuje rozvoj rôznych menších spoločenstiev, komunít, ktoré sa sami budú realizovať pri riešení lokálnych či komunitných problémov, ako napríklad aktivita nemenovaného komunitného centra a jeho návrh na vytvorenie Rekondičného centra pre bezdomovcov v Bratislave.

Sociálna súdržnosť spoločnosti, ktorú dobrovoľníctvo posilňuje, umožní pomoc v boji proti chudobe nielen zo strany štátnej pomoci, ale i občianskej v podobe prispievania k stabilite v spoločnosti. Pri boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je rovnako dôležitý aj faktor sociálnej integrácie. Dobrovoľníctvo pomáha integrovať sa do spoločnosti ľudí, ktorí sú z nej vylúčení alebo marginalizovaní. Nezamestnaným umožňuje nadväzovať sociálne kontakty. Jedným z prínosov dobrovoľníctva je aj podporovanie zamestnanosti. Dobrovoľníctvo posilňuje seba dôveru, rozvoj zručností či prax. Podporuje taktiež rozvoj nových služieb reagujúcich na ľudské potreby. Historické začiatky sociálnej práce vychádzajú z činnosti filantropických a charitatívnych organizácií a z práce zaniatených jednotlivcov v minulosti. Tieto činnosti a aktivity sa postupom času vyvíjali a inštitucionalizovali do komplexnej sústavy sociálnej pomoci. Prostredníctvom dobrovoľníctva môže dôjsť k tvorbe nových pracovných miest, napríklad tým, že dobrovoľníci začínú poskytovať služby, ktoré sa neskôr stanú súčasťou plateného pracovného miesta. Je potrebné uvedomiť si, že i keď dobrovoľnícka práca je neplatená, neznamená to, že jej vykonávanie je zadarmo. Dobrovoľníctvo šetrí mnoho finančných prostriedkov. Aj napriek financiám vynaloženým na zaškolenie dobrovoľníka, alebo zabezpečenie fungovania dobrovoľníctva štúdia ôsmich organizácií angažujúcich dobrovoľníkov v Európe poukázala na veľkú hodnotu dobrovoľníctva.

Na letošní rok vyhlásila EU boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Jak se zapojí dobrovoľníctví?

Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je akýmsi zavŕšením dekády výzvy realizovanej od roku 2000 súvisiacej s odstraňovaním chudoby a sociálneho vylúčenía. Mal

by deklarovať politický záväzok Európskej únie a jej členských štátov vychádzajúci z Lisabonskej stratégie. Počas tohto roku sa Európska únia snaží venovať svoju pozornosť verejnosti prostredníctvom množstva aktivít a akcií vzťahujúcich sa na tému chudoby a sociálneho vylúčenía. Do týchto činností bude zaradené aj zvyšovanie informovanosti, výzva pre výmenu osvedčených postupov, a to na úrovni medzinárodnej, úrovni členských štátov, miestnych a regionálnych orgánov štátu.

O tom, že do Európskeho roka 2010 bude zapojené aj dobrovoľníctvo, hovoria jeho ciele a zásady, kde jedným z cieľov je spoločná zodpovednosť a účasť, ktorá hovorí o potrebe kolektívnej zodpovednosti verejnosti a zodpovednosti každého jednotlivca za boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Tento cieľ zdôrazňuje taktiež význam propagácie a podpory aktivít dobrovoľníkov. Ďalším cieľom je súdržnosť, ktorá sa, už podľa vyššie spomenutého, rozvíja aj vďaka dobrovoľníctvu. Výzvou Európskej únie je, aby na dosiahnutí týchto cieľov úzko spolupracovali orgány štátnej správy, súkromné organizácie, ale taktiež neziskové organizácie. Plnohodnotnými aktérmi sú však aj samotní ľudia.

Dobrovoľnícke aktivity boli zaradené do súčasti činností, ktoré sa podieľajú na dosahovaní strategických cieľov Európskej únie. Toto desaťročie (2000–2010) malo smerovať k vytvoreniu ekonomiky založenej na využívaní informačných zdrojov a schopnosti udržateľného ekonomického rastu s ponukou viac a lepších pracovných príležitostí a väčšej sociálnej súdržnosti. Tieto tendencie boli prijaté členskými štátmi na Európskej rade v Lisabone v marci 2000. V súčasnosti sa preto potenciál dobrovoľníctva stáva jednou z alternatív pri riešení mnohých problémov.

Na Slovensku je častá spolupráca organizácií s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami v čiastkovom riešení chudoby a sociálneho vylúčenía, alebo v projektoch zameraných na zahraničie.

Jaké organizace a projekty v boji proti chudobě na Slovensku využívají pomoc dobrovoľníků?

Najčastejšou formou zapojenia dobrovoľníkov do boja s chudobou je formou rôznych verejných zbierok, napríklad Nadácia SPP – Matchingový program *Pridáme sa*. Tieto zbierky sú zamerané

buď konkrétne na zber vecnej a materiálnej pomoci, alebo na finančnú pomoc. UNICEF Slovensko realizoval niekoľko projektov, do ktorých sa mohli zapojiť rôzne vekové kategórie. Napríklad na školách realizoval Projekt *Daruj hračku kamarátovi*, pre deti, ktoré boli v núdzi. Tieto zbierky organizujú rôzne organizácie, ale na konkrétnu realizáciu využívajú pomoc dobrovoľníkov. Ďalšou formou zapojenia dobrovoľníkov je napríklad práca v Slovenskom červenom kríži, ktorý ponúka dobrovoľníkom prácu v zariadeniach a domovoch pre bezdomovcov v priestoroch svojej humanity.

Významné miesto na Slovensku má už po niekoľko rokov medzinárodné dobrovoľníctvo. Formou Európskej dobrovoľníckej služby ho sprostredkováva niekoľko desiatok akreditovaných organizácií – INEX Slovakia. Do Nemcka v rámci tzv. Dobrovoľníckeho sociálneho roka sprostredkovávala dobrovoľníkom ročný misijný-sociálny pobyt Evanjelická diakonia. Misijnému dobrovoľníctvu sa prioritne venuje saleziánska organizácia SAVIO. Dobrá novina (eRko) spolupracovala s vládou Slovenskej republiky (SR) na projektoch v subsaharskej Afrike vo forme rozvojovej pomoci. Prvým projektom v rámci Dobrej noviny bolo vybudovanie škôl v bedárskej štvrti, slume Mukuru v hlavnom meste Kene, Nairobi, kde boli vyslaní dobrovoľníci v spolupráci so sociálnymi pracovníkmi. Vláda SR má od roku 2003 program oficiálnej rozvojovej pomoci, v rámci ktorého sa realizujú rozvojové projekty a ich financovanie. Tieto projekty realizujú prevažne mimovládne organizácie. Mimovládne organizácie, ktoré sa

zaoberajú rozvojovou pomocou, sa sústreďujú prevažne na boj proti chudobe a zlepšenie životných podmienok ľudí v chudobných krajinách. Na projekty priamo v teréne v rozvojových štátoch sa pritom snažia získať nielen peniaze zo štátneho rozpočtu určené na rozvojovú pomoc, ale i spoluprácu so súkromníkmi a v nemalej miere dobrovoľníkov.

Iná je humanitárna pomoc. Tá na rozdiel od dlhodobej a plánovanej činnosti, projektov, je akútnou pomocou v humanitárnych krízach, nie je detailne naplánovaná, musí reagovať pružne a rýchlo. Humanitárna organizácia ADRA Slovensko je známa zapájaním dobrovoľníkov a dobrovoľníčok do humanitárnej pomoci v rámci Slovenska, ale aj zahraničia. Táto organizácia, okrem krízovej pomoci, realizuje aj každý rok dvojtýždňové letné pracovné tábory, na ktoré pozýva dobrovoľníkov rôzneho veku. Zvyčajne sa jedná o pomoc chudobným rodinám, nedostatočným podmienkam detských domovov, domovov sociálnych služieb, chudobným obciam. Dobrovoľníci za tieto dva týždne spolupracujú napríklad na poľudšťovaní obytných priestorov. Na zapojenie sa do pomoci iným vyzýva aj Európsky mládežnícky portál, ktorý ponúka výmenné dobrovoľníctvo v rámci European Voluntary Service (EVS). Sú to výmenné programy pre mládež a pracovné tábory zamerané na rozvojovú pomoc.

Podľa môjho názoru existuje dostatok slovenských či medzinárodných projektov a organizácií zameraných na boj proti chudobe, do ktorých sa dobrovoľníci môžu zapojiť.

Připravil Pavel Bajer

Ušetřete s VĚRNOSTNÍ SLEVOU pro stálé inzerenty časopisu SP/SP!

Objednejte si inzerční plochu ve čtyřech číslech za sebou a získáte celkovou **slevu 25 %** včetně bonusu **grafického zpracování zdarma**. Více informací na <http://www.socialniprace.cz/inzerce.php>

Kontaktní osoba

Bc. Jana Kopřivová ■ jana.koprivova@socialniprace.cz, (+420) 605 081 603

Využitie Fondu sociálneho rozvoja v boji proti chudobe na Slovensku

Veľké množstvo ľudí v Európe žije v nedostatku bez možnosti prístupu k základným službám, ako je napríklad zdravotná starostlivosť. Takmer 80 miliónov Európanov žije pod prahom chudoby, čo je v rozpore s princípmi Európskej únie o solidarite a sociálnej starostlivosti. Veľkým predpokladom, na základe predchádzajúcich skúseností, je skutočnosť, že prostredníctvom Fondu sociálneho rozvoja využijú všetky dotknuté skupiny nenávratný finančný príspevok, prostriedky využijú čo najefektívnejšie a spoločne prispedia k zlepšeniu sociálnej situácie znevýhodnených občanov na Slovensku.

Chudobu považujeme za nedostatok materiálnych prostriedkov na uspokojovanie potrieb. Je úzko spojená s rozvojom ekonomickej prosperity. Absolútna chudoba je stav, keď jednotlivec alebo skupina nie sú schopní si zabezpečiť ani základné životné potreby, sú priamo ohrození na živote. Problém absolútnej chudoby je zaznamenaný najmä v rozvojových krajinách ako v Afrike, juhovýchodnej Ázii. Vysoká kriminalita, nízka vedomostná úroveň, vysoká detská úmrtnosť, zneužívanie ľudí, vysoká chorobnosť sú veľmi úzko spojené s výskytom absolútnej chudoby. Relatívna chudoba je stav, keď jednotlivec alebo skupina uspokojuje svoje potreby na výrazne nižšej úrovni, ako je priemer v danej krajine. Slovenská republika pre relatívnu chudobu používa v legislatíve termín hmotná núdza.

Charakteristika fondu sociálneho rozvoja

Fond sociálneho rozvoja (FSR) je organizácia, ktorá bola založená za účelom pomoci ľuďom k zníženiu rizika sociálneho vylúčenia a taktiež pri odstraňovaní chudoby. Jej cieľom je podporovať projekty pre skupiny ľudí, ktorých spoločnosť vytlačila až na okraj. Zaraďujeme medzi nich: nezamestnaných, Rómov, azylantov, bezdomovcov, ženy po materskej dovolenke, ženy v domácnosti, väzňov, ktorí skončili výkon trestu, žiakov predčasne opúšťajúcich školy. Jeho cieľom je aj podpora aktívneho trhu práce na celoštátnej úrovni s cieľom odstránenia nezamestnanosti. Dôvodom pre vznik Fondu sociálneho rozvoja je priamejšia možnosť posúvať peniaze smerom k ľuďom v núdzi.

Fond sociálneho rozvoja je štátna rozpočtová organizácia, zriadená MPSVR SR podľa zákona č. 523/2004 Z. z., o rozpočtových pravidlách. Hlavným zameraním je pomoc pri odstraňovaní sociálneho vylúčenia. Fond je právnickou

osobou, zastupuje ju generálny riaditeľ. Hospodári samostatne, podľa schváleného rozpočtu s prostriedkami, ktoré mu určí ministerstvo v rámci svojho rozpočtu.

Svoje zámery Fond sociálneho rozvoja realizuje prostredníctvom viacerých nástrojov:

1. spolupracuje s regiónmi a obcami, s každým, komu chudoba nie je ľahostajná v jeho regióne
2. financuje projekty, priama finančná podpora, ktorá zvyšuje možnosť slabých a vylúčených skupín zamestnať sa
3. vykonáva komunitnú sociálnu prácu, sociálni pracovníci vykonávajú terénnu sociálnu prácu v osadách, zlepšujú kvalitu služieb obyvateľov
4. je podpornou štruktúrou pre iniciatívu spoločenstva EQUAL; je priestorom pre hľadanie, overenie a uplatňovanie nových prístupov v boji proti všetkým formám diskriminácie a nerovnosti na trhu práce

Fond sociálneho rozvoja prijíma projekty na pomoc skupinám ľudí, hodnotí ich a sprostredkúva ich financovanie. Sú to peniaze z Európskeho sociálneho fondu (ESF) s príspevkom zo štátneho rozpočtu. O peniaze môžu požiadať obce aj organizácie, ktoré pracujú s nezamestnanými, chudobnými, znevýhodnenými skupinami.

Programové obdobie 2004–2006

Slovensko sa vstupom do EÚ stalo súčasťou veľkého a rôznorodého európskeho priestoru s veľkým rozdielmi v úrovni rozvoja jednotlivých regiónov. EÚ pomáha v rámci politiky hospodárskej a sociálnej súdržnosti svojim členským štátom riešiť regionálne nerovnosti prostredníctvom štrukturálnych fondov, medzi ktoré patrí aj Európsky sociálny fond. FSR

sa do implementácie pomoci z ESF zapojil ako Národná podporná štruktúra pre Iniciatívu Spoločenstva EQUAL. Prostredníctvom IS EQUAL podporuje projekty zamerané na boj proti všetkým formám diskriminácie a nerovnosti na trhu práce.

Začiatkom roku 2007 sa FSR stal sprostredkovateľským orgánom pod riadiacim orgánom pre SOP Ľudské zdroje. Počas roku 2007 vyhlásil tri výzvy na predkladanie dopytovo orientovaných projektov, zameraných najmä na zlepšenie zamestnateľnosti skupín ohrozených sociálnym vylúčením. V tomto krátkom období FSR vyhodnotil tieto výzvy a podpísal zmluvy na realizáciu takmer 100 projektov s celkovou alokovanou čiastkou 560 mil. Sk. Úlohou FSR je spolupracovať s konečnými prijímateľmi tejto pomoci tak, aby sa do konca roku 2008 schválené projekty úspešne zrealizovali a aby sa pomoc dostala k ľuďom, ktorí ju najviac potrebujú.

Programové obdobie 2007–2013

Od roku 2007 sa začalo v Európskej únii ďalšie programové obdobie. Slovensko má možnosť prvýkrát čerpať prostriedky z eurofondov počas trvania obdobia vo výške takmer 11,6 miliardy eur. Pre Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia bude vyčlenených z Európskeho sociálneho fondu takmer 882 miliónov eur.

Európska komisia vyhlásila rok 2010 Európskym rokom boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu preto, že:

1. všetci ľudia majú právo na dôstojný život, na účasť v spoločenskom živote
2. verejný, súkromný sektor sa delia o zodpovednosť za boj proti chudobe a aj sociálnemu vylúčeniu
3. odstránenie chudoby s cieľom zaistenia súdržnejšej spoločnosti je prínos pre všetkých
4. je potrebné zaangažovanie všetkých vrstiev spoločnosti pre dosiahnutie tohto cieľa

Plánované aktivity:

1. kampane na zvyšovanie povedomia o chudobe a sociálnom vylúčení
2. inovatívne programy na podporu sociálneho začlenenia
3. konferencie zamerané na problematiku Európskeho roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu
4. súťaže zamerané na identifikáciu úspešných prípadov

Aktivity budú prebiehať na úrovni členských štátov za účasti občianskej spoločnosti, miestnych a regionálnych orgánov.

Po uzavretí výzvy na predkladanie žiadostí o príspevok v rámci Národného programu Slovenskej republiky k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010 Fond sociálneho rozvoja eviduje 39 žiadostí o príspevok od 38 žiadateľov.

Horizontálne priority

Národný strategický referenčný rámec na roky 2007–2013 (NSRR) definuje štyri horizontálne priority, ktoré komplementárnym spôsobom vplyvajú na jeho ciele. Horizontálne priority sú svojím charakterom a vplyvmi prierezovými témami všetkých priorít a sú rešpektované pri každom projekte / skupine projektov operačných programov bez ohľadu na podporovanú tému alebo územie. Ciele horizontálnych priorít nemôžu byť zabezpečené len prostredníctvom jedného operačného programu, ale vyžadujú si koordinovaný prístup pretínajúci viaceré špecifické priority.

**Mgr. Zuzana Polakovičová,
doc. PhDr. Marta Vaverčáková, PhD., MPH**

**Autorky pôsobia na Fakulte zdravotníctva
a sociálnej práce Trnavskej univerzity**

Viac informácií nájdete:

www.fsr.gov.sk/sk/fond-sociálneho-rozvoja/

Výzkum a chudoba

Odráža označenie stratená generácia postavenie absolventov na trhu práce?

Problémom nezamestnanosti mladých ľudí, ktorí ukončili svoje vysokoškolské štúdium, sa zabýva Mgr. **Daniel Markovič**, interný doktorand Ústavu sociálnych vied Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Jedná sa o nový sociálny jav, že absolventi VŠ sú v dôsledku nezamestnanosti ohrození chudobou? Objavuje sa len na Slovensku, v Česku alebo aj v iných zemiach, napr. v západnej Európe?

Absolventi patria medzi znevýhodnené skupiny na trhu práce, čiže musia častejšie čeliť riziku chudoby. Globálna finančná kríza začala negatívne vplývať na uplatňovanie sa absolventov stredných aj vysokých škôl v roku 2009. Avšak keď sa pozrieme na slovenské štatistiky o absolventoch evidovaných na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, zistíme, že aj napriek nárastu v roku 2009 oproti roku 2008 o viac ako 100 percent sú vo výhode absolventi vysokých škôl, lebo ich sa kríza dotkla menej.

Najmä v 90. rokoch prevládala v Česku aj na Slovensku vo verejnosti mienka, že štúdiom na vysokej škole si človek zabezpečí lepšie platenú a stálu pracovnú pozíciu. Preto môžu správy o neuplatnení sa absolventov univerzít pre verejnosť znieť znepokojujúco. Okrem všeobecne známeho nedostatku pracovných návykov a skúseností absolventov však nemusí byť chyba iba v nich. Vyššie počty nezamestnaných absolventov univerzít sú v prípade niektorých študijných programov podmienené štrukturálnou nevyváženosťou medzi počtami študujúcich a požiadavkami trhu práce. Ďalšou všeobecne známou skutočnosťou je neadekvátnosť získaných školských poznatkov pre ich využitie v praxi. Na Slovensku najmä médiá vytvárajú dojem, že ide o nový sociálny jav, avšak podľa štatistických údajov horšia situácia bola napríklad aj päť rokov pred začiatkom krízy, kedy celková miera nezamestnanosti dosahovala skoro 12%. Pozície absolventov sa taktiež výraznejšie zhoršili v mnohých krajinách Európskej únie. Za všetky spomeňme Španielsko, kde malá dynamika trhu práce vytvárala problém so zamestnaním absolventov ešte pred krízou a kde sa dnes hovorí o tzv. stratených generáciách absolventov.

Mgr. Daniel Markovič

Ako sa dostal pojem stratená generácia do súvislosti s absolventmi na trhu práce?

Pojem stratená generácia pochádza z literárnej vedy a súvisí s dezilúziou skupiny amerických spisovateľov pod vplyvom krutosti druhej svetovej vojny. Patrili sem napríklad Ernest Hemingway a John Steinbeck. V roku 2009 sa v médiách objavil pojem stratená generácia v novom kontexte: v problematike nezamestnanosti absolventov počas krízy, kedy sú pozastavené náborové a dochádza k prepúšťaniu. Britský denník The Guardian v článku Mladí, bez práce a zlovení: dnešná stratená generácia už v lete avizoval ťažkosti uplatnenia sa mladých ľudí bez pracovných skúseností. V auguste 2009 takto pomenúva nemeckých absolventov aj ekonomický denník Handelsblatt, ktorý poukazuje na to, že firmy minimalizujú náklady na vzdelávanie a zaúčanie, a preto nemajú záujem zamestnať pracovníkov bez praxe. Podľa denníka sa

pracovníci vo firmách napriek tomu absolventov boja, vnímajú ich ako svojich lacnejších konkurentov. Českých čitateľov na konci decembra 2009 upokojoval v rozhovore pre Hospodárske noviny Jan Koucký zo Strediska vzdelávacej politiky Univerzity Karlovej, že českým absolventom fenomén stratennej generácie nehrozí. Dodáva, že iba diplom bez skúseností už k dobrej práci nestačí, čím sa v podstate normalizuje situácia na trhu práce. Na Slovensku sa absolventom v tomto kontexte venovali Hospodárske noviny v novembrovom článku Pozor! Stratená generácia sa vracia. Orientovali sa výhradne na absolventov univerzít. Takto sa postupne dostal pojem stratená generácia do súvislosti s absolventmi na trhu práce. Absolventa chápeme v zmysle zákona č. 5/2004 Z. z., o službách zamestnanosti, ako občana mladšieho ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie.

Je možné porovnať na základe štatistík i úspešnosť získaní zamestnania u absolventov jednotlivých VŠ?

Samozrejme, komparovať môžeme vďaka údajom Ústavu informácií a prognóz školstva a Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny, kde je možné zistiť úspešnosť podľa absolvovaného študijného programu aj podľa konkrétnej vysokej školy. Na Slovensku je dvadsať verejných, tri štátne a desať súkromných vysokých škôl. Priemerné hodnoty hovoria o tom, že z absolventov VŠ, ktorí svoje štúdium ukončili v akademickom roku 2008/2009, ich skončilo na úradoch práce 6,47%. Úspešnosť jednotlivých univerzít nie je ovplyvnená iba štruktúrou študijných programov a kvalitou výučby, vplyvajú na ňu aj ďalšie faktory. Za príklad si vezmeme geografickú polohu univerzity, iný pomer nezamestnaných absolventov má univerzita so spádovou oblasťou Trnavského kraja, iný z chudobného Prešovského kraja. Štatistiky tiež vylepšuje externé štúdium, keďže sa predpokladá, že externí študenti zväčša pracujú. Preto kritérium štatistickej úspešnosti môže byť skresľujúce.

Podivajme sa bližšie na predchádzajúce roky. Môžete komentovať štatistiky nezamestnaných absolventov VŠ? Môžeme

vôbec hovoriť o pojme stratená generácia v súvislosti s absolventmi vysokých škôl?

Za posledných päť rokov sa počet absolventov vysokých škôl na Slovensku zväčšil viac ako dvojnásobne z približne 32 000 na 72 000. Súvisí to s priebežným prechodom na dvojstupňové štúdium a s otváraním nových odborov a nových škôl, najmä súkromných. Napriek absolútnemu nárastu počtu absolventov ich trh práce absorboval. Najúspešnejšie v roku 2008, kedy evidovaná nezamestnanosť absolventov VŠ dosahovala iba 3,69% a Slovensko dosahovalo historicky nízke čísla evidovanej miery nezamestnanosti. Pre nás je zaujímavé porovnanie podielu absolventov VŠ na celkovom počte absolventov bez práce. V uplynulých piatich rokoch bol najnižší podiel absolventov VŠ na celkovom počte absolventov 8,45% v roku 2005; 13,9% v roku 2007; 11,78% v roku 2008 a v krízovom roku 2009 14,01%, čiže pozorujeme kontinuálny rast s prechodným poklesom v roku 2008. Rozdiel v počte nezamestnaných absolventov sa v roku 2009 oproti roku 2008 zvýšil o viac ako 70%, čo môže vyzerať hrozivo. Avšak podiel absolventov na celkovom počte nezamestnaných na Slovensku sa zvýšil v rovnakom období iba o pol percentuálneho bodu. Na základe analýzy štatistických údajov si myslím, že pojem stratená generácia v súvislosti so situáciou nezamestnaných absolventov nie je adekvátny a že ide o novinársku hyperbolu.

Ako vnímate pracovnú budúcnosť absolventov?

Na slovenských internetových jobportáloch je od začiatku roka 2010 badateľný mierny nárast počtu voľných pozícií. Nových pracovníkov naberajú najmä firmy, ktorým boli potvrdené objednávky na tento rok. Taktiež to súvisí s otvárajúcou sa ponukou sezónnych prác, ktoré budú realizované v lete. Vhodným časom na zamestnanie sa je súčasné obdobie od začiatku kalendárneho roka až do mája, dokedy na trh práce nepridubnú prví tohtoroční absolventi. Ich situácia bude v porovnaní s minuloročnými kolegami výrazne horšia, nakoľko celková miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku sa zvýšila na súčasných takmer 14 percent a ďalší, aj skúsení dlhoroční zamestnanci, prichádzajú o prácu. Konkurencia medzi absolventmi sa na trhu práce výrazne zvýši, šancu uplatniť sa budú mať iba tí, ktorí potenciálnym zamestnávateľom ponúknu viac ako

diplom, alebo tí, ktorí sa zamestnali ešte popri škole.

Kde vidíte riešenie súčasnej situácie absolventov?

Keďže sa zatiaľ ani analytici nevedia zhodnúť, kedy sa kríza skončí, opatrenia na podporu zamestnávania absolventov smerujú skôr do oblasti školstva: Výchovní poradcovia na stredných školách by mali intenzívne sledovať dopyt po povolaniach na trhu práce a informovať o ňom študentov. V oblasti vysokého školstva by mali byť zriadené oddelenia pre kariérne poradenstvo pre študentov a absolventov, lenže na viac ako polovici slovenských vysokých škôl stále chýbajú. Ich

úlohou je vytvárať väzby medzi potenciálnymi zamestnávateľmi a študentmi, poskytovať poradenstvo pri vstupe na trh práce, organizovať tréningy a semináre a konzultovať životopisy a motivačné listy. Univerzity by tiež mali viac rozvíjať študentské praxe. Pre samotných študentov je dôležité, aby si hľadali brigády a príležitostné práce „na dohodu“ aj popri štúdiu. V tejto súvislosti pozitívne hodnotím novelizovanú vyhlášku rezortu práce, ktorá od novembra 2009 sprístupnila absolventskú prax ako aktívne opatrenie politiky zamestnanosti aj pre novo registrovaných uchádzačov o zamestnanie z radov absolventov. Dovtedy ju mohli absolvovať iba absolventi evidovaní tri mesiace.

Pripravil Pavel Bajer

NÁMĚT PRO DISKUSI

Jak vnímáte pojem „ztracená generace“? Vystihuje problematiku nezamestnanosti absolventů? Nezáleží, zda studujete, vyučujete či působíte v praxi. Podělte se s dalšími čtenáři o svůj názor a zkušenost.

Své názory zasílejte na adresu

socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Diskuse 1/10“.

inzerce

I.E.S. Institut expertních služeb, Sdružení Podané ruce, o.s. vás zve na vzdělávací akce jaro/léto 2010

(výběr z témat, ceny a kompletní katalog naleznete na www.podaneruce.cz/cz/ies/kurzy)

- Manažerská komunikace pro vedoucí pracovníky NNO 23.3.
 - Motivační rozhovory a práce s klientem 11. - 14.4.
 - Taneční a pohybová terapie 12. -14. 4.
 - Alkoholismus – problematika kombinované závislosti 19.4.
 - Poradenské dovednosti 22.- 23.4.
 - Kvalifikační multidisciplinární kurz pro pracovníky v sociálních službách 5.5 – 15.12.
 - Komunikační dovednosti a zvládání psychické zátěže v krizových okamžicích klienta 4.5.
 - Specifická témata krizové intervence – Krize jako ztráta, ztráta jako krize 10.-11.5.
 - Možnosti práce s klientem s duální diagnózou 12. -13. 5.
 - Komunikace se závislými klienty 21.5.
 - Kontrakt a individuální plánování 31.5. – 1.6.
 - Zvládání agrese 17. – 18. 6.
 - Dramaterapie 23.- 25.6.
- Studium prevence sociálně patologických jevů 2010-2012**
Dlouhodobý kvalifikační výcvikový kurz pro školní metodiky prevence, kteří se zabývají primární prevencí na školách.
Kurz je plně hrazen z projektu v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost - určen pro pedagogické a vedoucí pracovníky škol a školských zařízení

Nabízíme také vytvoření kurzů „na klíč“ podle potřeb Vaší organizace.

I.E.S.
Hapalova 22
621 00 Brno

tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 277
e-mail: ies@podaneruce.cz

www.podaneruce.cz

Šetření studentů oboru sociální práce FF UK poukázalo na nedostatky v komunitním plánování vybraných lokalit

V roce 2009 studenti bakalářského stupně oboru sociální práce FF UK realizovali šetření zaměřené na fenomén sociálního vyloučení v pěti vybraných lokalitách – komunitách České republiky. S výsledky tohoto šetření seznamuje čtenáře v sekci studentské články tohoto čísla vedoucí řešitelka výše naznačeného projektu PhDr. **Jaroslava Šťastná**, s níž se pozastavíme u pozadí vzniku a průběhu tohoto studentského počínu.

Z jakého důvodu jste se na FF UK rozhodli realizovat šetření studentů týkající se sociální exkluze na místní úrovni?

Sociální vyloučení se stalo často diskutovaným námětem veřejných politik a oboru sociální práce. Zabývají se jím dokumenty Evropské unie i jednotlivých členských států EU. Navíc jde o jev velice komplexní. Je podmíněn postupující ekonomickou globalizací, která s sebou přináší důsledky do oblasti sociální. Mám na mysli migraci lidí, dopady utlumování výrobních odvětví v některých regionech a s tím související nárůst nezaměstnanosti a pocitů nejistoty. Sociální vyloučení je podmíněno stárnutím populace, změnami ve fungování rodin a partnerských vztahů a také rozvolněním tradičních sociálních vazeb a sítí v lokalitách, které již neposkytují svým členům-obyvatelům oporu v nepříznivých životních situacích a hodnotovou orientaci. Velkou roli hraje radikální proměna pohledu společnosti na zdravotně a mentálně postižené lidi, kteří se stali v posledních dekadách „viditelní“ a zasluhují si zvýšenou pozornost. V rámci šetření studentů jsme se soustředili na různé konkrétní projevy sociálního vyloučení v konkrétních lokalitách. Snahou bylo hlouběji porozumět samotným projevům a znakům sociálního vyloučení vybraných skupin osob. V souladu s komunitním rozměrem šetření jeho záměrem bylo ozřejmit širší souvislosti působení veřejné správy, místní občanské společnosti a samotných sociálně vyloučených.

Jakým způsobem byli studenti do tohoto projektu vybráni?

Studenti sami projevili aktivní zájem o účast v projektu. Podmínkou výběru však byla již předem získaná zkušenost v práci ve vybrané lokalitě, která umožnila rychlou orientaci v terénu, jejich zkušenost s vybranou skupinou nebo

průkazný zájem o tuto skupinu. Předpokladem byla také schopnost studentů dostát nárokům na tempo práce a schopnost týmové práce. Při konečném výběru pěti studentů jsem se zaměřila na jejich motivaci a snažila se tím snížit riziko „odpadlíků“.

Co je podle vašeho názoru největším přínosem projektu pro další profesní život studentů, kteří šetření realizovali, a s jakými překážkami se v jeho průběhu nejčastěji potýkali?

Studenti poprvé samostatně realizovali šetření v terénu. Museli se naučit komunikovat s vybranými respondenty, zaznamenávat a vyhodnocovat další pozorování, která přinášejí pochopení pro zkoumanou situaci a široký kontext vztahů v komunitě. Rovněž se museli naučit spolupracovat v rámci týmu, respektovat určené tempo a poskytovat si zpětné vazby a rady k dílčím úsekům přípravy i realizace šetření. Mezi výzvy patřil podle některých studentů rezervovaný, někdy neochotný přístup zástupců veřejné správy k šetření. Studenti čekali, i jako budoucí kvalifikovaní sociální pracovníci, více profesionálního zaujetí a kolegiality ze strany úředníků. Studenty alespoň ve dvou případech zarazila nízká úroveň znalostí, formálnost a dokonce nekonzistence výroků úředníka s oficiální státní sociální politikou. V jedné lokalitě se i přes opakované snahy nepodařilo úředníka zapojit.

Co pro vás jako řešitelku projektu bylo ve spolupráci se studenty nejobtížnější?

Šlo o studenty bakalářského stupně, nemohla jsem se proto spolehnout na jejich hlubší znalost výzkumných technik. Volila jsem takové postupy, které byly pro studenty adekvátně náročné, ale zároveň naplňovaly uznávané standardy

terénního šetření. Příjemně mě překvapila velká samostatnost studentů, cílevědomost a ve většině případů i pečlivost.

Jaké výsledky vzešlé z tohoto projektu považujete za nejdůležitější a proč?

Sociální vyloučení se potvrdilo jako významný jev v životě lokalit. Jeho moderní podoba vyžaduje řešení, která berou v úvahu jeho komplexní charakter. Navíc, řešení nelze uvalit buď jen na stát, nebo místní úřad, nebo občanskou společnost, nebo cílovou skupinu. Toto zdánlivě banální poznání

reflektuje dobře a ne-formálně pojatý *proces* komunitního plánování a naplňování plánu. Šetření studentů bohužel odhalilo zásadní nedostatky v komunikaci mezi komunitními aktéry, v komunitním plánu jako takovém, jeho formálnost a faktickou nedostatečnost pro zmírňování sociálního vyloučení. Šetření ukázalo několikrát i nízké profesní kompetence úředníků veřejné správy.

Tato zjištění jsou výzvami pro obor sociální práce a veřejných politik, komunitní práci i profesní přípravu úředníků veřejné správy.

Připravila Zdenka Dohnalová

PODĚLTE SE S NÁMI O SVÉ NÁZORY A ZÍSKEJTE KNIHY Z NAKLADATELSTVÍ PORTÁL

- Zaujal Vás nějaký článek v časopise Sociální práce/Sociálna práca?
- Nesouhlasíte s některými myšlenkami?
- Chybí Vám v časopise nějaká témata, texty, rubriky či informace?
- Udělali byste něco úplně jinak?
- Nebo nás naopak chcete za něco pochválit?

Napište nám o tom, Váš názor nás zajímá!

Své náměty zasílejte na adresu jana.koprivova@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Názory“.

Vaše postřehy **odměníme odbornými knihami z nakladatelství Portál**. Můžete se těšit mimo jiné na tituly:

- Kopriva: Lidský vztah jako součást profese
- Schmidbauer: Syndrom pomocníka
- Hawkins, Shohet: Supervize v pomáhajících profesích
- Tošner, Sozanská: Dobrovolníci a metodika práce s nimi
- Zahrádková: Teambuilding

Více o knihách se dozvíte na stránkách www.portal.cz.

Odvrácená tvář sociální práce

Sociální práce je o vztahu dvou skupin lidí. Na jedné straně jsou ti, kteří si zvolili pomáhající profesi a jsou poskytovatelé služeb (zdravotních, sociálních), na straně druhé to jsou klienti, kteří služby využívají. V dlouhodobé interakci se mezi nimi vytvářejí vazby, které odrážejí „kvalitu“ poskytovaných služeb. Tím chci říci, že čím je služba pomáhajících kvalitnější, tím pozitivnější náboj získává vzájemný vztah mezi nimi. Ačkoliv se laikovi zdá zcela absurdní představa, že by mohlo dojít mezi pomáhajícím a klientem k navázání vztahu, který by mohl jednoho z nich citově zasáhnout a zkomplikovat život, opak je pravdou.

Již tři roky zkoumám a zpracovávám podklady pro svou disertační práci, která je věnována problémům pracovníků v pomáhajících profesích. Primárním cílem práce byla analýza potřeb celoživotního vzdělávání a návrh vzdělávacího modelu, který by podporoval sebereflexi pomáhajících a byl účinný v prevenci syndromu pomáhajícího a syndromu vyhoření. Zákonitě jsem vycházela z reálné praxe těchto profesionálů. Při získávání a zpracovávání kasuistik mě zaujaly případy sociálních pracovníků a zdravotníků, které popisovaly sociálně patologické vztahy mezi klientem a pomáhajícím.

Možné důsledky empatického přístupu ke klientovi

Podstatou efektivního naplnění sociální práce je empatický přístup sociálního pracovníka ke klientovi. Sociální pracovník by se měl „vcítit“ do role klienta, aby mohl aktivně uspokojovat jeho bio-psycho-sociální potřeby. Pro klienta je to mnohdy jediná osoba v životě, kterou má, a „upne“ se na něj celou svou bytostí. Stává se psychosociálně závislý na pomáhajícím a vyžaduje jeho neustálou přítomnost.

Příkladem je profese terénních sociálních pracovníků. Podstatou jejich práce je navázání a udržování kontaktů s klienty a pokud možno se u klientů „nestřídat“, protože si jen velmi těžko zvykají na novou tvář a jsou velmi nedůvěřiví. Získání důvěry je pro sociální pracovníky klíčové. Musí detailně znát potřeby svých klientů z důvodu jejich naplňování a uspokojování. Klienti se svým sociálním pracovníkům a pečovatelným svěřují s osobními problémy a očekávají od nich pochopení, mnohdy radu a řešení. Sociální pracovníci se snaží především o jejich psychickou pohodu, důležitou pro celkový zdravotní stav klientů. Koneckonců je to důležité i pro jejich dobrý pocit z vykonané práce!

Tento způsob dlouhodobé interakce může zásadně ovlivnit osobní život pomáhajících profesionálů. Nesmíme totiž zapomenout na fakt, že i pracovníci pomáhajících profesí jsou také jenom

lidé. Mají své starosti, osobní cíle, přání i předsudky. Jejich profese je náročná v tom, že se při kontaktu s klienty musí oprostit od svých starostí a řešit problémy a starosti jiných. Mnohdy se jedná o sociálně závažné události, které se svými klienty prožívají a snaží se najít řešení nebo poskytnout útěchu (úmrtí partnera, závažná diagnóza a ztráta mobility, opuštěnost, hledání smyslu života). Je logické, že nad svými klienty přemýšlejí i mimo svou práci. I oni mají potřebu, stejně jako jejich klienti, se někomu svěřit a ujistit se, že rozhodnutí, které udělali, bylo správné. Pokud nechtějí do svého profesního života „vtáhnout“ vlastní rodinu, hledají potřebné „ucho“ mezi kolegy a přáteli.

Klienti zpočátku vnímají aktivní přístup sociálních pracovníků jako pracovní záležitost. Jsou zpočátku nedůvěřiví a odtažití. Vnímají péči jako zasahování do svého soukromí a odmítají spolupráci. V dlouhodobé interakci začnou někteří vztah intenzivně prožívat a sociální pracovník se stává klíčovou součástí jejich života. Mnohdy může jít o citové vzplanutí, jindy o psychickou potřebu bezpečí a sounáležitosti. Nastává paradox: čím je sociální pracovník ve své práci úspěšnější, tím větší nebezpečí mu hrozí.

Když se z bezmocného klienta stane stalker

Následující příběh potvrzuje, čemu jsou pracovníci pomáhajících profesí vystaveni a do jaké míry jim může jejich aktivní empatický přístup ke klientovi změnit život. *(Poznámka autorky: Příběh je pravdivý, jména jsou smyšlená. Sociální pracovnice chce zůstat v anonymitě.)*

Paní Anna chtěla celý život pomáhat lidem. V mládí působila jako dobrovolník v neziskové organizaci a věnovala se zdravotně handicapovaným lidem. Když uspěla ve výběrovém řízení na pozici sociálního pracovníka v terénu, měla pocit, že se jí splnil životní sen. Mezi jejími klienty byl i zdravotně postižený starší muž, který žil sám a jeho handicapem byla porucha mobility. Pan Jarek se pohyboval na vozičku. Anna jej pravidelně navštěvovala

a snažila se opuštěného Jaroslava motivovat a najít smysl života. Problémem bylo, že Jaroslav zůstal bezdětný a po ztrátě manželky se zcela uzavřel. Anna při prvním setkání okamžitě odhadla profesionálně situaci, ve které se Jaroslav nacházel, a zvolila strategii „životní změny“. Získala si Jaroslavovu důvěru a po čase se jí podařilo navázat přerušované kontakty i s jeho okolím. Pomohla svému klientovi k návratu do života, mezi přátele.

Jaroslav zpočátku vnímal paní Annu jako sociální pracovníci, která má profesionální přístup a snaží se mu pomoci. Dlouhodobý vztah a pozitivní změny v jeho životě vyvolaly paradoxně strach, že s odchodem Anny opět ztratí smysl života. Snažil se její návštěvy prodlužovat. Každý její odchod snášel stále hůř. V dobré vůli mu Anna dala telefonní číslo. Jaroslav volal stále častěji, dokonce i v nočních hodinách. Anna začala mít problémy i s manželem. Vyčítal jí, že se věnuje více pracovním povinnostem, a začal být žárlivý. Nešťastná sociální pracovníci hledala pomoc u své nadřízené. Vyřešily to tím, že k Jaroslavovi začala chodit jiná sociální pracovníci. Anna změnila telefonní číslo. Situaci to ovšem nevyřešilo. Jaroslav začal Annu sledovat a celé hodiny dokázal čekat před domem na její návrat z práce. Posílal květiny, drahé dárky, dopisy, ve kterých vyhrožoval sebevraždou. Situace začínala být neúnosná. Kolem Anny se šíří pomluvy o zneužívání postižených, o nevěře. Rodina staví Annu před zásadní rozhodnutí: „My, nebo práce.“ Nakonec se rozhodla pro změnu své profese a celá rodina se přestěhovala do jiného města.

Dnes paní Anna pracuje v pojišťovně. Má psychické problémy, které vedly i k problémům zdravotním. Na závěr našeho rozhovoru říká: „*Měla jsem svou práci ráda. Nedovedla jsem si představit, že bych dělala něco jiného. Zkušenost, která mě potkala, mi vzala veškerou iluzi o lidech. Už nechci pomáhat cizím, mohla bych ztratit své nejbližší.*“

Kam až lze zajít

Příběh Anny není ojedinělý. Nejen sociální pracovníci, ale i zdravotní sestry mají podobné zkušenosti. Pacienti v nich mnohdy vidí své „anděly strážné“. Svěřují se s tajemstvím, které mnohdy neznají ani jejich partnerky či děti. Odkrývají své nitro a tím si sestry zavazují, dělají z nich své „životní komplice“. Jsou přesvědčeni, že sympatie jsou vzájemné, a začínají zdravotní sestry vnímat více jako ženy než jako sestry. Snaží se získat telefonní číslo, pátrají po jejich adrese. Nejednou jsem slyšela jako zdravotní sestra větu: „*Vy jste byla na mě tak hodná a milá, proč už s vámi nemohu být?*“ nebo „*Vy o mně víte všechno, a já o vás nevím vůbec nic.*“

Také mám špatnou zkušenost. Pracovala jsem po maturitě na interním oddělení jako zdravotní sestra. Byla jsem vdaná, manžel pracoval na dole. Jednoho dne k nám přivezli s infarktem pacienta, nadřízeného mého muže. Jakkmile překonal akutní fázi a jeho stav se zlepšil, začal sestřím dělat neslušné návrhy. Vždy, když začíná být pacient v tomto směru aktivní, bereme to s rezervou. Jsme rádi, že je mu lépe a svědčí to o jeho uzdravování. Pozornost nemocného se však soustředila na mě. Zjistil, že můj muž je jeho podřízeným, a začal se zastrašování. Vyhrožoval, že pokud mu nevyhovím, bude manžel bez práce. Volila jsem cestu menšího odporu a na vlastní žádost jsem změnila oddělení.

Cílem mé úvahy na téma Odvrácená tvář sociální práce je navození dialogu mezi akademickými pracovníky, kteří se stále snaží hledat „kámen moudrců“, a odborníky z praxe. Vyvolat diskusi o problémech, které se velmi obtížně řeší. Nabídnout diskusní okénko lidem, kteří se budou chtít podělit o své zkušenosti, a vyprovokovat je tak ke spolupráci.

Mgr. Ivona Buryová

Autorka přednáší na Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné, Slezská univerzita v Opavě

Připojujeme se k výzvě Mgr. Ivony Buryové, která svým zajímavým příspěvkem otevřela téma „**odvrácené tváře sociální práce**“. Byli bychom rádi, kdyby vznikla **nová diskusní rubrika**, ve které byste Vy, čtenáři, otevřeně sdíleli své zkušenosti. Využijete této možnosti a diskutujete na stránkách časopisu o tom, co vše - ať dobré, či špatné - přináší praxe sociální práce.

Odvážné diskutující odměníme aktuálními knihami z nakladatelství Portál.

Své náměty zasílejte na adresu

socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „**Odvrácená tvář SP**“.

INSPIRACE PRO PRAXI

Chudoba oslabuje rodinu a ohrozuje budúce generácie

Spoločnosť Úsmev ako dar už šesť rokov pracuje s rodinami v kríze, z ktorých väčšina žije len zo sociálnych dávok. U detí z týchto rodín sa stretávame s emocionálnymi poruchami a problémovým správaním. Deti z takýchto rodín sa dostávajú do detských domovov, čomu by sa dalo zabrániť, keby s rodinami pracovali sociálni pracovníci.

Len nízke dávky

Takmer všetkých 32 rodín, s ktorými sme pracovali, žili iba zo sociálnych dávok, ktoré sú často nižšie ako sumy životného minima. Dávka pre jednotlivca s jedným až štyrmi deťmi je 115,10 eura, dávka pre dvojicu s jedným až štyrmi deťmi je 157,60 eura. Ani s nízkou sumou však rodiny nevedeli hospodáriť a využiť ju efektívne.

Nedostatok finančných prostriedkov často krát spôsobovala nezamestnanosť rodičov a ich nízka schopnosť riešiť túto situáciu viedla rodiny do sociálnopatologických javov – mnohé rodiny prepadli alkoholizmu, stratili bývanie, žili v krízových centrách či ubytovniach, prežívali depriváciu a v neposlednom rade sa u nich oslabili aj rodičovské zručnosti.

Proces práce s rodinami zahŕňal všetky fázy sociálnej práce, od vyhľadávania cez diagnostiku, plánovanie, realizáciu plánu a následné sprevádzanie rodín. Rodiny naši terénni pracovníci sprevádzali najmenej 12 mesiacov. Škála problémov, s ktorými sa stretli, bola široká – od riešenia výchovných problémov s deťmi, cez riešenie bytových a finančných problémov rodín, pomoc pri hľadaní zamestnania, až po podávanie návrhov na zrušenie ústavnej starostlivosti nad maloletými deťmi.

Pomohli rodinné konferencie

Pracovníci Úsmevu ako dar spolupracovali s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny, obecnými úradmi, školami a s inými mimovládnyimi organizáciami. Pracovali na zmene výchovného štýlu rodičov, ktorých správanie bolo často spúšťačom problémového správania dieťaťa. Sociálni pracovníci prepájali sociálnu prácu s rodinami aj s členmi miestnej komunity – svojimi pravidelnými návštevami rodín postupne ovplyvňovali aj mienku ľudí z blízkeho okolia, ktorí mali spočiatku predsudky voči pomoci týmto rodinám. Použitý bol aj efektívny prvok riešenia problémov – rodinná skupinová

konferencia. Táto forma práce s rodinou vznikla na Novom Zélande, pracovníci Úsmevu ako dar sa ju naučili používať pod vedením holandského lektora. Riešenie problémov nenavrhuje a nenariaďuje rodine sociálny pracovník, ale dohodne sa na ňom samotná rodina, blízka či vzdialená, prípadne aj susedia rodiny, ak sa konferencie majú dôvod zúčastniť. Vďaka tejto forme práce deti z dvoch rodín skončili namiesto v detskom domove u príbuzných.

Sociálnym pracovníkom sa podarilo rodinám efektívne pomôcť v riešení problémov a zabrániť umiestneniu detí v detských domovoch. Okrem jednej rodiny, kde sa uskutočnilo vyňatie detí do ústavnej starostlivosti ešte v začiatku projektu a situáciu sa nepodarilo zvrátiť, nijaké ďalšie deti neboli umiestnené do ústavnej starostlivosti. Naopak, sedem detí sa podarilo vrátiť do pôvodnej, biologickej rodiny a deväť detí zase zveriť do náhradnej rodinnej starostlivosti.

Kazuistika

Meno a priezvisko: Eva Malá (*mená osôb sú z dôvodu ochrany osobných údajov zmenené*)

Vzdelanie: SOŠ – odbor krajčírka

Zamestnanie: momentálne materská dovolenka

Rodinný stav: rozvedená, priateľ Karol (1967)

Deti: Ján (2009), Iveta (2006), Jana (2000) – v starostlivosti otca, Klaudia (1995)

Popis problému: Pani Eva Malá vyrastala v detskom domove. S príbuznými neudržiava kontakt. S bývalým manželom má dcérku Janu, ktorá bola po rozvode zverená do výchovy otca, a Klaudia, ktorá je v jej starostlivosti. Maloletá Iveta pochádza z pomeru s druhom, Ján z pomeru so súčasným partnerom. Od decembra 2007 bývala matka s maloletými dcérami v krízovom centre pre matky s deťmi. V apríli 2008 však na vlastnú žiadosť centrum opustila a s maloletými deťmi bývala v stane v blízkosti centra. Nakoľko nešlo o podmienky

vhodné pre výchovu maloletých detí, v júni 2008 boli dcéry Klaudia a Iveta na základe predbežného opatrenia umiestnené do krízového strediska do profesionálnej rodiny.

Cieľ práce s rodinou: Úprava rodinných pomerov, návrat detí do biologickej rodiny a následné sledovanie prospievania detí v rodine.

Popis práce a hodnotenie súčasného stavu: Starostlivosť o klientku Evu Malú sme prevzali v čase, keď opustila krízové centrum a boli jej odňaté deti. Z toho dôvodu prišla o rodičovský príspevok a nemala nijaký príjem. Pomohli sme jej teda vybaviť dávky v hmotnej núdzi. Koncom roka 2008 sa Eva s novým druhom Karolom nasťahovali do záhradnej chatky. V záujme udržania detí v pôvodnej rodine sa podarilo v tom čase dosiahnuť, že súd zastavil konanie o nariadenie ústavnej starostlivosti a dcéry klientky boli zverenú do jej starostlivosti. Eva Malá prišla o dávky v hmotnej núdzi a opäť začala dostávať rodičovský príspevok a prídavky na deti. Evinmu druhovi Karolovi sme pomáhali s kontaktovaním zamestnávateľov. V apríli 2009 si taktó našiel prácu v stavebnej firme, no po dvoch týždňoch z nej bez udania dôvodu odišiel. Počas pohovoru s pracovníkmi Úsmevu ako dar argumentoval, že našiel pre rodinu bývanie v obci, kde má slúbenú aj prácu. Dodnes si však prácu nenašiel. Rodina sa presťahovala do bytového domu, avšak len do priestorov v suteréne prerobených na byt. Tieto podmienky nie sú veľmi vhodné, preto naši pracovníci povzbudzujú Karola, aby sa zamestnal. Pracovníci pri pomoci rodine sieťujú spoluprácu

medzi obecným úradom, školou a úradom práce, sociálnych vecí a rodiny, nakoľko ich súčinnosť je nevyhnutná pre efektívnu pomoc rodine. Nadviazali sme spoluprácu so školou, do ktorej chodí Klaudia, vybavili sme dotáciu na stravu a riešili záškoláctvo Klaudie. Matka so školou spolupracuje, chodí na stretnutia, no nie je dôsledná pri dodržiavaní dohodnutých pravidiel. Pani Eva dnes zvažuje, že opustí partnera, nakoľko začal byť voči nej agresívny, popíja a len občas brigádjuje. V prípade potreby budú pracovníci Úsmevu ako dar nápomocní klientke pri vybavení zariadenia sociálnych služieb pre matky s deťmi a budú naďalej rodinu sprevádzať.

PhDr. Katarína Minarovičová, PhD.

V Spoločnosti Úsmev ako dar pracuje takmer 200 terénnych sociálnych pracovníkov. V roku 2009 poskytovali pomoc a poradenstvo 1 414 rodinám v kríze. Financie na prácu s rodinami spoločnosť získavala z programov zameraných na sanáciu rodinného prostredia, ktoré realizovala v spolupráci s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny, ako aj z rôznych grantov a darov.

Autorka tohto textu sledovala úspešnosť terénnej sociálnej práce u 32 rodín, ktorá bola hrazená prostredníctvom Blokového grantu Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru získaného prostredníctvom Nadácie Socia, z Nórskeho finančného mechanizmu a zo štátneho rozpočtu.

inzerce

Informační a poradenské centrum IPC

Nemáte dostatek informací o mentálním postižení a životě s ním? Zeptejte se nás!

Chcete rychle získat informace? Zavolejte nám!
Tel. 272 742 272

Potřebujete zůstat v anonymitě? Klikněte na internetovou poradnu!
www.dobromysl.cz

Máte raději osobní přístup? Domluvte si individuální schůzku!
Hradešinská 47, Praha 10

Dáváte přednost e-mailu? Napište nám!
poradna@mameotevreno.cz

Informační a poradenské centrum funguje bezplatně od pondělí do pátku, od 9 do 17 hodin.

Maimonides a „zákony charity“

„Dokonca aj chudobný človek, ktorý potrebuje charitnú pomoc, môže vykonávať dobročinnosť.“ (Talmud, traktát Gitin 7b.)

Robert L. Barker uvádza v svojom Slovníku sociálnej práce medzi míľnikmi rozvoja sociálnej práce a sociálneho zabezpečenia aj významného stredovekého židovského filozofa. „Maimonides v svojich zákonoch charity tvrdí, že najefektívnejším spôsobom pomoci chudobným ľuďom je zbaviť ich závislosti na pomoci a podporovať spoliehanie sa na svoje schopnosti prostredníctvom výchovy a poskytnutia im príležitostí.“ (Barker, 2003: 473–474.) V tomto príspevku sa budem snažiť bližšie predstaviť tohto učenca, jeho prínos v dejinách sociálnej, resp. charitatívnej práce a aktuálnosť niektorých z jeho myšlienok aj pre súčasnosť.

Maimonides, vlastným menom rabbi Moše ben Maimon (1135–1204), prezývaný podľa akronymu aj RaMBaM, bol židovský filozof, pôvodom zo Španielska. Napísal známe dielo *Mišne Tora*. Toto hebrejské dielo adresoval veriacemu Židovi sužovanému zdanlivým protirečením medzi zjavenou Tórou (piatimi knihami Mojžišovými) a vtedajšou filozofiou. Jeho cieľom bolo povedať mu, ako môže sám seba viesť k životu podľa Tóry. Podľa neho niet protirečenia medzi pravdou zjavenou Bohom a pravdou, ktorú odhaľuje ľudský intelekt. Práve v tomto diele uvádza aj svoje „zákony darov chudobným“ (hebr. *hilchot mat'not anim*).

Hebrejská cedaka

Ústredným pojmom pre porozumenie Maimonidovmu konceptu charity je hebrejský pojem *cedaka*. Tento biblický výraz nie je možné presne preložiť do slovenčiny. Sám Maimonides rozlišoval medzi príkazom *cedaky* v hebrejskej Biblii a gréckym pojmom *karitas* označujúcim lásku v Novom zákone. V judaizme ide o biblickú požiadavku pomoci bližnému, ak sa tento nachádza v núdzi. Východiskom tohto príkazu sú slová Deuteronomia: „*Ak niekto z tvojich bratov v niektorom z miest v krajine, ktorú ti dá Hospodin, tvoj Boh, schudobnie, nezatvrďuj si srdce a nezatváraj ruku pred chudobným bratom, ale štedro mu otvor svoju ruku a požičaj mu, čo mu chýba.*“ (Dt 15, 7–8.) Pri cedake teda nejde primárne o výnimočné prejavovanie dobročinnosti, ale o požiadavku spravodlivosti – konanie správnej veci. Práve prejavovaním *cedaky* voči núdzným by sa mali vyznačovať potomkovia spravodlivého Abraháma. V rabínskom judaizme sa začal tento pojem používať prevažne na označenie rozličných foriem charity zachovajúc si špecifikum pôvodného významu.

Osem stupňov pomoci núdzným

Nie všetky prejavy *cedaky* však majú rovnakú hodnotu. Maimonides ju priravnáva k rebríku s ôsmimi priečkami s klesajúcou kvalitou:

1. Najvyššou úrovňou nad všetky ostatné je podpora iného Žida tým, že mu dáme dar alebo pôžičku, alebo uzavrieme s ním partnerstvo, alebo mu nájdeme prácu, čím ho posilníme tak, že už nebude viac potrebovať žobrať od ľudí. Tým sa hovorí, že posilnenie má byť konané takým spôsobom, aby dotýčaný neupadol do závislosti na milosrdenstve komunity alebo sa nestal trvalo núdzným.
2. Nižší stupeň zahŕňa odovzdanie dostatočne veľkého daru ešte pred požiadanim tak, že ani príjemca, ani darca nepoznajú jeden druhého. V takomto prípade je *cedaka* „daraná nebesiam“. Je to podobne ako skrytý úrad v chráme. Tento spôsob by sa však nemal využívať, kým nie sme presvedčení, že osoba zodpovedná za pokladnicu je verná, múdra a je správnym vodcom.
3. Nižší stupeň sa odlišuje v tom, že darca vie, koho obdarováva, ale chudobný príjemca svojho darcu nepozná. Na tomto mieste Maimonides uvádza príklad tých, ktorí v skrytosti dávajú pred dvere chudobných. Tento spôsob je zvlášť vhodný, ak tí, ktorí by mali zbierať *cedaku*, nie sú dôveryhodní.
4. Nižší stupeň je taký, že darca nevie, komu je dar určený, obdarovaný však svojho dobrodinca pozná. Tuná udáva príklad mudrcov, ktorí peniaze zabalili tak, aby im za chrbtom vypadávali. Chudobní potom môžu prísť a zbierať ich bez toho, aby boli zahanbení.
5. Pod tým stojí dávanie *cedaky* venované ešte predtým, než o to osoba požiadala.
6. Nižším stupňom je dávanie chudobnému toľko, koľko je potrebné, ale až po požiadaní.

7. Nižšiu hodnotu má dávanie chudobnému – hoci aj malého množstva – ale ochotne a s úsmevom.
8. Najnižší stupeň dávania cedaky spočíva v odovzdávaní chudobnému malého množstva a neochotne, akoby z donútenia.

Aktuálnosť „zákonov charity“

Prvý a najvyšší stupeň cedaky predstavuje ideál, ale aj tým posledným sa jej povinnosť naplní. Praktický rozmer zrealizovanej pomoci núdznemu je v judaizme prioritou. Jej neposkytnutie nie je len zanedbávaním skutku milosrdenstva, ale základnej spravodlivosti. Z hľadiska kvality poskytnutia pomoci stojí na najnižšom stupni Maimonidovho rebríka pomoc bez akejkoľvek vnútornej zaangažovanosti darcu, teda len na základe povinnosti. Takýto postoj sa môže vyskytovať aj pri práci sociálnych pracovníkov so syndrómom vyhorenia. Práve neochota pracovníkov znižuje kvalitu poskytovania sociálnej pomoci alebo sociálnych služieb, na samotné dno.

Minimálnou kvalitatívnou požiadavkou na darcu by mala byť podľa Maimonidesa vnútorná ochota vyjadrená aj navonok. Práve úsmev ako neverbálny spôsob komunikácie darcu s obdarovaným má moc búrať bariéry. Tento podnet je v súčasnosti aktuálny zvlášť pri poskytovaní sociálnej pomoci prostredníctvom zamestnankýň a zamestnancov štátnej správy a samosprávy. Hoci sa praktická pomoc zrealizuje aj bez osobného nasadenia, práve ochotný, zaangažovaný a radostný prístup môže dať týmto formám inštitucionálnej pomoci oveľa vyššiu kvalitu. Pri dodržaní tejto minimálnej požiadavky by sa klienti a klientky nemuseli obávať návštev inštitúcií a jednotlivých úradov. Pre zamestnancov týchto inštitúcií by bolo vhodné pripomínanie, že z ich strany nejde o dobročinnosť, ale realizovanie pomoci na základe spravodlivosti, za ktorú sú platení (hoci je pravdou, že zvyčajne nedostatočne).

Ďalším kvalitatívnym dôrazom Maimonidovho rebríka je proaktívnosť. Darca by nemal čakať na požiadavku núdznej osoby. Iniciatívne by mal človeka v núdzi rozpoznať, vyhľadať a poskytnúť mu náležitú pomoc. Táto požiadavka si vyžaduje citlivosť pre identifikovanie ohrozených osôb. V individuálnej rovine si vyžaduje nielen sociálne cítenie, ale aj kompetentnú znalosť ľudí v svojom okolí. V stredoveku boli vhodným prostredím židovské komunity, kde sa

jednotliví členovia navzájom poznali. Vzhľadom na súčasnosť by bolo potrebné rozvíjať komunitnú sociálnu prácu, kde by jednotlivé sociálne pracovníčky a pracovníci mali poznať osoby, ktoré sú v núdzi alebo na jej pokraji. Práve proaktívny prístup spojený so znalosťou sociálneho prostredia je dôležitou súčasťou všetkých preventívnych programov.

Hoci by cedaku uskutočňoval angažovaný jednotlivec, ona sa podľa židovského myslenia vždy realizuje v komunite. Komunitný spôsob pomoci preto dáva Maimonides na druhú najvyššiu priečku. Dôvodom je zaručenie anonymity darcu aj obdarovaného. Ohladupnosť a diskretnosť voči príjemcovi je ďalšou dôležitou kvalitatívnou vlastnosťou poskytovania pomoci núdznym. Uprednostňovaný má byť taký spôsob dávania, aby obdarovaného neprivedol do rozpakov. Podľa rabi Jannaja je dokonca lepšie nedať nič, než darovaním ponížiť núdzu osobu. Nemálo ľudí, ktorí náhle stratili prácu alebo sa im akútne zhoršil zdravotný stav, sa cítia ponížení a zahanbení, ak sú nútení požiadať o pomoc. Preto aj Maimonides uprednostňuje čo najskrytejší spôsob poskytovania sociálnej pomoci. V tomto ohľade stojí na vyššom stupni inštitucionálne zabezpečenie pomoci prostredníctvom komunity, ktoré má v judaizme dlhodobú tradíciu. Ako ideál uvádza „skrytý úrad v chráme“, čím má na mysli špeciálnu pokladnicu v Jeruzalemskom chráme počas jeho existencie, pred rokom 70 po Kristu. Do nej pútnici anonymne odovzdávali svoje dary, ktoré potom chrámoví služobníci rozdávali núdznym. Komunitný spôsob pomoci vždy vyžaduje isté materiálno-organizačné a personálne zabezpečenie. Forma realizovania zbierok sa v dejinách neustále mení, ale vždy by mali zostať aktuálne morálno-etické požiadavky na osoby zodpovedné za realizovanie takýchto foriem pomoci. Podľa Maimonidesa zodpovednosť za osoby, ktoré majú zabezpečiť zbieranie a distribuovanie finančných a hmotných darov, nesú samotní darcovia. Ak by mal darca pochybnosť o takejto osobe, má radšej poskytnúť svoju pomoc núdznemu človeku osobne. Na osoby zodpovedné za zbierky bol v judaizme dávaný mimoriadny dôraz. Muselo ísť o vážnych členov komunity, ktorí boli osvedčení svojou múdrosťou, vernosťou v spravovaní a dokonca mali mať vodcovské vlastnosti.

V súčasnosti sa povinnosť cedaky dá v judaizme realizovať aj darovaním peňazí nadáciám,

zdravotníckym inštitúciám, synagóge alebo vzdelávacím inštitúciám. Zaujímavé je, že formou cedaky je v judaizme aj starostlivosť o starých rodičov alebo odrastené deti. Cedaka má začínať doma. Ak sú tvoji rodičia hladní, je potrebné nasytiť najprv ich než bezdomovcov. Po nich nasleduje vlastná komunita a vlasť. V tomto duchu aj apoštol Pavol pripomínal: „*Ak sa niekto nestará o svojich blízkych, najmä o členov rodiny, ten zaprel vieru a je horší než neveriaci.*“ (1Tim 5, 8.)

Maimonides a zmocnenie

Inštitucionálne zabezpečenie pomoci núdzným nepredstavuje pre Maimonidesa najvyšší ideál. Nad ním stojí taká forma pomoci, ktorá núdzneho posilní natoľko, aby sa stal nezávislým na jej poskytovaní. Maimonides v roku 1200 prorocky predstavil to, čo sa v súčasnej sociálnej práci nazýva „empowerment“ (zmocnenie, posilnenie). Uprednostňované by mali byť také formy pomoci, ktoré núdzneho celkovo zmobilizujú do samostatného konania a nezávislosti od sociálnej pomoci alebo sociálnych služieb. Tomu zodpovedá staré príslovie: *Skôr než mu dáš rybu na jedenie, nauč ho ryby loviť.* Medzi konkrétne formy vedúce k celkovému posilneniu a následnej samostatnosti uvádza Maimonides poskytnutie dostatočného daru, pôžičky, vytvorenie partnerstva a pomoc s nájdením práce. Vždy ide pritom o službu konkrétnemu

človeku, ktorému sa pomáha najsť najvhodnejší spôsob osamostatnenia. Maimonides pritom vie, že tento ideál nedokáže naplno zrealizovať žiadna inštitúcia. Preto ho adresuje konkrétnemu človeku. Hoci sa v súčasnosti už dajú niektoré formy celkového posilnenia inštitucionálne zrealizovať, stále je aktuálna požiadavka angažovaného prístupu zamestnancov pomáhajúcich profesií. Konkrétna forma sociálnej pomoci spojená s angažovaným prístupom sociálnej poradkyne alebo poradcu, ktorí klientovi alebo klientke pomôžu k celkovému posilneniu, môže viesť k naplneniu najvyšších cieľov sociálnej pomoci. Ak niekomu pomôžeme začať samostatnú podnikateľskú činnosť, on môže zabezpečiť seba i ďalších ľudí okolo. Najvyšší stupeň cedaky teda predstavuje taká forma pomoci, aby sa človek stal sebestačným až do takej miery, že by mohol pomáhať iným.

PhDr. ThDr. ThLic. Andrej Mátel, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave

Zoznam literatury:

- BARKER, R. L. **The Social Work Dictionary.** 5th Edition, Washington DC: NASW, 2003.
 HYAMSON, M. **Misneh Torah. The Book of Knowledge by Maimonides.** Jerusalem – New York: Feldheim Publishers, 1981.

inzerce

Dobrovolníctví v české společnosti - současnost a perspektivy

Kroměříž – město památek UNESCO, 24. a 25. května 2010

Setkání věnované obnově občanských čtostí, především propagaci a podpoře dobrovolnictví, se koná v Kroměříži již podesáté.

Místo konání: Balkonové sály arcibiskupského zámku Kroměříž

Námětem konference v roce 2010 jsou zejména tato témata:

- přehled aktivit a projektů s celostátní působností zaměřených na dobrovolnictví;
- vývoj legislativních kroků dotýkajících se dobrovolnictví;
- první výstupy z mezinárodního výzkumu dobrovolnictví v české a norské společnosti, navazující na obdobný výzkum z roku 2001;
- příprava na rok 2011 vyhlášený Radou EU „Evropským rokem dobrovolných činností na podporu aktivního občanství“.

Přihlášku na konferenci najdete na www.unesco-kromeriz.cz, www.hest.cz.

Otazníky boje s chudobou a sociálním vyloučením

Téměř 80 miliónů Evropanů žije v sociální nejistotě a přímém ohrožení chudobou. Chudoba pro ně znamená potýkat se s nejrůznějšími problémy a nenaplnění základních životních potřeb. Trpí nedostatkem peněz, nemohou si koupit potřebné jídlo ani jiné produkty, mnoho z nich žije v nevhodných bytových podmínkách. Evropská unie se proto v souladu s principem solidarity rozhodla vyhlásit rok 2010 Evropským rokem boje s chudobou a sociálním vyloučením. V každém členském státě budou v průběhu tohoto období probíhat různé akce, a to nejen na národní, ale i místní úrovni. Zeptali jsme se proto významných českých a slovenských institucí a organizací, jak se ony zapojí do Evropského roku boje s chudobou a sociálním vyloučením.

Mgr. Vladimír Bako, ředitel, Asociace občanských poraden (AOP)

Nejdříve si dovoluji poznamenat, že AOP je už ze své podstaty zapojena do soustavného boje s chudobou a sociálním vyloučením, neboť základním posláním občanského poradenství je asistovat všem klientům při řešení jejich tíživých životních situací. Občanské poradny (OP) mají za úkol nejen klientům poskytovat věcně správné informace a kontakty, ale být jim průvodcem po celou dobu jejich obtíží. 41 občanských poraden na 62 místech v ČR jsou takto relativně blízkým a dostupným zázemím zejména pro chudobou a sociálním vyloučením postižené občany, jako instituce nezávislé, nestranné, diskretní a v jejich situaci nezbytně bezplatné. Určitě by síť OP měla být hustší, alespoň s dvojnásobným počtem poraden a jejich poboček, ale po dvanáctiletých rozvoji v nepříliš příznivých finančních podmínkách ČR pomáhá i současný stav vzdorovat chudobě a sociálnímu vyloučení, jež jsou vzájemnou příčinou i následkem.

Nejvíce rostoucím poradenským tématem je předlužený klient, zejména v současné hospodářské recesi. Počet dotazů ke dluhové problematice a exekucím vzrostl z 6 072 v roce 2008 na 10 952 vloni a první údaje v roce 2010 svědčí o dalším prudkém růstu. Řada lidí si ve všudypřítomné reklamní masáži nabrala úvěry, půjčky a hypotéky a poté ztratila zaměstnání anebo aspoň dosavadní výši příjmů, neví si se situací rady, ba dokonce sedá v neznalosti na lep lichvářům. Těžký růst bytů regulovaných nájmu bytů je těžkým břemenem pro starší a zdravotně znevýhodněné občany, kteří mají jen malou možnost směniti svůj nadměrný byt či s vysokým nájmem za menší, levnější, a spolu s dluhy je zahání do chudoby a občas i do bezdomovectví. Bytové poradenství vzrostlo z roku na rok ze 7 288 na 7 552 dota-

zů a k následným sociálním dávkám z 2 015 na 2 652 dotazů. Celkem narostl počet klientů z 34 412 na 41 926 a počet dotazů z 49 192 na 60 164. Předností občanského poradenství je, že pomáhá klientům řešit situaci v širších souvislostech, neboť nikdy nestojí jeden problém sám o sobě.

AOP se zapojila řadou projektů do výzev k Evropskému roku a snaží se nejen získat všechny dostupné finance pro práci OP, ale také svými statistikami, přehledy a kasuistikami upozorňovat veřejnou správu na stav chudoby a sociálního vyloučení. Ze soukromých subjektů zaslouží ocenění zejména vstřícnost partnerů z bankovního sektoru, kteří v rámci společenské odpovědnosti financují již třetím rokem projekt Dluhové poradenství a finanční gramotnost a bez nichž by OP vycvičily méně potřebných poradců.

Alena Válková, grantová pracovnice / fundraiser, Armáda spásy ČR

V Ostravě a také v dalších městech Moravskoslezského kraje pořádá Armáda spásy s Charitou Ostrava již pátým rokem aktivity při příležitosti říjnového Mezinárodního dne za vymýcení chudoby. Celý týden začíná tiskovou konferencí, kam zveme zástupce místních médií. Informujeme je o problematice chudoby a také o připravovaných aktivitách.

Happening na centrálním ostravském náměstí má upozornit širokou veřejnost na problematiku chudoby, která není vzdáleným problémem rozvojových zemí, ale je i v našem kraji. Kromě osobností veřejného života, představitelů měst i zaměstnanců úřadů se zde představí mnoho poskytovatelů sociálních služeb: Armáda spásy, Centrum sociálních služeb Ostrava, kampaň Česko proti chudobě, Diakonie ČCE, Charita Ostrava, Slezska diakonie a rovněž

strešní organizace Sdružení azylových domů. Happening pravidelně podpoří svou účastí různé hudební i kulturní skupiny. Kolemjdoucím je také nabízena „bezdomovecká“ polévka, pro děti a mládež připravují studenti v rámci kampaně Česko proti chudobě hry, kterými se baví děti v rozvojovém světě. Happening tradičně zajišťuje hejtman Moravskoslezského kraje. Moravskoslezský kraj také na tuto akci finančně přispívá. V letošním roce bude akce podpořena finančně rovněž městem Ostrava.

Další akcí je setkání U společného ohně, které symbolicky spojuje uživatele azylových domů z regionu, pozvané zástupce statutárního města Ostravy a Moravskoslezského kraje s účastníky podobných akcí v celé Evropě. Loni jsme poprvé uspořádali také velmi zdařilý seminář na Ostravské univerzitě, na Fakultě sociálních studií s řečníky profesory Jany Sokolem a Kellerem na téma Chudoba kolem nás a v nás.

V týdnech před tímto datem se konají vzdělávací setkání se studenty středních škol v Ostravě, kde je prostřednictvím pracovníků Armády spásy prezentováno téma chudoby jako velice důležité a ohrožující téma.

Mgr. Barbora Petrová, mediální odbor, Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny SR

Naše ministerstvo v spolupráci s Fondem sociálního rozvoja pri príležitosti Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu realizujú tri hlavné typy aktivít:

1. Podporujú projekty zamerané na redukciu chudoby a sociálneho vylúčenia ohrozených cieľových skupín, konkrétne šesť projektov zameraných na ľudí bez domova, marginalizované rómske komunity, ľudí so zdravotným postihnutím, na ľudí vo výkone trestu a po jeho skončení a na rodiny ohrozené chudobou.

2. Aktivity podporené, spoluorganizované alebo organizované Fondom sociálneho rozvoja – súťaže orientované na študentov a širokú verejnosť, ktorých hlavným cieľom je zvýšenie širšieho povedomia o témach chudoby a sociálnej exklúzie (fotografická, filmová a grafická súťaž, súťaž o najlepšiu diplomovú a dizertačnú prácu); podpora renomovaných aktivít podporujúcich dosahovanie cieľov ER 2010 (napríklad Olympiáda ľudských práv pre študentov stredných škôl, súťaž pre zamestnávateľov Via Bona Slovakia, Filmový festival Jeden svet), účasť na mnohých

spoločenských aktivitách významného rozsahu (napríklad Hudobný festival Pohoda, Košický maratón, viaceré folklórne festivaly) a prezentácia tém ER 2010 prostredníctvom desiatky vyslancov kampane (z radov mediálne známych ľudí, predstaviteľov MVO a cieľových skupín).

3. Informačná a mediálna kampaň – realizovaná v rôznych audiovizuálnych a printových médiách (napríklad STV, TA3, SRo), ako aj na internete, kde má ER 2010 vytvorenú vlastnú stránku napríklad na Facebooku (široké možnosti sieťovania organizácií a zdieľanie informácií o pripravovaných aktivitách). Pripravuje sa 10 krátkych šotov zameraných na témy chudoby a sociálnej exklúzie, ktoré majú oslovit slovenskú spoločnosť tak po stránke emocionálnej, ako aj osvetovo-edukačnej a viesť k prelamaniam najrozšírejších stereotypov a skreslených predstáv s nimi súvisiacich.

V neposlednom rade dôležitou súčasťou ER 2010 je spolupráca s mimovládny sektorom, ktorá prebieha od úplného začiatku implementácie ER 2010 (napríklad pripomienkovanie Národného programu, Akčného plánu, výzvy na projekty, spolupráca pri vytváraní scenárov šotov a iných podkladov pre mediálnu kampaň).

Mgr. Jana Řihová, PR koordinátorka Evropského roku 2010, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Ministerstvo práce a sociálních věcí je odpovědné za uvedení Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení v České republice. V souladu s rámcovou politikou Evropské unie a ve spolupráci s Komisí pro sociální začleňování proto připravilo Národní program Evropského roku 2010 orientovaný na konkrétní problematické oblasti. Tyto oblasti jsou definovány v pěti bodech:

1. prevence sociálního vyloučení v důsledku předluženosti,
2. zlepšení přístupu na trh práce osobám vzdáleným tomuto trhu,
3. aktivizace územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení,
4. zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti chudých a vyloučených lidí na trhu práce,
5. podpora přiměřeného bydlení sociálně vyloučených skupin a řešení problému bezdomovectví.

Tyto priority budou naplněny především prostřednictvím informační a osvětové kampaně, podpořené dvanácti vybranými projekty v celkové hodnotě 9,5 miliónu korun, které ministr Petr Šimerka schválil v rámci dotačního programu k Evropskému roku 2010. Větší část z podpořených projektů se soustředí na rozvoj ekonomické gramotnosti a na prevenci předlužení. Tři z vybraných projektů mají přispět ke zlepšení přístupu na trh práce osobám vzdáleným tomuto trhu. Zbytek uvedených finančních prostředků bude poskytnut na projekty podporující aktivizaci veřejné správy a zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti vyloučených osob. Pro

naplnění páté priority – přiměřeného bydlení sociálně vyloučených skupin a řešení problému bezdomovectví – vyhlásí Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR speciální soutěž ve spolupráci s Ministerstvem pro místní rozvoj ČR.

Vedle zmíněných projektů ministerstvo během roku 2010 podpoří i množství doprovodných akcí, které mají na projekt Evropského roku upozornit širokou veřejnost – například vyhlášení fotografické soutěže, ministerský běh pro charitu v rámci Pražského mezinárodního maratónu, putovní tematická výstava po třinácti krajských městech ČR a další.

Připravila Jana Kopřivová

inzerce

PRÁCE S RIZIKEM v soc. službách?

KAMPAŇ ZA PRÁVA LIDÍ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM
POTŘEBUJEME ZNÁT SVÁ PRÁVA

Kampaň zaměřená na vzdělávání poskytovatelů / zaměstnanců sociálních služeb

- vzdělávací publikace
- vzdělávací film
- konference (31. 5. 2010, Praha, KC Zahrada)
- semináře v zařízeních

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu prostřednictvím Nadače rozvoje občanské společnosti.

Objednávky, přihlášky,
informace: imy@portus.cz
+420 261 217 697

www.imy.cz

inzerce

JABOK Vyšší odborná
škola sociálně pedagogická
a teologická

!! STAŇTE SE ODBORNÍKEM V SOCIÁLNÍ PRÁCI !!

Studijní obor: **SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA
A TEOLOGIE**

Absolvent se stává diplomovaným specialistou
v oboru sociální pedagogika (DiS.)

Denní studium (6 semestrů), školné 09/10:
2.500,-/semestr.

**Přihlášky přijímáme od 1. února do
30. dubna 2010.**

Přijímací řízení proběhne v červnu 2010.

Ve spolupráci s ETF UK

Bakalářský studijní obor: **PASTORAČNÍ
A SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Denní či kombinované tříleté studium.

Absolvent získává **BAKALÁŘSKÝ TITUL (Bc.)**

DEN OTEVŘENÝCH DVEŘÍ:

středa 3. února 2010 od 10 hod a od 14 hod.

Podrobné informace najdete na internetových
stránkách www.jabok.cz

FAKTA, VYHLÁŠKY...**Výňatek z Národního programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení**

V rubrice Fakta, vyhlášky uvádíme prioritu 5 – Podpora přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin + řešení bezdomovectví, k níž se vyjadřují v následné rubrice čtyři oslovení respondenti.

Vymezení cílové skupiny/cílových skupin

- sociálně vyloučené romské komunity
- rodiče samoživitelé, početné rodiny, rodiny s jedním příjmem
- nezaměstnaní, především dlouhodobě nezaměstnaní
- mladí lidé, starší osoby, osoby se zdravotním postižením
- vězni, resp. osoby po návratu z výkonu trestu
- bezdomovci, osoby bez přístřeší, v provizorních podmínkách
- osoby ukončující dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

Ačkoliv se celková úroveň bydlení v ČR zvyšuje, reálná situace na trhu s byty je taková, že hrozí stav, kdy kombinace rostoucí příjmové diferenciace, zadlužování českých domácností, stárnutí populace a vývoje na trhu s bydlením přispěje ke zhoršování podmínek bydlení osob nejvíce ohrožených sociálním vyloučením. Bytové potřeby těchto osob jsou uspokojovány zejména formou nájemního vztahu, přičemž nové nájemní byty se v běžné developerské výstavbě prakticky nestaví.

Využití existujících nájemních bytů pro osoby ohrožené sociálním vyloučením brání další vnější okolnosti, které negativně ovlivňují situaci v oblasti sociálního nájemního bydlení, jako je např. příliš vysoká ochrana poskytovaná nájemcům, která mj. komplikuje – spolu se zdluháváním soudním řízením – vymahatelnost práv pronajímatelů (při neplacení nájemného, při ukončení nájemního vztahu atd.) a nedokončený deregulační proces v oblasti nájemného. Velké problémy s bydlením mají osoby, které jsou, a to při využití všech existujících nástrojů sociální politiky, pro potenciálního pronajímatele natolik rizikovými nájemci, že s nimi nájemní smlouvu buď neuzavře, nebo si zvýšené riziko promítne do výše nájemného. Rizika například spočívají ve vyšší pravděpodobnosti výpadku nájemného,

ve zvýšených nákladech na opravy bytu spojených se změnou nájemce, v nákladech na soudní výlohy spojené s vymáháním nájemného, ale i v externalitách vyplývajících ze skutečnosti, že bydlení problematické osoby v bytovém domě záporně ovlivňuje užitek z bydlení v celém domě a jeho okolí.

Takto rizikovými, případně domněle rizikovými osobami jsou zejména osoby opouštějící instituce, u kterých se předpokládá ne zcela dostatečná schopnost plnit povinnosti spojené s nájemním vztahem. Jedná se například o mladé lidi opouštějící dětské domovy, o osoby, které se vracejí z výkonu trestu, o absolventy resocializačních programů azylových domů – tedy o ty, kteří již nepotřebují institucionální péči a měli by převzít za sebe zodpovědnost. Jedná se však i o vícečetné rodiny s dětmi s nízkými příjmy, které nejsou schopné reagovat na změny v oblasti příjmů (nezaměstnanost, onemocnění člena rodiny) a vydávají.

Předpoklad řešení těchto problémů na místní úrovni vychází především z úlohy obcí, které – s využitím přímé finanční pomoci poskytované státem – mohou stavět nové nájemní byty určené osobám s nízkými příjmy a osobám ohroženým sociálním vyloučením. Požádat o státní podporu budou moci vedle obcí i další právnické subjekty, a to za rovných podmínek. Všechny formy státní podpory sociálního bydlení musí být uvedeny do souladu s komunitárním právem tak, aby se nejednalo o nepovolenou veřejnou podporu. Realizace připravovaných nástrojů závisí na finančních možnostech státního rozpočtu, Státního fondu rozvoje bydlení a žadatelů o podporu.

Návrh celkových opatření

- Poskytovat **investiční podporu na výstavbu sociálních bytů**, a to formou jednorázové dotace jakékoliv právnické a fyzické osobě, včetně obcí, za podmínek stanovených v nařízení vlády. Cílem poskytování investiční podpory sociálního bydlení je posílení netržního

segmentu nájemního bydlení pro domácnosti, které nejsou schopny z důvodu svých příjmů nebo dalších handicapů se o svou bytovou potřebu postarat na trhu. Tato skupina domácností je vymezena stanoveným limitem čistého příjmu v závislosti na velikosti domácnosti a nebo limitem čistého příjmu a sociálním handicapem. Limit příjmů pro stanovení okruhu uživatelů podporovaného sociálního bydlení byl odvozen od hranice pro vymezení populace ohrožené chudobou podle metodiky EU. Bude se jednat o „neziskové“ nájemní bydlení, kde uplatňovaná výše nájemného bude limitována. Byty budou po stanovenou dobu pronajímány osobám z cílové skupiny.

- Zajistit slučitelnost navrhovaného opatření (investiční podpora sociálního bydlení) s právem Evropského společenství z hlediska principů společného trhu a nenarušování volné hospodářské soutěže.
- Včasné řešit situaci dlužníků na nájemném. Obce by měly v nižší míře přistupovat k represivním postupům řešení dluhů spojených s bydlením a ve vyšší míře využívat nástrojů včasné prevence, které zabrání nárůstu dluhů, ztrátě bydlení a hlubšímu sociálnímu propadu zadlužených rodin. Jejich situaci v konečném důsledku opět řeší sociální odbory a tím dochází k zatížení jejich agendy. Obce by měly důsledně informovat nájemce o jejich právech a povinnostech vyplývajících z nájemní smlouvy a nastavit jasná pravidla užívání bytu a úhrady nákladů na bydlení. S pronajmem

obecního bytu by měla být spojena častá kontrola úhrady nájmu tak, aby byly dluhy na nájmu včas podchyceny.

Hlavní aktéři podílející se na řešení

Stát – poskytovatel finančních prostředků, prostřednictvím MMR a Státního fondu rozvoje bydlení; MPSV – spolupracující resort v otázkách sociálního bydlení.

Investoři – jakékoliv právnické a fyzické osoby, které splní podmínky pro poskytnutí investiční podpory.

Pronajímatelé sociálního bydlení – jakékoliv právnické a fyzické osoby, které splní podmínky pro poskytnutí investiční nebo provozní podpory.

Obce – jako základní územní samosprávné společenství občanů podle ustanovení § 35 zákona o obcích a § 16 zákona o hlavním městě Praze, v rámci své samostatné působnosti pečují v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů.

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- vzdělávací seminář
- informační kampaň
- vzdělávání odborníků
- zapojení médií

Soulad s NAPSÍ ČR 2008-2010

inzerce

Ústav pedagogických věd Fakulty
humanitních studií
Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně
si Vás dovoluje pozvat na

2. sociální konferenci na téma O posledních věcech člověka a doprovázení umírajících

Termín konání: 31. března 2010

Místo konání: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
aula budovy U2
Mostní 5139, Zlín

Odborní garanti:

doc. PhDr. Jarmila Novotná, CSc.
doc. PhDr. Lenka Haburajová-Ilavská, PhD.
PhDr. et Mgr. Naděžda Špatenková, Ph.D.
PhDr. Jiřina Šiklová, CSc.
Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.

Organizační garantka:

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
Kontakt: vavrova@fhs.utb.cz

Konference bude akreditována Českou
asociací sester (4 kredity).

Přihlášky a další informace naleznete na:
www.sockonference.fhs.utb.cz

fakta, vyhlášky...

POHLEDY NA VĚC

Čtyři různá vyjádření jsme k získání k prioritě 5 – Podpora přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin + řešení bezdomovectví v rámci Národního programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Své pohledy poskytli Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, sociální kurátor z Magistrátu města Brna, zástupci neziskové organizace Člověk v tísni a předseda Sdružení nájemníků a zároveň politik a právník.

Ministerstvo pro místní rozvoj pomůže pokrýt výstavbu sociálních bytů

Jedním z hlavních aktérů podílejících se na řešení priority 5 je Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Proto jsme položili následující otázky, na něž odpověděli MgA. **Martin Ayrer**, ředitel odboru komunikace, tiskový mluvčí Ministerstva pro místní rozvoj ČR, a Mgr. **Kateřina Jegorovová** z odboru komunikace.

Jak se zapojí Ministerstvo pro místní rozvoj ČR do řešení priority 5?

Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR) připravilo nové nařízení vlády č. 333/2009 Sb., o podmínkách použití finančních prostředků Státního fondu rozvoje bydlení ke krytí části nákladů spojených s výstavbou sociálních bytů formou dotace právníckým a fyzickým osobám. Cílem tohoto nařízení vlády je poskytování investiční podpory na výstavbu finančně dostupných nájemních bytů s limitovaným nájemným pro osoby s nízkými příjmy, příp. s dalšími handicap, které si nejsou schopny pořídit nebo udržet bydlení v tržním sektoru. Tato skupina domácností je vymezena stanoveným limitem čistého příjmu v závislosti na velikosti domácnosti anebo limitem čistého příjmu a sociálním handicapem. Limit příjmů pro stanovení okruhu uživatelů podporovaného sociálního bydlení byl odvozen od hranice pro vymezení populace ohrožené chudobou podle metodiky EU. MMR dále každoročně vyhláší podprogram Podpora výstavby podporovaných bytů, který stanovuje podmínky pro poskytování dotací na výstavbu podporovaných bytů určených k bydlení osob se zvláštními potřebami v oblasti bydlení. V roce 2010 byly vyhlášeny dva dotační tituly: pečovatelský byt je určený osobám s omezenou schopností pohybu a orientace v důsledku vysokého věku nebo zdravotního stavu; vstupní byt je určený osobám, které v důsledku nepříznivých životních okolností nemají přístup k bydlení, a to ani při využití všech stávajících nástrojů bytové politiky.

Která či které z cílových skupin jsou nejvíce ohroženy sociálním vyloučením?

MgA. Martin Ayrer

Definici cílových skupin pro sociální bydlení připravuje MMR ve spolupráci s MPSV. Pro dotační tituly na výstavbu sociálních bytů jsou definovány jednak limitem čistých příjmů domácnosti, který je odvozen od hranice pro vymezení populace ohrožené chudobou podle metodiky EU, a jednak sociálním handicapem, kterým může být věk, zdravotní stav či jiná sociálně nepříznivá situace vyplývající z okolností jejich života. Jedná se např. o osoby dosud žijící v azylových zařízeních, o dospělé děti opouštějící náhradní rodinnou výchovu, o osoby, které ukončily výkon trestu a nemají byt, domácnosti žijící v sociálně vyloučených romských lokalitách, azylanty nebo

rodiny, jimž hrozí odnětí dítěte do ústavní výchovy z důvodu nevyhovujícího bydlení.

Motivujete, a pokud ano, jak, investory a pronajímatele sociálního bydlení?

Ministerstvo pro místní rozvoj motivuje investory a pronajímatele sociálního bydlení poskytováním dotací. Podmínky dotačních programů jsou nastaveny tak, aby sociální byty skutečně sloužily stanovené cílové skupině osob po vymezenou dobu. Nájemné v sociálních bytech je rovněž li-

mitováno, aby byly osobám z cílové skupiny finančně dostupné.

Jakým konkrétním způsobem realizujete priority: vzdělávací seminář, informační kampaň a vzdělávání odborníků?

Vzdělávací seminář, informační kampaň a vzdělávání odborníků jsou způsoby, kterými lze realizovat projekty financované z prostředků Evropského roku boje proti chudobě. Tyto prostředky jsou k dispozici na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR.

Bytová politika v oblasti prevence bezdomovectví nebude efektivní bez návaznosti na sociální práci

Za hlavní problémy, které jsou pro řešení bezdomovectví limitující, považuje Mgr. Ladislav Ptáček, vedoucí Oddělení sociální prevence a pomoci na Odboru sociální péče Magistrátu města Brna, neadekvátní legislativu, především pro oblast prevence.

Jaká je podle vás situace v oblasti bydlení sociálně ohrožených skupin?

Absence nebo ztráta bydlení, resp. hrozba takové situace, je pochopitelně zcela zásadním aspektem ohrožujícím psychosociální stabilitu člověka a jeho zakotvení v reálném světě. I přes stále rostoucí úroveň bydlení reálná situace na trhu s byty přispěje ke zhoršování podmínek bydlení osob nejvíce ohrožených sociálním vyloučením, jak se uvádí v Národním programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení; je zcela na místě, že toto téma se stalo jednou z priorit českého programu tzv. Evropského roku. Jedním z jeho cílů je opětovné uznání práva na život v důstojných podmínkách.

Pojďme k problematice bezdomovectví...

Musím nejprve podotknout, že termín bezdomovectví není stále pevně vydefinován a zažíván, stejně jako posuzování toho, koho je za bezdomovce možné považovat a koho ne. Toto vymezení osciluje mezi „hmatatelnou“ absencí bydlení nebo alespoň nouzového přístřeší na straně jedné a širším psychosociálním pojetím, které nečiní tak ostré hranice mezi absencí bydlení a dalšími negativními životními faktory, které se vzájemně ovlivňují, na straně druhé. Pokud chceme tomuto fenoménu dobře porozumět, je nutné jej nahlížet právě v co nejširším spektru často souvisejících dějů a procesů nejen

Mgr. Ladislav Ptáček

z celé psychosociální dimenze člověka, ale také z hlediska uspořádání a fungování celé společnosti opět ve všech jejích aspektech. Právě proto je téma bezdomovectví vhodnější nahlížet *cyklicky* – tedy nejen jako aktuální a izolovaný *stav*, ale také jako součást životního *procesu* jednotlivce i situace společnosti. Jedním z důvodů k tomuto pohledu může být konstatování, že situace bezdomovectví *může* být pouze jedním

z dalších stavů nebo důsledků jiných negativních tomu předcházejících dějů, např. malá finanční gramotnost, nestabilita rodinných systémů, horšící se možnosti dosáhnout na vlastní bydlení a mnohé další. Bezdomovectví de facto neexistuje samo o sobě.

Změnil se nějak oproti předchozím rokům stav v oblasti bezdomovectví?

Proces propadání se záchrannou sociální sítí až ke stavu bezdomovectví je dnes rychlejší než v minulosti a roste počet lidí, které můžeme považovat za „sociálně zranitelné“. Navíc pravděpodobně existuje určitá hranice v procesu propadání se sociálním systémem, po jejímž překročení je téměř nemožná nebo velmi obtížná „cesta zpět“. Zdá se, že takovou hranici může být i „pouze“ zkušenost několikatydenního pobytu na ulici. Pokud se nepříznivou životní situací, kterou mnozí lidé bez domova popisují jako totální životní krach, podaří alespoň částečně zvrátit, zanechává taková zkušenost trvalou negativní zkušenost ovlivňující život člověka i do budoucna.

Jak tedy předcházet těmto nepříznivým životním situacím? Kdo by měl koncepci bezdomovectví mít na starosti?

Považuji za nutné se orientovat na minimalizaci důsledků stavu bezdomovectví a posilovat činnost sociální práce také v oblasti předcházení vzniku takových situací. Zásadní otázka k diskusi zní: Má být kompetence k řešení problematiky bezdomovectví a prevence tohoto stavu primárně vykonávána v úrovni lokální, tedy obcí a měst, nebo má být organizována centrálně na státní úrovni? Zcela jistě nalezneme mnoho relevantních argumentů pro obě cesty. Co je ale oběma variantám společné, je zajímavý stav, kdy problematika bytové politiky a rozhodování o ní leží prakticky téměř zcela mimo oblast odborů sociálních věcí obcí a měst, respektive i mimo gesci MPSV. Téma bytové politiky spadá do kompetence MMR, které ale na poli našeho tématu směřem k sociální sféře nevyvíjí z hlediska sociální práce s lidmi bez domova adekvátní aktivitu, přestože koncepce bytové politiky MMR z roku 2005 obsahuje velmi vý-

znamné teze, jejichž naplnění by mohlo výrazně přispět ke stabilitě bytové politiky. Na lokální úrovni je častým problémem postup obcí, které se prodejem zbavují svého bytového fondu, tedy možností bydlení, které je pro mnohé klienty sociální práce často prakticky jedinou možností zajištění stabilního bydlení. Samotný systém bytové politiky jako základního pilíře prevence bezdomovectví ale pravděpodobně nebude vždy efektivní bez návaznosti na odbornou sociální práci. Prakticky neexistuje například sociální práce s lidmi dlužícími na nájemném, tedy s lidmi ohroženými ztrátou bydlení.

Jaká je situace v sociální práci s bezdomovci konkrétně v Brně?

Město Brno věnuje práci s lidmi bez domova intenzivní pozornost. Proto pro tuto činnost zřizuje specializované početné pracoviště sociálních kurátorů a dalších profesionálů, aby se této cílové skupině mohli intenzivně věnovat jak v přímé sociální práci – více než tři tisíce klientů ročně, tak v koordinační a rozvojové činnosti. Úzce spolupracuje s nestátními organizacemi. Za velmi významné považujeme přímé navázaní činnosti kurátorů na služby azylového bydlení v několika stupních zajišťované Centrem sociálních služeb, příspěvkové organizace města Brna, takže služba azylového bydlení klientů se aplikuje jako možná součást komplexního poradensko-terapeutického procesu. Díky své velikosti a objemu práce je schopno se zabývat i badatelskou činností. Město Brno již podruhé realizovalo projekt sčítání bezdomovců, získaná data nyní zpracováváme. Údaje získané z podobných projektů nám pomáhají připravovat a adekvátně koncipovat sociální služby pro tuto cílovou skupinu. V současnosti pracujeme na vybudování dalších dvou sociálních zařízení, které rozšíří možnosti sociálních pracovníků při řešení fenoménu bezdomovectví, konkrétně se jedná o azylový dům a azylový dům se sociálním krizovým centrem. Zabýváme se i dalšími tématy, k čemuž využíváme všech zákonných možností pro komplexní kvalitní sociální práci s touto cílovou skupinou. Hlavní problémy, které jsou pro tuto činnost limitující, je neadekvátní legislativa, a to především pro oblast prevence.

Dokument neodpovídá na otázku: Jak konkrétně stanovených cílů docílit

Pracovníci společnosti Člověk v tísni se problematice chudoby a sociálního vyloučení věnují již od roku 1999, od tohoto roku poskytují bezplatnou terénní sociální práci. Prostřednictvím sociálního poradenství a asistence začali lidem z chudinských lokalit pomáhat řešit problémy spojené zejména s bydlením, nezaměstnaností nebo zadlužeností. Svým klientům pomáhají konkrétně třeba se získáním obecního bytu. V této souvislosti stojí za zmínku, že Ing. **Martin Kovalčík**, mediální koordinátor v programu sociální integrace, a **Daniel Hůle**, vedoucí programu Kariéerní a pracovní poradenství v programu sociální integrace, pozorují nesrovnatelně vyšší výskyt diskriminace na trhu s byty než na trhu práce.

Jak hodnotíte popis priority 5 a především návrh celkových opatření?

Nedostatek bytů dostupných pro lidi žijící v dlouhodobém ohrožení sociálním vyloučením patří mezi největší problémy, se kterými se momentálně v oblasti sociálního začleňování setkáváme. Proto považujeme snahu o řešení tohoto problému za pozitivní impuls.

Avšak je nutné, aby nezůstalo jen u pouhého impulsu, aby se tento program nestal jen dalším prázdným prohlášením, které je činěno pouze na základě požadavků z Bruselu, a ne v důsledku potřeby řešit složitou situaci. A k tomu, aby se tak nestalo, je potřeba sestavit plán s konkrétními, tedy měřitelnými cíli, což bohužel ani tento dokument nenabízí.

Investice do výstavby sociálních bytů jsou bezesporu zapotřebí, avšak v celkových opatřeních by měl být stanoven konkrétní cíl, jehož chceme dosáhnout. Meta vyjádřená číslem – např. během roku 2010 bude postaveno tolik a tolik nových bytů, podle kterého poté budeme schopni zpětně vyhodnotit, jak úspěšní jsme při plnění tohoto úkolu byli. Navíc nikde není napsáno, kdo konkrétně bude za realizaci jednotlivých částí programu odpovědný.

Je sice dobře, že je mezi celkovými opatřeními akcentován daleko větší důraz na prevenci v rámci správy dluhů za nájemné. Příklady ze zahraničí jasně ukazují, že včasné řešení problémů ušetří nemalé finanční prostředky. V prioritě 5 už ale není napsáno, jak docílit vymahatelnosti této politiky. Stát tak vlastně deklaruje něco, co nebude moci zajistit. Stejně tak jako například Národní akční plán sociální inkluze bohužel ani tento dokument neodpovídá nejzásadnější otázku: Jak konkrétně stanovených cílů docílit?

Ing. Martin Kovalčík

Která či které z cílových skupin jsou nejvíce ohroženy sociálním vyloučením?

Při vytváření koncepce sociálního bydlení je samozřejmě důležité zohlednit potřeby, respektive problémy jednotlivých cílových skupin. Omezený přístup ke standardnímu bydlení mají totiž lidé z různých příčin. Mezi hlavní příčiny patří finanční nedostatečnost a diskriminace.

Samozřejmě, že v celé řadě případů dochází k prolínání těchto příčin, přesto je třeba při koncepci sociálního bydlení jako funkčního systému tyto příčiny zohledňovat. Musíme si uvědomit, že trh s byty je vysoce individualizovaný, kdy naprostou většinu bytů pronajímají jednotlivci. Na základě platnosti obecné ekonomické teorie o averzi k riziku, kdy větší subjekty mají averzi k riziku nižší než menší subjekty či jednotlivci, lze říci, že

na trhu s byty je vysoká pravděpodobnost výskytu diskriminace. Majitelé, kteří své byty pronajímají, se většinou snaží získat nájemníka, který představuje minimální riziko s ohledem na placení nájmu a dodržování celé řady pravidel. A zde vstupují na scénu předsudky, kdy Romové či bezdomovci jsou vysoce ohroženou cílovou skupinou bez ohledu na sociální status jednotlivců.

Je proto nezbytné, aby existoval víceetapňový přístupný systém bydlení, který by nabízel adekvátní služby širokému spektru cílových skupin od lidí, kteří nemají dostatek kompetencí k samostatnému bydlení, přes lidi, kteří si nemohou dovolit standardní nájem z finančních důvodů, až po lidi z různých důvodů diskriminované při vstupu na trh s byty.

Jak konkrétně pomáháte klientům v získávání sociálního bydlení a na jaké problémy nejčastěji narážíte?

V rámci terénní sociální práce se věnujeme práci s lidmi ohroženými sociálním vyloučením. Většina našich klientů se potýká s celou řadou problémů, kdy nedostatečné bydlení je pouze jedním z nich. Proto klientům poskytujeme dlouhodobější podporu, která zahrnuje pomoc s dluhy, se zaměstnáním, apod.

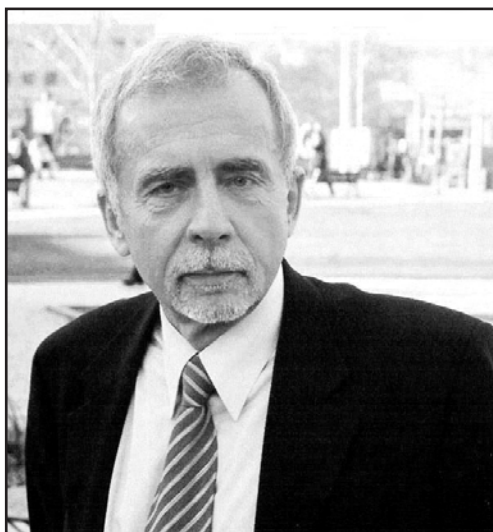
Ve většině případů pomáháme klientům se získáním obecního bytu, popřípadě se zprostředkováním některé sociální služby, v jejímž rámci poskytujeme ubytování. V případě, že klient má dostatek kompetencí k samostatnému bydlení a má dobrou platební morálku, poskytujeme podporu při získání standardního bydlení. V těchto případech však velmi často narážíme na diskriminaci. Jelikož se kromě jiných služeb zaměřujeme dlouhodobě i na zprostředkování zaměstnání, lze pozorovat nesrovnatelně vyšší výskyt diskriminace na trhu s byty než na trhu práce.

Sociální vyloučení hrozí značné části nájemců bytů

Velmi blízko k bytové problematice má JUDr. **Stanislav Křeček**, dlouholetý předseda SON – Sdružení nájemníků ČR, advokát a poslanec Parlamentu ČR.

Jaká je podle vás situace v České republice v oblasti bydlení, především v souvislosti se sociálně ohroženými skupinami?

Nelze mít žádnou pochybnost o tom, že v důsledku zvláštního vývoje politiky bydlení u nás hrozí značné části nájemců bytů sociální vyloučení. Řešení problematiky bydlení v České republice je totiž zásadně odlišné od všech evropských států. Odlišnost především spočívá v tom, že po roce 1989, jako v jediné postkomunistické zemi, byl bytový fond v rámci restitucí vrácen původním vlastníkům, resp. jejich příbuzným. Tito se zcela bezohledně, v rozporu nejen se sociální situací naprosté většiny obyvatel, ale též s právním prostředím u nás, regulace nájemného trvá v ČR od roku 1920 dodnes, domáhají před nejrůznějšími soudy tzv. tržního nájemného, tedy nájemného, které jsou jim schopny zaplatit především zahraniční firmy, ale které ovšem naprostá většina občanů České republiky zaplatit nemůže, viz žaloba Interdomus, s. r. o., všem soudům, včetně Ústavního soudu ČR.

JUDr. **Stanislav Křeček**

Existují další rozdílnosti v bytové oblasti od jiných zemí?

Druhá významná odlišnost ČR spočívá v tom, že v roce 1995 došlo novelizací vyhlášky

č. 176/1993 Sb. Ministerstvem financí ČR k rozhodnutí, které nemá v evropském právu obdoby. Na nájemce, kteří mají uzavřenou nájemní smlouvu k 31. 12. 1995, se bude i nadále vztahovat regulace nájemného, bez ohledu na sociální situaci těchto nájemců, a dále, že na nově uzavírané nájemní smlouvy, opět bez ohledu na sociální situaci nájemců, se již žádná regulace vztahovat nebude. Tak došlo ke ztrátě jakéhokoliv sociálního odůvodnění regulace nájemného, která je aplikována výhradně a pouze podle data uzavření nájemní smlouvy, nikoliv podle sociální potřeby. Jelikož u nově uzavíraných řádných smluv nebylo stanoveno žádné omezení výše nájmu, umožnila tato situace pronajímatelům stanovovat nájemné jen podle svého uvážení a ceny těchto nájmu dosahují takové výše, že jsou pro naprostou většinu nájemců nezaplacitelné. Proto také 90 % nájemců stále ještě zůstává v režimu regulovaného nájemného a jen necelých 10 % nájemců uzavřelo nové nájemní smlouvy. Na základě politických tlaků vznikla snaha deregulovat nájemné způsobem, který by měl dosud regulované ceny nájemného přiblížit k tzv. tržnímu nájemnému, které ovšem s tržními cenami nemají nic společného, neboť vůbec nerespektují situaci těch, kteří se o uzavření nájemního vztahu ucházejí. V celku logický požadavek, aby lidé platili „normální nájemné“, a těm, kteří na takové nájemné nemají prostředky, aby doplácel na nájemné nějakou sociální dávkou stát, vedla za této nepřehledné právní a sociální situace k tomu, že pronajímatelé požadují, aby bylo zákonem stanoveno všem nájemcům platit nesmyslně vysoké regulované ceny. Těm, kteří na to nemají, by měl tyto ceny doplatit stát. S ohledem na výši těchto cen je tento požadavek naprosto nereálný, neboť

žádný stát by takové částky nemohl velké skupině obyvatel poskytovat.

V prioritě 5 je zmíněn nedokončený deregulační proces v oblasti nájemného...

Situace je ještě komplikována tím, že jakákoliv plošná řešení deregulace nájemného podle zákona číslo 107/2006 Sb. se minou účinkem, když pro některé nájemce je i regulované nájemné nezaplacitelné, regulované nájemné za byt o rozloze 60 m² v Praze je 7 200 korun, když neregulovaný nájem je téměř třikrát vyšší.

A co tedy přináší tento stav v oblasti nájemného ve vztahu k sociálně ohroženým skupinám?

Obecně lze říci, že situace v nájemném bydlení nevede dosud k tomu, že by lidé byli nuceni své byty opouštět a bydlet jinde, ale k tomu, že lidé vydávají nepřiměřeně vysoké částky svých příjmů jen na bydlení, důchodci až 80 % svých příjmů, na úkor jiných vydání, čímž je velmi významně zhoršována kvalita života těchto velkých skupin obyvatel. Nájemné v ČR patří, pokud jde o srovnání s průměrnými příjmy, k nejvyšším v Evropě, a významnější sociální důsledky tohoto stavu nejsou dramaticky patrné jednak proto, že značná část obyvatel žádné nájemné neplatí, mám na mysli nepřizpůsobivé sociální struktury, anebo platí pouze nájemné regulované, které ovšem i tak se dostává nad reálné možnosti velkých skupin obyvatel – důchodci, mladé rodiny, nízkopříjmové skupiny. Obce nemají možnost tuto situaci nijak vyřešit, nejen pro nedostatek finančních prostředků, ale především proto, že budoucí řešení se musí týkat všech nájemců bytů, nikoliv pouze těch, kteří bydlí v bytech ve vlastnictví obce.

Připravil Pavel Bajer

VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE
SV. ALŽBETY, N. O.
**INŠTITÚT ĎALŠIEHO VZDELÁVANIA SOCIÁLNYCH
PRACOVNÍKOV**
P.O BOX 104
Palackého 1
811 02 Bratislava

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave prostredníctvom Inštitútu ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov poskytuje akreditované vzdelávanie sociálnych pracovníkov a zamestnancov sociálnej sféry v týchto vzdelávacích programoch:

- * Supervízia v sociálnej práci
- * Terapeutické techniky v sociálnej práci
- * Výcvik sociálnych poradcov
- * Základy sociálnej práce
- * Sociálno – psychologický výcvik
- * Sociálna práca so žiadateľmi o azyl
- * Manažment v sociálnej práci
- * Sociálna práca s rodinou
- * Mediácia pre oblasť sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately
- * Terénna sociálna práca a streetwork
- * Sociálna práca so seniormi
- * Zvyšovanie kompetencií pracovníkov v resocializačnej starostlivosti o osoby so závislosťou
- * Manažment času, stresu a prevencia vyhorenia v pomáhajúcich profesiách

Vzdelávanie je akreditované Akreditačnou komisiou MŠ SR. Účastníci, ktorí splnia podmienku vstupného vzdelania obdržia po úspešnom ukončení **akreditované osvedčenie s celoslovenskou platnosťou**. Účastníci, ktorí podmienku vzdelania nespĺňajú, obdržia po úspešnom ukončení certifikát o absolvovaní. Podrobnejší prehľad o akreditovaných vzdelávacích programoch je zverejnený na stránke **www.ivsp.sk**.

Organizácia vzdelávania bude zabezpečená podľa potreby v rámci regiónov Slovenska.

V prípade Vášho záujmu sa kontaktujte mailovou poštou: institut4@gmail.com alebo telefonicky: Mgr. Mitasová 0903 401634.

OMLUVA

Na základě reakcí čtenářů jsme vyzvali Markétu Kastnerovou, autorku článku *Ideologie jednotlivců, singles a skutečnost žití o samotě* k omluvě za její způsob práce s citacemi v našem časopise.

Její reakce je následující: **Dovoluji si ke článku *Ideologie jednotlivců, singles a skutečnost žití o samotě*, otištěném v čísle 4/2009 na str. 134–142, upřesnit, že výsledky výzkumu uvedené na str. 140–141 v kapitole *Singles v ČR – hloubkové rozhovory se 40 respondenty v České republice v letech 2003 až 2004* jsem citovala z výsledků výzkumu Mgr. Marcela Tomáška.**

MUDr. Ing. Markéta Kastnerová, Ph. D.

AKADEMICKÉ STATĚ

Prvních pět statí pojednává o různých aspektech chudoby. Úvodní dvě zkoumají tento stále větší sociální problém komplexněji, zatímco další tři sledují konkrétní důsledky a příčiny chudoby – nezaměstnanost a bezdomovectví.

Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby

On the Margin of the Labour Market – A Dispute of the Causes of Poverty

Jan Keller

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc., vystudoval historii a sociologii na univerzitě v Brně. Je autorem více než dvaceti odborných a popularizačních knih, ve kterých se zabývá různými aspekty racionality moderní společnosti. Věnuje se také publicistice. Přednáší sociologii na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity. Kontakt na autora: jan.keller@osu.cz.

Abstrakt

Stat' pojednává o některých aspektech chudoby v podmínkách postindustriální společnosti. Autor stručně popisuje situaci lidí, kteří se ocitli na okraji trhu práce. Zabývá se pojmem „kultura“ chudoby a jeho ideologickou funkcí. Na příkladu Francie ukazuje některé reálné procesy, jež vedou v ustavení a reprodukci takzvané kultury chudoby. Autor konstatuje, že kultura chudoby není jakousi antropologickou příčinou kritické situace, nýbrž teprve důsledkem zcela reálných ekonomických a sociálních tlaků.

Klíčová slova

podtřída, nová chudoba, kultura chudoby

Abstract

The article deals with some aspects of poverty in the conditions of the post-industrial society. The autor describes briefly the situation of men and women which are on the margin of the labour market. He shows which ideological function is fulfilled by the notion of the culture of poverty. He uses the French example to remark some real processes introducing and reproducing the so called culture of poverty. The author states that the culture of poverty is not an anthropological constant but the outcome of quite real economic and social forces.

Keywords

underclass, new poverty, culture of poverty

„Byt chudý je dřina na plnou pracovní dobu.“
Nezaměstnaná, 45 let

V podmínkách postindustriální společnosti, jejíž příchod byl ohlašován od šedesátých let 20. století, se počítalo s tím, že na spodním okraji společnosti zbude jen několik málo procent obyvatelstva, které není schopno vlastními silami se zapojit do vzestupného trendu ekonomického růstu a sociálního rozvoje. Existence těchto páriů uvnitř společnosti blahobytu neměla být větším problémem. Sociální stát věnoval velkou pozornost jejich zabezpečení a početný aparát sociálních pracovníků byl školen k tomu, aby napomohl jejich integraci.

Dnes je situace zcela jiná. V ekonomicky nejvyspělejších zemích narůstají počty těch, kdo jsou víceméně trvale vyloučeni z trhu práce a klesají pod práh chudoby. Jejich počty se zvyšují bez ohledu na fázi, v níž se právě ocitá ekonomický cyklus.

Je příznačné, že sociologie nemá pro tyto lidi žádné všeobecně přijímané označení. Právě tak jako jsou zapomenuti společností, právě tak na ně zapomíná i věda o společnosti. Shoda panuje v tom, že ani ty z nich, kdo ještě mají práci, nelze považovat za příslušníky klasické dělnické třídy. Žijí v obtížně porovnatelných situacích, nemají třídni vědomí, nejsou (až na výjimky) schopni společné akce.

Ve Spojených státech bývají tito lidé žijící na dně společnosti označováni hanlivým termínem podtřída (underclass). (1) V Německu, Nizozemí a severní Itálii se o nich hovoří jako o obětech „nové chudoby“. Ve Francii, Belgii, Španělsku a v některých skandinávských zemích jsou označováni jako sociálně vyloučení. (2)

Je zvláštní, že právě v postindustriální společnosti se znovu objevuje problém těch, kdo ve velkém počtu vypadávají ze systému uznávaných pozic, stávají se předmětem stigmatizace, a dokonce jsou vydáváni za ohrožení řádu. Jsou považováni za hrozbu, neboť svým spoluobčanům bolestně připomínají, co by mohlo dříve nebo později potkat také je samotné.

Na okraji trhu práce

Už třicet let stoupá v ekonomicky vyspělých zemích počet lidí, kteří mají problémy na trhu práce. Jejich věrohodnost klesá, stávají se sociálně podezřelými. Banky jim odmítají poskytovat základní služby, které poskytují ostatním. Majitelé

domů se zdráhají brát je jako nájemníky, a to dokonce i do bytů vyčleněných pro sociální bydlení. Většina z nich vyžaduje takové záruky, které lidé, kteří jsou dlouhodobě bez práce, prostě dát nemohou (Paugam, 2005: 201).

Mít pouze nejistou, prekérní práci neznamená nutně, že dotyčný žije ve stavu bída. (3) Znamená to pouze, že daný člověk a celá jeho domácnost se stali vysoce zranitelní. Seběmenší výkyv jejich kupní síly směrem dolů jim může chudobu přinést. Je to situace těch, kdo zatím s penězi ještě vycházejí, žijí však od jedné výplaty ke druhé. V okamžiku, kdy o práci přijdou, nelze jim z nízkého výdělku vyměřit podporu v nezaměstnanosti a odcházejí zpravidla hned na sociální dávky.

Křehkost a zranitelnost se neomezuje jen na oblast zaměstnání. Opakovaná nezaměstnanost zvyšuje riziko rozvodu, přičemž ztráta práce bývá pro muže v tomto ohledu nebezpečnější, než když o práci přijde žena. Nejrizikovější pro muže je ztratit práci ve věku mezi 35 až 50 lety. Rozvod zpravidla nenásleduje bezprostředně, ale teprve po určitém období nezaměstnanosti. Pokud má jeden z partnerů dobře zajištěnou práci, pak prekarita druhého ohrožuje souladné manželství více než v případě, kdy oba mají práci méně jistou.

I když problémy s prací nemusejí vyústit vždy v rozvod, zpravidla snižují míru spokojenosti v manželství. Také to se projevuje více v případě nezaměstnanosti mužů než žen. Nejistota zaměstnání a neuspokojenost z práce zhoršují též vztahy mezi rodiči a dětmi. S příchodem problémů s prací klesá i udržování kontaktů s širší rodinou. Nezaměstnaní mají sice spoustu času, své příbuzné však nenavštěvují. Stahují se do sebe, přičemž kontakty s blízkými přerušují častěji opět muži než ženy, neboť ztráta práce je pokořuje více. (4)

V pomoc ze strany příbuzných mohou doufat spíše ti, jejichž situace a vyhlídka nejsou nejhorší, a také ti, kteří jsou bez práce teprve kratší dobu. Jednak mají dárci pomoci větší pocit, že jejich příspěvní může být užitečné, jednak mohou spíše doufat, že se jim kdy vrátí. Zůstane-li někdo bez práce dlouhou dobu, hrozí mu, že ho příbuzní odepíšou. Ti, kdo jsou v situaci hodné beznadějně, si často netroufají příbuzné o pomoc ani požádat.

Neplnohodnotná práce střídaná kratšími či delšími obdobími nezaměstnanosti vede dříve nebo později k problémům s bydlením.

Získat vlastní bydlení, udržovat ho v dobrém stavu a dále zhodnocovat je možné jen při pevném zaměstnání. Sezónní práce je neslučitelná jak s pořízením, tak s udržováním solidního bydlení. Proto vede prekarizace práce od konce 20. století k opětovnému vynoření bytové otázky známé ze století devatenáctého. Nejistá práce umožňuje pořídit si pouze nejisté bydlení. Lidé, kteří jsou nuceni hledat si lacinější byty, se koncentrují ve čtvrtích, jež bývají odříznuty od center měst a mají nevyhovující občanskou vybavenost. To jim zpětně snižuje nejen možnost najít si dobrou práci, ale ohrožuje také rodinný život a komplikuje péči o zdraví i péči o vzdělání potomků. Děti ze znevýhodněného prostředí navštěvují školy, ze kterých potomci vrstev úspěšnějších už odešli. (5)

Obyvatelé chátrajících čtvrtí se na každém kroku přesvědčují, že úroveň veřejných škol, čistota a bezpečí parků, dostupnost a vybavení místních knihoven a další sociální služby, jejichž financování bývá zajišťováno z místních zdrojů, byly dostupné jen v dobách, kdy bohatí a chudí ještě bydleli vedle sebe (Reich, 2003: 403).

Ti, kdo žijí na okraji trhu práce uprostřed bohaté společnosti, často strádají více v psychologické než v materiální rovině. Média se svými reklamami je vychovávala ke stále vyšším konzumním aspiracím. Nyní prožívají rostoucí napětí mezi svými neutěšenými životními podmínkami a přetrvávajícími očekáváními. V dobách, kdy je sociální výtah vyvážen nahoru, se nakazili aspiracemi středních vrstev i jejich individualismem. Představy o osobní autonomii v nich přetrvávají, i když už nedisponují ekonomickými prostředky, které by jim nezávislost umožňovaly. „Tito lidé vězí nohama hluboko v ekonomické prekaritě, hlava je však stále ještě v kulturním univerzu středních vrstev.“ (Avenel, 2007: 53.) (6)

Absurdnost jejich situace uprostřed stále ještě bohaté společnosti se projevuje naplno, když konzumně orientovaní lidé s nízkými a nejistými příjmy jsou v kursech „vedení domácích účtů“ proškolení, kde hledat obchody s prošlým zbožím, na čem všem je možno ještě ušetřit a jak lze využít s málem.

Kultura chudoby jako pojmové východisko

Situace rostoucího počtu těch, kdo nemají prostředky, nemohou se odstěhovat z chátrajících čtvrtí a propadají se stále hlouběji v bludném kruhu neplnohodnotné práce a špatného bydle-

ní, bývá popisována pomocí zcela neadekvátních konceptů. Dochází ke zneužití známého Lewisova pojmu „kultura chudoby“ (Lewis, 1966).

Jak známo, tento americký antropolog zkoumal v polovině šedesátých let 20. století městské čtvrti, v nichž docházelo ke zvláště vysoké koncentraci bídy, ať již to byly slumy v Mexiku či v New Yorku.

Jednalo se o společnosti, jejichž ekonomika byla založena na námezdní práci a na produkci za účelem zisku. Vládly v ní hodnoty úspěchu a vzestupné mobility. Zároveň se v nich vyskytovala vysoká míra nezaměstnanosti a podzaměstnanosti, která postihovala především málo kvalifikované osoby. Společnost nebyla schopna tyto skupiny znevýhodněných sociálně, politicky ani ekonomicky integrovat. Docházelo naopak k rozkladu nejen širšího příbuzenství, ale dokonce i nukleární rodiny. Neúspěch byl vykládán jako důsledek individuálního selhání a špatné adaptace.

Pro Oscara Lewise „kultura chudoby“ neznamená v prvé řadě deprivaci a sociální dezorganizaci. Je to kultura jako každá jiná v tom smyslu, že umožňuje lidem najít si cestu nesnadným životem, poskytuje jim celou sadu řešení problémů, s nimiž se střetávají, a tím výrazně usnadňuje jejich adaptaci na okolní svět. Jde o způsob přizpůsobení chudých na jejich marginální pozici, o reakci na pocity beznaděje a zoufalství v situaci, kdy úspěch je pro ně vysoce nepravděpodobný (Lewis, 1966: 19).

Americký antropolog konstatoval, že kultura chudoby se rozvíjí v prostředí, do kterého nezasahují instituce většinové společnosti. Naopak, vůči takovým institucím (policie, škola, banky, politické strany, vláda) je pocíťována směs hlubokých obav, podezírání a apatie.

Oscar Lewis zjišťoval, že extrémně chudí obyvatelé ghett reagují na svoji beznadějnou situaci naprostým fatalismem, pocity bezmocnosti, závislosti a inferiority. O budoucnosti raději neuvažují, nemají co plánovat. Orientují se pouze na bezprostřední současnost. Nesnaží se odkládat odměnu, neboť výsledek by byl krajně nejistý. Jsou v situaci, kdy budoucnost nemají ani zdánlivě pod kontrolou. Jejich obzor je úzký, znají jen svůj nejbližší svět. Proto nejsou schopni vidět souvislosti mezi svým osobním strádáním a potížemi těch ostatních.

Popularitu Lewisova konceptu využil na samém počátku sedmdesátých let americký

politolog Edward Banfield a beze zbytku ho přizpůsobil ideologii konzervativních kruhů. Připsal tuto kulturu nejnižší třídě, která se nalézá pod dělníky a jejíž členové se chovají patologicky: jednají krajně impulsivně, jsou orientováni pouze na přítomnost, ignorují potřebu vzdělání a žádné sociální dávky je nedokáží z bídy vymanit. (7)

O deset let později zopakoval jeho stanovisko Charles Murray (1984). Jen ještě více zdůraznil přesvědčení, že vrstvu zcela na dně společnosti vytvořily v podstatě programy sociálního státu. Ty prý u celých velkých skupin lidí rozvrátily vůli pracovat a schopnost udržovat stabilní rodinu. Murray tvrdí, že právě prvky sociálního zabezpečení zavedené ve Spojených státech za prezidentství Lyndona Johnsona v letech 1964 až 1967 vedly v letech sedmdesátých k tomu, že mnoho lidí (především černochů) dalo přednost nezaměstnanosti před prací a rozbité rodině před rodinou kompletní. V důsledku údajně příliš velkorysého zabezpečení vzrostl podíl mladých matek samoživitelek i rozsah kriminality mladistvých. Hlavní myšlenka jeho práce, která inspirovala osekávání sociálního státu od Reagana až po Clintona a Bushe, je až barbaricky syrová: Navrhuje zrušit všechny celostátní programy sociální péče a sociální podpory pro osoby v produktivním věku. „Člověku v produktivním věku by tak nezbylo žádné jiné východisko než trh práce, rodinní příslušníci, přátelé a veřejné nebo soukromé místně financované služby.“ K tomu dodává: „Ukáže se, že bude-li alternativa dostatečně neradostná, mohou pracovat i za nízké mzdy a jsou s to se podrobit pracovní kázní.“ (Murray, 1998: 216.) (8)

Kultura chudoby jako důsledek reálných procesů

Nová pravice má velký zájem na tom, aby chování lidí žijících v chudých čtvrtích bylo považováno za důsledek státní sociální pomoci. Tuto ideologickou konstrukci lze snadno vyvrátit, a to hned dvojím způsobem.

Za prvé proti ní hovoří historická evidence. Jak lze zjistit prostou četbou románů Honoré de Balzaca či Victora Huga, lidé, kteří se ocitli na dně společnosti a žili ve velké chudobě, mívali dávno před vznikem sociálního státu právě ty rysy chování, které konzervativní politologové přepisují teprve sociálnímu státu a „pasti chudoby“, kterou prý svými opatřeními vytváří.

Druhý protiargument je neméně elementární. Nejčistější (ve smyslu: nejzoufalejší) formy kultury chudoby nalezneme dnes v černošských ghettech velkoměst Spojených států. Naopak na chudnoucích předměstích velkoměst evropských bychom tuto totální podobu kultury chudoby hledali marně. Jak ukazuje Loïc Wacquant, jednou z příčin, proč kultura chudoby dosud nezachvátila chudé čtvrti evropských velkoměst, je právě mnohem větší přítomnost sociálního státu a váha jeho intervencí v těchto oblastech. Americkým vědkům, kteří se snaží prokázat, že sociální pomoc uvrhává lidi do bídy a že rozbíjí rodiny, docela uniklo, že v Evropě, kde je sociální pomoc mnohem rozsáhlejší, je bídy méně a rodiny jsou celistvější (Wacquant, 2007: 204).

Příběh sociálně výbušných předměstí Paříže a dalších velkých měst nejen ve Francii je jasným dokladem toho, že postupný proces sociálního úpadku je nadindividuální povahy a má primárně ekonomické příčiny. Pravidelné vzpoury mladých lidí jsou živelnou a destruktivní odpovědí generace, která se nikoliv vlastní vinou dostala na samotný okraj trhu práce a pro ekonomiku vlastní země se stala zbytečnou.

Počátky dnes zdevastovaných předměstských čtvrtí byly velmi nadějně a jejich rezidenti bývali plni optimismu. Rozsáhlé komplexy na svou dobu moderních domů s nízkým nájmem začaly na okrajích velkých francouzských měst vznikat od počátku padesátých let jako odpověď na palčivou poválečnou bytovou nouzi. (9)

Nové rozsáhlé čtvrti s kompletní občanskou vybaveností byly stavěny poměrně daleko za městy. Tam, kde byly k dispozici velké stavební plochy za rozumné ceny. Často vznikaly v blízkosti prudce se rozvíjejících průmyslových zón. Hustá síť veřejné dopravy zajišťovala komfortní spojení mezi pracovištěm a bydlištěm.

Sídlíště na předměstích velkých měst nebyla původně domovem chudých. V padesátých a šedesátých letech 20. století se sem stěhovaly všechny sociální vrstvy. Převládaly mladé manželské páry se středními příjmy, pro které mělo bydlení na sídlíštích sloužit jako startovací místo budoucí kariéry. Sídlíště vznikala v době masivního vyliďňování francouzského venkova a nově příchozí v nich mohli často poprvé ocenit výhody tekoucí vody, plynu, elektřiny a ústředního topení.

Někdy od poloviny sedmdesátých let se tyto části měst, které byly projektovány s cílem řešit

bytový problém, samy stávají velkým sociálním problémem. Jejich prohlubující se potíže jsou důsledkem změn na trhu práce a změn bytové politiky.

Ekonomické otřesy v polovině sedmdesátých let a následný útlum průmyslové výroby výrazně zvýšily míru nezaměstnanosti. Nástup ekonomiky služeb vedl k polarizaci příjmů, což umožnilo domácnostem s nadprůměrnými příjmy předměstská sídliště opustit a odstěhovat se do vilových čtvrtí. V jejich bytech je nahradili lidé s neplnohodnotnou prací, především imigranti a jejich potomci.

Zároveň se v sedmdesátých letech změnila bytová politika. Protože obyvatelstvo se příjmově polarizovalo, stát přestal dotovat výstavbu této formy bydlení, neboť takzvaný „příspěvek na cihlu“ podporoval i domácnosti s vysokými příjmy. Úspěšné střední vrstvy, které v této době již měly určité úspory, byly schopny platit reálné ceny bydlení a dotace pro ně by byly plýtváním. Naopak pro chudnoucí domácnosti představovala dosavadní státní podpora výstavby bytů jen malou pomoc. Proto reformou financování sociálního bydlení přechází Francie v roce 1977 od „dotací na cihlu“ k „dotacím na osobu“. (10)

Situace se však dále zhoršila, když se od osmdesátých let výrazně zpomalilo tempo hospodářského růstu a ještě více narostla nezaměstnanost. Příjmy velké části domácností začaly stagnovat a deindustrializace ponořila celé regiony do ekonomického marasmu. Růst cen nájmů přitom věrně kopíroval výši státních dotací na sociální bydlení. (11)

Sociální profil těch, kdo zůstali bydlet na velkých sídlištích, se mezitím výrazně změnil. V šedesátých letech měla i chudá část rezidentů těchto čtvrtí vcelku stabilní zaměstnání a jejich kupní síla stoupala ročně o pět až sedm procent. Především však měli perspektivu, že stejným tempem bude stoupat jejich životní úroveň i do budoucna. O třicet let později je sice kupní síla obyvatel HLM až o třetinu vyšší, živitelé rodin však mohou den ze dne ztratit práci a za pár dalších měsíců přijít o nárok na podporu v nezaměstnanosti (Lipietz, 1998: 66).

Ve čtvrtích, které pomalu chátrají, z nichž v důsledku finančních potíží na komunální úrovni mizí další a další prvky občanské vybavenosti a v nichž dochází k degradaci veřejných služeb, přežívají již jen ti, kdo nemají kam odejít. Těchto „citlivých městských oblastí“ je dnes po celé

Francii více než sedm set a žije v nich téměř pět milionů obyvatel. (12)

Každý čtvrtý člověk v ekonomicky produktivním věku je na těchto „citlivých předměstích“ zcela bez práce. Každý pátý má jen práci prekérní. Z těch, kdo práci mají, vykonává polovina pouze činnost nejméně kvalifikovaných dělníků či zaměstnanců. Jedna z pěti domácností v nich žije pod hranicí bída. Nejhůře jsou na tom mladí lidé, jejichž podíl je zde vyšší než ve zbytku země. Častěji než jinde pocházejí z neúplných rodin. Čtyři z deseti mají jen základní vzdělání, takže jsou v podstatě odsouzeni zůstat bez stabilní práce po celý život. (13)

Závěr

Vývoj sociálně citlivých francouzských předměstí ukazuje, že život v bídě a chudobě není něco, k čemu by část populace instinktivně tíhla a čemu by dávala přednost před životem na úrovni a s perspektivou. Jestliže dříve funkční a perspektivní části měst během několika málo desetiletí zchátrají a propadají se do stavu sociální dezorganizace, nemůže za to jakási „kultura chudoby“. Je tomu právě naopak. Prvky kultury chudoby se rozvíjejí sekundárně teprve tam, kde trh práce nabízí jen krajně nejisté zaměstnání a kde se státní moc omezuje na policejní represii, protože síly trhu jí ponechaly jen minimální prostor pro jakoukoliv prevenci.

V našich podmínkách jsou nastartovány prakticky všechny procesy, jež produkují od počátku 80. let 20. století chudobu a bídu v ekonomicky vyspělých zemích. Až se bída rozšíří i u nás, budou snahy vykládat ji jako výsledek působení jakési „kultury chudoby“. Znalost vývoje vyspělých zemí v posledních desetiletích by nám mohla napomoci být vůči této ideologické konstrukci aspoň trochu imunní.

Poznámky

- (1) Poprvé užil tohoto pojmu švédský ekonom a politik Gunnar Myrdal v roce 1962. Učinil tak v nehodnotícím slova smyslu, použil ho pro označení lidí chronicky nezaměstnaných a podzaměstnaných.

Brzy však termín získal negativní konotaci. „V zásadě vládne dnes shoda v tom, že členy této skupiny jsou jedinci, kterým chybí pracovní dovednosti a návyky. Budto jsou dlouhodobě nezaměstnaní, anebo vůbec

- nepracovali a nepracují. Jsou zataženi do poličního zločinu a dalších forem patologické jednání. Patří sem rodiny, které žijí dlouhodobě v bídě, anebo jsou závislé na sociálních dávkách.“ (W. J. Wilson, 1987: 8.)
- (2) Loïc Wacquant uvažoval o tom, nazývat tyto deklasované části proletariátu termínem „prekariát“. Jedná se o nesourodý konglomerát definovaný pouze negativně: sociální deprivací, materiální nouzí, deficitem skupinového vědomí. „Je to mrtvě narozená skupina a lze jim pomoci jen tak, že se z ní dostanou. Budto do stabilního námezdního poměru, anebo pod ochranu sociální pomoci. V protikladu k marxistickému proletariátu se mohou povznést jen tím, že se rozpustí.“ (Wacquant, 2007: 255.)
 - (3) Výrazy „prekarizace“ či „prekérní“ práce nepřekládáme. Je obtížné najít výstižný český ekvivalent. Jedná se o práci křehkou, nejistou, neplnohodnotnou, tedy o všechny formy dočasných a přechodných pracovních kontraktů, které jsou spojeny s nízkou odměnou a podřízeným postavením zaměstnance, s nemožností plánovat dlouhodobější kariéru a s jen minimálním sociálním zajištěním pracovníka. V anglosaské literatuře bývá stejný druh pracovních smluv někdy označován termínem „kontingentní práce“. Také v tomto případě jde o různé formy dočasné, nárazové práce a o různé typy nestandardních pracovních smluv. O jejich různých typech viz např. Osterman (1999: 85). V zásadě spolu s Loicem Wacquan-tem považujeme za neplnohodnotné formy zaměstnání všechny pracovní kontrakty, které nenaplní parametry klasického zaměstnání: 40-50-60 (40 hodin týdně, 50 týdnů v roce, pracovat do 60 let). (Wacquant, 2007: 275.)
 - (4) Výrazně do toho zasahují kulturní zvláštnosti. Na jihu Evropy prekarita práce a nezaměstnanost neizolují člověka od příbuzenstva zdaleka v takové míře, jako je tomu jinde v Evropě.
 - (5) Čtvrti, ve kterých se koncentruje chudnoucí obyvatelstvo, kumulují všechny druhy znevýhodnění. V evropských zemích jsou příliš vzdáleny od centra, bývají od zbytku města odříznuty dálnicemi či železnicemi, je v nich nedostatečná občanská vybavenost a nízká úroveň služeb, malý počet pracovních příležitostí, horší kvalita bydlení, zvýšená nemocnost i úmrtnost (Bihl, Pfefferkorn, 1999: 227).
 - (6) Podobně Gilles Lipovetsky (2006) konstatuje, že tlaky konzumu se nezastavují před hranicí chudoby. Šíří se všemi sociálními vrstvami, včetně těch, které jsou závislé na sociální pomoci. Přinejmenším část delikvence mladistvých je výsledkem tlaků privatizovaného konzumu, který vybízí k okamžitému uspokojení i ty, kdo na to nemají peníze.
 - (7) Banfield tak učinil v knize *The Unheavenly City* (1970), jež pak vyšla v roce 1974 ve druhém, rozšířeném a revidovaném vydání. Píše v ní o nižší třídě, která se nalézá ještě pod dělníky a jejíž členové se chovají patologicky: jednájí krajně impulsivně, jsou orientováni pouze na přítomnost, mají nízká očekávání. Ignorují potřebu vzdělání a sociální dávky je odrazují od většího úsilí.
 - (8) Osekávání sociálního státu počínaje Reaganovými reformami až po Clintonův „Zákon o individuální zodpovědnosti a práci“, který vstoupil v platnost v červenci 1997, kupodivu nevedlo v USA k poklesu nezaměstnanosti, ke zvýšení stability rodin ani k poklesu kriminality. Počet dětí žijících pod hranicí chudoby se zvýšil na čtvrtinu a u černošské populace dokonce na polovinu (Wacquant, 2004: 66). Nepomohlo ani Murrayem doporučované přenesení péče o sociálně potřebné z federální úrovně na místní vlády. „Jednotlivé státy Unie se předhánějí v tom, kdo zákon více zostří, aby se chudí nestěhovali k nim. Voliče tím neodradí, protože chudí k volbám stejně nechozí.“ (Wacquant, 2004: 103.) Chudí lidé, kteří po reformě sociálního zabezpečení už nejsou závislí na státní pomoci, se stávají závislí na mizerně placené práci, na své rodině a na šedé ekonomice přecházející v kriminální činnost (Wacquant, 2004: 112).
 - (9) „Bydlení s nízkým nájmem“ jako hlavní účel této výstavby francouzských příměstských čtvrtí je vyjádřeno zkratkou HLM (*Habitation à loyer modéré*).
 - (10) Jedná se o dávku zvanou APL – *Aide personnalisée au logement* (Individualizovaná pomoc v bydlení).
 - (11) V průměru vydávají domácnosti ve Francii na bydlení zhruba čtvrtinu svých celkových příjmů. Může to ale překračovat 30, 40 i 50 %. Jedná se přitom jen o nájemné a cenu bytu. K tomu je nutno připočíst platby za plyn, vodu a elektřinu (Vanoni, 2007: 69).

- (12) „Citlivé městské oblasti“ (ZUS – Les zones urbaines sensibles) byly ustaveny zákonem z roku 1996. Účelem tohoto legislativního vymezení bylo soustředit síly na boj se sociálním vyloučením do oblastí, v nichž přezívají zvláště znevýhodněné segmenty obyvatel.
- (13) Oproti běžným stereotypům není pravda, že v tzv. citlivých čtvrtích žijí téměř výhradně příslušníci národnostních menšin a cizinci. Je zde sice vyšší podíl cizinců, než činí průměr Francie (15,8 % oproti 8,1 %), převažují v nich však lidé, kteří se narodili ve Francii, a žije v nich také mnoho francouzských dělníků a zaměstnanců s průměrnými platy.

Seznam literatury:

- AVENEL, C. **Sociologie des „quartiers sensibles“**. Paris: Armand Colin, 2007.
- BANFIELD, E. **The Unheavenly City Revisited**. New York: Little Brown, 1974.
- BIHR, A., PFEFFERKORN, R. **Déchiffrer les inégalités**. Paris: La Découverte, 1999.
- LEWIS, O. **The Culture of Poverty**. *Scientific American*, October 1966, Volume 213, Number 4, s. 19–25.
- LIPIETZ, A. **La société en sablier**. Paris: La Découverte, 1998.
- LIPOVETSKY, G. **Le bonheur paradoxal. Essai sur la société d’hyperconsommation**. Paris: Gallimard, 2006. (Česky: **Paradoxní štěstí**. Praha: Prostor 2007.)
- MURRAY, CH. **Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950–1980**. Praha: SLON, [1984] 1998.
- OSTERMAN, P. **Securing Prosperity. The American Labor Market. How It Has Changed and What to Do about It**. Princeton: Princeton University Press 1999.
- PAUGAM, S. **Les formes élémentaires de la pauvreté**. Paris: P.U.F, 2005.
- REICH, R. B. **V pasti úspěchu. Diagnóza kapitalismu 21. století**. Praha: Prostor, [2000] 2003.
- VANONI, D., ROBERT, CH. **Logement et cohésion sociale**. Paris: La Découverte, 2007.
- WACQUANT, L. **Parias urbains. Ghetto, banlieus, État**. Paris: La Découverte, [2005] 2007.
- WACQUANT, L. **Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l’insécurité sociale**. Marseille: Agone, 2004.
- WILSON, W. J. **The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy**. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.

Sociálne súvislosti chudoby na Slovensku po roku 1990

Social Context of Poorness in Slovakia after the Year 1990

Anna Žilová

Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD., pôsobí na Ústave sociálnych vied Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Kontakt na autorku je anna.zilova@ku.sk, tel.: 00420 918 722 125.

Abstrakt

Chudoba ako sociálny jav a sociálny problém so sebou prináša riziká v oblasti celospoločenskej (hospodárske, politické, sociokultúrne a i.), ale aj alebo hlavne na úrovni individua. V príspevku sa venujeme sociálnym súvislostiam na úrovni individua a sociálnych útvarov ním vytváraných na mikro- a mezoúrovni.

Kľúčové slová

chudoba, sociálny problém, naučená bezmocnosť, reprodukcia chudoby, hodnoty, tradície

Abstract

Poorness as a social phenomenon and a social problem brings risks in the all-society life (economic, political, socio-cultural and other), but also on the level of an individual. We are addressing social context on the level of an individual and social formation created by himself on the micro- and meso-level.

Key words

poorness, social problem, learnt helplessness, reproduction of poorness, values, traditions

Úvod

Chudoba je multidimenzionálny, dynamický a relatívny sociálny jav a sociálny problém nielen slovenskej spoločnosti, ktorý so sebou prináša konkrétne zmeny v živote jednotlivca aj spoločnosti. Tradičné analýzy chudoby sú viacmenej zamerané na poznatky o výskyte a rozložení chudoby v konkrétnom čase v rámci spoločnosti alebo určitých sociálnych skupín. Menej sa skúmajú sociálne a psychosociálne súvislosti chudoby, hĺbka chudoby, dynamika chudoby a životné situácie, ktoré sú aktivizátorom chudoby, a iné kvalitatívne aspekty chudoby. Takto zamerané výskumy a následné štúdie boli realizované vo Švédsku v r. 1991–2001 (J. Hansen, 2004) a vo V. Británii r. 2001 (F. Divicienti, 2001). Riešeniu chudoby vo všeobecnosti v Európskej únii sa začala venovať pozornosť od r. 1975 na základe uznesenia predsedov vlád členských štátov EÚ. Odvtedy boli prijaté ďalšie programy boja proti chudobe,

významný v r. 2000 v rámci Lisabonskej stratégie obnovy hospodárstva, sociálnej oblasti a životného prostredia. Bol stanovený zoznam spoločných kritérií chudoby v štátoch EÚ prijatý na summite v Laekene v decembri 2001 a i.

Velké množství lidí v Európe žije v nedostatku bez možnosti prístupu k základným službám, ako je napríklad zdravotná starostlivosť. Takmer 80 miliónov Európanov žije pod prahom chudoby, čo je v rozpore s princípmi EÚ o solidarite a sociálnej spravodlivosti. Pre posilnenie záväzku EÚ dosiahnuť rozhodujúci vplyv na odstránenie chudoby Európska komisia vyhlásila rok 2010 Európskym rokom boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu preto, že:

- **všetci ľudia majú právo na dôstojný život** a na účasť v spoločenskom živote;
- **súkromný aj verejný sektor sa delia o zodpovednosť za boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu;**

- **odstránenie chudoby** s cieľom zaistenia súdržnejšej spoločnosti **je prínosom pre všetkých**;
- pre dosiahnutie tohto cieľa **je potrebné zaangažovanie všetkých vrstiev spoločnosti**. (<http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/>)

Cieľ príspevku

Cieľom príspevku je poukázať na sociálne konzekvencie chudoby na Slovensku po r. 1990 a posun ich prejavov v rozmedzí ostatných rokov.

Teoreticko-metodologické východiská skúmanej problematiky

- Chudoba je jav charakteristický dynamikou svojho vývoja.
- V Slovenskej republike existuje stav v sociálno-ekonomickej situácii jednotlivcov a rodín, ktorý považujeme za stav absolútnej chudoby, aj keď v terminológii sociálnej politiky a právnych noriem SR nie je definovaný.
- Chudoba na Slovensku (podobne ako aj v iných hospodársky vyspelých štátoch) je výrazne prepojená s nezamestnanosťou a nerovnosťou prístupu k základným sociálnym zdrojom (majetok, moc, prestíž).

1. K vymedzeniu pojmu chudoba

Napriek tomu, že viacerí autori sa pokúsili definovať pojem chudoba z viacerých uhlov pohľadu, pri diskusii na túto tému je nevyhnutné vymedziť chápanie tohto pojmu pre danú situáciu. Pre potreby tohto príspevku je adekvátne členiť chudobu z aspektu jej miery, na základe ktorého vnímanie objektívnu chudobu a jej absolútnu a relatívnu podobu.

Žiť dlhšiu dobu pod absolútnou hranicou chudoby znamená priame ohrozenie života človeka. Koncept absolútnej chudoby je primárne založený na predstave o minimálnej životnej úrovni, zaručujúcej osobám len fyziologické prežitie a nič viac. Hranica absolútnej chudoby sa nemení so zmenou štandardu života v spoločnosti, čo je dôležité z aspektu sociálnych súvislostí chudoby.

S absolútnym chápaním chudoby je potrebné konfrontovať definíciu chudoby podľa Townsenda, ktorý vychádza z relatívneho prístupu k pojmu chudoba. P. Townsend (1979) chápe chudobu ako nedostatok prostriedkov na takú výživu, také činnosti a životné podmienky, aké sú bežné v spoločnosti, ku ktorej ľudia patria. Takto chápaná chudoba vychádza z príjmovej diferen-

ciácie, ktorá sa týka otázky rovnosti a nerovnosti rozdeľovania a prístupu k sociálnym zdrojom, ale netýka sa problematiky chudoby v jej absolútnej podobe. Vnímanie chudoby ako sociálneho javu a sociálneho problému a jej obsahové vymedzenie je determinované:

- stupňom spoločenského vývoja spoločenstva (štátu), ale aj
- úrovňou sociálneho cítenia tých, ktorí dané spoločenstvo tvoria,
- politickými, ekonomickými rozhodnutiami a možnosťami,
- konsenzom vo vzťahu k sociálnej sfére spoločenstva,
- ochotou členov spoločenstva akceptovať legalizáciu chudoby a participovať na jej eliminácii.

V dôsledku vyššie uvedených vymedzení chudoby vzniká otázka:

„Čo je teda chudoba?“

O príčinách vzniku sociálnej nerovnosti a následnej chudoby existujú dve základné úvahy. Jedna z nich vychádza z predpokladu, že prirodzeným stavom medzi ľuďmi je rovnosť, druhá vychádza z premisy, že nerovnosť je prirodzeným stavom.

Ak prijmeme tézu, že ľudia sú si rovní vo svojich právach a slobodách, ale sú rozdielni vo svojich talentoch, fyzických a psychických danostiach a schopnostiach, sú rozdielni vo svojej angažovanosti v prospech seba a ich úsilie je ovplyvňované ešte inými objektívne a subjektívne existujúcimi faktormi, vedie nás to k záveru, že aj výsledky ich snaženia sú rôzne.

Ak teda uznávame, že táto nerovnosť je prirodzená, mali by sme uznať aj to, že je prirodzená aj príjmová a majetková nerovnosť. A v tejto súvislosti vzniká otázka, ak je chudoba prirodzený jav, až po akú hranicu nerovnosti, t. j. príjmovej a majetkovej absencie (nedostatočnosti) dané spoločenstvo vníma túto nerovnosť ako síce nežiadúci jav, ale bezproblémový vo vzťahu k danému jednotlivcovi (rodine) aj vo vzťahu k danému spoločenstvu a naopak.

Keďže vo vyššie uvedených vymedzeniach ide o definovanie dvoch úrovní životnej situácie človeka, môžeme dôjsť k záveru, že na meranie a označenie chudoby, ale hlavne na spoločenské uznanie foriem a rozsahu pomoci v jednotlivých pojmových a obsahových entitách by bolo vhodné v rámci našej spoločnosti rozlišovať, resp.

T1. Vývoj štruktúry názorov Slovákov na príčiny chudoby v r. 1991 až 2004			
Ukazovateľ / zdroj dát	EVS 1991 (v %)	EVS 1999 (v %)	Spoločnosť 2004 (v %)
Nepraje im šťastie	11,1	11,0	12,9
Lenivosť, nedostatok vôle	34,1	31,3	17,4
Nespravodlivosť v spoločnosti	32,8	37,6	52,7
Súčasť pokroku	15,8	11,3	11,5
Žiadna z uvedených príčin	6,2	8,8	5,5
Počet respondentov	1 073	1 283	3 920
Missing*	63	48	60
Celkový počet respondentov vo výskume	1 136	1 331	3 980
*Z analýzy sú vylúčení len tí respondenti, ktorí odpovedali možnosťou „neviem“ (= missing values). Respondenti určovali jednu najdôležitejšiu príčinu. Zdroj: http://www.europeanvalues.nl , 20. 7. 2007 ¹ STRAPCOVÁ, K., 2006, s. 217			

pre potreby praxe aplikovať dve kategórie chudobných, ktorým by bola poskytovaná rozdielna forma aj úroveň pomoci:

- absolútne chudobní,
- relatívne chudobní. Na označenie tejto kategórie by sme sa však skôr prikláňali nepoužívať pojem chudoba, ale skôr pojmy, ktoré boli používané na území SR v minulosti, ako napr. nízkopríjmové rodiny alebo príjmové slabé a i. Tejto skupine osôb by bola venovaná iná forma a úroveň štátnej pomoci. Tendenciu podobného rozlišovania chudobných minimálne dvoch úrovní chudoby a štátnej pomoci je možné badať aj v sociálnej politike SR hlavne po roku 2004.

Iným dôvodom podporujúcim rozlišovanie úrovne, resp. hĺbky chudoby je aj reakcia osôb považovaných za chudobných (v hmotnej núdzi) na takéto označenie, zaradenie, keď ako alternatívu pojmu „sme chudobní“ radšej volia „nie sme bohatí“, „máme toho menej“ a i.

Pre potreby ďalšej diskusie v rámci tohto príspevku budeme chudobu chápať z hľadiska objektívneho ako stav hmotnej núdze definovaný v platnej legislatíve Slovenskej republiky (relatívna chudoba).

2. Sociálne súvislosti chudoby

Chudoba evokuje široké spektrum sociálnych súvislostí. Pre potreby ich ďalšej analýzy sme vyselektovali tie, ktoré považujeme za najfrekvencovanejšie

a najrizikovejšie v súvislosti s potrebou intervencie sociálnej práce.

Názorová atmosféra na chudobu v Slovenskej republike

V súvislosti so stabilitou politickej a ekonomickej sféry konkrétnej spoločnosti v Geremekovej (poľský historik druhej polovice 20. stor.) analýze vývoja postojov k chudobe a následne foriem jej riešenia (B. Geremek, 2003) je vidieť, že postoje k chudobe, žobraníu, k tým, ktorí nechceli alebo nemohli pracovať, sa v histórii pohybovali v rozpätí dvoch mantinelov:

- maximálna a jedine osobná zodpovednosť za stav chudoby,
- akceptovanie príčin chudoby v sociálno-ekonomickej situácii spoločnosti a systémových opatreniach na ich odstránenie.

Z hľadiska inštitucionalizácie a systemizácie pomoci pre chudobných D. Kováčiková (2000), V. Korim (2005), A. Žilová (2005), B. Geremek (2003) uvádzajú, že historický vývoj z tohto uhla pohľadu prechádzal od rodového paternalizmu cez individuálnu filantropiu a charitu organizovanú cirkvou na základe kresťanskej lásky, cez podporné spolky, ktoré mali charakter vzájomného poistenia členov v prípade nepriaznivých životných udalostí, korporatívne snahy s prvkami sociálneho poistenia až k postupnému formovaniu verejnoprávnych inštitúcií sociálneho

zabezpečenia ako systému garantovaného a organizovaného sociálnym štátom.

V Slovenskej republike po r. 1998 filozofia legislatívnych opatrení v oblasti pomoci chudobným, zároveň nepriamo vyjadrujúca vzťah spoločnosti k chudobným, posilňuje princíp subsidiarity v sociálnej politike, posúva hranicu zodpovednosti za vlastnú situáciu jednotlivca (prípadne jeho rodiny) v oblasti životnej úrovne, uplatnenia na trhu práce a prípadnej chudoby – hmotnej núdze, v prvom rade na daného jednotlivca.

Názorová atmosféra na chudobu v Slovenskej republike je úzko previazaná s koncepciou súčasnej sociálnej politiky a ešte stále je ovplyvňovaná rezíduami sociálnej politiky predchádzajúceho politického režimu. Veľmi výrazne v tejto oblasti rezonuje vnímanie sociálnej spravodlivosti, aj keď iste bolo by zaujímavé vedieť, čo konkrétne pod týmto pojmom chápu jednotlivé sociálne skupiny obyvateľstva.

Z uvedených výskumných dát je vidieť, že veľmi výrazný názorový posun v slovenskej spoločnosti nastal v sledovaných ukazovateľoch pri posudzovaní individuálnych a spoločenských faktorov ovplyvňujúcich chudobu. Keď v roku 1991 34,1 percenta respondentov uviedlo ako najvýznamnejšiu príčinu chudoby individuálny faktor, *lenivosť, nedostatok vôle*, v r. 2004 to bolo o polovicu menej (17,4 percenta). Medzi jedno z vysvetlení takéhoto názoru uvádzame, že po skúsenosti s povinnou zamestnanosťou, pri prvej možnosti voľby nezamestnanosti, nezamestnanými sa vo veľkej miere stávali (okrem organizačných zmien) tí, ktorí nemali záujem pracovať. Názory na príčiny chudoby spájané s nezamestnanosťou v tomto období ešte neboli výrazné vďaka krátkodobej skúsenosti s nezamestnanosťou.

Opačný posun názorov nastal pri hodnotení nespravodlivosti v spoločnosti, ktorú ako príčinu chudoby uviedlo v roku 1991 32,8 percenta respondentov a v r. 2004 52,7 percenta, pričom najväčší presun respondentov nastal v položke *lenivosť, nedostatok vôle* a chudoba ako *súčasť pokroku*. Uvedenú skutočnosť je možné zdôvodniť pretrvávajúcou pomerne vysokou mierou nezamestnanosti, málo progresívnou tendenciou nárastu životnej úrovne, málo rozvinutým dopytom po pracovnej sile v oblasti súkromného sektora a v konečnom dôsledku „sociálnou netrepezivosťou“ občana s dlhotrvajúcim prechodným obdobím ekonomickej transformácie na Slovensku so všetkými jej negatívnymi dôsledkami a tiež so smerovaním transformácie sociálnej oblasti, kto-

rá je ovplyvnená akousi zvláštnou kombináciou konzervatívnej a liberálnej sociálnej politiky.

Neformálna solidarita s chudobnými sa v priebehu sledovaných rokov posunula:

- smerom k solidarite s chudobnými,
- na úkor solidarity so štátnymi rozhodnutiami a opatreniami v hospodárskej a sociálnej politike, ktorú je možné vnímať tiež ako väčšie porozumenie „potrebám a nemožnosti chudobných“ a akúsi formu „výčitky“ voči malej snahe štátnych opatrení riešiť problém chudoby.

Napr. vo výskume „Spoločnosť 2004“ 86 percent respondentov uviedlo, že zodpovednosť za vytváranie nových pracovných miest nesie vláda, len 4,7 percenta s týmto názorom nesúhlasí.

Uvedenými výskumami bolo zistené, že Slováci v skúmanom období chudobu najviac vnímajú ako dôsledok nespravodlivosti v spoločnosti, čo hovorí o tom, že spoločnosť chudobných nediskredituje, ich morálku nehodnotí negatívne, jednoznačne ich „neodsudzuje“, ale v postojoch skôr prevažuje postoj akceptácie, ktorá od r. 1990 narastá.

Nad tým, či uvedená „solidarita“ s chudobnými v SR nie je deklarovaná iba verbálne, nás núti zamyslieť sa výsledok uvedeného výskumu, kde so zvyšovaním daní v prospech odkázaných na sociálnu pomoc súhlasí približne 18 percent a nesúhlasí skoro 58 percent opýtaných. Tento výsledok je možné pripísať viacerým faktorom, ako napr.:

- neprekonaný zvyk paternalistickej sociálnej starostlivosti,
- nárast novodobého individualizmu v sociálnych vzťahoch,
- ochrana vlastnej sociálno-ekonomickej situácie a i.

P. Mareš (1999) uvádza, že vymedzenie príčin chudoby nesie v sebe ideologickú záťaž. Mnohé z nich nie sú vysvetleniami v pravom slova zmysle a sú skôr racionalizáciou vlastných postojov k chudobným zo strany tých, čo chudobní nie sú, alebo racionalizáciou vlastnej chudoby samotnými chudobnými.

Iný aspekt vnímania chudoby je vnímanie chudoby u seba samého, v rámci vlastnej rodiny. Zaujímavý pohľad na subjektívne vnímanú chudobu na Slovensku poskytujú výsledky výskumu *Low income and deprivation in an enlarged Europe* (Rusel, Whelan, 2004, in R. Džambazovič, 2005), v ktorom boli merané tieto indikátory a ich frekvencia (miera):

T2. Indikátory subjektívneho hodnotenia chudoby		
	Slov. rep.	EÚ-15
Celkový mesačný príjem mojej domácnosti je nižší, než aký by mala mať moja domácnosť na pokrytie životných potrieb	79,0	28,5
Máme veľké ťažkosti vyjsť s príjmom	17,8	4,1
Slovné spojenie „chudobný“ alebo „veľmi chudobný“ možno použiť na popis súčasnej životnej úrovne mojej domácnosti	5,4	3,4
Sme schopní z mesačného príjmu niečo ušetriť alebo investovať	72,9	56,4
Moja domácnosť má vážne problémy s platobnou schopnosťou vo vzťahu k nájomnému, účtom za energie, nákupu jedla a splácaniu pôžičiek	7,3	4,8
Zdroj: DŽAMBAZOVIČ, 2005, s. 119		

Podľa výskumov J. Karáska (1993) a B. Bodnárovej a kol. (2004) v r. 1993 sa subjektívne chudobnými cítilo 12,7 percenta skúmaných respondentov a v r. 2004 až 21,6 percenta opýtaných.

Ucelenejšiu ilustráciu subjektívneho vnímania chudoby dopĺňajú názory seniorov na chudobu svojej domácnosti. Komparácia výsledkov výskumu za r. 1999 a 2004 ukazuje na skutočnosť, že všetky sledované skupiny seniorov pociťujú chudobu výraznejšie v r. 2004 ako v r. 1999, čo hovorí o zhoršení socio-ekonomickej situácie starších ľudí.

Relatívnosť hranice chudoby pri jej subjektívnom hodnotení ukazujú aj výskumné dáta v nasledujúcej tabuľke, ktoré ilustrujú oblasti komparácie s vlastnou socioekonomickou situáciou respondentov a relatívnosť danej komparácie.

Dlhodobá skúsenosť s chudobou a reprodukcia chudoby²

Krátkodobá skúsenosť s chudobou (určitý životný cyklus rodiny, napr. narodenie dieťaťa, životná udalosť, napr. krátkodobá³ nezamestnanosť a i.) je prekonávaná bez väčších sociálnych, ekonomických či psychických problémov. Opak môže nastať v súvislosti s existenciou dlhodobej chudoby u jednotlivca, resp. u rodiny.

Prežívanie dlhodobej chudoby môže mať podobné dynamické dimenzie ako prežívanie dlhodobej nezamestnanosti, s ktorou sa chudoba najčastejšie spája, nie je však možné tieto aspekty stotožňovať a dynamiku prežívania chudoby je nutné longitudinálne skúmať na kvalitatívnej úrovni. J. Hansen a R. Wahlberg skúmaním dlhodobej chudoby vo Švédsku okrem iných skutočností došli k záveru, že pre reprodukciu chudoby nemá význam krátkodobá skúsenosť s chudobou, ale hlavne dlhodobé, resp. opakované zotrvanie v tejto situácii. Tento proces podľa uvedených autorov ovplyvňujú aj iné faktory, ako napr. nezamestnanosť, nízke vzdelanie, štruktúra rodiny z hľadiska pomeru detí a dospelých v ekonomicky aktívnom veku, región, susedstvo a pod.

Výskumné výsledky o intergeneračnom prenose chudoby zatiaľ na Slovensku nie sú k dispozícii, aj keď EU SILC (štatistika spoločnosti o príjmoch a životných podmienkach) tieto výskumy realizuje. Zatiaľ o tomto jave je možné usudzovať len nepriamo. Takýto pokus prezentuje B. Bodnárová (2006)⁴ a obdobná situácia je analyzovaná aj kolektívom autorov (R. Bednárík a kol.), keď uvádzajú, že história prvého nároku na dávku v hmotnej núdzi u poberateľov tejto dávky ešte v roku 2003 siaha do r. 1989. V období rokov 1989 až 1995 bol

T3. Vnímanie vlastnej domácnosti ako chudobnej (v %, r. 2004)			
Ukazovateľ / soc. skupina	Osamelí muži	Osamelé ženy	Dvojica
Áno, v každom prípade	26,5	20,4	18,3
V niektorých situáciách	58,8	68,3	62,4
Rozhodne nie	11,8	11,3	18,3
Neodpovedal/a	2,9	-	0,9
Spolu	100,0	100,0	100,0
Zdroj: BEDNÁRIK, R., 2004, s. 12			

T4. Vnímanie vlastnej domácnosti ako chudobnej (v %, r. 1999)			
Ukazovateľ / soc. skupina	Osamelí muži	Osamelé ženy	Dvojica
Áno, v každom prípade	14,9	17,0	9,7
V niektorých situáciách	57,8	59,0	56,5
Rozhodne nie	26,9	24,0	33,8
Neodpovedal/a	0,4	–	–
Spolu	100,0	100,0	100,0
Zdroj: BEDNÁRIK, R., 2004, s. 12			

priznaný nárok na dávok v hmotnej núdzi (DvHN) každému trinástemu poberateľovi a viac ako tretina svoju prvú DvHN dostala v rokoch 1999–2000.

Na základe uvedeného je možné usudzovať, že v rodinách s dlhodobým poberaním DvHN môže pre deti existovať v súčasnej dobe skoro dvadsať rokov vzor správania a ľudskej existencie zabezpečovanej dávkami sociálnej pomoci aj s prípadnými charakteristickými znakmi preberania subkultúry chudobných. Tieto závery je nutné brať na vedomie o to dôraznejšie, že na prenos chudoby a poznanie dynamiky chudoby nemá význam jednorazová, epizodická skúsenosť s chudobou, ale dlhodobé zotrvanie v situácii chudoby alebo opakované ocitnutie sa v chudobe.

V súvislosti s reprodukciou chudoby veľmi úzko súvisí aj chudoba detí a nezavinená chudoba práve u detí. Konfrontácia ich chudoby a obmedzení so svetom možností tých, ktorí chudobní nie sú, prináša reakcie na širokom spektre nonkonformného až deviantného správania. Prítom v súčasnom sociokultúrnom a politickom prostredí je vytváraný obraz o rovnakých oprávneniach pre všetkých. Ak sú konfrontované rovnaké oprávnenia a nerovnaké možnosti, chudobní vnímajú a prežívajú pocit vylúčenia zo spoločenského kontextu. Prípadná kriminalizácia správania sa detí, ale aj dospelých podľa G. Lubelcovej (2006) môže tak byť:

- adaptívnou reakciou na limitované možnosti uspokojovania životných potrieb

- aktom kompenzácie nenaplnených očakávaní
- aktom pomsty voči spoločnosti, ktorá ich neakceptuje, vylučuje, neumožňuje sebarealizovať sa
- výrazom straty hodnotového puta vylúčených k hlavnému prúdu spoločnosti (bližšie: R. Dahrendorf, 1991)

Rizikom v súvislosti s reprodukciou chudoby je, že kriminalita môže byť jedným zo vzorcov správania pri reprodukcii chudoby a jej charakteristickej subkultúry, zvlášť ak chudoba je zažívaná generáčne opakovane.

Subkultúra chudoby

Podľa toho, aký postoj chudobný zaujme k hodnotám spoločnosti, či ich akceptuje (aspoň s víziou pre svoje deti), odmieta, rezignuje na ne alebo ich vôbec nepozná, vzniká „kultúra chudoby“, ktorej koncept prvýkrát formuloval americký antropológ Oscar Lewis (1961, 1966, in P. Mareš, 1999), a to ako spôsob adaptácie na pocit bezmocnosti a zúfalstva, ktoré vyplývalo z nemožnosti byť úspešným v zmysle kritérií platných v širšej spoločnosti. Za charakteristické znaky kultúry, resp. subkultúry chudoby sú považované:

- Chudobní sú svojimi životnými podmienkami postavení pred iné životné problémy než nechudobná populácia.
- S cieľom vyhnúť sa týmto problémom vytvárajú si špecifický životný štýl, tento životný štýl

T5. Miera a situácie, v ktorých sa cíti starší človek chudobným (v %, r. 2004)					
Situácia / intenzita pocitu	Cíti sa chudobný	Čiastočne sa cíti chudobný	Necíti sa chudobný	Neodpovedal/a	Spolu
Porovnanie so známymi	35,5	27,1	6,1	31,3	100,0
Nemôcť si kúpiť potrebné veci	34,3	29,2	6,5	30,1	100,0
Nedostatok peňazí na záľuby	30,6	25,7	6,3	37,4	100,0
Nemôcť niekoho obdarovať	22,9	33,4	7,3	36,4	100,0
Zdroj: BEDNÁRIK, R., 2004, s. 12					

sa stáva charakteristikou chudobných. Predstavuje podobné vyznávané hodnoty, postoje a vzorce správania (napr. nízke aspirácie), čím sa špecifický štýl života stáva subkulturou.

- Táto subkultúra má tendenciu sebareprodukcie, generácie sa prenáša z rodičov na ich deti (deti sú socializované v kultúre chudoby).
- Táto subkultúra vytvára základný charakter a osobnosť ľudí, ktoré im umožňujú prispôbiť sa životu v chudobe a prežiť v jej prostredí, ale súčasne ich hendikepujú pri pokusoch vymaniť sa z chudoby (také príležitosti nedokážu ani využiť, ani vyhľadať).

Ak má mať pojem „trieda chudoby“ dostatočnú výpovednú a identifikovateľnú výpoveď o danej triede, musí opisovať konkrétnu kategóriu osôb s typickým spoločenským postavením a správaním. Skupina chudobných osôb je tak identifikovateľná podľa:

- vonkajších znakov (imidžová produkcia),
- vzťahových charakteristík (správanie a vzory správania),
- vyznávaných hodnôt, postojov (k sebe, iným osobám, spoločnosti, jej normám) a pod.

Ku kultúre chudoby M. Dubayová (1995) priraďuje ešte určitého *spiritus communitaris* (ducha komunity) vrátane pocitov marginality, ohrozenia, fatalizmu, zúfalstva, agresie, ale i pospolitej družnosti, riskérstva, spontaneity, impulzívnosti, absencie zmyslu pre plánovanie vrátane šporlivosti a zne dôvery voči úradom. Toto všetko sú také predurčenosti, že šance na úspech v hodnotovej hierarchii oficiálnej kultúry sú minimálne.

Na základe uvedených charakteristík je schopnosť a ochota mobility členov danej subkultúry smerom do majoritnej spoločnosti prinajmenšom problematická a pre veľkú časť tejto populácie prakticky nemožná.

V súvislosti so subkulturou chudoby a sociálnymi súvislosťami chudoby je vhodné ešte poukázať na prepožičiavanie hodnôt chudobných ako na spoločenský jav. Túto tendenciu majú podľa R. Dahrendorfa (1991) najmä mladí ľudia. Tí si za určitých okolností a podmienok prepožičiavajú svoje hodnoty zo spoločenského okraja, aj keď majú prácu a môžu si nájsť miesto v rámci väčšiny. Existuje zvláštna konvergencia kultúry triedy chudoby a kontra-kultúry triedy stredu. Byť mimo je takpovediac v móde. Nestarať sa o normy a hodnoty oficiálnej spoločnosti sa stalo značne rozšíre-

ným zvykom. V tejto súvislosti by bolo iste zaujímavé poukázať na súvislosti tohoto javu a sociálneho javu anomie.⁵

3. Problematika vzťahu chudobných a sociálneho prostredia

Uvedomujeme si, že v oblasti konzekvencií chudoby a ľudského potenciálu nie je možné striktne oddeliť osobnostnú a sociálnu dimenziu. Niektoré z nich majú viac osobnostný charakter, iné viac sociálny charakter. Ide o tieto prepojenia chudoby a individuálneho ľudského potenciálu, ktoré sú vnímané ako rizikové až negatívne:

Neukotvenosť človeka v sociálnom prostredí, chýbajúca znalosť osvedčených hodnôt, strata tradícií

V dôsledku chudoby môže dôjsť k absencii, resp. k spoločnosťou neakceptovateľnej diferenciácii hodnôt chudobných s hlavným prúdom hodnôt uznávaných konkrétnou spoločnosťou, a to pri ich: sprostredkovaní, orientácii v nich, definovaní sociálnych kompetencií a pod.

Znamená to, že chýba formovanie kritickosti, vnímavosti, fantázie, tvorivosti, sociálnej tvorivosti, zodpovednosti, spoľahlivosti, disciplíny, ale aj úcty k blížnemu, ľudskej náklonnosti, participácie na poslaní, tolerancie a solidarity (podobne: J. Semrád, 2001).

Spoločensky osvedčené hodnoty umožňujú človeku meniť svet na základe overených skúseností múdreho konania a zároveň umožňujú predpokladať správanie a konanie jednotlivca v jednotlivých životných situáciách.

Napriek tomu, že v tomto príspevku nevenujeme špecifickú pozornosť žiadnej sociálnej skupine v súvislosti s chudobou a hodnotami v živote človeka, chceme poukázať na hodnotu práce u rómskej populácie SR z dôvodu, že existuje významné prepojenie chudoby, nezamestnanosti a hodnoty práce. Podľa výsledkov prieskumu (Rómovia v roku 1994, 1995) respondenti Rómovia (67 percent) uviedli, že problém pracovných príležitostí pre Rómov je jeden z najnaliehavejších. V očiach rómskych občanov mať zamestnanie znamená: mať primeranú životnú úroveň, viesť spokojný a pokojný život, viesť život poctivého občana, začleniť sa do spoločnosti, vyrovnáť sa nerómskym občanom.

Nezamestnanosť naopak znamená: nemať čo odovzdať ďalšej generácii, mať pocit zlyhania v role rodiča, žiť v chudobe, nemôcť ovplyvňovať svoju

budúcnosť a budúcnosť svojej rodiny, byť na okraji spoločnosti, byť podceňovaný a odsudzovaný majoritou, viesť podozrivý spôsob života. V hodnotách rómskych detí vyjadrených v slohových prácach boli hodnoty a ich preferencia podobné ako u rodičov. U detí sa ale ukázal ešte ďalší význam práce: práca by mala byť zaujímavá, práca by ich mala baviť, nezamestnanosť chápu ako nudu, ako niečo negatívne (iste pod vplyvom vnímania nezamestnanosti rodičov). V osadách, kde je veľmi vysoká miera nezamestnanosti rómskej populácie, deťom chýba vzor práce, zamestnania, nemajú predstavu o svete práce. Niektoré nevedeli uviesť zamestnanie, ktoré by chceli vykonávať, a ako konkrétne spôsoby zarábania peňazí uviedli: hrať v karty o peniaze, byť futbalistom, založiť si hudobnú skupinu (M. Lenzová, 1999).

Strata osobného vzťahu (neukotvenosti) k sociálnemu prostrediu je spôsobovaná rozpadom, zmenou a zánikom kultúrnych (normy, hodnoty, vzory správania...) tradícií a obyčají. Tradície sú nositeľom nejakej pravdy, poskytujú rámec správania sa v spoločnosti. Určité časti spoločnosti vyvíjajú výrazné úsilie, aby tradície ochránili alebo staré adaptovali. Z limitov tradícií sa uvoľňujú verejné inštitúcie aj všedný život, čím sa stráca kontinuita života a stráca sa aj jeho forma, čo je základným poslaním tradícií (Giddens, 2000).

Sociálne vylúčenie chudobných

Sociálne vylúčenie predstavuje riziko marginalizácie a vylúčenia jednotlivcov a skupín z rôznych oblastí života a zvyčajne zasahuje aj chudobu. Sociálne vylúčenie súvisí so zapojením jednotlivcov, skupín či iných sociálnych útvarov v sociálnom prostredí. Avšak jednotlivci vylúčení v jednej oblasti môžu byť zároveň zapojení v inej oblasti (napríklad matky sú vylúčené z trhu práce, ale sú zapojené do rodiny alebo iných spoločenských oblastí) sociálneho prostredia. Dôležité je preto zvýrazniť, že neexistuje priama súvislosť medzi vylúčením a ekonomickou chudobou, ale táto súvislosť môže vzniknúť medzi chudobou a sociálnym vylúčením.

V Európe, a teda aj na Slovensku, sú dominantné tri typy sociálneho vylúčenia:

- vylúčenie z trhu práce, čo súvisí s dlhodobou nezamestnanosťou a s ťažkosťami pri uplatnení sa na trhu práce,
- vylúčenie z pravidelnej práce, čoho dôkazom je rast neistého zamestnania na čiastočný úväzok,

- vylúčenie z primeraného bývania a komunitných služieb, o čom svedčí nárast počtu chudobných oblastí, často na okrajoch veľkých miest.

V súvislosti so sociálnym vylúčením chudobných sa chudoba na úrovni individua bytostne dotýka samotnej identity chudobných, ich ľudskej hodnoty a ich príslušnosti k spoločenskému celku. Chudoba totiž u chudobných limituje možnosť zaujať v spoločnosti úctyhodnú rolu a zúčastňovať sa na aktivitách danej spoločnosti. Obmedzuje ich vzdelávanie, voľný čas, možnosť pracovať sa realizovať, obmedzuje sociálne kontakty, možnosť zúčastňovať sa politických rozhodnutí, možnosť konzumovať ponúkané tovary a služby, limituje prístup k zdravotníckej starostlivosti, k umeniu, k spolupatričnosti so záujmovými skupinami, limituje aj formovanie vlastnej identity, možnosť byť tvorcom hodnôt a možnosť byť hodnotou pre iných. V konečnom dôsledku ide o obmedzovanie možnosti plniť svoje povinnosti a uplatňovať svoje práva, ktoré individuum vyplývajú zo statusu občana. Limitovanie uvedených sociálnych aktivít individua je dôsledkom:

- obmedzenia manévrovacieho priestoru a prístupu:
 - k samotným spoločenským aktivitám,
 - k rozvíjaniu schopností, ktoré tieto aktivity vyžadujú (napr. vzdelanie),
- straty záujmu individua o aktivity širšej spoločnosti a uzatváranie sa do vlastnej subkultúry (P. Mareš, 1999).

Chudoba tak často nadobúda charakter sociálnej izolácie, čo môže viesť k anomickej situácii týchto osôb (pozri: Merton, 1977, Ondrejko, 2001), ktorá sa na strane chudobných prejavuje ako napätie vznikajúce medzi kultúrnymi cieľmi a hodnotami spoločnosti a nemožnosťou dosahovať ich legálnou cestou. V určitých oblastiach môže dochádzať aj ku koncentrácii chudoby a postupne aj k rezignácii na aktivity a hodnoty hlavného prúdu spoločnosti. Takéto prostredie môže vyvolávať neistotu osudu individua a následne sa prejavovať atribútmi, ktoré sa môžu javiť ako deviantné (Sahlis, 1974, in P. Mareš, 1999).

Postoje chudobných k ich životnému úspechu

Postoje k činiteľom, ktoré môžu výrazne ovplyvniť životný úspech človeka, hovoria o potrebách a motivácii daného človeka vo vzťahu k jeho životnej situácii, zároveň vypovedajú o životnej skúsenosti

T6. Poradie činiteľov životného úspechu posúdených ako veľmi dôležitých r. 1993–2004 (v %)

Por.	Činiteľ úspechu	Rok 1993 (N = 4 920)	Por.	Činiteľ úspechu	Rok 1998 (N = 4 920)
1.	Usilovnosť	64,8	1.	Poznať správnych ľudí	63,2
2.	Poznať správnych ľudí	61,4	2.	Usilovnosť	55,2
3.	Ctižiadosť	49,4	3.	Mať dobré vzdelanie	41,7
4.	Pochádzať z bohatej rodiny	38,5	4.	Ctižiadosť	37,0
5.	Mať dobré vzdelanie	34,5	5.	Pochádzať z bohatej rodiny	22,3

Zdroj: Sociálna stratifikácia vo východnej Európe po roku 1989. In Bednárík, 2005

		Rok 2003 ⁶ (N = 739)			Rok 2004 ⁷ (N = 584)
1.	Poznať „správnych ľudí“	63,5	1.	Poznať „správnych ľudí“	58,2
2.	Mať v živote šťastie	61,0	2.	Mať v živote šťastie	57,9
3.	Byť usilovný	50,5	3.	Byť usilovný	48,6
4.	Byť ctižiadostivý	41,9	4.	Žiť v bohatej oblasti/reg.	42,6
5.	Žiť v bohatej oblasti/reg.	38,6	5.	Byť ctižiadostivý	34,8
6.	Pochádzať z bohatej rodiny	35,2	6.	Pochádzať z bohatej rodiny	36,5
7.	Mať sám vysoké vzdelanie	35,2	7.	Mať sám vysoké vzdelanie	37,0

Zdroj: BEDNÁRIK, R., a kol.: Zmeny v systéme pomoci..., 2005, s. 80 (modifikované)

človeka a sociálnej atmosfére v spoločnosti vzťahujúcej sa k predmetnej skutočnosti.

Nižšie uvedené výpovede opýtaných sú z rozdielnych výskumov, ale porovnávané odpovede na podobné výskumné otázky aspoň rámcovo vykresľujú obraz faktorov determinujúcich životný úspech jednotlivca a ich posun v rokoch, ako ho vidia respondenti.

Vo všetkých skúmaných rokoch v odpovediach opýtaných rezonuje pomerne silné prenášanie zodpovednosti za svoje životné úspechy na iných: „poznať správnych ľudí“, v ostatných rokoch dokonca na vyššiu moc „mať v živote šťastie“. Naopak aj keď v r. 1993 a 1998 si opýtaní uvedomovali význam svojho vzdelania, v r. 2004 význam vzdelania klesol až na siedme miesto v poradí sledovaných faktorov, a to aj napriek tomu, že štatistiky ukazujú, že zamestnanie ľahšie získa pracovná sila s vyšším vzdelaním, t. j. stredná škola s maturitou, vysoká škola. Predpokladáme preto, že je to osobná skúsenosť respondentov v r. 2003/2004 z toho dôvodu, že dlhodobenezamestnaní sú v prevažnej miere osoby s nižším vzdelaním a viac ako 90 percent poberateľov dávok v hmotnej núdzi je nezamestnaných a práve títo tvorili výskumnú vzorku v r. 2004.

Usilovnosť ako výrazný faktor životného úspechu vypovedá o uvedení si vlastného úsilia a zodpovednosti za pozíciu, zisky a straty v živote jednotlivca.

Chudoba a model naučenej bezmocnosti

Chudoba je uznávaná ako skúsenosť. Skúsenosť a vedomosť o chudobe je odmietaná a popieraná práve tam, kde sa získavajú vedomosti. To, čo sa odmieta, nie sú len vedomosti chudobného, ale aj osvietenie, ktoré tieto vedomosti môžu poskytnúť tým, ktorí sú natoľko šťastní, že túto skúsenosť nezažili (Zborník materiálov z Kolokvia..., 1992).

Model naučenej bezmocnosti rozpracovali C. Peterson a M. E. P. Seligmann (1984, in J. Výrost, 1998). Naučená bezmocnosť vzniká ako dôsledok neúspešného pokúšania sa riešiť nejakú situáciu. Je to výsledná rezignácia a pasivita ako vonkajší prejav pocitu, že je zbytočné o čokoľvek sa pokúšať, ktorá sa obvykle prenáša aj na iné situácie. Prejavom naučenej bezmocnosti je potom stav, keď sa človek pod vplyvom predchádzajúcej skúsenosti vôbec nepokúša vyriešiť nové situácie, aj keď jeho úsilie v týchto nových situáciách by bolo korunované úspechom. Takouto naučenou bezmocnosťou sa môže stať aj bezmocnosť voči chudobe a tiež riešenie chudoby a vymanenie sa z chudoby.

Zdôvodňovanie príčin konkrétnej situácie zo strany jednotlivca, a to aj voči chudobe, je závislé od toho, ako si jednotlivec vysvetľuje podmienky danej situácie:

- keď zlyhanie pripisuje sebe samému, nasleduje postupná strata sebaúcty,
- keď jednotlivec pripisuje príčiny bezmocnosti objektívne existujúcim faktorom, má potom tendenciu generalizovať naučenú bezmocnosť aj na iné situácie,
- keď príčiny danej situácie pripisuje faktorom špecifickým pre danú situáciu, ku generalizácii nedôjde,
- keď príčiny danej situácie pripisuje osobnostným faktorom, ako je napr. nedostatok vlastných schopností, môže naučená bezmocnosť ovplyvniť správanie jednotlivca v budúcnosti – strata nádeje,
- keď ako príčinu danej situácie vidí dočasné osobnostné faktory (napr. aktuálna indispozícia), môže jednotlivec v budúcej záťažovej situácii obstáť.

V súvislosti so skúmaním naučenej bezmocnosti S. F. Maier a M. E. P. Seligman (tamtiež) poukazujú na skutočnosť, že bezmocnosť sa môže prejaviť aj v tých prípadoch, keď jednotlivci nemajú zážitok s neriešiteľnou úlohou. Stačí, ak sa im povie, že sú bezmocní voči pôsobeniu istých podnetov. Takáto naučená bezmocnosť, ktorú jednotlivec vníma ako nekontrolovateľné podmienky svojej sociálnej situácie, okrem iných aj chudoby, môžu vyvolať očakávanie, že žiadne správanie človeka mu neumožňuje kontrolovať ďalší vývin situácie. Následne takéto vnímanie sociálnej reality vyvoláva:

- stratu motivácie (zníženie iniciatívy),
- stratu schopnosti postrehnúť nové možnosti, čo môže individuum prežívať a čo ho môže limitovať aj v súvislosti s jeho vymanením sa zo stavu chudoby a nezamestnanosti.

4. Socio-ekonomické súvislosti chudoby

Vo vzťahu k sociálnej práci ako vednému odboru a praktickej činnosti determinovanej sociálnou politikou štátu v rámci tohto príspevku prezentujeme socio-ekonomické súvislosti chudoby ovplyvňujúce zníženie kvality pracovnej sily.

Materiálna deprivácia chudobných

Rizikóvu skupinu osôb v súvislosti s materiálnou depriváciou v SR po r. 2004 vnímame hlavne v dvoch rovinách, ide o:

- skupinu nezamestnaných mladých ľudí, absolventov škôl, ktorým nevzniká nárok na podporu v nezamestnanosti (ak si poistenie pre prípad nezamestnanosti počas štúdia neplatili sami) a nie sú ani samostatne posudzovaní pre prípad pomoci v hmotnej núdzi. Nepriamo sú tak odkázaní na pomoc rodičov;
- skupinu osôb, ktorí skôr ako po troch rokoch od poberania podpory v nezamestnanosti opakovane požiadajú o túto podporu, zvlášť ak ide o stratu zamestnania z organizačných dôvodov, či iných dôvodov nie vlastnou vinou spôsobenej straty zamestnania.

V oboch prípadoch ide o **nezavinené sociálne riziko**, ktoré môže vyvolať viac alebo menej silnú materiálnu aj psychickú depriváciu u konkrétneho jedinca.

Ďalším faktorom, ktorý môže vyvolať depriváciu, je dlhodobá chudoba a náročnosť jej prekonávania. V tejto súvislosti môžeme aplikovať Harrisonov model psychického prežívania nezamestnanosti a jeho záver, že čím dlhšie je človek v stave chudoby, tým ťažšie sa z tejto situácie vymaňuje.

V oblasti materiálnej deprivácie výskum ukázal dynamiku v prežívaní deprivačných situácií u osôb odkázaných na dávku pomoci v hmotnej núdzi, kde prelomovým bol koniec roka 2003 (minulí poberatelia DvHN, t. j. do 31. 12. 2003, súčasní poberatelia DvHN, t. j. od 1. 1. 2004). Na otázku „Dostali ste sa počas poberania dávky v hmotnej núdzi do situácie, že ste si nemohli dovoliť...“, respondenti mali posúdiť tieto položky (R. Bednárík, 2005), viz tabuľka 8.

Z výskumných dát je vidieť, že skoro vo všetkých štyroch sledovaných ukazovateľoch došlo k posunu subjektívneho vnímania a posudzovania životnej situácie chudobných (poberateľov DvHN) v neprospech obdobia po 1. 1. 2004. Najvýraznejšia zmena bola zaznamenaná v položke nemožnosť si zabezpečiť jedno teplé jedlo denne.

Vytváranie podmienok pre budúcnosť

Neschopnosť rodiny vytvárať predpoklady a podmienky na tvorbu, formovanie a zabezpečenie budúcnosti detí ako ďalšej generácie je neschopnosťou rodiny zabezpečiť zdravý vývin detí po stránke ekonomickej, psychosociálnej aj fyzickej, napr. formovať spoločensky očakávaný postoj k vlastnej zodpovednosti, vynakladaniu úsilia zmeniť vlastnú situáciu, rozvíjať vlastný ľudský kapitál (zabezpečiť starostlivosť o vlastné zdravie vrátane svojich blízkych, vzdelanie, príp. rekvalifikáciu) a i.

T7. Frekvencia depriváčnych situácií								
		Súč. pob				Min. pob.		
	Nikdy	Raz, dvakrát	Často	Netýka sa, neodp.	Nikdy	Raz, dvakrát	Často	Netýka sa, neodp.
Teplé jedlo každý deň	55,7	15,1	19,5	9,7	64,0	14,3	10,6	11,1
Obnovu šatstva pre každého člena domácnosti	18,2	22,1	36,6	23,4	25,8	24,6	27,3	22,2
Nákup sezónnej obuvi pre každého člena domácnosti	19,0	22,1	33,2	25,7	24,5	25,4	22,7	27,3
Dostatočne vykurovať dom/byt, v ktorom žijete	43,0	12,7	21,9	22,4	47,8	9,9	14,2	28,2
Niečo iné	5,7	0,5	1,4	92,5	10,0	0,5	1,6	87,9
Zdroj: BEDNÁRIK, R., a kol.: Zmeny v systéme pomoci..., 2005, s. 55 (modifikované)								

Táto skutočnosť je aj jedným z najvýraznejších problémov poberateľov dávky v hmotnej núdzi v slovenskej populácii, čo vyjadriilo viac než tridsať percent opýtaných osôb. Aj keď otázka „Musela vaša domácnosť obmedziť niektoré z nasledujúcich aktivít vašich detí alebo kúpu vecí potrebných do školy, alebo ste to dokázali riešiť inak?“ nesie so sebou výzvu nielen percepcie vlastnej situácie, ale aj porovnávaní sa s bezprostredným okolím, odpovede opýtaných majú svoju výpovednú hodnotu.

Výskumné výsledky poukazujú na skutočnosť, že v najvýraznejšej miere boli obmedzované prostriedky na kultúrne podujatia, a to u chudobných do r. 2003 výraznejšie ako v skupine poberateľov po r. 2004. Obmedzenia v najmenšom rozsahu boli zaznamenané v položke kúpa vecí do školy, čo hovorí, že táto potreba je z uvedených sledovaných najvýznamnejšia, čo sa týka porovnávaných skupín, menšia intenzita obmedzenia je po r. 2004.

Skúmané rodiny najviac šetrili a uskromňovali sa na kultúrnych aktivitách, ktoré v prípade núdze považujú za menej dôležité pre život. Najmenej sa rodiny rozhodli uskromňovať na vzdelávaní detí ako investícií do budúcnosti a významnej súvislosti s vytváraním budúcnosti svojich detí.

Záver

Chudoba na Slovensku vytvára najvýznamnejšie riziká v sociálnej a socio-ekonomickej oblasti.

Ide o rizika vytvárania subkultúry chudoby a reprodukcie chudoby, sociálnej zraniteľnosti chudobných, riziko obmedzených, resp. neexistujúcich možností na vytváranie vlastnej budúcnosti a budúcnosti svojich detí, riziko sociálneho vylúčenia chudobných, straty motivácie zmeniť vlastnú situáciu, straty schopnosti postrehnúť možnosti vedúce k zmene ich situácie, riziko zníženia kvality pracovnej sily a i.

Riešiť problém chudoby v SR znamená aj vytvoriť predpoklady a podmienky na aplikáciu článku 12 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého „ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti a právach“. Inak by veľká časť občanov (chudobní) v súčasnom „neoliberálnom“ vývoji sociálnej politiky v SR nemohla využiť niektoré základné slobody, pretože by sa pre nich stali nedostupné v dôsledku ich nedostatočného disponovania základnými sociálnymi zdrojmi a ich nízkeho sociálneho statusu.

Chudobu na Slovensku však nie je možné vymedzovať, analyzovať ani riešiť iba v rámci sociokultúrneho a ekonomického priestoru Slovenska. V daných súvislostiach je nutné reflektovať aj okolitý priestor (štáty, systémy) v súlade so sentenciou *De singularibus non est scientia*. Takéto vnímanie problému chudoby je v súlade aj s koncepciou riešenia chudoby na úrovni EÚ, kde je konštatované, že sociálna politika nie je len národnou záležitosťou, ale je sledovaná aj na nadnárodnej úrovni.

T8. Obmedzenie výdavkov na vybrané aktivity pre deti (v %)				
Aktivita / miera obmedzenia	Úplne obmedzili (vôbec si nemôžu dovoliť)	Čiastočne ob- medzili (občas si dovoľia)	Neobmedzili (radšej sa uskromnia inde)	Netýka sa (bez detí)
Poberatelia DvHN do 31. 12. 2003				
Záujmové krúžky	14,4	11,7	9,9	64,1
Športové aktivity	15,0	11,9	9,5	63,6
Návštevy kultúrnych... podujatí	25,0	10,3	6,0	58,8
Kúpa vecí do školy (zošity...)	4,0	14,5	19,8	61,7
Niečo iné	2,7	0,6	2,8	94,4
Poberatelia DvHN po 1. 1. 2004				
Záujmové krúžky	8,3	13,2	10,8	67,6
Športové aktivity detí	7,1	14,0	11,6	67,4
Návštevy kultúrnych... podujatí	16,7	14,3	5,9	63,0
Kúpa vecí do školy (zošity...)	1,7	11,4	19,8	67,1
Niečo iné	2,2	0,6	2,8	94,4 ^b
Zdroj: BEDNÁRIK, R., a kol.: Zmeny v systéme pomoci..., 2005, s. 61 (modifikované)				

Poznámky

- Ide o Výskum európskych hodnôt v r. 1991 a 1999, ktorý je súčasťou medzinárodného projektu dlhodobého výskumu European Values Study (EVS), ktorý sa v prvej vlně začal v roku 1981. Na Slovensku sa výskum uskutočnil v r. 1991 a 1999.
- Za intergeneračnú chudobu je považovaný stav perzistencie chudoby, ktorá pokračuje do dospelosti rôznych generácií tej istej rodiny a ktorá je v podstate dôsledkom chudoby z detstva. Intergeneračná chudoba je niečo ako kumulovaná chudoba a je to „chudoba v rodine“ (prinajmenšom v dvoch generáciách). Pozri: štúdiá Poverty Inquiry. Seventeens report of the Social Development Committee. Parliament of South Australia. May, 2003. In Bodnárová, B.: Niektoré aspekty chudoby v Slovenskej republike..., in Chudoba v slovenskej spoločnosti..., 2006, s. 139–151.
- BODNÁROVÁ, B., podľa doby skúsenosti s chudobou rozoznáva krátkodobú chudobu trvajúcu do 6 mesiacov, dočasnú chudobu, ktorú spája najčastejšie so životným cyklom rodiny, a trvalú chudobu, ktorá trvá viac ako 2,5 roka (bližšie: Niektoré aspekty chudoby v Slovenskej republike..., in Chudoba v slovenskej spoločnosti..., 2006, s. 139–151).
- Záver na základe výsledkov výskumnej úlohy „Vývoj sociálnej situácie poberateľov dávky sociálnej pomoci“ (realizátor Stredisko pre štúdium práce a rodiny v Bratislave) a výskumnej úlohy „Transformácia sociálneho systému na Slovensku, stav, výsledky, riziká narušenia sociálnej súdržnosti a modely riešenia“ (zadávateľ úlohy Slovenská akadémia vied).
- Staré anglické slovo anómia, ktoré oxfordský slovník nazýva „zastarané“, pričom sa odvoláva na pomocnú definíciu uvedenú Williamom Lambardom v roku 1591, podľa ktorej to znamená „vnášať neporiadok, pochybnosti a neistotu do všetkého“. V modernej spoločenskej vede sa pripisoval Emilovi Durkheimovi, ktorý použil anómie na označenie suspendovania účinnosti spoločenských noriem prostredníctvom hospodárskych a politických kríz (R. Dahrendorf, 1991, s. 249). Robert Merton pridal vlastný vklad k nášmu chápaniu „anómie“, keď ju definoval ako „poruchu v kultúrnej štruktúre“, ku ktorej dochádza, keď ľudia nie sú schopní vyhovieť hodnotám svojej spoločnosti prostredníctvom svojho sociálneho postavenia. „Ak sa mladým vraví, aby boli trpezliví a usilovne pracovali na svojej kariére, ale zvyčajný spôsob zarabania peňazí je špekulácia na trhoch s budúcnosťou alebo zahraničnými menami, výsledkom je anómia.“ Bližšie: R. Dahrendorf, 1991, s. 249, P. Ondrejkovič, J. Keller, J. A. Giddens a i.
- Ide o poberateľov dávky v hmotnej núdzi, ktorým vznikol nárok na túto dávku do 31. 12. 2003.
- Ide o poberateľov dávky v hmotnej núdzi, ktorým vznikol nárok na túto dávku po 1. 1. 2004.

8 Ako je zrejme z tabuľky, počet odpovedí bol pomerne vysoký v kategórii „netýka sa, bez detí“, čo bolo zapríčinené štruktúrou výskumných vzoriek s relatívne veľkým počtom slobodných a bezdetných osôb, tiež osôb, ktoré ešte alebo už nemajú detí v školopovinnom veku.

Zoznam literatúry:

- BEDNÁRIK, R. **Sociálno-ekonomická situácia starších ľudí na Slovensku (sociologický výskum)**. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2004.
- BEDNÁRIK, R., a kol. **Zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi a ich dosah na sociálno-ekonomickú situáciu občanov v hmotnej núdzi a ich integrácia na trhu práce**. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2005.
- BODNÁROVÁ, B. **Medzigeneračná reprodukcia chudoby. Sekundárne analýzy teoretických konceptov a empirických zdrojov. Priebežná správa**. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2005.
- BODNÁROVÁ, B., DŽAMBAZOVIČ, R., FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., KVAPILOVÁ, E., PORUBANOVÁ, S. **Transformácia sociálneho systému na Slovensku: stav, výsledky, riziká narušenej sociálnej súdržnosti a modely riešenia (priebežná správa z druhej etapy riešenie výskumnej úlohy)**. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2004.
- DAHRENDORF, R. **Moderný sociálny konflikt. Esej o politike slobody**. Bratislava: Archa, 1991.
- DUBAYOVÁ, M. **Chudoba ako problém kultúry**. In **Chudoba ako sociálny problém: teória a prax**. Zborník príspevkov z medzinárodného seminára konaného v dňoch 13.–14. novembra 1995 v Bratislave. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 1995, s. 78–80.
- DIVICIENTI, F. **Estimating Poverty persistence in Britain**. Laboratorio R. Revelli. Centre for Employment Studies, Working papers series No. 1. [on-line] [10. 3. 2010] <http://www.labor-torino.it>.
- HANSEN, J., WAHLBERG, R. **Poverty Persistence in Sweden**. IZA Discussion Paper No.1209, Available at SSRN. [on-line] [10. 3. 2010] <http://gsbwww.uchicago.edu/labor/F.05.4>.
- GEREMEK, B. **Slitování a šibenice**. Praha: Argo, 2003.
- KARÁSEK, J. **K otázke hraníc chudoby obyvatelstva Slovenskej republiky**. *Sociológia* 25, č. 1–2, s. 53–66.
- KORIM, V. **Historický vývoj Slovenska a problém chudoby**. In **Chudoba – spoločenský problém spoločnosti**. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2005.
- KOVÁČIKOVÁ, D. **Základné otázky dejín sociálnej práce**. Žilina, 2000.
- LUBELCOVÁ, G. **Kriminogénny aspekt chudoby – stereotypy či reality?** In KUSÁ, Z., DŽAMBAZOVIČ, R. **Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe**. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO NK Most. Bratislava: NK Most a Sociologický ústav SAV, 2006.
- LENZCOVÁ, M. **Vzdelanie a zamestnanosť – kľúčové oblasti integrácie Rómov**. Bratislava: Práca a sociálna politika, 1999.
- MAREŠ, P. **Sociologie nerovnosti a chudoby**. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- MERTON, R. K. **Studie ze sociologické teorie**. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- ONDREJKOVIČ, P., a kol. **Sociálna patológia**. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2001.
- SEMRÁD, J. **Globalizace, sociální práce, tvorivost**. In **Sociální 2001. Sociální práce a ostatní společenskovední disciplíny**. Hradec Králové: Gaudeamus při UHK, 2002.
- STRAPCOVÁ, K. **Vnímání příčin chudoby na Slovensku**. In **Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe**. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO NK Most. Bratislava: NK Most a Sociologický ústav SAV, 2006.
- TOWNSEND, P. **Poverty in the United Kingdom: a Survey of Household Resources and Standards of Living**. Harmondsworth: Penguin, 1979.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.: **Applikovaná sociální psychologie II**. Praha: Grada, 2001.
- Kolokvium Rady Evropy „K větší sociální spravedlnosti v Evropě: Výzva marginalizace a chudoby“**. Bratislava: VUPSV, 1992.
- ŽILOVÁ, A. **Chudoba a jej premeny na Slovensku**. Baďín: Mentor, 2005.
- <http://www.europeanvalues.nl> [on-line] [20. 7. 2007]
- <http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/> [on-line] [10. 3. 2010]

Podiel sociálnej práce na prekonaní dôsledkov nezamestnanosti

The Proportion of Social Work to Overcome the Consequences of Unemployment

Tomáš Hangoni

PhDr. Tomáš Hangoni, PhD.,¹ odborný asistent Katedry kresťanskej antropológie a sociálnej práce Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Vo svojej pedagogickej a vedecko-výskumnej činnosti sa zaoberá problematikou teórie a metód sociálnej práce so zameraním na rizikové skupiny občanov ako aj manažmentom sociálnej práce.

Abstrakt

Príspevok zvyrazňuje podiel sociálnej práce na riešení dôsledkov nezamestnanosti, poukazuje na úlohu a miesto sociálnej práce pri riešení aktuálnych sociálnych udalostí, ako je nezamestnanosť, absencia príjmu zo zamestnania a chudoba. Pozornosť je venovaná aj otázkam psychosociálneho dopadu nezamestnanosti na jednotlivca. Zároveň sa navrhujú odporúčania z pozície praktickej sociálnej práce, ktoré pri ich aplikácii by mohli byť návodom na riešenie problémov, ktoré občani nezamestnanosť prináša.

Kľúčové slová

nezamestnanosť, chudoba, absencia príjmu, rizikovní občania, psychosomatické poruchy, sociálna práca, metódy sociálnej práce, sociálna pomoc

Abstract

This paper highlights the proportion of social work to address the consequences of unemployment, points to the role and place of social work in addressing current social events such as unemployment, lack of income from employment and poverty. Attention is also paid to issues of psychosocial impact of unemployment on the individual. It proposes practical recommendations from a position of social work, which in their application could be a guide for solving the problems that citizens bring unemployment.

Keywords

unemployment, poverty, lack of income, the risk of citizens, psychosomatic disorders, social work, social work methods, social assistance

Sociálna práca ako relatívne mladá, spoločensko-vedná disciplína má svoje nezastupiteľné miesto v systéme vied o človeku, hlavne v jeho spoločenskej dimenzii. Ako jedna z pomáhajúcich disciplín rieši problémy človeka nachádzajúceho sa v rôznych životných udalostiach, a to z pozície štátnych opatrení prostredníctvom príslušného modelu sociálnej politiky ako aj z pozície realizácie samotnej praktickej sociálnej práce. Jej významnosť sa umocňuje aj konštatovaním, že k sociálnej práci neexistuje adekvátna forma alternatívnej pomoci, ktorá by s takou komplexnosťou riešila nepriaznivé sociálne udalosti občanov. V súčasne

prebiehajúcej svetovej hospodárskej kríze, ktorej sociálne dôsledky sa prejavujú vo zvyšovaní nezamestnanosti, prehlbovaní chudoby, ktorá môže nadobudnúť aj svoje vyhrotené podoby, ako je bieda a bezdomovecť, sa viac ako inokedy prejavuje potreba riešiť občanov, ktorí stratia zamestnanie, absenciou príjmu sa stávajú závislými na opatreniach štátu, vzniká u nich fenomén chudoby, to znamená, že títo občania prestávajú mať schopnosť naplňovať svoje základné životné potreby aspoň na primeranej úrovni, ktorá je príznačná pre určitú spoločnosť. Dlhšie trvajúce, obmedzujúce naplňovanie základných životných potrieb

môže časom viesť až k štádiu, keď sa tieto potreby prestanú uspokojovať aspoň na minimálnej úrovni, čo môže mať nepopierateľne deštruktívny charakter na človeka a jeho okolie (rodinu).

Podľa Adamsa (2008) hmotný nedostatok patrí medzi prvotné faktory, ktoré spôsobujú deštrukciu rodiny, nedostatočné napĺňanie jej potrieb je príčinou rozvratu rodín, ktorý je charakteristický častými konfliktami medzi manželmi.

V takomto štádiu z hľadiska zachovania existenčných schopností človeka a jeho rodiny môžu vzniknúť sociálnopatologické javy ako kriminalita, prostitúcia, úniková reakcia zo sťaženého prežívania prítomnosti uskutočňovaná rôznymi závislosťami, a to rôzneho druhu, počnúc alkoholom a končiac patologickým hráčstvom. V rámci rezignácie k zachovaniu existenčných schopností môže dôjsť aj k samovražednému konaniu, ktoré môže mať pôvod únikový ako aj bilančný, ale aj proklamačný.

Podľa výskumných zistení Pughu (2009) sa viac ako u inej populácie má tendenciu vyskytovať u starších ľudí fenomén rezignácie a fatalizmu, spôsobený obmedzenou spotrebou, ktorá je následkom ukončenia ich ekonomickej aktivity, a miera adaptability na túto situáciu je u tejto skupiny ľudí nízka.

Podiel sociálnej práce na eliminácii negatívnych následkov spôsobených z dôvodu absencie alebo nedostatočnosti príjmu sa realizuje v dvoch dominujúcich oblastiach:

1. Oblasť riešenia nezamestnanosti.
2. Oblasť riešenia sociálnych dôsledkov absencie príjmu zo závislej činnosti.

V oblasti riešenia nezamestnanosti ide hlavne z hľadiska celospoločenského o štátnu reguláciu opatrení, ktorej úlohou je podpora pracovných miest, dotačné mechanizmy k ich udržaniu a vytváranie moderných nástrojov aktívnej politiky trhu práce, napríklad vytváraním sociálnych podnikov.

„Cieľom sociálneho podniku je dynamicky sa rozvíjajúci obchodný model charakteristický ziskovým podnikaním so sociálnym poslaním, je to účinný nástroj proti sociálnemu vylúčeniu.“ (Mendell, 2007, s. 12.)

K efektívnym nástrojom sa ešte z hľadiska európskych skúseností priradujú príspevok na samozamestnanie a príspevok na zamestnanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie. Podľa Ryana (2004) sú tieto nástroje zamestnanosti najfrekvencovanejšie s najvyššou mierou účinnosti v západnej Európe.

Zvlášť ohrozenou skupinou občanov, ktorá má sťažené postavenie na trhu práce a ktorú trh práce má tendenciu zo seba vytláčať, sú rizikovní občania na trhu práce. Patria k nim najmä absolventi škôl, občania starší ako 50 rokov veku, občania dlhodobo nezamestnaní, občania so zdravotným postihnutím, občania po materskej dovolenke, občania vracajúci sa zo zariadení pre výkon trestu odňatia slobody, občania rómskeho etnika a ďalší, ktorí sú štátom uznaní ako znevýhodnení uchádzači o zamestnanie a zafinoval ich aj štát v zákone o službách zamestnanosti. Títo občania oproti štandardným typom nezamestnaných sú aj viac v centre pozornosti sociálnych pracovníkov – sprostredkovateľov zamestnaní na úradoch práce sociálnych vecí a rodiny. Zároveň sú takíto nezamestnaní poznačení syndrómom nechcených, a aj preto ich sebaapresadzovanie na trhu práce má nízku aspiračnú úroveň, ktorá sa násobuje počtom odmietnutých ponúk zamestnávateľmi. U týchto nezamestnaných sa stráca dôležitý moment v ich začlenení sa na trh práce, a to motivácia. Bez tejto dôležitej súčasti osobnosti jednotlivca nemožno ani prostredníctvom sociálnej práce privodiť žiaduci efekt pre jeho osobnú spokojnosť v oblasti sebarealizácie a sebaaktualizácie v pracovných činnostiach. A práve preto u tejto, veľa krát ťažko skúšanej skupine ľudí je potrebné začať s nabudzovaním motivácie. Povzbudzovať ich v pozitívnych vlastnostiach, ktorými disponujú. Postupnosť v metódach sociálnej práce by mala byť nasledovná:

1. vzbudenie motivácie, upriamiť klienta na životný optimizmus,
2. profesionálna voľba ďalšieho uplatnenia v pracovnom živote,
3. príprava na uplatnenie sa na trhu práce, výcvik komunikácie, samopresadenia sa, asertivity,
4. príprava na pracovný životný cyklus,
5. pomoc pri hľadaní vytipovanej pracovnej činnosti,
6. príprava zvládania pracovných úloh,
7. príprava na flexibilitu a ďalšie vzdelávanie vo vybranej oblasti, korešpondujúcej s pracovným zaradením klienta.

Sociálna práca s touto skupinou obyvateľstva je veľmi zdĺhavá, vyžaduje individuálny prístup ku klientovi, musí sa rešpektovať ich individualita a jedinečnosť. Náročnosť sociálnej práce spočíva aj v tom, že títo ľudia postupne strácajú schopnosť pracovať, pracovné návyky sa vytratilí, aspirácie

výrazne poklesli, postupne sa dostávajú do stavu, keď sa stávajú nezamestnateľnými, postupne naberajú aj znaky životného štýlu nezamestnaného, ktorý je charakteristický nízkou spotrebou, rozpadom chronológie bežného dňa, ležérnosťou, pohodovosťou a niekedy až apatiou a rezignáciou a stratou zmyslu pre zodpovednosť.

„Ide o skupinu občanov, ktorí buď ešte nikdy od skončenia školy nepracovali, ale aj takí, ktorí pracovali, avšak vplyvom dlhodobej nezamestnanosti úplne stratili akékoľvek pracovné návyky a zručnosti.“ (Hangoni, Gerka, 2009, s. 125.)

Za dlhodobú nezamestnanosť sa z hľadiska straty návykov pracovať považuje obvykle obdobie dvoch rokov. Vo vzťahu k týmto občanom štát vytvoril legislatívne podmienky na existenciu, napríklad už spomínaných sociálnych podnikov, ktorých hlavnou úlohou je v prvom rade naučiť jedinca pracovným návykom alebo obnoviť uňho akceptáciu práce ako profesie, ktorá tvorí súčasť jeho reálneho života, schopnosť vlastného uplatnenia sa a samotnej prípravy na vybranú profesiu, s výsledným efektom zamestnania sa vo vybranom druhu profesionálnej orientácie mimo pracovné aktivity sociálneho podniku.

Súčasnne prebiehajúca svetová hospodárska kríza prináša so sebou obdobný fenomén, ktorý bol príznačný pri páde totalitného režimu na Slovensku, keď sa rušili neefektívne podniky a postupne vznikala štrukturálna nezamestnanosť, počty nezamestnaných narastali, jedinci, ktorí pracovali nepretržite niekoľko rokov, sa zrazu ocitli bez práce. Dovtedy absentovala skúsenosť s takouto sociálnou udalosťou, akou je strata zamestnania a následne zhoršená celková sociálna situácia rodín, spôsobená výrazným poklesom príjmov rodiny. V súčasnosti sa touto historickou skúsenosťou, ktorá je tu kontinuálne dodnes, výrazne eliminuje hlavne psychický dôsledok zo straty zamestnania. Nezamestnanosť je sociálny fenomén je spoločnosťou uznaný a následne riešený, aj keď je väčšinou spoločnosťou vnímaný negatívne vo vzťahu k nezamestnanému, z hľadiska spoločenského vnímania nezamestnaného, mu nespôsobuje tak výraznú traumu, ako to bolo v období pádu totality, keď dovtedy nezamestnanosť bola neznámym a tabuizovaným pojmom.

Oporné mechanizmy v čase straty zamestnania

Každá životná udalosť prináša so sebou zmeny, na ktoré je potrebné sa adaptovať, miera adaptácie

závisí od konkrétneho životného cyklu, v ktorom sa človek nachádza, od pohlavia, životnej filozofie, hodnotovej orientácie a jeho potrieb a záujmov. V čase závažnej životnej zmeny spojennej so zmenou sociálnej pozície človeka sú na jeho adaptabilitu, schopnosť znášať takúto zmenu, vytvorené prirodzené oporné mechanizmy ako aj inštitucionálne formálne oporné mechanizmy.

Prirodzené oporné mechanizmy

K prirodzeným oporným mechanizmom pri strate zamestnania patria: individuálna psychosociálna výbava jedinca, rodina, priatelia, blízki príbuzní.

Inštitucionálne oporné mechanizmy

K inštitucionálnym oporným mechanizmom patria: orgány verejnej správy, neštátne subjekty poskytujúce služby v oblasti zamestnanosti, cirkev a cirkevné organizácie.

Cirkev problematiku nezamestnanosti chce riešiť cez projekty a svojím učením nabáda veriacich k pracovnej aktivite, aktivizuje ich silu a podporuje duchovný rast človeka, posilňuje jeho sebadôveru v každej jeho činnosti (Gerka, 2007). Toto poslanie cirkvi je veľmi dôležité, pretože výrazne pomáha veriacemu neupadnúť do apatie, rezignácie a fatalizmu, zároveň pomáha udržať u nezamestnaného životný optimizmus a vieru v zlepšení možností uplatniť sa na trhu práce. Aj pri stave dlhodobej nezamestnanosti je to významná podpora nerezignovať do stavu psychického úpadku, ktorý môže mať pre jedinca deštruktívny dôsledok na celej jeho osobnosti a môže byť zdrojom psychosomatických porúch, ktoré, ak sa včas nezachytia a následne neliečia, môžu prerásť do konkrétnych somatických a psychotických diagnóz.

Ďalej do inštitucionálnych oporných mechanizmov patria psychologickoporadenské centrá a záujmové organizácie a zväzy. Pri aktivitách nezamestnaného v záujmových organizáciách nedochádza k úplnej deprivácii z nezamestnanosti, ale k subdeprivácii, to znamená, že tu sa môžu naplňať aj profesionálne záujmy nezamestnaného mimo pracovné zaradenie, pričom nedochádza k jeho sociálnej izolácii, avšak absentuje príjem z takejto aktivity, teda naďalej uňho pretrváva stav zníženej osobnej spotreby, a tým aj obmedzenosť v naplňaní životných cieľov. Waters a Moore (2001) túto subdepriváciu charakterizujú ako ekonomickú depriváciu, ktorá sa odzrkadľuje v oblasti naplňovania nevyhnutných materiálnych

potrieb a v znížení výdavkov na oddychové aktivity a nadštandardné výdavky.

S fenoménom nezamestnanosti a trendom jej rastu, hlavne v podmienkach súčasnej hospodárskej krízy, sa stretávame s obdobným stavom, ako je nezamestnanosť, a to je obava zo straty zamestnania. Podľa Kirchlera (1999) u ľudí, ktorí prácu majú, vedie zvýšenie miery nezamestnanosti v spoločnosti a s tým spojený strach z hroziaceho prepustenia k zvýšeniu tlaku vyžadujúceho výkon, zvýšeniu tlaku konkurencie, čo vedie k zníženej solidarite spolupracovníkov a zníženiu počtu dní strávených pri poberaní nemocenských dávok. V týchto pracovných podmienkach sa jedinec cíti neistý, strach, ktorý má zo straty zamestnania, ho obmedzuje podať plnohodnotný pracovný výkon, tvorivý prvok v práci zvykne absentovať. U určitých jedincov práve takáto situácia pôsobí ako pozitívum v podaní ich pracovného výkonu, v snahe „zachrániť sa“ mobilizujú svoj tvorivý potenciál, zintenzívňujú pracovný výkon. Ostatní, v snahe obstáť v konkurenčnom priestore, sa snažia alternatívnymi spôsobmi udržať svoje pracovné pozície. Alternatívne spôsoby udržania sa v pracovných pozíciách však nekorešponujú so žiaducimi pracovnými výkonmi, väčšinou ide zo strany jednotlivcov, hlavne u tých, ktorí nemajú tendenciu a schopnosť udržať sa v konkurenčnom pracovnom priestore vlastnou odbornosťou a schopnosťami, o intrigovanie, spochybňovanie odbornosti svojich kolegov, vytváranie nepriaznivej pracovnej klímy, odmietanie kooperácie na pracovných úlohách, vytvárajú zlé medziosobnostné vzťahy a celkovo prispievajú k nepohode na pracovisku. Podľa nórskej sociálnej politiky Kristin Halvorsenovej (1998) je veľmi potrebné rozlišovať medzi istým a neistým pracovným miestom a rovnako aj medzi lepšími alebo horšími pracovnými podmienkami v porovnaní s predchádzajúcim zamestnaním. Výsledky skúmania v Nórsku poukázali na skutočnosť, že mať prácu bez jasnej perspektívy, alebo mať neuspokojivé pracovné podmienky je rovnako stresujúce, ako byť dlhodobo nezamestnaným (Halvorsenová, 1998). Z uvedeného teda vyplýva, že aj v čase svetovej hospodárskej krízy by sa mali zamestnávateľi viac uberať k svojim zamestnancom korektnejšie, viac s nimi komunikovať, nespôsobovať zbytočné napätie zastrašovaním, vyhrázaním zo straty zamestnania. Takýto prejav správania nie je prínosom ani pre zamestnávateľa, ani pre zamestnanca, strach a existenčné obavy nedovoľujú

zamestnancovi rozvinúť pracovné schopnosti naplno, a tak jeho finálny produkt z pracovnej činnosti nebude optimálny.

V oblasti riešenia sociálnych dôsledkov z absencie príjmu zo závislej činnosti má sociálna práca svoje nezastupiteľné miesto. Samotná absencia príjmu je dôsledkom zníženej spotreby jednotlivca, čo vytvára vhodné podmienky na predpolia výskytu sociálnopatologických javov. Do stavu sociálnej patológie sa jednotlivec môže dostať prostredníctvom znakov životného štýlu, ktorý je príznačný pre nezamestnaného jedinca, u ktorého zvyčajne dlhšie absentuje príjem zo závislej činnosti. K týmto znakom patria:

- rozpad štruktúry dňa, pocit samoty, ničoty, bezvýznamnosti, menejcnosti,
- absencia spoločenského uznania (nenapĺňa sa jedna zo základných ľudských potrieb),
- slabá podnetnosť spoločenských kontaktov (prechod do stavu sociálnej izolácie, indukcie asociálne správanie, ktoré podmieňuje psychická porucha, ktorá vznikne stavom sociálnej izolácie),
- absentuje inšpirácia, tvorivosť, invencia, flexibilita a adaptácia, postupne sa tieto vlastnosti z osobnostných dimenzií vytrácajú, až majú tendenciu úplne vymiznúť pri ich dlhšom tlení,
- vytráca sa spoločenská rola, ktorú jedinec zaujíma v spoločnosti, ak je v rodine, vytráca sa rola živateľa rodiny, profesionálnu už stratil, stáva sa závislým na opatreniach štátu, charitatívnych a filantropických organizáciách.

Ide teda o situácie, keď sa jedinec vymyká spoločensky konformnému správaniu a svojim životným postojom a správaním patrí do starostlivosti sociálneho kurátora, ktorý má v centre pozornosti práve túto skupinu klientov sociálnej práce, ktorí majú tendenciu sa označovať pojmom spoločensky neprispôsobiví. Uvedené spôsoby správania klientov, ktoré sú príznačné z nedostatku hmotného zabezpečenia, v určitých situáciách, nadobúdajú konkrétnu patologickú podobu ako: kriminalita, závislosti, hlavne alkoholizmus a patologické hráčstvo, prostitúcia, sexuálne deviácie, agresivita, hostilita, násilie, samovražednosť.

Samotná absencia príjmu zo závislej činnosti môže mať niekoľko konkrétnych podôb, ktoré zvykne v terminológii sociálnej práce označovať ako chudoba, bieda, núdza. Na Slovensku najviac ohrozenou skupinou ľudí, u ktorých, či už krátkodobejšie alebo dlhodobo, absentuje pravidelný

prijem alebo tento príjem je veľmi nízky a uspokojuje len základné životné potreby občanov na minimálnej úrovni a ktorí spĺňajú znaky fenoménu chudoby, sú: seniory, absolventi škôl, ženy po materskej dovolenke, občania pred dovŕšením dôchodkového veku, etnické minority, prisťahovalci, občania so zdravotným postihnutím, občania žijúci v regióne s vysokou mierou nezamestnanosti.

Podiel sociálnej práce v procese prekonávania dôsledkov s nezamestnanosti na občana je nezastupiteľný. Úlohy a ciele sú zadefinované a na ich plnenie je potrebné mať kvalitného profesionála, ktorý ich bude vykonávať zodpovedne, inventne, s hlbokou znalosťou teórie a metód sociálnej práce a bude cielene pozitívne motivovaný k výkonu svojej profesie. K pozitívnej motivácii je potrebné zainteresovať aj štát, aby sa aj spoločensky zhodnotila a zvýznamnila sociálna práca ako nástroj sociálnej politiky štátu, aby profesia sociálneho pracovníka nadobudla vysoký sociopreferenčný status, ktorý bude zodpovedať aj adekvátnemu odmeňovaniu. V súčasnosti na Slovensku je málo sociálnych pracovníkov, o čom svedčí aj fakt, že v priemere jeden pracovník, napríklad sprostredkovateľ zamestnania na úrade práce sociálnych vecí a rodiny, má v priemere 600 uchádzačov o zamestnanie (Podľa údajov ÚPSVaR). Pri takomto enormnom počte klientov nie je možné realizovať sociálnu prácu tak, ako sa to od nej očakáva, aj napriek tomu, že ju vykonáva kvalitný profesionál. Klient sociálnej práce nemôže ostať anonymným subjektom pre sociálneho pracovníka, mal by ho dobre poznať, jeho osobnostné vlastnosti, záujmy, zamerania, hodnoty, prostredie, z ktorého prichádza, pretože ináč mu nemôže účinne pomáhať. Je potrebné mať na zreteli aj tú skutočnosť, že u niektorých klientov prebiehajú procesy v rámci sociálnej intervencie, prostredníctvom ktorých dochádza k nastaveniu nových osobnostných parametrov klienta, vyvoláva sa u nich zmena názorov, postojev, hodnôt, ktoré sa následne prejavujú v jeho správaní. Akceptujúc tieto podmienky kvalitného výkonu profesie sociálnej práce, konštatujeme, že na Slovensku prebieha zoptimalňovanie výkonu tejto profesie, v najbližšom období štát posilní počty kvalifikovaných sociálnych pracovníkov na úradoch práce sociálnych vecí a rodiny, ktorých pripravuje súčasný vzdelávací systém na stredných a vysokých školách. Legislatívne a inštitucionálne má tendenciu sa posilniť aj profesionálny status sociálneho pracovníka, a to vytvorením komory sociálnych pracovníkov, ktorej

vznik iniciuje a podporuje Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku.

Poznámky

- 1 Kontakt na autora: e-mail: hangoni.tomas@gmail.com PhDr. Tomáš Hangoni, PhD. Právoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Masarykova 15, 080 01 Prešov.

Zoznam literatúry:

- ADAMS, R. **Social Work and the Community: A Critical Context for Practice** Paul Stepney and Keith Popple, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.
- GERKA, M. **Sociálna služba v Cirkvi Soľ zeme**. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Právoslávna bohoslovecká fakulta, 2007.
- HANGONI, T. – GERKA, M. **Človek – práca – nezamestnanosť**. Gorlice: Diecezjalny ośrodek kultury prawoslawnej ELPIS w Gorlicach, 2009.
- HALVORSEN, K. **Impact of re-employment on psychological distress among long – term unemployed**. *Acta sociologica*, 1998, Vol. 12, No. 41, pp. 31–32.
- KIRCHLER, M. E. **Wirtschaftspsychologie, Grundlagen und Anwendungsfelder der Ökonomischen Psychologie**. Göttingen: HogrefeVerlag, 2009.
- MENDEL, M. **Social enterprises: a North American perspective**. Montreal: Concordia University Montreal, Canada, 2007.
- RYAN, M. **Social work practice and debt problems**. In SWAIN, P. (ed.). **In the shadow of the law**. Sydney: Federation Press, 2002, pp. 219–229.
- RYAN, M. **Interviewing the stigmatised: Experiences of collecting data from consumer bankrupts in Australia**. In PAWAR, M. (ed.). **Data collecting methods and experience: A guide to social researchers**. New Delhi: New Dawn Press, 2004, pp.61–78.
- WATERS, L. E. – MOORE, K. A. **Reducing latent deprivation during unemployment. The role of meaningful leisure activity**. *Journal of Occupational and Organizational Psychology: British Psychological Society*, 2002, Vol. 75, No. 1, pp. 15–32.
- PUGH, S. **The Social World of Older People: Understanding Loneliness and Social Isolation in Later Life**. Maidenhead: Open University Press McGraw Hill Education, 2009.

Aplikace rozvojových cílů tisíciletí na situaci sociálně vyloučených v Evropě (Romové a vzdělání)

Application of Millennium Development Goals for Social Excluded Groups in Europe (Gypsies and Education)

Jana Šimečková

Mgr. Jana Šimečková vystudovala FSS MU Brno. V současné době působí na VOŠS Prachatice a TF JČU České Budějovice. Zároveň studuje doktorský studijní program na ZSF JČU České Budějovice.

Abstrakt

OSN vyhlásila v r. 2000 8 rozvojových cílů tisíciletí. Deklarované snahy mají zlepšit životní a sociální podmínky lidí, jejichž život neodpovídá běžnému standardu. Nejčastěji zmiňovanou sociálně vyloučenou skupinou v Evropě jsou Romové a nejpalčivějším problémem je jejich segregace ve vzdělávacím systému. Mohli bychom tedy aplikovat vybraný rozvojový cíl na jejich situaci? Jaké snahy vyvíjejí evropské vlády, aby zmírnily dopady nerovných vzdělávacích šancí romských dětí?

Klíčová slova

sociální vyloučení, Romové, rozvojové cíle vzdělávání, segregace ve vzdělávání

Abstract

United Nations declare 8 millennium development goals in 2000. These activities tends to improve living and social conditions of people especially people what live in worst conditions. In Europe we often speak about one social excluded group – about Gypsies and their segregation in education system. Can we apply one development goal to help them? What activities do European governments to minimalize discrimination and segregation in education?

Key words

social exclusion, Gypsies, millennium development goals, segregation in education

Úvod

Sociální vyloučení polarizuje společnost (Berghmann 1998, cit. podle Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008: 45) a je podle mínění Navrátila (2003) závažným soudobým problémem. Brání integraci lidí (Mareš, 2006, cit. podle Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008) a stává se tak překážkou lidského rozvoje, zejména možnosti získávat vědění, žít dlouhý a zdravý život či mít přístup ke zdrojům pro zajištění důstojného života (Nádvorník 2004, cit. podle Nádvorník, Volfová, 2004: 56). Lidé nemohou plně uspokojovat své potřeby (tamtéž), nemohou plně participovat na životě společnosti a naplňovat svá občanská práva (Rákoczyová, 2006, cit. podle Mareš, Ho-

ráková, Rákoczyová, 2008: 45). Sociálně vyloučení jsou navíc prostorově segregováni, navazují vztahy s lidmi ve stejné situaci, mění i strategii chování, v níž jsou pak socializovány děti (Rákoczyová, Horáková, 2008, cit. podle Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008).

Sociálně vyloučení a rozvojové cíle tisíciletí

Sociální vyloučení je procesem, kdy je jedinci, skupině či komunitě výrazně znesnadňován nebo zamezován přístup ke zdrojům, které umožňují zapojit se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti (Gabal a kol., 2006: 9). Jedinci pak nemohou dobře sociálně fungovat. Nedokáží zvládat svou životní situaci z důvodu

nízké kvalifikace, stylu života, překážkou se stává napjatý vztah s majoritní společností... (Musil, 2004). Sociální vyloučení ohrožuje především nedostatečně vzdělané osoby, příslušníky různě definovaných menšin (Gabal a kol., 2006, on-line: 9). Nedostatečné vzdělání a kvalifikace je vylučuje z trhu práce (Levitas, 1998, cit. podle Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008) a neschopnost adaptace na nové podmínky u nich vytváří závislost na sociálních dávkách (Rákoczyová, Horáková, cit. podle Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008, srov. UNDP, 2003). Jedinci jsou odsouváni na okraj společnosti (UNICEF, 2007, on-line), jsou ohroženi chudobou, materiální deprivací... (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008). Sociálně vyloučení tak postupně přijímají pozici nejhůře postavených lidí ve společnosti, i když většina z nich touží dno společnosti opustit (Česká ghetto, 2005).

Nejčastěji zmiňovanou sociálně vyloučenou skupinou jsou Romové. Jejich podprůměrné vzdělání vede k vysoké nezaměstnanosti, posiluje pasivitu a děti nemají v nezaměstnaných rodičích vzor a motivaci pro vzdělávání se (Gabal a kol., 2006). Marginalizace, nízké vzdělání a úbytek manuálních profesí roztáčí začarovaný kruh (UNICEF, 2007) ... podporuje spoléhání na sociální dávky a pomoc od státu (Gabal a kol., 2006, on-line) a vzniká tak asymetrické postavení Romů v sociálním systému, kdy jsou na jedné straně příjemci sociálních dávek, ale jejich příspěvky do systému jsou mizivé (UNDP, 2003, on-line). Na druhé straně, jak správně připomíná Gabal a kol. (2006), k nezaměstnanosti přispívají také diskriminační postoje zaměstnavatelů.

Minimalizace chudoby a sociální exkluze ve všech zemích se stává globální výzvou (UNICEF, 2007). Vzhledem k měnícím se ekonomickým podmínkách nejvíce ztrácejí právě sociálně vyloučení – Romové (tamtéž).

Proto v roce 2000 vyhlásila OSN osm rozvojových cílů tisíciletí. Jejich podstatou je pomoci vládám podniknout akce na zlepšení situace sociálně vyloučených skupin (UNICEF, 2007). OSN deklaruje, že do roku 2015:

- se sníží na polovinu podíl lidí trpících absolutní chudobou (je definována jako nutnost žít za méně než 1 dolar denně, v rozvinutých zemích 4 dolary denně)
- všichni lidé budou mít ukončené základní vzdělání

- eliminuje nerovnosti v základním a středním školstvím (především s ohledem na pohlaví)
- o 2/3 se sníží dětská úmrtnost
- o 2/3 se sníží úmrtnost matek
- bude bojovat s HIV/AIDS, malárií, TBC a jinými sociálně významnými nemocemi
- bude podporovat trvale udržitelný rozvoj
- vytvoří globální partnerství pro rozvoj (tamtéž)

Tyto cíle mohou být inspirací pro vládní koncepci na řešení rozličných problémů, které jsou identifikovány v romských komunitách.

Romové a vzdělání

Největším problémem Romů je právě nedostatečné vzdělání. Většina dospělých Romů má ukončené maximálně základní vzdělání ... přitom základní škola je východiskem pro pokračování ve studiu (Gabal a kol., 2006). Romové jsou poměrně často negramotní (Rous, 2001, cit. podle kolektiv autorů, 2001, UNICEF, 2007).

Jak připomíná Castellani (2006), vzdělání je základ zlepšení životních podmínek Romů. Jak míní Payne (1997, cit. podle Kulhavý, 2006), vzdělání zvyšuje sebedůvěru. Zastrow (1995, cit. podle Matoušek, 2003) vidí ve vzdělání posílení schopnosti řešit problémy a adaptovat se na nové podmínky. Proto UNESCO (2006) vnímá vzdělání jako nástroj rozvoje lidské osobnosti a schopnosti zapojit se do života společnosti. ... přesto se pozornost vlád soustřeďuje jen na základní vzdělání, opomíjí se pracovní výcvik a vzdělávání dospělých. Pechod romských dětí na střední školy je mizivý (Castellani, 2006) ... děti raději volí učební obory (tamtéž).

Hlavním problémem se ukazuje diskriminace a segregace ve vzdělávacím systému. Jak uvádí Veselý (2005, cit. podle Potůček (ed.), 2005: 286, 290), škola znevýhodňuje ty, kteří mají nízký objem kulturního kapitálu ... reprodukuje sociální postavení a různá znevýhodnění. Škola připravuje na uznání mocenských poměrů ve společnosti (Havlík, Koťa, 2002: 113). Jak dodává Gabal a kol. (2006: 54–58), neúspěšnost ve škole spojená s následným neuplatněním na trhu práce prohlubuje sociální vyloučení. Vzdělávací soustava se tak stává nástrojem sociálního vyloučení (tamtéž). Škola počítá s dětmi, které ovládají vyučovací jazyk ... mají rodinné zázemí příznivé pro studium (www.vlada.cz, cit. podle Navrátil, 2003: 65, srov. Gabal a kol., 2006). Vzhledem ke své

mnohoproblémovosti to romské rodiny nemohou často zajistit (Řičan, 2001, srov. Matoušek, 2005, cit. podle Matoušek, Koláčková, Kodymová (eds.), 2005, EUMC, 2006). Jak výstižně deklaruje Gabal a kol. (2006: 54–58), školní neúspěch vede k přestoupení do speciální školy, která klade na děti nižší nároky (nelze opomenout ani fakt, že podobný typ školy často absolvovali rodiče, proto mají k této škole důvěru). Vzdělání (a následně pak i získání zaměstnání) není také v jejich očích viděno jako prostředek sociální integrace, chybí pozitivní vzory (úspěšní zaměstnaní Romové), které by dokazovaly smysl vzdělání (tamtéž).

Segregace a diskriminace Romů ve školství a nutnost aplikace rozvojového cíle

Diskriminace ve vzdělávání romských dětí se odráží v neochotě dále studovat či dostudovat alespoň základní školu (EUMC, 2006). Obecně rozšířená praxe zařazovat romské děti do speciálních škol... bez adekvátního ověření snižuje jejich šance na další vzdělání a uplatnění (tamtéž), což je fenomén hodně rozšířený v České republice, Maďarsku, na Slovensku (tamtéž, srov. Tomatová, 2005, cit. podle Salner, A. (ed.), 2005).

Učitelé používají pejorativní slova, když hovoří k romským dětem, a další děti je pak oslovují stejně (Alexander, Hodál, 2005 cit. podle Salner, A. (ed.), 2005).

Podle EUMC (2006) obecně rozšířená praxe zařazovat romské děti do speciálních škol místo integrace do běžných škol vede k velkému znevýhodnění Romů. Např. v České republice více než polovina romských dětí je vzdělávána ve speciálních školách. V Maďarsku je mnoho romských dětí označeno za mentálně postižené bez odpovídajícího ověření. Stejně tak má segregace své místo i v běžných školách. Na Slovensku jsou při formování třídních kolektivů romské děti izolovány. V Dánsku třídy výhradně pro romské děti byly zavřeny koncem roku 2005. V Irsku byly zavřeny třídy určené pouze pro děti kočovníků.

Ve Španělsku 80 % romských dětí ukončuje školní docházku před 14. rokem života, 11 % Romů je negramotných a pouhá 0,02 % Romů má vyšší vzdělání. Census z r. 2002 v Irsku ukazuje, že mezi kočovníky má 55 % základní vzdělání, 63 % dětí kočovníků ukončuje vzdělání před 15. rokem života. Podle studie z Maďarska 80 %

dětí z většinové společnosti pokračuje ve studiu na střední škole, u Romů jen 16 % dětí (tamtéž).

Jak vyplývá z různých zjištění (EUMC, 2006), segregace má ve školách podobu, že romské děti sedí v jednom místě třídy. Nebo se pro ně vytvoří oddělená třída ve škole (učí se tam to samé, ale v jednodušší podobě). Školy a úřady mohou segregovat žáky na základě vnímání „speciálních potřeb“ a/nebo určení obtíží v chování a učení. Toto může ústít v jejich časté zařazování do speciálních škol pro mentálně postižené děti, což je stále fenomén v členských státech, jako je Maďarsko, Slovensko a Česká republika.

V Litvě okolo 10 % romských žáků navštěvuje speciální třídy nebo školy určené pro studenty s mentálním nebo psychickým handicapem a speciálními potřebami. Významný podíl romských dětí je v romských segregovaných třídách. V těchto třídách se učí podle upraveného zjednodušeného kurikula. V r. 2003/2004 18 % žáků těchto segregovaných tříd přestoupilo do běžných tříd..., ale téměř 82 % romských dětí je ve speciálních třídách (tamtéž).

Jak dodávají výzkumy realizované UNICEF v jihovýchodní Evropě (2007), podle statistických údajů v Makedonii zdárně dokončí základní školu 45–63 % romských dětí. V Srbsku pouhých 13 %. Mnoho romských dětí tak vykonává nekvalifikované práce jako jejich rodiče, přitom trh práce vyžaduje vzdělání a kvalifikaci. Romové ve věkové skupině 25–34 let mají lepší úroveň vzdělání než věková skupina 15–25letých. Podle výzkumu z roku 2002 je v Monteregu 86 % romských žen negramotných nebo nedokončilo základní školu. Pouze 6 žen má středoškolské vzdělání. V Albánii ¼ žen je negramotných, 31 % dívek nenavštěvuje základní školu (v porovnání s 19 % chlapců). Výzkum z r. 2003 v Srbsku odhalil, že 65,8 % romských žen nedokončilo základní školu (důvodem bylo těhotenství), 30,2 % má pouze základní vzdělání (tamtéž).

Jaké jsou možnosti pro zvýšení úspěšnosti romských dětí ve škole?

Přístupy k řešení jsou rozličné a zahrnují docházku do mateřských škol a základních škol, kvalitu vzdělávání, interkulturní vzdělávání a integraci (Castellani, 2006). Prioritou podle vládních iniciativ je posílení předškolní a školní docházky (např. jídlo zdarma, zdarma doprava do školy a zpět, zdarma učební pomůcky atd.).

Důraz je položen na předškolní vzdělání ... neboť je vynikající příležitostí orientovat děti a rodiče (UNICEF, 2007).

Jak píše Navrátil (2003, s. 177–179; srov. Gabal a kol., 2006), realizují se tyto konkrétní aktivity:

- zřizování přípravných tříd pro děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí – pomáhají při přípravě na vstup do základních škol
- zavádění funkce vychovatelů – asistentů učitele (dříve romští pedagogičtí asistenti), kteří by měli v souladu s pokyny pedagoga pomáhat žákům s aklimatizací na prostředí školy, usnadňovat komunikaci pedagoga s žákem a zprostředkovávat komunikaci a spolupráci školy s rodiči žáka
- ustanovení funkce romského poradce
- programy terénní sociální práce

Závěr

Podle Vermy (2003, cit. podle Smékal (ed.), 2003, s. 25) je vzdělání veřejným statkem, proto by měl být zaručen rovnoprávný přístup k této službě. Systém vzdělávání určuje ... kdo je považován za úspěšného a kdo za neúspěšného. Tak se podílí na udržování nerovnoprávnosti. Částečně obyvatel či společnosti je upírána možnost jakéhokoliv smysluplného vzdělání nebo je jim umožněno pouze určité vzdělání (Verma, 1989, 1993, 2003, cit. podle Smékal (ed.), 2003, s. 19–20). Jak podotýká Castellani (2006), nedostatečné vzdělání vytváří bariéry v zaměstnávání, zdravém životním stylu a participaci na životě společnosti. Přitom klíčovou evropskou hodnotou je rovnost šancí, která je realizována zejména ve vzdělávání (EUMC, 2006), a vzdělání je vnímáno jako klíč ke zlepšení životních podmínek Romů (Castellani, 2006). Podle EUMC (2006) je segregace romských dětí v běžném vzdělávacím systému vážným problémem, který se týká ochoty dále studovat a získat zaměstnání. Je s podivem, že se veškerá pozornost soustřeďuje na základní vzdělání, vyšší vzdělání včetně středního a univerzitního je zmíněno jen v málo vládních programech. Stejně tak jako pracovní výcvik a vzdělávání dospělých (tamtéž). Je v našich silách tento dlouhodobý jev zastavit? Je i druhá strana (Romové) ochotná využít v plné míře všech nabízených aktivit, aby se změnila jejich životní podmínky? Dokáží se uplatnit v době, která klade důraz na vzdělání a kvalifikaci?

Seznam literatury:

- ALEXANDER, J., HODÁL, P. **Legal instruments for fighting discrimination in education.** In SALNER, J. (ed.). **Roma Children in the Slovak education system.** Bratislava: SGI, 2005.
- CASTELLANI, P. **Political and Legislative Framework for the Education of Roma Children (Reference texts and support systems).** Council of Europe, 2006, www.romaeducationfund.hu [on-line] [8. 7. 2007].
- Česká ghetta. Dostupné na www.ceskaghetta.cz [on-line] [10. 1. 2006].
- EUMC. **The Annual Report on the Situation regarding Racism and Xenophobia in the Member States of the EU.** European Commission: EUMC, 2006, www.romaeducationfund.hu, [on-line] [8. 7. 2007].
- EUMC. **Roma and Travellers in Public Education.** European Commission: Vienna, EUMC, 2006. www.europa.eu, [on-line] [8. 7. 2007].
- GABAL, I. a kol. **Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.** www.mpsv.cz [on-line] [12. 9. 2006].
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. **Sociologie výchovy a školy.** Praha: Portál, 2002.
- KULHAVÝ, V. **Posílení sociálně vyloučených: sociální práce s komunitou.** *Sociální práce*, 2006, č. 1, Brno: ASVSP, 2006.
- MAREŠ, P., HORÁKOVÁ, M., RÁKOCZYOVÁ, M. **Sociální exkluze na lokální úrovni.** Praha: VÚPSV, 2008.
- MATOUŠEK, O. **Cíle a úrovně sociální práce.** In MATOUŠEK, O. (ed.). **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2003.
- MATOUŠEK, O. **Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami.** In MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.). **Sociální práce v praxi.** Praha: Portál, 2005.
- NÁDVORNÍK, O. **Co je rozvoj?** In NÁDVORNÍK, O., VOLFOVÁ, A. (ed.). **Společný svět.** Praha: Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s., 2004.
- NAVRÁTIL, P. **Romové v české společnosti.** Praha: Portál, 2003.
- ŘÍČAN, P. **S Romy budeme žít – jde o to, jak.** Praha: Portál, 1998.
- TOMATOVÁ, J. **The process of placement and transfer in primary school.** In SALNER, J. (ed.). **Roma Children in the Slovak education system.** Bratislava: SGI, 2005.

UNDP. **Avoiding the Dependency Trap (The Roma in Central and Eastern Europe) (Summary)**. UNDP, 2003. www.romaeducationfund.hu, [on-line] [8. 7. 2007].

UNDP. **Tváře chudoby, tváře naděje (Profilly zranitelnosti v zemích Dekády inkluze Romů)**. Bratislava: UNDP, 2005. www.vlada.cz, [on-line] [4. 7. 2007].

UNICEF. **Breaking the cycle of exclusion (Roma children in South East Europe)**.

UNICEF Serbia, 2007. www.romaeducationfund.hu, [on-line] [8. 7. 2007].

VERMA, G. K. **Rovnoprávnost a vzdělání: multikulturní přístup z Velké Británie**. In SMÉKAL, V. (ed.). **Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit**. Brno: Barrister & Principal, 2003.

VESELÝ, A. **Vzdělávací politika**. In POTŮČEK, M., a kol. **Veřejná politika**. Praha: SLON, 2005.

Očekávání bezdomovců od sociální služby „azylový dům“ a úskalí jejich interpretace¹

Homeless People Expectations from Shelter Services and How to Interpret Them

Jana Havlíková²

Mgr. Jana Havlíková, Ph.D., vystudovala sociologii a sociální politiku a sociální práci na Fakultě sociálních studií MU v Brně, kde rovněž získala titul Ph.D. ze sociologie. V současnosti pracuje jako výzkumná pracovnice ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i.

Abstrakt

Cílem této studie je obrazně udělit slovo samotným bezdomovcům – uživatelům sociální služby „azylový dům“, aby mohli vyjádřit svá očekávání, jež této službě adresují. Prostřednictvím kvalitativní analýzy rozhovorů se 14 uživateli a uživatelnkami vybraného azylového domu pro osoby bez přístřeší, které byly uskutečněny v roce 2008, jsme hledali odpověď na otázku: Co lidé bez domova od sociální služby „azylový dům“ při svém příchodu očekávali a zda a jak jim tato sociální služba pomáhá při naplňování jejich osobních cílů? Výsledky poukazují na to, že uživatelé sociální služby „azylový dům“ převážně očekávali zajištění základních potřeb – bydlení a stravy. O tom, že azylové domy poskytují svým uživatelům také další pomoc a podporu při řešení jejich obtížné sociální situace, informování před svým příchodem do azylového domu vesměs nebyli. Někteří následně tuto pomoc vítali, jiní byli přesvědčeni, že svou situaci musí vyřešit sami. Při výzkumu jsme se rovněž zaměřili na to, zda se liší očekávání uživatelů v závislosti na jejich věku a pohlaví. V závěru se pak věnujeme úskalím, jež provázejí zjišťování potřeb uživatelů-bezdomovců, interpretaci získaných údajů a jejich využití.

Klíčová slova

bezdomovství, bezdomovci, azylový dům, potřeby uživatelů

Abstract

The aim of this paper is to give a voice to the homeless people themselves to learn what they expect from social services offered to them. This article draws on the findings of a qualitative study of fourteen homeless users of a shelter carried out in 2008. We focused on their expectations from this social service, which they had when entering the shelter, and consequently whether or not the service has met their needs. Our findings suggest that homeless people expect from shelter services satisfaction of their basic needs – accommodation and meal. They had no awareness about other help intended to solve their unfavourable social situation, which was also provided by the shelter social workers. Subsequently some of them have greeted this kind of support but some not. Although there was no difference in expectations among men and women, there was a difference depending on the age of the users. On the background of these findings, we finally discuss the importance of listening to service users' perspective, but we also draw attention to the difficulty with picking up users' voice and with its interpretation in the context of social services.

Keywords

homelessness, homeless people, shelter, users' needs

Úvod

V postkomunistických zemích střední Evropy patří fenomén bezdomovství a následný rozvoj sociálních služeb pro tuto cílovou skupinu k relativně novým společenským jevům. V České republice byla struktura a poslání jednotlivých druhů sociálních služeb pro bezdomovce kodifikována teprve před dvěma lety, a to zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách, který vymezuje formy a cíle všech druhů sociálních služeb v Česku. Je však otázkou, nakolik jsou takto definované služby přiměřené skutečným potřebám bezdomovců. Zahraniční zkušenosti poukazují na to, že sociální služby obecně, a pro osoby bez přístřeší zvláště, mají často tendenci spíše poskytovat bezdomovcům takovou pomoc, o níž je většinová společnost přesvědčena, že ji tito lidé potřebují, která ale jejich reálné potřeby neřeší (viz např. Beresford, Croft, 2004; Zufferey, Kerr, 2004). V souvislosti s těmito službami pak vystává otázka: „*Cui bono?*“ Zatloukal (2006) ve své práci dokládá, že za určitých podmínek mohou sociální služby pro osoby bez přístřeší představovat pouze „elegantní řešení“ společnosti, jak se vypořádat s jednou kategorií osob, která svým životním stylem problematizuje existující sociální řád. Toto „elegantní řešení“ pak podle Zatloukala (2006: 89) spočívá v tom, „že se podaří vytvořit dojem, že se zmínění jedinci adaptovali, nebo se alespoň podaří je lidem odstranit z očí“. Aby se sociální služby určené bezdomovcům nestaly jen nástrojem sociální kontroly, který pouze vytváří „dojem“ začlenění bezdomovců do většinové společnosti, ale především nástrojem prosazování sociální spravedlnosti, je nezbytné, aby ti, kdo formulují opatření sociální politiky a poskytují sociální služby, slyšeli a zohlednili názory a potřeby samotných uživatelů těchto služeb (Beresford, Croft, 2004; Havlíková, Hubíková, 2007; Zatloukal, 2006; Zufferey, Kerr, 2004). Zatloukal (2006) v tomto směru poskytovatelům sociálních služeb navrhuje, aby při poskytování služby primárně vycházeli z cílů, které stanoví sám uživatel, aby tedy přizpůsobili své služby skutečným a nejen předpokládaným potřebám uživatelů a také aby od nich průběžně získávali zpětnou vazbu k poskytování dané služby.

V našem příspěvku zprostředkovaně poskytujeme možnost vstoupit do diskuse o nastavení sociálních služeb pro bezdomovce samotným uživatelům těchto služeb. Cílem textu je na základě zjištění z případové studie vybraného azylového

domu pro osoby bez přístřeší odpovědět na následující otázky:

Proč respondenti vyhledali sociální službu azylového bydlení?

Jaká očekávání od svého pobytu v azylovém domě při vstupu měli?

Jaké osobní cíle sledovali v době konání výzkumu a jakou roli v jejich dosahování hrály služby azylového domu?

Než se však dostaneme k odpovědím na tyto otázky, zamysleme se nad tím, koho je vlastně možné označit jako bezdomovce, krátce popíšeme situaci bezdomovců v ČR a zmíníme zákonné vymezení sociální služby „azylový dům“. Poté představíme respondenty a užitou výzkumnou strategii, následně již v přeneseném slova smyslu udělíme slovo samotným bezdomovcům. V závěru nad získanými výsledky diskutujeme nejen přínos, ale i možná rizika zapojení uživatelů sociálních služeb pro bezdomovce do utváření nabídky těchto služeb. Zaměříme se na tři oblasti: zjišťování jejich potřeb, interpretaci zjištěných údajů a využití zjištění při vytváření sociálních programů.

Bezdomovství a bezdomovci v ČR

Při vymezování sociálního jevu bezdomovství se sociální vědci shodují na tom, že se jedná o extrémní formu sociálního vyloučení (Edgar a kol., 2007; Hradecký a kol., 2007; Zatloukal, 2006). Autoři (Hradecký a kol., 2007: 32–33) české podoby mezinárodní typologie bezdomovství ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) mezi bezdomovce zařazují tyto skupiny osob: osoby přežívající venku, osoby využívající nízkoprahových nocleháren, osoby v ubytovnách pro bezdomovce (zejm. v azylových domech pro osoby bez přístřeší) a osoby žijící v nejistém bydlení (tj. žijící v nezákonně obsazené budově či pozemku).

Typologie ETHOS byla použita i při sčítání bezdomovců v roce 2004 v Praze (Myšáková, 2004) a v roce 2006 v Brně (viz Petřík a kol., 2006). Podle těchto sčítání bylo v Praze 3 096 a v Brně 1 179 osob bez střechy nad hlavou, bytu či žijících v nejistém ubytování. Ačkoliv žen-bezdomovkyň bylo v obou městech výrazně méně než mužů, rozdíl v zastoupení jednotlivých pohlaví v těchto městech nebyl zanedbatelný. Zatímco v Praze ženy tvořily pouze 14 % populace bezdomovců, v Brně byl jejich podíl dvojnásobný (28 %). Z hlediska věkové skladby dominovaly osoby ve věku mezi 26 až 60 lety.³

Služeb ubytování poskytovaných azylovými zařízeními pro osoby bez přístřeší využilo v době sčítání 23 % ze všech sečtených bezdomovců v Praze a 32 % v Brně. Ostatní řešili své ubytování, zejména nocování, jiným způsobem. Například v Brně však nelze říci, že by k hledání alternativních způsobů ubytování byli lidé bez přístřeší nuceni nedostatečnou nabídkou lůžek v azylových zařízeních, neboť kapacita těchto zařízení byla v době sčítání naplněna jen z 80 %.⁴ Zufferey a Kerr (2004) nabízejí jedno z možných vysvětlení tohoto faktu. Ve své studii upozorňují na to, že různorodost zkušenosti bezdomovství, a tedy i potřeb lidí bez domova bývá pro poskytovatele sociálních služeb a sociální politiku neviditelná. Nabízené služby se pak podle jejich výzkumu míjejí s potřebami, o jejichž naplnění bezdomovci usilují. Možné důvody nevyužívání služeb azylového bydlení pro bezdomovce přinesla i anketa uskutečněná v roce 2005 v Praze mezi bezdomovci, kteří ubytování pro bezdomovce nevyužívali (Hradecký, 2005). Dotázaní bezdomovci například uváděli, že od využívání azylového bydlení je odrazuje cena za ubytování, předchozí špatná zkušenost s personálem těchto zařízení a s ostatními uživateli, dále pak nutnost za ubytování platit. Někteří také uváděli, že o službě ubytování nemají zájem, protože jsou se svou současnou situací spokojeni. Jedná se však jen o výsledky ankety, jejichž relevanci by bylo nutné ověřovat dalším výzkumem.

Pro brněnskou lokalitu bychom nicméně mohli díky chybějící empirické evidenci o konkrétních příčinách nenaplnění kapacity azylových domů pouze spekulovat. Co však lze na základě dat ze sčítání osob bez přístřeší (Myšáková, 2004; Petřík a kol., 2006) tvrdit s jistotou, je, že sociální služby poskytované v azylových domech byly součástí strategie přežití necelé čtvrtiny bezdomovců v Praze a přibližně třetiny v Brně. Naopak tři čtvrtiny osob bez přístřeší v Praze, resp. dvě třetiny v Brně volily, nebo byly nuceny přijmout, zejména v případě pobytu ve věznicích a zdravotnických zařízeních (3 % v Praze a 11 % Brně), strategii v oblasti zajištění nocování/ubytování jinou.

Podívejme se nyní, co vlastně azylové domy pro osoby bez přístřeší svým potenciálním uživatelům nabízejí. Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, patří azylové domy mezi služby prevence. Služby prevence pak mají účinně působit proti sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto rizikem díky své aktuální sociální situaci, životním návykům a celkovému způsobu života,

znevýhodňujícího prostředí apod. ohroženy. Deklarovaným cílem těchto služeb je na straně ohrožených osob – napomáhat jim při překonání jejich nepříznivé sociální situace, na straně společnosti – chránit tuto před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Azylové domy jsou pak ze zákona určeny pro osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Těmto osobám mají poskytovat stravu, ubytování na přechodnou dobu včetně zajištění hygieny a pomoc při uplatňování jejich práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (např. obnovení kontaktu s rodinou, uplatňování zákonných nároků, kontaktu s úřady).

Jak je patrné z výše uvedené typologie ETHOS, osoby označované jako bezdomovci netvoří homogenní skupinu (srov. též Zufferey, Kerr, 2004) a lze též předpokládat, že se budou výrazně lišit nejen jejich životní zkušenosti a životní styl, ale i pocívané potřeby a očekávání pomoci z vnějšku. V našem výzkumu jsme se zaměřili na tu skupinu bezdomovců, která do svých životních strategií služby azylového domu začlenila. Ovšem ani tu nelze považovat za jedolitou (viz dále).

Než se však budeme věnovat rozboru toho, co tato sociální služba přináší těm, kdo ji využívají, představíme ještě krátce metodologii výzkumu a také základní charakteristiky osob, jež se účastnily výzkumných rozhovorů.

Metodologie

V rámci výzkumného projektu *Využití Standardů kvality v politice vybraného subjektu a jeho vliv na přístup pracovníků sociálních služeb ke klientům*⁵ realizovaného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., byly v roce 2008 uskutečněny polostrukturované rozhovory se 14 uživateli a uživatelkami vybraného azylového domu pro osoby bez přístřeší. Prostřednictvím kvalitativní analýzy takto získaných údajů jsme mj. hledali odpověď na otázku: Co lidé bez domova od sociální služby „azylový dům“ při svém příchodu očekávali a zda a jak jim tato sociální služba pomáhá při naplňování jejich osobních cílů? Respondenti byli vybráni záměrně tak, aby reprezentovali co nejširěji zkušenosti uživatelů daného zařízení. Rozhovorů se zúčastnilo 5 žen a 9 mužů ve věku od 30 do 69 let, někteří byli v zařízení teprve krátce (3 měsíce), jiní naopak již více let (nejčastěji kolem jednoho roku; max. 8 let). Rovněž z hlediska ekonomické aktivity byly zastoupeny všechny skupiny – zaměstnaní, práci hledající, invalidní a starobní důchodci.

V následujících kapitolách se nejprve zaměříme na to, v jaké životní situaci se na služby azylového domu obrátili, dále jakou pomoc od této služby očekávali a následně obrácíme pozornost na jejich osobní cíle a roli služeb azylového domu při jejich dosahování.

Odkud respondenti do azylového domu přišli?

Ukázalo se, že uzavřením smlouvy o ubytování v azylovém domě řešili respondenti našeho výzkumu nejčastěji následující situace: ztráta bydlení v důsledku ztráty životního partnera (rozvod, úmrtí) anebo ukončení ubytovací smlouvy v jiném zařízení ústavního nebo azylového typu. Případně kombinace obého.

No, a dostala jsem se sem, prostě, zemřel mně přítel. On měl tři děti, a jak on zemřel, tak prostě mě vyhodili z bytu. (...) A přitom my jsme spolu žili 13,5 roku. (paní Alena)⁶

Mám podanou žádost jako do domova důchodců. Oni to slíbili do jednoho roku. Tak ten rok jsem byl na jiným azyláku. Zatím jako do toho roku to nebylo, tak jsem přemýšlel, kam zase jít. (...) Na tom předěšlým, tam to bylo jenom na určitou dobu. (pan Adam)

Problémy s alkoholem, žena se se mnou taky rozvedla, ztratil jsem nějak domov. Tak jsem skončil tady. (pan Břetislav)

Někteří se nejprve snažili řešit ztrátu bydlení prostřednictvím komerčních ubytoven. S úrovní ubytování v nich však nebyli spokojeni. Stěžovali si zejména na hygienické podmínky a velký hluk způsobovaný v nočních hodinách spolunocležníky. Dále ti, kteří se léčili z alkoholové závislosti, podle svých slov obtížně snášeli fakt, že se na těchto ubytovnách ve velké míře konzumoval alkohol. Po těchto zkušenostech pak vítali řád a pravidla přítomná v azylovém domě. Nicméně je patrné, že tito uživatelé vnímali azylový dům až jako poslední možnost, jak řešit svou obtížnou bytovou situaci.

Já sem bydlel na ubytovni. No a jelikož tam lezli brouci po zemi a prostě hygiena vůbec, teplá voda přes den netekla, jenom večer, tak říkám, rači se přizpůsobím tady azyláku. No a od té doby su tady. (pan Cyril)

Já sem se rozved, rozešel se ženou. Tak byl sem chvíli na ulici, na ubytovně, tam sem se nevyspal, tak jsem běhal po venku, a tak mně to tam poradili, no... Sem před rokem ani nevěděl, že toto existuje. (pan David)

Už nebyla jiná možnost, tak už jsem sem musel prostě jít. (pan Eda)

Avšak k příchodu do azylového domu mohou vést i rodinné či partnerské vazby. Jeden z respondentů přišel do azylového domu za svou matkou, která tam bydlela dříve než on. Jedna z respondentek zase hovořila o tom, že do azylového domu přišla proto, aby bydlela v jednom domě společně se svým druhem, který již v zařízení pobýval. Od tohoto kroku ji neodradil ani domovní řád, který zakazuje vzájemné návštěvy uživatelů služby na pokojích. Tyto okolnosti mimo jiné poukazují na to, že bezdomovství nemusí být pouze situací jednotlivců, ale celých rodin. To však služby azylového bydlení v ČR zatím nereflektují, neboť azylové domy, kde by mohly bydlet společně páry či celé rodiny, existují jen velmi výjimečně.

Já jsem sem šla bydlet, protože tady bydlel přítel, takže vlastně aby sme byli spolu pod jednou střechou. (paní Božena)

Pro některé respondenty však byla otázka na jejich životní osudy těsně před příchodem do azylového domu příliš intimní či bolestivá, takže na ni odmítli odpovědět.

Jaká očekávání od svého pobytu v azylovém domě při vstupu měli?

V rozhovorech s uživateli azylového domu pro osoby bez přístřeší na téma jejich očekávání, která při příchodu do azylového domu od této sociální služby měli, se ukázalo, že předběžná informovanost těchto lidí o službách poskytovaných v azylovém domě byla spíše nízká. Zejména ti, kteří se na tuto službu obraceli v situaci nenadálé ztráty bydlení, uváděli, že buď nevěděli, co mají od služeb azylového domu očekávat, či že neočekávali „nic“. Implicitně však očekávali vyřešení svého akutního bytového problému, jinak by se na službu neobraceli.

Výzkumník: Co jste od toho čekala, když jste sem přišla?

Paní Dana: No bála jsem se ... neznámý prostředí tady... Neměla jsem vůbec představu... Bála jsem se jít sem.

Výzkumník: A když jste teda tady šla bydlet, tak měla jste od toho nějaké požadavky nebo nějaká očekávání?

Paní Eva: Ne, neměla.

Naopak ti z dotázaných, kteří již delší dobu před příchodem do azylového domu bydleli v nejistém bydlení, jako jsou např. komerční ubytovny, nebo v jiných zařízeních určených pro přechodný pobyt či pobývali „venku“, byli častěji schopni formulovat svá předběžná očekávání. O existenci a částečně i poměrech v daném azylovém domě věděli od svých známých, kteří měli s touto službou osobní či zprostředkovanou zkušenost. Tito uživatelé od služeb azylového domu očekávali důstojné, cenově přijatelné ubytování a rovněž zajištění stravy.

No, očekávání. Hlavně, abych se najedl a abych se měl kde vyspat. A abych neskončil vyloženě na ulici, protože ono to tak aji vypadalo. (...) Není to tak hrozný a oproti jinejm ubytovnám (...) pro mě z finančního hlediska, i z těch pravidel, je to pro mě výhodný zatím. (pan Eda)

Výzkumník: Měl jste už nějakou představu, jak to tady vypadá, dopředu?

Pan Adam: To teda jsem věděl, jo. On tady někdy bydlel kamarád a on taky tam předtím byl na tom azyláku jak já. Tak on říká, jdi tam raději, máš tam jídlo zajištěný, že jo.

Co jsem tady od toho čekal? Hlavně klid. Já jsem vystrídal nějaký ty ubytovny s těma dělníkama a tak. Aby nebyli pod vlivem alkoholu, neotravovali, nekouřili tady. A aji ty kontroly byly dobrý, že jo, se člověk musí hlásit a takový ty věci. Řešení s těma pracovníkama dalších životních situací a tak. (pan Břetislav)

Pan Břetislav právě uvedl, že v azylovém zařízení přivítal určitá režimová opatření a také pomoc sociálních pracovníků při řešení jeho situace. Z citace však není zřejmé, zda již s tímto očekáváním do zařízení přicházel. Explicitně o takových očekáváním před svým příchodem do azylového domu vyprávěl pouze jeden z dotázaných. Informaci jak o přítomnosti režimových pravidel, tak o pomoci při řešení jeho sociální situace mu zprostředkovali jeho přátelé, kteří v daném zařízení již pobývali.

Já jsem vo tom baráku už něco věděl, vod lidí, který jsem tady znal, takže jsem věděl, asi tak do čeho přibližně jdu, jaký jsou tady určitý pravidla, no a čekal jsem, že teda budeme řešit tu situaci, a taky že ju řešíme, no. Tož na rozdíl tam [ze zařízení azylového typu, odkud sem přišel] se ani nic takového nedělá, tady se opravdu sepisují určité programy, nebo jednání, ted jsme třeba s paní sociální sepsali, co musíme vyřídit, v rámci aktivizačního programu nebo tak. (...) Tady se člověkovíc věnujou. (pan Filip)

Očekávání od pobytu v azylovém domě se v podstatě mezi muži a ženami nelišila. Uživatelé azylového domu, kteří se výzkumu zúčastnili, před vstupem do daného zařízení očekávali pouze první dvě činnosti, jež azylovým domům ukládá zákon o sociálních službách, a sice ubytování a stravu (viz výše). Naopak pomoc při uplatňování práv a řešení jejich osobní situace explicitně očekával pouze jeden z dotázaných. Nicméně pomoc při řešení svých problémů většina dotázaných následně vnímala pozitivně (viz dále). Jeví se tak, že očekávání, která lidé bez přístřeší měli od azylového domu, spíše odrážela jejich (nedostatečné) povědomí o tom, co takové zařízení poskytuje, než jejich skutečné potřeby. Vrátime-li se k výsledkům ohledně využívání pobytových služeb pro bezdomovce, které vyplynuly ze sčítání bezdomovců v Brně, naskytá se otázka, zda by těchto služeb nevyužívalo více osob v obtížné bytové situaci, kdyby o nich byli dostatečně informováni.

Jaké osobní cíle uživatelé sledovali?

Aktuální osobní cíle, o nichž uživatelé azylového domu hovořili, že by jich rádi v dohledné době dosáhli, byly různorodější než jejich právě popisovaná očekávání před vstupem do zařízení. Na obecné rovině lze říci, že cíle prezentované uživateli byly dvojího druhu: specifické a univerzální. Specifické cíle byly velmi různorodé a o jednotlivých těchto cílech hovořil většinou vždy jen jeden z dotázaných. Tyto cíle úzce souvisely převážně s předchozími životními osudy uživatelů, a byly proto ryze individuální, tak jako každý lidský život je unikátní. Patřila mezi ně snaha o doplnění vzdělání, nalezení partnerky s bytem, hmotné zajištění nezletilého dítěte a vytrvání v abstinenci od alkoholu.

No a jinak si běhám po městě a vyřizuju si svy věci a chystám se do ty školy, protože vod příštího roku bych chtěl nastoupit na pedagogiku. Já bych si chtěl dokončit to pedagogický vzdělání. Já mám ten to třísemestrový kurz pro mistry odborného výcviku. (pan Gustav)

No já mám cíl, že budu bydlet s nějakou paní, to je můj cíl. [smích] (pan Honza)

Já chodím do práce proto, abych mohla poskytnout svému synovi, kterej studuje střední školu, nějaký věci. Dneska se všechno kupuje – učebnice, sešity, veškerý pomůcky. (paní Eva)

A zvlášť mi to tady pomáhá, abych nepil, kdybych došel pod vlivem alkoholu, tak okamžitě tady končím. Dva roky tady jsem vlastně. (...) Však to už jsem vám už i řekl, co je můj individuální plán [samostatné bydlení]. Jsou tam i nějaké další body, ale o těch není třeba se zmiňovat, jestli si někdy vystudujete éru alkoholika, tak to má hromadu následků, to se tam skloubí všechno dohromady. (pan Břetislav)

Jako cíle univerzální jsme pak označili takové cíle, o kterých hovořily specifické skupiny uživatelů, nebo téměř všichni dotázaní. Tyto cíle byly pouze dva – zajištění finančního zdroje a ubytování. Jak však uvidíme dále, konkrétní způsob jejich naplnění měl různé podoby, jež se mezi dotázanými systematicky lišily.

Sem prostě někdo přijde třeba a musí si dát nějaké závazek, že do určitý doby si sežene práci nebo takhle.(...) Já mám to samý, jako když jsem nastupoval. Já jsem tady rok. Najít práci. Najít bydlení. (pan David)

Zajištění finančních zdrojů bylo cílem těch, kteří ani nepracovali, ani neměli příznany starobní či invalidní důchod nebo jiné sociální dávky. Snaha o získání pravidelných finančních příjmů byla směřována u těch práce schopných k nalezení zaměstnání, u práce neschopných k získání invalidního důchodu nebo sociálních dávek, k nimž měly dané osoby oprávnění, a to zejména u těch uživatelů, kteří ač byli v důchodovém věku a práce neschopní, neměli díky své předchozí pracovní kariéře nárok na starobní důchod. U tohoto cíle se jevilo, že ho někteří z dotázaných vnímali spíše jako vnesený ze strany pracovníků azylového domu

prostřednictvím individuálního plánu průběhu služby, přesto ho však ostentativně neodmítali.

No tak jistě že bych byla ráda, kdyby byla možnost nějakého bydlení vlastně v bytě. (...) Mně říkají [sociální pracovníci], že by jako si přáli, jako aby se mně podařilo se takzvané odpíchnout. To znamená vlastně práce a potom vlastně nějaké to bydlení. (paní Božena)

Úmysl najít si ubytování trvalého charakteru zmiňovali téměř všichni dotázaní uživatelé azylového domu, konkrétní obrysy tohoto cíle se však lišily. Zejména jsme pozorovali tendenci k odlišnostem v závislosti na věku a délce pobytu v zařízení. Markantní rozdíl byl mezi mladšími respondenty a respondenty v seniorském věku. Zatímco mladší uživatelé uvažovali nejčastěji o hledání finančně přijatelného podnájmů, senioři byli pracovníky azylového domu směřováni na získání místa v domovech pro seniory.

Výzkumník: Jaký je váš osobní cíl, jestli jste si nějaký zvolil?

Pan Adam: No zvolil..., jediné čekám na to umístění, že? Do toho domova.

Dotázaní uživatelé i sociální pracovníci se však shodovali na tom, že uspět se žádostí o přijetí do těchto zařízení je pro uživatele azylového domu velmi nesnadné, a to ze dvou důvodů. Nejsou často sami schopni hradit vysoké platby za poskytování bydlení a služeb v domovech pro seniory, neboť nemají starobní důchod, jen např. částečný invalidní. Dále byli sociální pracovníci přesvědčeni o tom, že samotný pobyt v azylovém domě vytváří jejich uživatelům v očích zaměstnanců domovů pro seniory stigma sociálně nepřizpůsobivých osob, o nichž se předem domnívají, že by svou přítomností narušovaly chod zařízení. Pobyt seniorů v azylovém domě se tak pro seniory může stát konečnou stanicí, neboť pro ně fakticky neexistuje navazující pobytová sociální služba.

Já su ráda, že mě tady nechali. Paní sociální mně podávala žádost do domova důchodců, na dvě místa, takže teďka čekáme. (...) Ta jedna paní tady se mnou v pokoji je po operaci a ta druhá paní čeká taky na domov důchodců. Ono se čeká dlouho, mně to říkala paní sociální. (paní Alena)

Tady jsou vlastně lidi, kteří čekají na smrt. Starý a tak. Tedka v pátek jednoho sbírali. On tady čekal několik let prostě na tu smrt. (...) Tady jsou prostě starý lidi, kteří vysloveně čekají už, až to skončí. (pan David)

Přání nalézt vlastní bydlení nevyjadřovali ti z dotázaných uživatelů, kteří v daném azylovém domě bydleli již mnoho let (5 a více let). Naopak, opustit zařízení co nejdříve si přáli ti, kteří bydleli v azylovém domě nejdéle kolem jednoho roku a současně vyjadřovali svou nespokojenost s tamními poměry, zejména se soužitím s ostatními uživateli zařízení, nebo jejich blízké sociální vazby mimo zařízení nebyly dosud přerušeny (viz později paní Eva).

Pokud to jsou lidi prostě uvažující mozkiem, tak se s nima vyjít prostě dá, ale prostě pokud je to, protože sem přišel, že má problémy, on je ventiluje úplně na někom jiným a někde jinde, než skutečně má. A pokud, prostě já vám to řeknu na rovinu. To se přenáší na druhýho. (...) Už abych byl pryč. Tady ta psychika není všem nebo všechny, ale dělá to hodně. (...) Některý se uchylují k alkoholu a k jiným prostě věcem. Protože tady tomu odolávat je dost těžký, ale pokud se chce, tak se to dá, no. Já to teda ... ventiluju tím, že vypadnu ven a do zaměstnání. A jde to, jo. (pan Eda)

Příklad pana Filipa, který již při svém příchodu do tohoto azylového domu očekával, že mu tamní pracovníci pomohou komplexně řešit jeho životní situaci, však ilustruje, že pracovníci zařízení byli připraveni podporovat uživatele při dosahování výrazně širší škály cílů, než jsou jen finanční zajištění a samostatné bydlení. Naopak dílčí cíle směřující k reintegraci do většinové společnosti mohou být velmi četné. Pan Filip citoval ze svého individuálního plánu:

Tady, osobní cíle uživatele: udržet si současný zdravotní stav, najít si bydlení, zařadit se do normální společnosti, v uvozovkách, sledovat dění ve společnosti, podat žádost o invalidní důchod a příspěvek na péči. Začít řešit pohledávky VZP, soudy, právníci, dopravní podnik.

Dále tento klient popisoval, že při sledování uvedených cílů se mohl opřít o podporu ze strany sociální pracovnice azylového domu. V porovnání se svou

zkušeností z předchozího pobytu v obdobném zařízení hodnotil přístup této pracovnice velmi kladně. Jelikož však z předešlého do současného azylového domu přecházel v době povinného zavádění standardů kvality, které obsahují jak požadavek osobního přístupu ke klientům, tak individuálního plánování poskytování služby, je pravděpodobné, že klientem kladně oceňovaný přístup sociální pracovnice nebyl pouze její osobní iniciativou, ale výsledkem zavedení nových standardů poskytování pomoci.

Tož na rozdíl od tam [odkud do azylového domu přišel], tam se ani nic takového nedělá. Tady se opravdu sepisují určité programy nebo jednání. Teď jsme třeba s paní sociální sepsali, co musíme vyřídit v rámci aktivizačního programu. Když potřebujeme, tak uděláme sezení. Když já řeším nějakou novou věc, tak s ní jdu za ní, prostě třeba jako když si vyřizuju důchod nebo takový věci. Taky mi paní sociální poradila, že mám požádat o příspěvek na péči, no prostě, jako, tady se člověku víc věnujou. (pan Filip)

Většina dotázaných uživatelů sice rovněž hovořila o určité spolupráci se sociálními pracovníky azylového domu při plnění dříve zmíněných cílů, její intenzita a rozsah se však jeví výrazně menší než u pana Filipa. Například spolupráce uživatelů-seniorů spočívala pouze v podání žádosti o umístění v domově pro seniory. Nicméně mezi dotázanými se našla i klientka, která byla přesvědčena, že cílů, jež si musela stanovit při příchodu do zařízení, musí dosáhnout sama, a pomoc ze strany pracovníků zařízení spíše odmítala. Tato klientka byla v zařízení teprve krátce – 4 měsíce, byla zaměstnána, měla dospívajícího syna a zařízení chtěla opustit, co nejdříve to bude možné, tedy jakmile nalezne přiměřené bydlení. Jednalo se tedy o paní, která řešila svou akutní nepříznivou bytovou situaci a měla pouze krátkodobou zkušenost s životem bez domova.

Výzkumník: A v čem je tady ten pobyt pro vás užitečný?

Paní Eva: V ničem.

Výzkumník: A máte nějaký cíl?

Paní Eva: No, najít to bydlení ... najít si bydlení, to je jako jednoznačný.

Výzkumník: Pomáhá vám v tom sociální pracovnice?

Paní Eva: Zatím ne. Já se snažím sama. Obvolávám, jezdím, sháním.

Skutečnost, že uživatelé nemusejí, pokud nechtějí, spolupracovat při řešení své situace s pracovníky zařízení, je možno vnímat jako respekt pracovníků vůči jejich vůli a možnost uplatňovat své schopnosti a kompetence při dosahování svých cílů, a to i přesto, že individuální plánování by k vnučování nekompetentnosti klientů a pomoci expertů mohlo směřovat. Současně ale z výše uvedeného vyplývá, že podpůrný potenciál, který byli pracovníci azylového domu připraveni poskytnout, nebyl většinou dotázaných klientů plně využit, a to ani těmi, kteří nejsou s to vlastní situaci účinně řešit.

Shrnutí

Výsledky analýzy očekávání a cílů bezdomovců, které tito spojovali se svým pobytem v azylovém domě, poukazují na to, že uživatelé této sociální služby převážně očekávali zajištění svých základních potřeb – bydlení a stravy. O tom, že azylové domy poskytují také pomoc a podporu při řešení obtížné sociální situace, informování před svým příchodem do azylového domu až na výjimky nebyli. Někteří tuto pomoc následně vítali, jiní byli přesvědčeni, že svou situaci musí vyřešit sami. Dotázaní tedy vesměs od služeb azylového domu primárně neočekávali pomoc se začleněním zpět do společnosti, spíše okamžité řešení akutního bytového problému. V tomto smyslu se očekávání klientů míjela s hlavním posláním azylových domů – působit směrem k jejich sociálnímu začlenění, tj. s posláním, které legitimizuje jejich existenci v očích veřejnosti.

Obdobně výsledky, k nimž jsme dospěli my, přinesl i výzkum identity a potřeb bezdomovců v australském městě Adelaide (Zufferey, Kerr, 2004). Osoby zařazené do kvalitativního výzkumu od sociálních služeb pro bezdomovce také očekávaly především čisté oblečení, sprchu a stravu. Tyto služby podle Zufferey a Kerr (2004) hrály rozhodující roli v jejich každodenních strategiích přežití. Ačkoliv pro ně bylo naplnění těchto základních potřeb prioritou, nebyli často ochotni přistupovat na to, aby za poskytnutí těchto služeb také navštěvovali resocializační programy. Zufferey a Kerr (2004: 350) upozorňují na tendenci sociálních služeb pro bezdomovce přistupovat k těmto lidem paušálně jako k nekompetentním řešit svou situaci, takže „jsou nuceni vnímat sami sebe jako ty, kdo potřebují pomoc a podporu od expertů“, ačkoliv tak sami sebe často nevnímají, a vnučená „potřebnost expertní pomoci“ některé z nich odrazuje od využívání i těch služeb, o něž

mají zájem. Podobný efekt vnučené nekompetentnosti řídit svůj vlastní život může mít i v ČR nově zavedený institut individuálního plánování průběhu poskytování služby, který bez ohledu na zájem nutí uživatele služby společně s expertem stanovovat si cíle, jichž chce dosáhnout. V tomto smyslu je možné kladně ocenit snahu českých poskytovatelů azylového bydlení pro bezdomovce volit konkrétní formu individuálního plánování s ohledem na její důsledky pro další spolupráci s daným klientem, tj. více či méně formálně stanovený, ústní či písemný plán apod. (viz Musil, Kubalčíková, Havlíková, 2009).

Existující průzkumy mezi uživateli azylových domů v českém prostředí také poukazují na to, že jen část z nich poptává i další služby, kromě zajištění základního živobytí. V dotazníkovém šetření uskutečněném v roce 2005 mezi uživateli azylových domů (včetně nocleháren, domů na půli cesty a domů pro matky s dětmi) v Moravskoslezském kraji (Faldynová, Orgoníková, 2006) byli respondenti požádáni, aby podle důležitosti, kterou jim přiřkládají, seřadili předložené potřeby.⁷ Na prvních dvou místech shodně muži i ženy umisťovali získání vlastního bydlení a zajištění dostatku finančních prostředků pro zajištění živobytí. Na třetím místě by ženy rády získaly trvalé zaměstnání, muži pak toužili po zlepšení svého zdravotního stavu. Dodejme, že právě špatný zdravotní stav uvádělo v témže výzkumu 51,5 % mužů jako překážku získání zaměstnání. Na místě čtvrtém pak opět shodně uváděli všichni respondenti potřebu mít blízkého člověka, který by jim byl oporou. Při naplňování těchto potřeb však jen část respondentů měla zájem o pomoc ze strany pracovníků azylových domů – polovina z mužů a více než tři čtvrtiny z žen by přivítaly pomoc při získávání bydlení; asi třetina mužů měla zájem o pomoc při hledání zaměstnání (žen – 21 %) a čtvrtina žen o individuální poradenství (mužů – 20 %). Jak je patrné, ženy více vnímaly, potažmo prezentovaly, potřebu expertní pomoci ve své životní situaci. Tuto skutečnost dokládají i výsledky zjišťování skutečně poptávaných služeb v azylových domech pro muže a pro ženy uváděné v materiálu autorů Cvrček a kol. (2007). Muži a ženy se lišili nejen v intenzitě poptávání nabízených služeb, ale i v upřednostňování určitých druhů pomoci. Zatímco muži nejčastěji očekávali od azylového domu poskytnutí ubytování, zajištění stravy a hygieny a pomoc při hledání zaměstnání, ženy výrazně častěji než

muži využívaly i další než jen základní nabízené služby, a to zejména poradenství v oblasti partnerských a sociálních vztahů a osobních psychologických a duchovních služeb.

V našem výzkumu jsme se rovněž zaměřili na to, zda se lišily osobní cíle uživatelů v závislosti na jejich pohlaví a věku. Poněkud překvapivě se ukázalo, že cíle mužů a žen se vesměs nelišily, pozorovali jsme však výrazný rozdíl zejména v cílech souvisejících se získáním trvalého bydlení mezi osobami v ekonomicky aktivním a seniorském věku. Zatímco mladší uživatelé zařízení usilovali o získání vhodného podnájmu, senioři byli pracovníky zařízení orientováni na domovy pro seniory. K obdobným zjištěním dospěli i Acosta a Toro (2000). Potřeby vyjadřované reprezentativním vzorkem osob bez domova v jednom americkém městě se nelišily v závislosti na pohlaví, ale lišily se v závislosti na věku. Mladí bezdomovci méně využívali sociální služby pro bezdomovce, a měli-li děti, spíše považovali za důležité služby zaměřené na rodinu, které se v USA na rozdíl od ČR zaměřují i na rodiny z řad bezdomovců. Zjištění Acosta a Toro (2004) a naše zjištění dokládají, že osoby bez přístřeší při řešení své sociální situace využívají i další komplementární sociální služby, jsou-li tyto k dispozici. A tedy, že nikoliv pouze osobní a sociální charakteristiky bezdomovce ovlivňují jeho očekávání konkrétních druhů pomoci od sociálních služeb pro tuto cílovou skupinu, ale významnou, byť skrytější roli hraje i samotné nastavení celé sítě sociálních služeb v daném regionu a státu.

Dále se jevila určitá souvislost mezi délkou pobytu v daném (případně jiném podobném) zařízení, a potažmo délkou zkušenosti s životem bezdomovce, a verbalizovanou snahou hledat vlastní nezávislé bydlení. Markantní byl rozdíl mezi prezentovanými strategiemi ženy, která v azylovém domě pobývala teprve 4 měsíce, byla zaměstnaná a mimo zařízení měla existující rodinné vazby, a mužem, který v zařízení bydlel již asi 8 let. Zatímco žena hovořila o tom, že se snaží si co nejrychleji zajistit jiné ubytování, zmíněný muž o svém možném odchodu z azylového domu nemluvil vůbec.

Diskuse

Kdybychom nyní na základě zjištění, k nimž jsme prostřednictvím výzkumných rozhovorů s uživateli azylového bydlení dospěli, chtěli reformovat nabídku služeb azylových domů pro osoby bez přístřeší tak, aby byla v souladu s prezentovaný-

mi potřebami bezdomovců, jak k tomu nabádají v Úvodu citovaní autoři, pak bychom měli zkvalitnit podmínky bydlení a stravy a spíše omezit sociální poradenství a individuální práci s klienty. Odrážela by však takto pojatá reforma skutečně potřeby osob bez přístřeší? Jistě by určité jejich potřeby reflektovala, nicméně je otázkou, jakého druhu potřeby by to byly. Již výše v textu jsme místy upozorňovali na to, že vyjadřovaná očekávání a cíle bezdomovců jsou namnoze podmíněna jejich informovaností o existujících službách, jejich předešlou osobní historií, nastavením sítě sociálních služeb obecně a možno předpokládat, že i jejich osobními aspiracemi. Rozhodně nemáme v úmyslu popřít nutnost účasti samotných uživatelů na vytváření sociálních služeb pro ně, služeb, které mají přispět k jejich plnohodnotné účasti na životě společnosti, jíž jsou členy, a tedy mj. i na rozhodování o nich samých. Nicméně považujeme za důležité závěrem upozornit na to, že participace uživatelů sociálních služeb na jejich koncepci prostřednictvím artikulace svých potřeb má určitá úskalí. Tato úskalí se skrývají ve všech třech fázích uplatňování „hlasu uživatelů“ při vytváření sociálně politických opatření: ve fázi zjišťování potřeb, jejich interpretace a rovněž následného využití v sociálně politickém rozhodování.

Při zjišťování potřeb uživatelů, kterážto činnost je dnes v ČR zejména součástí agendy procesu plánování sociálních služeb na krajské a obecní úrovni a nejčastěji se děje právě v tomto rámci, je vždy třeba pečlivě zvážit, jakou metodu zjišťování zvolit, aby zjištěné potřeby validně odrážely situaci osob dané cílové skupiny a nevytvářely jen zdánlivý dojem participace uživatelů (Havlíková, Hubíková, 2007). Nejsou-li požadavky validity naplněny, pak hrozí vytvoření takové koncepce služeb, která např. opomene zřízení důležité služby a nadhodnotí počet služeb jiných. Poskytované služby pak nebudou zahrnovat všechny oprávněně potřebné jedince a finanční aj. zdroje určené na provoz takových služeb budou vynaloženy neefektivně. Při volbě metody zkoumání je třeba vzít v úvahu prostorovou dostupnost a komunikační schopnosti i diskurs respondentů cílové skupiny. S ohledem na často zhoršené komunikační schopnosti některých bezdomovců (srov. názory pracovníků In Musil, Kubalčíková, Havlíková, 2008, kap. 3.5) je pak vhodné volit spíše než běžně užívaný dotazník osobní dotazování a takovou formulaci otázek, aby jí respondent rozuměl. Současně je třeba při realizaci výzkumu

zajistit respondentům prostředí bezpečí a důvěry, tj. že jejich rozhovor nevyslechne neoprávněná osoba a že na jeho základě nebudou respondenti hrozit žádné postihy. I když je toto všechno zajištěno a získali jsme potřebná data, ještě není tzv. vyhráno – interpretace významu získaných údajů může být dalším kamenem úrazu.

O úskalích interpretace seznamu potřeb lidí bez domova získaného prostřednictvím dotazování jich samých pojednávají Acosta a Toro (2000). Na základě svých zjištění dokládají, že důležitost, jakou bezdomovci přisuzují naplnění jednotlivých potřeb, často souvisí s jejich aktuální situací a psychologickým stavem mysli. Například bezdomovci zařazení do jejich studie považovali zajištění stravy za nejméně obtížně naplnitelnou potřebu, na rozdíl od jiných studií. Ukázalo se, že ve městě, v němž jejich výzkum probíhal, působilo asi dvacet vyvařoven pro bezdomovce, které dostatečně pokrývaly poptávku po stravě. Bezdomovci tedy zajištění stravy nepovažovali za velký problém. Podobně překvapivým výsledkem pro autory bylo, že více než získání cenově dostupného bydlení považovali dotázaní za důležité zajištění osobní bezpečnosti. Naplnění této potřeby bylo podle Acosty a Toro v jejich očích naléhavější, neboť v době výzkumu byly ubytovny pro bezdomovce z hlediska bezpečnosti velmi nejistými místy. Dotázaní bezdomovci dále řadili běžné předpokládané potřeby osob bez domova, tj. ubytování a stravu, na nižší místa důležitosti, a naopak zmiňovali důležitost vzdělání, dopravní obslužnosti, zdravotnické péče a kvalifikačních kursů a zároveň obtížnost jejich dosažení. Jedna z možných interpretací těchto zjištění nabízená autory studie je, že od naplnění těchto potřeb bezdomovci očekávali zkvalitnění svého života a postupné dosažení zaměstnání i bydlení, tedy možnost uskutečnit kroky, které je uschopní opustit stav bezdomovce. Nicméně bylo by možné je interpretovat například i optikou Maslowovy hierarchie potřeb (podle Mikšík, 2003). Maslow hierarchicky seřadil pět skupin osobních potřeb podle naléhavosti jejich uspokojování a naplňování cílů s nimi spjatých.⁸ Domnívá se, že pokud nejsou relativně dostatečně uspokojeny potřeby nižšího stupně, jedinec neaspiruje na potřeby stupně vyššího. V tomto smyslu, pokud mají lidé bez domova hlad, žízeň a nejisté až nebezpečné bydlení, pak nepociťují, a tedy ani nevyjadřují potřeby vyššího řádu, jako je potřeba uznání či sebe-realizace. A naopak jsou-li tyto fyziologické potřeby zajištěny, ustupuje jejich naléhavost do pozadí

a otevírá se pole pro motivování jednání potřebami vyššího řádu, jak o tom referovali Acosta a Toro (2000). Naopak respondenti našeho výzkumu dosud pravděpodobně nedosáhli uspokojivé saturace základních potřeb, a proto je vnímají jako prioritní. S odvoláním na Maslowa lze tedy spatřovat roli azylových domů nikoliv pouze v naplňování aktuálně prezentovaných potřeb uživateli, ale právě v pomoci svým uživatelům při postupném uspokojování nižších stupňů potřeb tak, aby posléze dospěli až k osobním cílům spočívajícím v naplnění jejich osobního lidského potenciálu. Současně ale Maslow uplatňoval tzv. funkční autonomii potřeb. To znamená, že jakmile jednou bylo jedincem dosaženo naplnění určitého stupně potřeb, jedinec může usilovat o jejich naplnění bez ohledu na saturaci nižších stupňů. Tato teze vysvětluje, proč někteří z dotázaných vyjadřovali i cíle spojené například se seberealizací, jako bylo další vzdělávání, byť neměli uspokojivě zajištěny základní potřeby. Jak je patrné, při interpretaci výsledků výzkumu potřeb bezdomovců je tedy třeba vzít v úvahu nejen celou řadu psychosociálních okolností, které rámovaly výpovědi dotázaných, ale i úhel pohledu, z něhož nahlízíme význam vyjádřených potřeb. Interpretace potřeb uživatelů se tak stává nesnadnou.

Další z úskalí zjišťování potřeb uživatelů prostřednictvím konzultací s uživateli služby pak podle Cornwall a Gaventa (2001) spočívají ve sklonu manažerů sociálních služeb tyto konzultace koncipovat formálně a utilitárně a využívat je prostě k legitimizaci svých vlastních cílů, které mohou být na hony vzdáleny potřebám a cílům jak uživatelů, tak společnosti, která sociální služby za účelem naplnění sociálních práv svých občanů zřizuje (srov. též Havlíková, Hubíková, 2007).

Přes tyto obtíže, jež mohou s velkou pravděpodobností provázet zapojení uživatelů do vytváření sociálních služeb i v českém prostředí, nelze na jejich zapojení rezignovat. Jedná se totiž o jedinou cestu, jak vytvářet takové sociální služby, které umožňují jejich uživatelům stávat se plnohodnotnými občany zodpovědně užívajícími nejen svá práva, ale i povinnosti.

Poznámky

- 1 Tato stať vznikla za podpory grantu MPS4577300901. Pracovní verze tohoto článku byla prezentována na konferenci *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti*, 22.–23. 5. 2009, Bratislava, SR.

- 2 Veškerou korespondenci pošlete na adresu: Mgr. Jana Havlíková, Ph.D., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: jana.havlikova@vupsv.cz.
- 3 Tento výsledek však bylo lze předem očekávat, a to díky nerovnoměrnému vymezení věkových kategorií: do 25 let, 26–60 let, nad 60 let.
- 4 V době sčítání bylo Brně 472 lůžek v azylových zařízeních; z toho neziskové organizace poskytovaly 238 míst a zařízení provozovaná městem Brnem 234 míst (Petřík a kol., 2006). Obdobná data pro pražské sčítání bezdomovců bohužel nemáme k dispozici.
- 5 Výsledky tohoto projektu viz Musil, Kubalčíková, Havlíková (2008, 2009).
- 6 Jména respondentů jsou z důvodu zachování anonymity mluvčích fiktivní.
- 7 Seznam obsahoval následující položky: vlastní bydlení, dostatek financí, stálá práce, blízká osoba, zlepšení zdraví, doplnění vzdělání, vymanění se z problémového vztahu, kontakt s lidmi, zbavení se závislosti, získání sociálních dávek, jiné potřeby (Faldynová, Orgoníková, 2006: 50).
- 8 Maslowova hierarchie potřeb je následující: 1. Fyziologické potřeby (zajištění biologického přežití člověka jako organismu); 2. Potřeba bezpečí (např. potřeba jistoty, stability, struktury, mezí, osvobození od strachu a úzkosti); 3. Potřeba souznělosti a lásky (mj. i potřeba někam a někomu patřit); 4. Potřeba uznání, úcty a sebeúcty (např. potřeba dosahování výkonu, být druhými akceptován a ctěn, být druhými i sám sebou přijímán kladně); 5. Potřeba seberealizace (tj. naplnění svých předpokladů a možností růstu). (Podle Mikšík, 2003: 93.)
- Seznam literatury:**
- ACOSTA, O., TORO, P. A. **Let's Ask the Homeless People Themselves: A Needs Assessment Based on a Probability Sample of Adults.** *American Journal of Community Psychology*, 2000, vol. 28, no. 3, s. 343–366.
- BERESFORD, P., CROFT, S. **Service Users and Practitioners Reunited: The Key Component for Social Work Reform.** *British Journal of Social Work*, 2004, vol. 34, s. 53–68.
- CORNWALL, A., GAVENTA, J. **From users and choosers to makers and shapers: repositioning participation in social policy** [online]. 2001. [21. 4. 2009]. Dostupné z: <http://www.socialplatform.org/module/FileLib/participationinsocialpolicy.pdf>.
- CVRČEK, D., a kol. **Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce.** Praha: Grada, 2007.
- EDGAR, B., HARRISON, M., WATSON, P., BUSCH-GEERTSEMA, V. **Measurement of Homelessness at EU Level.** Brussels: European Commission, 2007.
- FALDYNOVÁ, Z., ORGONÍKOVÁ, L. **Dotazníkové šetření potřeb lidí bez domova v Moravskoslezském kraji.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, roč. 6, č. 4, s. 48–51.
- HAVLÍKOVÁ, J., HUBÍKOVÁ, O. **Význam komunitního plánování sociálních služeb při řešení problému sociální exkluze na lokální úrovni.** *Sociológia*, 2007, vol. 39, no. 1, s. 5–28.
- HRADECKÝ, I. **Profily bezdomovství v České republice: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé: Tematická zpráva 2005 pro Evropskou observatoř bezdomovství** [on-line]. 2005. [17. 4. 2009]. Dostupné z: <http://www.bezdomovci.eu/index.php?sekce=tlacitka&iid=10&jazyk=>.
- HRADECKÝ, I., a kol. **Definice a typologie bezdomovství.** Praha: Naděje, o. s., 2007.
- MIKŠÍK, O. **Psychologická charakteristika osobnosti.** Praha: Karolinum, 2003.
- MUSIL, L., KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J. **Využití Standardů kvality v politice poskytování sociálních služeb vybraného nestátního neziskového subjektu.** Praha: VÚPSV, v. v. i., 2008.
- MUSIL, L., KUBALČÍKOVÁ, K., HAVLÍKOVÁ, J. **Přístup pracovníků vybraného zařízení sociálních služeb ke klientům v kontextu implementace Standardů kvality.** Praha: VÚPSV, v. v. i., 2009.
- MYŠÁKOVÁ, M. **Sčítání bezdomovců Praha 2004.** Praha: VÚPSV, 2004.
- PETŘÍK, M., ZUKALOVÁ, S., SEJBAL, J., KOSORIN, P. **Projekt Sčítání bezdomovců v městě Brně.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, roč. 6, č. 4, s. 43–47.
- ZATLOUKAL, L. **Bezdomovci a poskytovatelé sociálních služeb v moderní společnosti – trochu jiný pohled.** *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, roč. 6, č. 4, s. 87–95.
- ZUFFEREY, C., KERR, L. **Identity and everyday experiences of homelessness: Some implications for social work.** *Australian Social Work*, 2004, vol. 57, no. 4, s. 343–353.

Role sociálního pracovníka v posuzování životní situace osob s disabilitou

Role of a Social Worker in the Assessment of Life Situation of People with Disabilities

Hana Matlasová, Jana Kupková

Mgr. Hana Matlasová v roce 2006 ukončila studium na Zdravotně sociální fakultě JU v Českých Budějovicích, nyní studuje doktorandské studium na ZSF JU. Zabývá se oblastí klasifikace ICF a její aplikací do praxe. V září 2007 absolvovala zahraniční stáž zaměřenou na používání metody ICF na německé klinice Asklepios Klinik Schaulding. V roce 2008 absolvovala kurs ICF v Mnichově (prof. Stucki).

Mgr. Jana Kupková v roce 2007 ukončila studium na Zdravotně sociální fakultě JU v Českých Budějovicích a nyní studuje doktorandské studium na ZSF JU. Zabývá se studiem klasifikace ICF a její aplikací do praxe. V září 2007 absolvovala kurs ICF v italském Miláně (pod vedením dr. Mathilde Leonardi), v roce 2008 v německém Mnichově.

Abstrakt

V současné době se v oblasti posuzování životní situace osob s disabilitou (postizením) stále častěji setkáváme s pojmem Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví (dále jen MKF). Jedná se o klasifikaci přijatou Světovou zdravotnickou organizací v roce 2001. S požadavkem na aplikaci MKF do praxe přichází „nová“ role pro sociálního pracovníka v multidisciplinárním týmu. Sociální pracovník je klíčovým pracovníkem pro sociální, ale i zdravotní oblast v rámci multidisciplinární spolupráce. Koordinuje činnost odborníků účastnících se na klasifikování klienta podle MKF. Spolupracuje interdisciplinárně (mezi obory) se všemi účastníky a pomáhá se sestavením individuálního rehabilitačního plánu klienta.

Na Zdravotně sociální fakultě v rámci projektů Grantové agentury Jihočeské univerzity a Grantové agentury Zdravotně sociální fakulty JU v roce 2008 proběhlo první praktické použití klasifikace MKF v rámci posuzování zdravotně sociálního stavu klientů s diagnózou roztroušená skleróza. Posuzování podle MKF v rámci projektu úspěšně proběhlo a přineslo zkušenosti a poznatky z oblasti aplikace MKF v České republice. V České republice je vyvíjeno úsilí o vytvoření prostoru a podmínek pro vzdělávání odborných pracovníků v oblasti MKF.

Klíčová slova

sociální pracovník, multidisciplinární tým, disabilita, roztroušená skleróza, klasifikace MKF

Abstract

Currently, the concept of International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) is used more commonly. It is a classification created by the World Health Organization in 2001. The requirements for application to practice the ICF are establishing a “new” role for the social worker in the multidisciplinary rehabilitation team. The social worker is a key to the social but also the health area in multidisciplinary team work. They coordinate all experts participating in classifying clients by the ICF. They co-operate interdisciplinarily (between subjects) with all participants and help with the formation of an individual client's rehabilitation plan.

In 2008 and 2009, the Faculty of Health and Social Studies within the Grant Agency of the University of South Bohemia and the Grant Agency of the Faculty of Health and Social Studies held the first practical application of classification of the ICF in the assessment of the social status of disabled clients with the diagnosis of multiple sclerosis. The project was successful, providing more

knowledge and experience related to the ICF application in the Czech Republic. There is an effort to create space and conditions for training professionals in the field of the ICF.

Keywords

social worker, multidisciplinary team, disability, multiple sclerosis, ICF Classification

Úvod

Posouzení životní situace klienta je pravděpodobně jedním z nejobtížnějších a nejkontroverznějších témat v sociální práci (Navrátil, 2008). Je považováno mnoha autory (např. Coulshed, 1991; Bartlett, 1973) za důležitý úkol, který je základní buňkou všech aktivit sociálního pracovníka. Problematika posuzování osob s disabilitou se stává stále důležitějším problémem, který podle Pfeiffera (2008) přichází s rozvojem moderní medicíny. Moderní medicína dokáže léčit i velmi těžké, dříve smrtelné poruchy organismu. V souvislosti s poruchami některých funkcí a struktur nabývá velké závažnosti omezení, které člověk prožívá. „Tato omezení lze kompenzovat funkcemi neporušenými, to je zdravím a faktory prostředí.“ (Pfeiffer, 2008, s. 7.) Pojem disability se stal na mezinárodní úrovni zastřešujícím výrazem v oblasti funkčních poruch, aktivit a participací a je také jedním ze základních pilířů MKF Světové zdravotnické organizace WHO; International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF (ICF, 2001).

Vzhledem k tomu, že se ukázalo, že hodnocení disability je různé v jednotlivých státech světa, dohodli se představitelé evropských organizací a států Evropské unie se zástupci Světové zdravotnické organizace, že jako základní metodika k hodnocení funkčních schopností osob s disabilitou se bude používat MKF. Pro Českou republiku v oblasti posuzování situace osob s disabilitou plyne důležitý úkol: podporovat tuto aktivitu. „Evropská unie i ostatní státy světa potřebují kvalitní, věrohodná a srovnatelná data, bez kterých nelze poznat a posoudit, jak se celková situace osob s disabilitou vyvíjí.“ (Pfeiffer, 2008, s. 8.)

Cílem našeho projektu na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích byla praktická aplikace klasifikace MKF u klientů s roztroušenou sklerózou. Naším cílem bylo vytvořit proškolený tým v oblasti kódování podle klasifikace MKF, který by posoudil životní situaci klientů s roztroušenou sklerózou podle filozofie a manuálů MKF. Dále

zjistit a zaznamenat pozitiva a negativa, která s sebou toto hodnocení přináší v České republice, a zkoumat, jakou roli zaujímá sociální pracovník v interdisciplinární spolupráci odborných členů týmu.

Sociální práce a role sociálního pracovníka

Sociální práce je vymezena podle Národní asociace sociálních pracovníků (Barlett, 1973) jako „profesionální aktivita, zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám či komunitám, na zlepšení nebo obnovení jejich schopnosti sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl“. Současná sociální práce zkoumá a v praxi řeší širokou škálu sociálních problémů týkajících se nejrůznějších skupin lidí. Užívá k tomu podle Matouška (2005) mnohé poměrně obecné přístupy společné prakticky všem sociálním pracovníkům. Kromě toho naplňování potřeb určitých typů klientů vyžaduje také řadu znalostí a odborných postupů vázaných na jednotlivé cílové skupiny, jak dále uvádí Matoušek (2005): např. zneužívané, týrané a zanedbávané děti a jejich rodiny, mnohoblémové rodiny, nezaměstnané, bezdomovce, uprchlíky, duševně nemocné, lidi s mentálním nebo tělesným postižením, rizikovou mládež, pachatele trestných činů apod.

Definice sociální práce podle Mezinárodní federace sociálních pracovníků říká: „Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.“ (Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, 2009.)

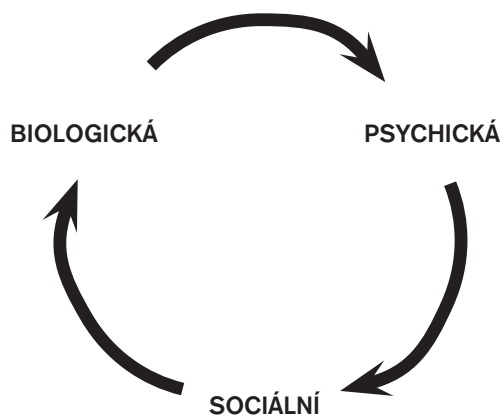
Podle Matouška (2005) je sociální pracovník odbornou osobou, která se pohybuje v rámci práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Vymezení jeho role je dáno obsahem jeho práce se zaměřením na různou sociální problematiku a skupiny obyvatel. Sociální pracovník při

výkonu své profese často spolupracuje s ostatními odborníky z různých vědních oblastí (např. psycholog, lékař, logoped apod.), mluvíme tak o interdisciplinární spolupráci (Matoušek, 2008). Sociální pracovník je jedním z hodnotitelů zdravotně sociální situace klientů. V tomto hodnocení se dnes uplatňuje holistický přístup, kdy je kladen důraz na komplexní pohled na člověka (obr. 1), jak uvádějí mnozí autoři (např. Jankovský, 2001; Šprynarová, 2006). Tento požadavek na komplexní hodnocení klienta splňuje MKF.

MKF je klasifikací Světové zdravotnické organizace, která byla schválena v roce 2001 na 54. světovém zdravotním shromáždění WHO a byla doporučena k mezinárodnímu používání. „Členské státy EU přijaly tuto klasifikaci jako základní filozofii a politiku rehabilitace osob se zdravotním postižením (disabilitou) a aplikují ji do systému zdravotnictví, sociálního zabezpečení, zdravotního i sociálního pojištění, zaměstnanosti občanů znevýhodněných na trhu práce a vzdělávání dětí a dorostu se speciálními potřebami.“ (Švestková, 2008.) Klasifikaci MKF lze využít jako klinický nástroj k potřebám hodnocení, ke sledování průběhu léčby ve speciálních podmínkách, k pracovnímu hodnocení, k hodnocení funkčních schopností v rehabilitačním procesu, hodnocení kapacity a výkonu klienta, při hodnocení výstupů úspěšnosti rehabilitace (např. integrace na trh práce, hodnocení kvality života a faktorů prostředí). Dále je vhodná jako statistický nástroj pro shromažďování a zaznamenávání dat, jako nástroj sociální politiky, sociálního zabezpečení apod. MKF je také možno použít v systému ošetrovatelské péče (ošetrovatelské standardy), k objektivizaci potřebných technických pomůcek (kompenzační pomůcky apod.), ale užití MKF je i v oblastech mimo zdravotnictví (pojišťovnictví, sociální zabezpečení, trh práce, vzdělávání a sociální politika). (Pfeiffer, 2008.)

V souvislosti se zdravím se v rámci MKF hodnotí tyto komponenty (ICF, 2001): *Tělesné funkce* jsou fyziologické funkce tělesných systémů (včetně psychických funkcí). *Tělesné struktury* jsou anatomické části těla a jeho orgány, končetiny a jejich součásti. *Aktivita* je provádění úkolu nebo činu člověkem. *Participace* je zapojení do životní situace. Aktivita a její limity jsou obtíže, které člověk může mít při provádění ní aktivit. Participace a její omezení jsou pro-

Obr. 1: Ucelený (holistický) přístup složky:

Mezinárodní klasifikace funkční schopnosti, disability a zdraví

blémy, které člověk může prožívat při zapojení do životních situací. *Faktory prostředí* vytvářejí fyzické a sociální faktory a postoje lidí, kde lidé žijí a uskutečňují své životy. Každá komponenta může být vyjádřena z pozitivního nebo negativního hlediska. „Zdraví a ke zdraví se vztahující stavy člověka jsou zaznamenávány číselným kódem a přidáním příslušného kvalifikátoru, který je numerický a upřesňuje rozsah nebo velikost výkonu nebo zdravotního postižení v určité oblasti, nebo vliv určitého faktoru prostředí, který může být buď facilitující, nebo omezující.“ (Pfeiffer, Švestková, 2008.)

Multidisciplinární tým MKF

Podle Votavy (2005) multidisciplinární tým představuje skupinu odborníků, kteří v rámci rehabilitační medicíny vzájemně spolupracují a dosahují tak společných rehabilitačních cílů u jednotlivých pacientů (Votava, 2005). Multidisciplinární tým by měl být tvořen lékařem, fyzioterapeutem, ergoterapeutem, klinickým psychologem, sociální pracovníci a logopedem, někdy i speciálním pedagogem či zdravotní sestrou, případně i dalšími odborníky. Jankovský (2007) zdůrazňuje partnerský vztah mezi všemi odborníky navzájem, ale také vůči rodičům a rodině člověka se zdravotním postižením. Zdůrazňuje to, aby vztahy mezi členy týmu byly založeny na vzájemné důvěře, porozumění, sdílení a solidaritě. U všech pracovníků multidisciplinárního týmu se předpokládá vysoká odbornost a profesionalita, nesmí chybět také lidský rozměr (Jankovský 2007).

Sociální pracovník v multidisciplinárním týmu, sestaveném pro účely klasifikování podle MKF, by měl být v první řadě proškolen v systému klasifikování a používání záznamových archů pro MKF (tzv. core sety nebo checklisty).

Sociálním pracovníkům v multidisciplinárním týmu náleží úkol tzv. spojovacího článku mezi spolupracujícími odborníky. Tito odborníci jsou proškoleni se zřetel na týmové, komunikační a konflikty zvládající schopnosti. Také musí mít specifické znalosti pro danou problematiku se zaměřením na onemocnění klientů a z toho vyplývající zdravotně sociální problematiku pro klienta, organizační strukturu a musí znát možnosti intervence při práci s klientem. Před samotným hodnocením zdravotně sociální situace podle klasifikace MKF by sociální pracovník měl prostudovat klientovu dokumentaci (včetně zdravotní dokumentace), navázat kontakt s klientem a podrobněji se zabývat jeho aktuální situací. Poté je jeho úkolem vyhodnotit situaci a spolupracovat s ostatními členy týmu tak, aby byl zvolen správný rehabilitační postup práce s klientem (Pfeiffer, 2007). Role sociálního pracovníka je být koordinátorem sociálního, ale i zdravotního stavu klienta. Sociální pracovník je významným členem multidisciplinárního týmu. Pomáhá klientům řešit jejich problémy, které jsou často ze sociálně pracovní oblasti. Jedná se především o otázky týkající se důchodu a dalších peněžních dávek, či nároku na ně, podmínek bydlení, rodinných a partnerských vztahů, získání pracovního uplatnění apod. Sociální pracovník musí znát příslušné zákony a vyhlášky v sociální oblasti. Dále komunikuje s dalšími institucemi, mimo rehabilitační pracoviště, jako je např. úřad práce, sociální odbor, zaměstnavatelé aj. Sociální pracovník na počátku provádí tzv. sociální šetření, a to prostřednictvím rozhovoru s klientem, dále rozhovory s příbuznými, nebo získává informace z dalších zdrojů. Na základě šetření, s nímž seznámí multidisciplinární tým, navrhuje další vhodný postup pro klienta (Matoušek et al., 2007).

Použití MKF v České republice

V současné době se připravuje koncepce používání MKF v České republice. Praktické používání MKF v ČR by mělo podle slov prof. Pfeiffera postupně začít od r. 2010. Nejprve se budou provádět školení lékařů lékařské posudkové služby, dále i odborné veřejnosti včetně sociálních pra-

covníků. Jak uvádí Čeledová (Čeledová et al., 2008): „Reforma a stabilizace činnosti lékařské posudkové služby je spojena s modernizací systému sociální ochrany a státní správy, ale také úzce souvisí se vzděláváním posudkových lékařů resortu Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky.“

Pro sociálního pracovníka vznikne zavedením klasifikace MKF „nová role“ v multidisciplinárním týmu, který se právě uplatňuje v rámci praktického používání MKF (Pfeiffer, 2008). Pfeiffer uvádí, že se v České republice chystá koncepce nového zákona o rehabilitaci. Poté bude formulován zákon o rehabilitaci a jeho praktické uvádění do praxe. Podle jeho slov by se jednalo o významný humanitní program, který by měl i významný ekonomický přínos pro celospolečenský rozpočet, který je nyní ve zdravotní a sociální oblasti značně napjatý (Pfeiffer, 2007). Také Švestková (2009) uvádí, že určitým ideovým vzorem rehabilitace se stala celosvětově doporučená MKF, vydaná WHO v r. 2001. Její přijetí schválil tehdejší ministr zdravotnictví prof. MUDr. Fišer. Zásadní význam této klasifikace spočívá v tom, že umožňuje řešit všechny aspekty problémů nemocí nebo postižení (Švestková, 2009). Medicína je v České republice stále založena pouze na etiologických diagnózách. Jak Pfeiffer (2009) prosazuje, vedle klasifikace nemocí, MKN – 10. revize, je nutné člověka se zdravotním postižením zařadit podle klasifikace MKF.

V roce 2008 byla v České republice klasifikace MKF vydána v nakladatelství Grada, za odborné spolupráce Ministerstva zdravotnictví ČR, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Národní rady osob se zdravotním postižením (český překlad Pfeiffer, Švestková, 2008). Na novou klasifikaci v České republice, pro potřeby zdravotnictví a sociální oblasti, poukazuje rovněž Bruthansová (Bruthansová et al., 2009). Tato publikace by se měla stát nezbytnou pro všechna rehabilitační centra, posudkové komise sociálního zabezpečení a pro všechny zdravotníky i veřejné činitele, jejichž pracovní náplň se týká zdravotně sociální a pracovní problematiky osob se zdravotním postižením.

Zákon o sociálních službách a zákon o důchodovém pojištění v souvislostech připravovaných změn v rámci zavádění MKF

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, upravuje podmínky

poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé životní situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči (ÚZ č. 702 Sociální zabezpečení, 2009).

Tento zákon upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách. Příspěvek na péči se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby za účelem zajištění potřebné pomoci. Osoba se považuje za závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve čtyřech stupních. Při posuzování péče o vlastní osobu pro účely stanovení stupně závislosti se hodnotí schopnost zvládat např. tyto úkony: příprava a přijímání stravy, koupání a sprchování těla, péče o ústa, vlasy, nehty, vstávání z lůžka, chůze, sezení, orientace v přirozeném prostředí, oblékání, dodržování léčebného režimu aj. (ÚZ č. 702 Sociální zabezpečení, 2009).

Švestková (2008) uvádí, že se v praxi u nás nyní hledá možnost uplatnění tohoto zákona, který je sice velice potřebný, ale ukázal se jako těžko aplikovatelný z důvodu absence zákona o rehabilitaci. V novém rehabilitačním zákoně, který by měl být zastřešující, se poukazuje na práva a povinnosti jak pracovišť, která budou zákon aplikovat, tak cílových skupin, tedy občanů s disabilitou (Švestková, 2008). Zákon o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.) je určitou snahou o aplikaci MKF v České republice, a to především z hlediska komunitní rehabilitace a sociálních služeb. „Důležitým se ukazuje být hodnocení reziduálního zdraví neporušených funkcí. Spojení těchto poznatků provádí moderní rehabilitace, která začíná ve zdravotnickém prostředí, ale přesahuje i do dalších oblastí a stává se tak celospolečenským úkolem.“ (Pfeiffer, 2009.)

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění, upravuje finanční dávky, které jsou poskytovány v případě, že občan ztratil zdroj obživy a není schopný si takový zdroj opatřit. Důchod se přiznává na základě posouzení zdravotního stavu. Ten bude možno v budoucnu mnohem přesněji posoudit pomocí uvedené MKF, tzn. hodnotit funkční schopnosti člověka. Při určování poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti člověka se vychází

z jeho zdravotního stavu, který je doložen výsledky funkčních vyšetření, a jeho schopností vykonávat práce odpovídající zachovaným tělesným, smyslovým a duševním schopnostem s přihlédnutím k výdělečným činnostem, které vykonával před tím, než k takovému poklesu došlo (Pfeiffer, Švestková, 2008). Dále se přihlíží k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem. Také se hodnotí, jak je člověk na své zdravotní postižení adaptován, a možnost jeho rekvifikace na jiný druh výdělečné činnosti, než kterou dosud vykonával.

Výzkumné šetření na Zdravotně sociální fakultě JU

V roce 2008 proběhlo výzkumné šetření, za finanční podpory Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Grantové agentury Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, které se týkalo hodnocení celkové životní situace osob s disabilitou podle MKF.

Cíle:

Hlavním cílem našich projektů byla praktická aplikace klasifikace MKF u osob s diagnózou roztroušená skleróza.

Dílčí cíle:

Vytvoření multidisciplinárního týmu a koordinace práce jeho členů.

Proškolení členů multidisciplinárního týmu v klasifikaci MKF.

Vytvoření individuálních rehabilitačních plánů pro klienty.

Definování role sociálního pracovníka v posuzování životní situace podle MKF.

Metodika

Výzkum probíhal v roce 2008 na Zdravotně sociální fakultě JU v Českých Budějovicích, jednalo se o kvalitativní výzkum. V úvodu projektu byla navázána spolupráce s MS centrem (Multiple Sclerosis centrum) Nemocnice České Budějovice, a. s., a dále OS Roska České Budějovice.

Pro samotné kódování podle MKF byl sestaven multidisciplinární rehabilitační tým ve složení: lékař-neurolog, fyzioterapeut, ergoterapeut, logoped, psycholog, zdravotní sestra, sociální pracovník.

Členové multidisciplinárního týmu byli odborně proškoleni v kódování podle mezi-

národní klasifikace MKF na Klinice rehabilitačního lékařství 1. LF UK a VFN v Praze (školitelé: prof. MUDr. Pfeiffer Jan, DrSc., doc. MUDr. Švestková Olga, Ph.D., MUDr. Angerová Yvona).

Technika sběru dat

K objektivnímu funkčnímu hodnocení pacientů byl použit CORE SET, který byl vytvořen pro roztroušenou sklerózu v rámci projektu MHADIE (6. rámcového programu EU Measuring Health and Disability in Europe: supporting policy development) na Klinice rehabilitačního lékařství 1. LF UK a VFN v Praze. Dále byl použit dotazník na subjektivní hodnocení kvality života SEIQoL.

Cilový soubor

Pro výzkum v roce 2008 bylo osloveno 20 klientů s diagnózou roztroušené sklerózy, kteří byli pozváni k víkendovému hodnocení v budově Zdravotně sociální fakulty JU. Všichni pacienti zařazení do výzkumného šetření, popřípadě jejich opatrovníci, podepsali informovaný souhlas pacienta.

Popis praktického použití MKF v práci multidisciplinárního týmu

Průběh víkendového hodnocení:

Oslovení klienti s lékařsky stanovenou diagnózou (roztroušená skleróza) se dostavili po telefonické dohodě ve stanoveném čase do budovy Zdravotně sociální fakulty JU. Víkendové klasifikování, posuzování jejich životní situace podle klasifikace MKF, bylo zahájeno úvodním slovem prof. Pfeiffera, emeritního přednosty Kliniky rehabilitačního lékařství 1. LF UK v Praze a překladatele české verze MKF. Po úvodních slovech o disabilitě a koncepci nového posuzování v rehabilitaci byli členové multidisciplinárního týmu rozděleni do určených místností budovy Zdravotně sociální fakulty. Proškolený tým v oblasti aplikování klasifikace MKF byl ve složení: lékař, zdravotní sestra, logoped, ergoterapeut, psycholog, fyzioterapeut a sociální pracovník. Klienti následně přicházeli po jednom k jednotlivým členům týmu podle předem stanoveného časového harmonogramu. S každým klientem pracoval člen multidisciplinárního týmu samostatně, aby byla zachována anonymita jednotlivých pacientů mezi sebou a aby se navzájem nerušili.

Na každého pacienta byl vyhrazen čas přibližně 30–45 min. K posouzení situace byly použity předem připravené testy a dotazníky, se kterými odborníci běžně pracují při výkonu své profese (např. ADL test – ergoterapeut apod.). Jako základ pro záznam dat byl použit tzv. CORE SET pro roztroušenou sklerózu, který byl vytvořen na Klinice rehabilitačního lékařství v Praze v rámci řešení projektu 6. Rámcového programu EU MHADIE (Measuring Health and Disability in Europe: supporting policy development). Dále byl klientům vysvětlen a zadán dotazník kvality života SEIQoL (Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life). Další dotazování klientů probíhalo formou rozhovoru a příslušný kód zaznamenal pracovník týmu podle míry poruchy, limitu aktivity nebo omezení participace. Pro záznam byly použity číselné kódy v rozmezí 0 až 4, kde 0 znamená žádnou poruchu a 4 úplnou (totální) poruchu. Pro oblast Faktory prostředí byly k záznamu použity číselné kódy (0 až +4; tzv. facilitátory) a (0 až 4; tzv. bariéry).

Výsledkem výzkumného šetření jsou vyplněné záznamové archy (Core sety), které jsou připraveny pro další zpracování dat. Z hlediska přínosu pro klienta se začal utvářet individuální plán, který klientovi pomůže zorientovat se ve své situaci a pomůže řešit její případné nedostatky. Individuální rehabilitační plán vytvořený na základě hodnocení podle MKF obsahuje postoje, názory a doporučení od všech členů multidisciplinárního týmu pro další práci s klientem. V průběhu času se hodnotí, zda byla navržená doporučení splněna (a s jakým výsledkem), popř. jak byla změněna. Po celou dobu práce s klientem je důležitá spolupráce a komunikace všech členů multidisciplinárního týmu. Sociální pracovník reaguje na aktuální situaci klienta (jaké má rodinné zázemí, zda je třeba zajistit pečovatelskou službu aj.). Zároveň sociální pracovník řeší přímo s klientem existenční či rodinné problémy, komunikuje s rodinou, rodině klienta předkládá ve spolupráci s lékařem další prognózu, postupy atp.

Úloha sociálního pracovníka během víkendového hodnocení

Úloha sociálního pracovníka během víkendového hodnocení spočívala v koordinaci členů týmu, ve shromažďování informací a záznamů od členů hodnotícího týmu. Jeho úloha měla podobu práce case managera, který však navíc

zná problematiku MKF a dokáže se v ní dobře orientovat (včetně znalosti zaznamenávání kvalifikátorů pro jednotlivé oblasti MKF). V případě, že si některý ze členů týmu nevěděl rady s přiřazením kvalifikátoru k dané domněně, sociální pracovník doplnil na základě odborných podkladů členů týmu příslušný stupeň poruchy nebo omezení (příslušný kvalifikátor) tak, aby celkový stav rehabilitanta byl objektivní. Zkoumal také subjektivní přání a kvalitu života samotného rehabilitanta, na což klasifikace MKF klade velký důraz. Šlo o zjištění cílů, které chce člověk se svou diagnózou a se svým stupněm funkční schopnosti dosáhnout. Zaznamenaná data do Core setů MKF se využijí ve statistickém zpracování a usnadní interdisciplinární (mezioborovou) a mezinárodní spolupráci. Co se týká administrativní práce v oblasti sociální práce, konkrétně případového vedení, case managementu, Stuchlík (2002) k tomuto poznamenává: Určitá byrokracie je potřebná k vymezení zodpovědnosti pracovníků, k udržování informací potřebných k hodnocení kvality péče a k zajištění dostatečné komunikace. Říká dále, že „je však třeba udržovat určitou rovnováhu tak, aby papírování v práci pomáhalo, nikoli překáželo“. (Stuchlík, 2002.)

Vypracovaný individuální plán je plánem, který standardně dělají sociální pracovníci pracující se sledovanou cílovou skupinou, měl by být však ještě komplexnější, obohacen o názory více odborníků, s důrazem na potřeby a přání, které klient sám považuje za priority v procesu změny svého současného stavu.

Příklad Individuálního rehabilitačního plánu (záznam sociálního pracovníka po poradě členů multidisciplinárního týmu)

Klient č. 5 (diagnóza: roztroušená skleróza): Muž, 35 let, pobírá plný invalidní důchod (14 let). Žije s rodiči v rodinném domě, svobodný, vyučený. Onemocnění roztroušenou sklerózou diagnostikováno u klienta ve 20 letech. V dětství měl úraz hlavy s protahovaným bezvědomím. Klient i jeho rodiče udávají problémy s navazováním sociálních kontaktů, samotářství. Nemá zájmy, uzavírá se před okolím. Odkázán na trvalou pomoc matky, především v oblasti sociálních vztahů (matka za něj mluví, vystupuje za něho, „opečovává ho“). V komunikaci je ostýchavý. Když je mu položena otázka, otáčí se na matku a čeká, že za něj odpoví. Podle

matky má ostych mluvit i před rodinou, uzavírá se do sebe. Působí jako lehce mentálně retardovaný. Artikulace řeči je obtížná (dysartrická řeč, objevují se i tony). Již v dětství navštěvoval logopedii pro poruchu výslovnosti, která přetrvává dodnes. Není schopný reprodukovat souvislý text. Jsou zřejmé i potíže s pamětí. Dyskoordinace dechu při mluvení.

Od prosince 2007 zhoršení svalové síly na pravé polovině těla. Levá strana těla je silnější, pravá noha zakopává. Chůze do schodů obtížná, běh nejde vůbec.

Klient nepoužívá kompenzační pomůcky, příspěvek na péči nemá přiznaný. Matka udává špatnou dostupnost zdravotní a sociální péče v místě bydliště.

Klient je vyučený truhlář, profesi nikdy nevykonával. Rodina byla nucena k výměně bytu z 2. patra do přízemí. Klient jezdí autem.

Doporučení:

- Snaha o navázání sociálních kontaktů. Zapojení klienta do volnočasových aktivit (např. zapojení do Občanského sdružení, chráněných dílen apod.).
- Zvážit práci s psychologem.
- Zvážit podání žádosti o příspěvek na péči.
- Zvážit rediagnostiku onemocnění roztroušená skleróza (zda současný stav není důsledkem poškození mozku v dětství).

Výše uvedený rehabilitační plán klienta č. 5 ukazuje, že při posuzování životní situace klienta multidisciplinárním týmem podle klasifikace MKF bylo zjištěno, že není jisté, zda se skutečně jedná o onemocnění roztroušenou sklerózou (diagnóza byla stanovena před 20 lety, a to pouze na základě klinického stavu klienta). Lékař i ostatní pracovníci multidisciplinárního týmu se shodli, že klientův stav může být důsledkem poškození mozku (protahované bezvědomí), které prodělal v dětství, a tedy se může jednat o chybně stanovenou diagnózu.

Matce klienta i jemu samotnému byl tento závěr lékařem sdělen a byla jim doporučena rediagnostika onemocnění.

Šetření osob s diagnózou roztroušená skleróza dokládá, že dvě osoby se stejnou diagnózou nemusí mít stejný stupeň funkční schopnosti a dvě osoby se stejným stupněm výkonnosti nemusí mít stejné zdravotní problémy. Doporučení pro rediagnostiku onemocnění vyžaduje vzít

v úvahu výsledky hodnocení a názory všech členů multidisciplinárního týmu sestaveného pro účely hodnocení podle MKF.

Výsledky dotazníku kvality života SEIQoL

Z dotazníku kvality života SEIQoL vyplývá, že u dotazovaných klientů s roztroušenou sklerózou mezi nejdůležitější životní cíle patří: rodina, zdraví, práce, zájmy, bydlení, duševní pohoda a dobré vztahy mezi lidmi, práce na sobě (získání nových dovedností, zvýšení si kvalifikace), mít pro co žít, nacházet smysl života a další. Ze všech odpovědí byla patrná touha po rodině, ať už šlo o otázku dětí, lásky, soudržnosti a vzájemné pohody v manželském či partnerském vztahu. Je tedy zřejmé, že plnohodnotné fungování rodiny je pro všechny životní perspektivou. Druhým nejčastěji zmíněným životním cílem bylo udržení si dobrého zdraví, popřípadě úspěšné zvládnutí zdravotních těžkostí. Dotazování na kvalitu života bylo úlohou sociálního pracovníka.

Diskuse

Z výzkumného šetření v rámci řešení projektu vzešla řada zajímavých výsledků a podnětů k diskusi. Jak zdůrazňuje Švestková (Švestková, Pfeiffer, 2009: s. 268–271), „základem moderní rehabilitace je individuálně zaměřený multidisciplinární tým, který klade důraz na včasné zahájení, vypracování rehabilitačního plánu s cílem dosáhnout optimální kvality života v co nejkratším čase a s efektivními náklady“. Na Zdravotně sociální fakultě JU v Českých Budějovicích se v rámci realizace projektů Grantové agentury JU a Grantové agentury Zdravotně sociální fakulty JU jednalo o první použití MKF v praxi. Poprvé byl sestaven multidisciplinární tým odborníků, kteří hodnotili klienty s roztroušenou sklerózou podle MKF a data zaznamenávali do Core setů vytvořených pro diagnózu roztroušená skleróza. S vytvořením týmu je spojena značná časová, finanční i prostorová náročnost, což bylo při výzkumném šetření potvrzeno. Během jednoho víkendu bylo velice obtížné posoudit 20 osob s roztroušenou sklerózou tak, abychom pro další zpracování měli v rukou objektivní výsledky. Nebylo ani jednoduché sestavit multidisciplinární tým, který je běžný v zemích, jako je např. Německo (Mnichov) a další státy EU, které mají v legislativě právně ukotveno používání klasifikace MKF. Tým byl sestaven dočasně, pouze pro účely hodnocení tohoto výzkumu, ve složení,

kteří odpovídá pokrytí odborných oblastí, na které se ptá klasifikace MKF – tělesné funkce a struktury, faktory prostředí, aktivity a participace a osobní faktory (Pfeiffer, 2008).

Z výzkumu vyplývá, že aplikovat do praxe klasifikaci MKF je možné, ovšem je potřeba, aby pracovníci týmu byli nejdříve řádně proškoleni v kódování MKF. Je nutné, jak zdůrazňuje Pfeiffer, postupně začít pořádat školicí kurzy pro „odborníky“ z praxe (ze zdravotní i sociální oblasti), jak je tomu v jiných zemích EU (např. Itálie, Německo). Např. Čeledová (2008) poukazuje na reformu vzdělávání lékařů posudkové služby. Další otázkou zůstává finanční a časová náročnost.

Důležitou součástí aplikace MKF je možnost používat tzv. Core sety. Tzv. univerzální Core set byl vytvořen prof. Stuckim (Mnichov, Německo). Další Core sety pro jednotlivé diagnózy je třeba postupně vytvářet. Core set slouží k objektivnímu hodnocení zdravotně sociální situace osob s určitou diagózou. Důležitým hodnocením v rámci MKF je posouzení faktorů prostředí (facilitátorů, bariér) a faktorů osobnosti, které doplňují objektivní část funkčního hodnocení. *Faktory prostředí* se ukazují jako velmi významné v životě klienta. Mohou být bariérové nebo facilitující (Pfeiffer, 2008). Také je velmi důležité hodnotit subjektivní postoj a názor samotného klienta. Kvalitu života u klientů s roztroušenou sklerózou zdůrazňuje Payne (2005), Havrdová (1999), Lenský (2002), Matlasová (2006) a další autoři. Právě pro subjektivní posouzení je důležité hodnocení kvality života klienta – lze použít např. mezinárodní dotazník WHODAS II – World Health Organization Disability Assessment Scale II či jiný dotazník na hodnocení kvality života (např. SEIQoL, SF-36, atp.). Následně je možné výsledky subjektivního a objektivního hodnocení porovnat. Faktory prostředí a kvalitou života osoby s disabilitou se zabývá především sociální pracovník. Výsledky dotazníku kvality života SEIQoL u osob s roztroušenou sklerózou dokazuje tvrzení Jankovského (2001) a Koláčkové (2005), že kvalita života lidí s postižením je velmi závislá na spokojenosti v rodinném životě.

Z výzkumného šetření vplynuly následující podněty:

Použití MKF u klientů s roztroušenou sklerózou je možné za předpokladu proškolení členů multidisciplinárního týmu.

K objektivnímu hodnocení podle MKF je vhodné použít dotazník na subjektivní hodnocení kvality života klienta.

Úkolem sociálního pracovníka je podílet se na utváření individuálního rehabilitačního plánu klienta.

Sociálním pracovníkům v multidisciplinárním týmu náleží úkol tzv. spojovacího článku, mezi klientem a ostatními členy multidisciplinárního týmu.

Sociální pracovník při posuzování životní situace podle MKF zná problematiku MKF a dobře se v ní orientuje (včetně zaznamenání stupně funkční schopnosti, poruch, omezení aktivit a participace pomocí kvalifikátorů).

Má práce podle MKF vliv na zlepšení zdravotního stavu osob s roztroušenou sklerózou?

To, jestli práce podle klasifikace MKF má vliv na zlepšení zdravotního stavu osob s roztroušenou sklerózou, je otázka, kterou bude nutno dlouhodobě zkoumat. Zatím se v České republice pracuje s touto klasifikací velmi sporadicky (Švestková, 2009), proto výsledky práce jsou otázkou času. Nicméně dá se uvažovat, že při hodnocení se na vytváření rehabilitačního plánu podílí celá řada odborníků (multidisciplinární tým), kteří mohou objektivně stanovit, pomocí otázek a kvalifikátorů MKF, funkční schopnost klienta, mohou určit stupeň jeho omezení a jeho zdraví. Klientovi se dostává komplexní péče a řady doporučení, která může (sám nebo s pomocí druhých) plnit. Pokud je navíc objektivní hodnocení doplněno subjektivním (např. WHODAS II, jak doporučuje MKF, kdy klient sám hodnotí svůj stav), máme v rukou celkový obraz stavu klienta. Díky doporučením a práci na celé situaci se dá mluvit o tom, že hodnocení a práce podle MKF může mít vliv na zlepšení zdravotního stavu klienta. To, jak se MKF bude používat a aplikovat do praxe, bude velmi záležet na její užitečnosti, říká Pfeiffer (Pfeiffer, 2008). MKF není přímo politickým nástrojem, ale její použití může přinést pozitivní podněty pro politické účely, které pomáhají stanovit zdravotnickou politiku, zlepšit stejné příležitosti pro všechny občany a podpořit boj proti diskriminaci na základě disability.

Často se stává, že klient s disability nezná svá práva a nároky související s onemocněním. Právě zde je důležitý sociální pracovník, popř.

svépomocné organizace, s informacemi, které jsou aktuální, odborné, profesionální a odpovídají potřebám nemocného. Sociální pracovník zjišťuje a hodnotí aktuální sociální situaci pacientů na úrovni rodiny, obce, regionu a státu a v konkrétních případech i ve spolupráci s ostatními členy multidisciplinárního týmu (Koláčková, 2005; Pfeiffer, 2008). Podle prognózy klienta zajišťuje jeho sociální potřeby během rehabilitačního procesu i po jeho ukončení.

Závěr

Role sociálního pracovníka v posouzení životního stavu je postavena do nového úhlu pohledu se zaváděním klasifikace MKF do praxe. Má podobu role case managera, který se stává členem multidisciplinárního týmu a je navíc vyškolen v klasifikování podle kvalifikátorů MKF. Poprvé na Zdravotně sociální fakultě JU v Českých Budějovicích byla v praxi použita mezinárodní klasifikace MKF k funkčnímu hodnocení klientů s roztroušenou sklerózou. V praxi se ukázalo nezbytné proškolit členy multidisciplinárního týmu v mezinárodní klasifikaci MKF. Nutné je rovněž proškolení sociálního pracovníka, který je zároveň koordinátorem celého multidisciplinárního týmu a značně se podílí na sestavení individuálního plánu. Zároveň se ukázalo, že takové „sestavení“ multidisciplinárního týmu k hodnocení zdraví a funkčních schopností klienta není v České republice snadné. V zemích EU je individuální hodnocení multidisciplinárním týmem běžné a je upraveno i legislativně.

Seznam literatury:

- BARTLETT, H. M. **The common base of social work practise.** Washington, D. C.: NASW, 1973.
- BRUTHANSOVÁ, D., et al. **Nová klasifikace nemoci a zdraví.** *Česká geriatrická revue*, č. 2, roč. 2009.
- COULSHED, V. **Social Work Practice.** London: Macmillan, 1991.
- ČELEDOVÁ, L. **Celoživotní vzdělávání posudkových lékařů.** *Tempus medicorum*, 2008, roč. 17, č. 9.
- HAVRDOVÁ, E. **Je roztroušená skleróza Váš problém? Průvodce pro lidi s roztroušenou sklerózou, jejich rodiny a ty, kdo se jim věnují.** Praha: Unie Roska, česká MS společnost, 1999.

- JANKOVSKÝ, J. **Ucelená rehabilitace dětí s tělesným a kombinovaným postižením.** Praha: Triton, 2001.
- JANKOVSKÝ, J. **Možnosti a podmínky mezioborové spolupráce v rámci multidisciplinárního týmu.** *Sociální práce*, 2007, č. 1, s. 97–105.
- KOLÁČKOVÁ, J., et al. **Sociální práce se zdravotně znevýhodněnými.** Praha: Portál, 2005.
- LENSKÝ, P. **Roztroušená skleróza, strategie přístupu k chronické nemoci.** Praha: Unie Roska, 2002.
- MATLASOVÁ, H. **Kvalita života nemocných s roztroušenou sklerózou.** Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta: diplomová práce, 2006.
- MATOUŠEK, O., et al. **Sociální práce v praxi.** Praha: Portál, s. r. o., 2005. s. 89–108.
- MATOUŠEK, O., et al. **Sociální služby.** Praha: Portál, 2007.
- MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce.** Praha: Portál, 2008.
- Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy.** http://www.akluby.cz/cz/o-nas_mezinarodni-eticky-kodex-socialni-prace.php [on-line] [6. 12. 2009].
- NAVRÁTIL, P. **Obtížnost procesu posouzení v pozdně moderní éře.** In JANEBOVÁ, R., SMUTEK, M. et al. **Posuzování životní situace v sociální práci.** Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2008.
- PEYNE, J., et al. **Kvalita života a zdraví.** Praha: Triton, 2005.
- PFEIFFER, J. **Neurologie v rehabilitaci.** Praha: Grada, 2007.
- PFEIFFER, J. **Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví: Náhlé mozkové příhody a rehabilitace.** www.sduzenicmp.cz/cz [on-line] [28. 8. 2009].
- PFEIFFER, J., ŠVESTKOVÁ, O. **Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví.** Praha: Grada, 2008.
- STUHLÍK, J. **Aserktivní komunitní léčba a case management.** Fokus books a Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví, 2002.
- ŠPRYNAROVÁ, Š. **Mezioborová spolupráce a ucelená rehabilitace občanů s DMO.** Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami. Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 4.–15. března 2006.
- ŠVESTKOVÁ, O., PFEIFFER, J., KUPKOVÁ J., MATLASOVÁ, H. **Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví WHO jako nástroj moderní rehabilitace.** *Praktický lékař*, 2008, roč. 88, č. 3, s. 161–164.
- ŠVESTKOVÁ, O., PFEIFFER, J. **Funkční hodnocení (diagnostika) v rehabilitaci.** *Praktický lékař*, 2009, roč. 89, č. 5, s. 268–271.
- The International Classification of Functioning, Disability and Health.** WHO, 2001.
- ÚZ č. 702 Sociální zabezpečení 2009.** Ostrava: Sagit, 2009.
- VOTAVA, J., et al. **Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením.** Praha: Karolinum, 2005.
- Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. 3. 2006, o sociálních službách.**
- Zákon č. 155/1995 Sb. ze dne 7. 8. 1995, o důchodovém pojištění.**

Praktické využití hry u dětí a dospělých

Practical Usage of Play in Children and Adults

Jaroslava Raudenská, Martin Raudenský, Alena Javůrková

PhDr. Jaroslava Raudenská, Ph.D.,¹ je klinická psycholožka a psychoterapeutka, vedoucí Oddělení klinické psychologie ve Fakultní nemocnici v Motole v Praze. Zabývá se diagnostikou a psychotherapií u pacientů chronicky nemocných, trpících chronickou nádorovou i nenádorovou bolestí. Přednáší lékařskou psychologii a psychologii bolesti v postgraduálním vzdělávání lékařů na katedře léčby bolesti IPVZ.

PhDr. Martin Raudenský, Ph.D., přednáší na katedře výtvarné výchovy PedF UK v Praze a na Univerzitě JEP v Ústí nad Labem.

PhDr. Alena Javůrková, Ph.D., je klinická neuropsycholožka a psychoterapeutka, vedoucí Oddělení klinické psychologie ve Fakultní nemocnici Královské Vinohrady v Praze.

Abstrakt

Práce seznamuje s historií a současností užití hry v psychoterapii, se základními diagnostickými pomůckami, vzděláváním. Nabízí aplikaci psychologických aspektů hry v psychoterapii dětských i dospělých pacientů, kteří se obtížně adaptují na závažné životní události, jako je chronická nemoc, bolest nebo hendikep, v integrovaném modelu psychoterapie čerpající z terapie dynamické, kognitivně-behaviorální, humanistické, rodinné. Shrnuje efektivitu herní terapie u dětí u úzkostných a fobických potíží, poruch chování, deprese, sexuálního zneužívání, posttraumatické stresové poruchy. U dětí s chronickou nemocí, bolestí nebo hendikepem specifikuje indikace herní terapie v duševní hygieně a prevenci, zvládání emočních obtíží (úzkost, deprese), zvládání adaptace na chronickou nemoc, bolest a závažné lékařské výkony. Hru v terapii s dospělými specifikuje v širším pojetí kognitivně-behaviorální terapie s možností využití hry při nácviku sociálních dovedností, zvládání stresu a prevenci relapsu, k nácviku sebeprosazení, komunikace, posílení tvořivosti, k modifikaci chování (napodobování a hraní rolí), v tréninku paměti, myšlení a orientace. Práce tak ukazuje inspiraci pro současné užití herních elementů v psychoterapii u chronických onemocnění u dětí a dospělých. Sociální pracovník pracující ve zdravotnictví využívá hru v biopsychosociálním modelu léčby s ostatními psychoterapeuty (klinický psycholog, psychiatr) k efektivní spolupráci mezi chronicky nemocným, rodinou, školou nebo zaměstnavatelem a zdravotnickým zařízením.

Klíčová slova

hra, herní terapie, chronická nemoc, chronická bolest, hendikep, sociální práce

Abstract

The article shows the history and present of play therapy in psychotherapy, basic diagnostic tests and education. Offers application of psychological aspects of play in psychotherapy of children and adults, who can hardly adapt to serious life events as are chronic illness, pain or handicap in integration model of therapy which arises from dynamic oriented psychotherapeutical approaches, family therapy, cognitive-behavioural and humanistic therapy. The article sums up effectiveness of play therapy in children with anxiety and phobic problems, behavioural disturbances, depression, sexual abuse, posttraumatic stress disorder. In children with chronic illness, pain or handicap the article specifies indications of play therapy in mental hygiene and prevention, management of emotional troubles (anxiety, depression), adaptation to chronic illness, to chronic pain and serious medical help. The play in work with adults aiming to broad sense of cognitive-behavioural therapy when is play used in training of social skills, coping with stress and prevention of pain regression, in training of self-carriage, for improvement of communication, repair of creativity, to modification of behaviour by the help of imitation and playing of roles, training of memory, thinking and orientation.

The article show inspiration in applications of play element in psychotherapy of chronic illnesses in children and in adults. Social worker uses play in bio-psycho-social model of chronic diseases treatment together with other psychotherapists (clinical psychologist, psychiatrist) for effective co-operation between chronically ill, family, school or employer and hospital.

Keywords

play, play therapy, chronic illness, chronic pain, handicap, social work

Hra a sociální práce

Hra je součástí sociální práce s dětmi a jejich rodinami. Ve zdravotnictví se sociální pracovník uplatňuje u dětí i dospělých na různých klinikách univerzitních nemocnic, v psychiatrických léčebnách, léčebnách dlouhodobě nemocných a odděleních následné péče, sociálních ústavech, ozdravnách a dětských zdravotních zařízeních. Podle dosaženého vzdělání může sociální pracovník provádět i krizovou intervenci, sociální poradenství a sociální rehabilitaci, psychickou aktivizaci a psychoterapii (Matoušek, 2007). Herní terapii využívá v psychotherapeutických intervencích u dětí i dospělých v koordinaci s ostatními psychotherapeuty (nejčastěji klinickým psychologem a psychiatrem) v biopsychosociálním modelu léčby chronických onemocnění.

Hra a psychoterapie

Každé užití hry u dětí a dospělých není psychotherapií. Psychotherapie je „záměrné upravování narušené činnosti organismu specifickými psychologickými prostředky, které jsou slovo, mimika, mlčení, emotivita, emoční vztahy, učení a manipulace“ (Kratochvíl, 1987, s. 11). Psychotherapií se hra stává v cíleně zaměřeném uplatnění k vyvolání psychotherapeuticky účinných duševních změn.

Psychotherapie se používá ve smyslu: 1. základní léčebné metody v psychiatrii (neurózy, psychózy); 2. psychologické péče u somatických onemocnění, pomáhá zmírnit pacientovo utrpení způsobené somatickou nemocí, nebo ho utrpení v důsledku somatické nemoci zbavuje; 3. psychologické péče u psychosomatických onemocnění (při vzniku, průběhu a udržování nemoci se podílejí psychosociální činitelé). (Raudenská, 2004.) V práci se zaměříme na užití hry v psychotherapii ve smyslu bodů 2. a 3. jak u dětí, tak u dospělých.

Historický exkurs užití hry

Platón (429–347 př. n. l.) se domníval, že pozorovatel „může objevit o osobě více během jedné ho-

diny hry než během roků konverzace“. J. J. Rousseau (1712–1778), v knize „Emil“, psal o hře jako základním prostředkem k pochopení dětí. F. Fröbel (1782–1852) v knize „Vzdělávání muže“ chápe hru jako volné vyjádření toho, co se děje v dětské duši (O'Connor a Braverman, 1996).

První užil hru v roce 1909 k analýze dítěte S. Freud (1856–1939). Psychologický zájem o oblast hry vyvolaly právě studie psychoanalytiků, kteří začali hru využívat psychotherapeuticky. Prvenství v práci s hračkami náleží ve 20. a 30. letech 20. století H. Hugg-Helmuthové a E. Eriksonovi. Hru jako klinicko-psychotherapeutický nástroj (Play Therapy) u dětí poprvé použily A. Freudová, M. Lowenfeldová a M. Kleinová. V roce 1919 M. Kleinová (1882–1960) začala užívat techniku hry k analýze dětí mladších šesti let. Věřila, že užití dětské hry je v podstatě stejné jako užití volné asociace u dospělých. V roce 1937 publikovala článek „Psychoanalýza dítěte“, v němž popisovala herní materiál. Kleinová zasahovala do hry, například tím, že naznačovala možná řešení (Humpolíček, 2005). M. Lowenfeldová (1880–1973) v roce 1929 sestavila Test světa. Odmítala interpretaci a zasahování do hry během hry. A. Freudová (1895–1982), obdobně jako Kleinová, interpretovala symbolický obsah hrových témat. Využila hru jako základní přístup k dětskému vnitřnímu světu (McMahon, 1992). D. Kalffová (1904), inspirována Lowenfeldovou, využívá hrové techniky s pískem a hračkami. Pískoviště podpoří kontakt s nevědomím, pomůže vyjádření preverbální zkušenosti a uvolní zablokovanou energii tak, aby se uplatnily regenerační schopnosti dítěte. Ve 30. letech 20. století D. Levy rozpracoval techniku uvolňující terapie (Release Therapy). Dítě, které zažilo zátěžovou situaci, dostalo možnost zaměstnat se volnou hrou. Postupně terapeut nabízel hračky spojené se situací vázanou na zažitý stres, což mělo dovolit dítěti nejdříve znovu zažít traumatickou zkušenost a potom uvolnění. G. Harnidge v roce 1955 rozšířil práci Levyho jako strukturovanou herní terapii (Structured Play Therapy Model),

byl více direktivní v nabízení situací. J. Taft a F. Allen ve 30. letech 20. století vyvinuli vztahovou terapii (Relationship Therapy), založenou na emočním vztahu mezi terapeutem a dítětem (Landreth, 2002). Ch. Bühlerová (1893–1974) v roce 1956 vydala Test světa. G. von Staabsová (1901–1970) rozvíjela od roku 1939 Scénotest, knižně jej zveřejnila v roce 1943. G. Gardiny (1906–1976), inspirován Lowenfeldovou, vytvořil metodu Erica. H. Arthus vytvořil v 50. letech 20. století Test vesnice (francouzská modifikace Testu světa Lowenfeldové). Na něj navázal P. Mabilie s podnětnou interpretací prostoru hry. R. Mucchielli se pokusil v 70. letech sjednotit v testu „Test imaginární vesnice“ anglosaské a francouzské proudy.

Terapie hrou vychází i z humanistických přístupů. Ve 40. letech C. Rogers založil nový model psychoterapie na nedirektivním vztahu mezi psychoterapeutem a klientem (non-directive therapy, client-centered therapy). Na základě Rogerse vyvinula Axlineová na konci 60. let 20. století nový terapeutický přístup pro práci s dětmi: nedirektivní hrovou terapii (non-directive Play Therapy). Manželé Tauschovi vycházeli z rogersovských koncepcí při práci s dospělými pacienty a přenesli je do oblasti dětské psychoterapie. Synovská a dceřiná terapie (Filial Therapy), vyvinutá B. a L. Guernevyými, byla inovací herní terapie v 60. letech 20. století. Přístup zdůrazňuje strukturovaný tréninkový program pro rodiče, kteří se učí, jak zaměstnat doma děti hrou. V 60. letech se herní terapie začala užívat ve vzdělávacích a preventivních programech u dětí s různými specifickými potížemi.

Hrou z teoretického i praktického hlediska se u nás zabýval V. Borecký (1941–2009), který vytvořil několik testů s miniaturními hračkami (Testy vesnice).

Hra a její současné užití v psychoterapii

Od konce 80. a počátku 90. let 20. století se při užití hry v psychoterapii (Play Therapy) upustilo od zúženého konceptu definovaného jednotlivými psychoterapeutickými školami. Herní terapie vychází z dynamicky orientovaných psychoterapeutických přístupů ve spojení s rodinnou terapií a kognitivně-behaviorální terapií (Gontard a Lehmkühl, 2003; Landreth, 2002; Ryan, 1999). Základní metody záznamu pozorování hry (písemně, audiozáznam, videozáznam, sdělení rodičů,

partnerů) slouží k následnému rozboru a cílené intervenci.

Herní terapie je tedy v ekletickém pojetí založená na následujících teoretických principech: 1. Aktualizace vnitřního potenciálu aspektů kreativity, zvědavosti a touhy být nezávislý. 2. Potřeba pozitivní akceptace, sebenáhledu a sebepochopení. 3. Hra jako primární médium komunikace a prostředek k přenášení emocí, myšlenek, hodnot, vnímání. 4. Hra rozvíjí vztah se světem (Cattanach, 2003). Hra je primární médium a rozhovor a komunikace až sekundární. Proto je vhodné ji užít u dětí, nebo dospělých pacientů s potížemi ve verbální komunikaci nebo verbálním vyjádřením.

Vhodný je pro herního terapeuta terapeutický výcvik v herní terapii. V České republice neexistuje samostatný výcvik v herní terapii, částečně jej pokrývají některé psychoterapeutické výcviky. V zahraničí se zakládají společnosti herní terapie, které poskytují trénink v herní terapii (Příloha 1. a 2.), výcvik poskytují i univerzity.

Efektivita herní terapie u dětí

Herní terapie je často kritizována pro nedostatek adekvátních výzkumů efektivity. Proto dále shrnujeme některé studie efektivity herní terapie u dětí. Ray et al. (2001) provedli metaanalýzu 94 studií ke zjištění efektu herní terapie v USA u 3 263 jedinců s průměrným věkem 7,1 roku s různými klinickými potížemi (úzkostné a fobické potíže, poruchy chování, deprese, sexuální zneužívání, posttraumatická stresová porucha). Bratton, Ray, Rhine, Jones (2005) provedli metaanalýzu 93 kontrolovaných studií publikovaných v letech 1953–2000. Obě studie zjistily, že herní terapie je stejně efektivní napříč věkem, pohlavím a klinickými problémy. Efekt byl více pozitivní u na klienta orientovaných přístupů a při aktivní spolupráci rodičů.

Efektivitu u jednotlivých klinických potíží uvádíme dále. Dogra and Veeraraghavan (1994) zjistili u dětí s *poruchami chování a agresivitou* ve věku 8–12 let po šestnácti sezeních nedirektivní hrové terapie, spojené s rodinnou terapií, signifikantně méně extrapunitivních reakcí v chování a více přiměřených reakcí ve srovnání s kontrolní skupinou. Děti dodatečně projevovaly průkazné pozitivní změny v přizpůsobení a snížení agresivního chování.

Hra v psychoterapii se může aplikovat u jednotlivých klinických problémů. Například u potíží

v *adaptaci na školní prostředí* (Wong et al., 1996, in Bratton, Ray, Rhine, Jones, 2005) se užíla hra k výuce sociálních dovedností u chlapců ve věku 16–17 let s *diagnózou porucha chování* a lehkou mentální retardací. Po osmi psychoterapeutických sezeních hrové terapie se ukázalo zlepšení v chování. Schmidtchen, Hennies, Acke (1993, in Stock, 2008) aplikovali hrovou terapii u dětí ve věku 5–8 let také s poruchami chování. Děti absolvovaly třicet psychoterapeutických sezení nedirektivní hrové terapie. V porovnání s kontrolní skupinou dětí, které byly pouze edukovány v sociálních dovednostech, hrová terapie snížila významně poruchy chování.

Burroughs, Wagoner a Johnson (1997, in Stock, 2008) zkoumali efekt hrové terapie na *adaptaci na závažnou rodinnou situaci* u jednadvaceti dětí ve věku 7–17 let, jejichž rodiče byli rozvedeni nebo se rozváděli. Děti, které absolvovaly herní terapie, prokazovaly sníženou míru deprese i úzkosti. Stejní autoři porovnávali ve studii 168 dětí ve věku 10–12 let, z nichž 82 % bylo Afroameričanů, efektivitu herní terapie *na multikulturalitu*. Většina dětí, která byla diagnostikována z hlediska chování jako „riziková“, se účastnila čtyř lekci nedirektivní herní terapie. Děti, které absolvovaly herní terapii, v porovnání s kontrolní skupinou, si udržovaly stejnou úroveň sebehodnocení a interní místo řízení (internal locus of control).

Děti a jejich sourozenci ve věku 3–5 let, které byly *obětí sexuálního zneužití*, absolvovaly hrovou direktivní terapii v rozsahu patnácti týdnů (Ryan, 1999). V porovnání s kontrolní skupinou se tyto děti zaměstnávaly převážně izolovanou hrou, bez účasti ostatních dětí. Kot (1995) zkoumal efektivitu nedirektivní hrové terapie u dvaceti dětí, *obětí domácího násilí*, ve věku 3–10 let. Výsledky byly porovnávány s kontrolní skupinou. Ukázalo se, že děti, které podstoupily terapii hrou, měly signifikantně menší problémy v chování.

Skupinová terapie hrou kombinovaná s rodinnou terapií a arteterapií zlepšila úroveň deprese a hyperaktivity u dětí (dívek i chlapců), jejichž *jeden z rodičů byl závislý na alkoholu nebo drogách*. Agrese a delikventní chování se významně snížilo pouze ve skupině chlapců. Studie zahrnovala 132 jedinců ve věku 7–17 let (Springer et al., 1992).

Hra jako součást sociální práce s dětmi

Sociální pracovník pracující ve zdravotnictví využívá hru kromě diagnostiky a terapie i k efek-

tivní spolupráci mezi rodinou, školou a zdravotnickým zařízením (Timberlake a Cutler, 2001; Webb, 2003) s přihlédnutím k vývojovým aspektům a potřebám dítěte. Je důležité diagnostikovat interakci mezi dítětem, rodinou a prostředím (obr. 1) k lepší adaptaci dítěte na nemoc. Problémy a potřeby nemocného dítěte z hlediska sociologického jsou široké a ukazuje je příloha 3.

Využití hry v psychoterapii u dětí uvádíme dále.

Aplikace hry u dětí

V klinické praxi se využívají následující diagnostické metody miniaturizace světa v hračkách se stavebnicemi: Testy světa Lowenfeldové či Bühlerové, Test mikrosvěta, Testy vesnice, metoda Erica, Hra s pískem, Scénotest von Staabsově, londýnská technika Doll-play aj. (Humpolíček, 2005). Výhodou je plynulý přechod od diagnostické k psychoterapeutické práci. O některých metodách jsme se již zmiňovali v historickém úvodu. S metodami jako diagnostickou pomůckou pracuje klinický psycholog. Prvek hry může být ale i součástí kresby, manipulace s předměty, práce se skupinou, práce s rodinou.

Indikace

Hrová terapie se u dětí využívá především mezi 2,5–3 a 11–12 lety. Dětské zkušenosti a zážitky jsou často vyjadřovány skrze hru, hra je významným prostředkem k poznání a akceptování sama sebe a ostatních. V psychoterapii dětí se hra využívá: 1. pro psychohygienickou prevenci, 2. pro korekci vztahů (vztahy mezi lidmi lze korigovat pomocí vhodnější nebo přiměřenější interakce), 3. pro abreakci napětí, konfliktních situací, řešení naléhavých vlastních problémů, nepohody, 4. jako možnost sebevyjádření, 5. pro behaviorální změnu: je posilováno pozitivní chování, například klidné chování bez úzkosti při lékařském zákroku umožní lékaři provést výkon lépe oproti situaci, kdy je dítě nepřiměřeně úzkostné, hru je tak možné spojit s imitačním učením, 6. pro změnu postojů se využívá například při přechodu z volné hry na dramatizaci, tak je vhodná i pro adolescenty, například hra na postoje a hodnoty, tj. ověřit si, jakou hodnotu má subjektivní pocit zdraví nebo nemoci v hierarchii hodnot daného jedince k zlepšení adaptace na chronické onemocnění a bolest, 7. jako úvod ke skupinové psychoterapii u starších školních dětí a adolescentů ke zlepšení skupinové dynamiky, ke zlepšení

poznání kolektivu, snížení tenze (Kondáš, Kratochvíl, Syřišťová, 1989; Vymětal, 2007).

Hra v psychoterapii u dětí se může aplikovat v jednotlivých klinických problémech, jak jsme je shrnuli v kapitole o efektivitě herní terapie (úzkostné a fobické potíže, poruchy chování, deprese, sexuální zneužívání, posttraumatická stresová porucha).

Cíle herní terapie u závažně nebo chronicky somaticky nemocných

V psychoterapii u závažně nebo chronicky somaticky nemocných dětí je hra možné využít, pokud je dítě často hospitalizováno a tak ztrácí sociální kontakty, obtížně se na prostředí nemocnice adaptuje, obtížně se adaptuje na nemoc samotnou a také na závažné lékařské zákroky. Hra potom poskytuje výrazovost, pomocí které dítě vyjadřuje zdravé i poruchové způsoby prožívání, chování a adaptace.

Cíle hrové terapie u dětí trpících chronickou nemocí mohou být následující: 1. vnitřní změna osobnosti, zvláště vnitřní citové vyrovnávání se s traumatizujícími událostmi a frustrujícími vztahy spojenými s nemocí, bolestí, závažnými lékařskými výkony, hospitalizací, s odloučeností od rodiny a sociálního prostředí; 2. praktické zvládnutí vnějších problémů: relapsu onemocnění a bolesti zkoušením různých řešení, vytváření dovedností, jak zvládat stres, jak se chovat a komunikovat v závažných situacích. Zde je vhodné využití kognitivně behaviorálních technik zaměřených na zvládnutí stresu, spojené s imaginativními, relaxačními a hypnosuggestivními technikami.

Volnou hru může psychoterapeut prokládat hrou tematickou, ale vždy s ohledem na potíže dítěte spojené s nemocí, bolestí, hospitalizací a lékařskými výkony, nebo odloučením od rodiny a vrstevníků. Odlišné bude užití tematické hry v rámci edukace o akutních lékařských zákrocích (odběr krve, odběr kostní dřevě, lumbální punkce, stomatologický výkon), nebo u dětí s onkologickým onemocněním, chronickou nenádorovou bolestí, nebo důsledky operace. Terapii hrou je možné kombinovat s arteterapií nebo muzikoterapií. U starších školních dětí můžeme hru užít s prvky psychodramatu, dramatizací povídek či hrovou imaginací.

Vybavení pro herní terapii u dětí

K hrové terapii by na lůžkovém oddělení nemocnice měla sloužit herna. Terapeut v ní seznámí

dítě s místností a materiály (písek, voda, kov, dřevo) a s možnostmi výběru hraček. Vymezí pravidla, co dítě smí a co nesmí, například rozbít hračky nebo bez dovolení odcházet pryč. Hrovou činnost si řídí dítě, pokud si hraje více dětí dohromady, určují si ji společně. Psychoterapeut se do hry se zapojuje pouze na přání dětí, zaměřuje se na prožívání a jeho projevy. Dítě si tak pomocí psychoterapeuta uvědomuje souvislosti mezi hrovou činností a prožíváním. Psychoterapeut umožňuje emoční korektivní zkušenost, protože dítě plně akceptuje, podporuje, jeho pohled je pozitivní. Hru je možné spojit s imaginací a relaxací, například „relaxující hračka“ znamená, že si dítě si z nabízených představ vytváří představu relaxující hračky (Langmeier, Balcar, Špitz, 2005). Relaxace tak významně snižuje úzkost, napětí a bolest. Rodiče mohou být hrové terapii přítomni, což umožní terapeutovi a rodičům lépe se vyznat ve vztazích. Hra trvá 40–60 minut. Po této době terapeut vede rozhovor s dítětem o tom, co dělali. Pokud se účastnili terapie i rodiče, jsou součástí rozhovoru.

Kognitivně-behaviorální hrová terapie

Kognitivně-behaviorální hrová terapie (dále jen KBHT) u dětí ve věku 2–6 let obsahuje práci s představami a symboly, modelování a hraní rolí, pomocí kterých se projevují zvládací strategie (coping skills). (Knell, 1998.) KBHT je založená na kognitivní terapii A. Becka (Beck A., 2005), vypracovaná původně pro psychoterapii deprese u dospělých, aplikována na úzkostné poruchy, poruchy osobnosti a na somaticky nemocné (Beck J., 1995). Kognitivní terapie ve věku 2–6 let je ale limitována verbálními intervencemi, předškolní děti nemají dostatečnou kognitivní znalost světa a flexibilitu (Campbell, 1990). Proto je užívána herní terapie. K aplikaci kognitivní terapie je nutné pochopit kognitivní a řečový vývoj v předoperačním období. Kognitivně-behaviorální terapie se zaměřuje na sdělení pacienta (hodnocení, představy), ale u dětí v předškolním věku získáváme tyto informace nepřímou: od rodičů nebo pozorováním dítěte. Skrze KBHT jsou potom kognitivní změny u dítěte prováděny nedirektivně, terapeut je nedirektivní. Jako intervence u předškolních dětí se v rámci KBHT užívá desenzitizace, modelování, generalizace a prevence relapsu. KBHT je tak vývojově založená na integrovaném modelu psychoterapie a je užívána i u dospělých.

Hra ve spojení s učením, zejména operantním podmiňováním, může u mladších školních dětí

významně tlumit bolest. Dítě se učí, přeučuje nebo odučuje chování při bolesti žádoucí (což je klid při lékařském výkonu), je za ně odměňováno a chváleno jak rodiči, tak zdravotníky. Nežádoucího chování (nespolupráce, velký křik, velký pláč) si lékař nevšímá. Vhodné je propojit hru s operantním podmiňováním a modelováním. Dítě se učí napodobovat vhodný vzor chování. Model může být živý, nebo opravdová figurína, videozáznam (situace odběr krve, odběr moku), nebo se využívá fantazie (hračka, pohádková bytost). Model snižuje úzkost, ukazuje dítěti, že bolest se dá překonat, vydržet, a názorně předvádí, jak postupovat. Model vychází z učení nápodobou a učení pozorováním a je vhodný k užití u akutní bolesti (Mareš et al., 1997).

Hra u dětí staršího školního věku a u adolescentů

U dětí staršího školního věku a u adolescentů je možné hrou uvést individuální nebo skupinovou terapii k snížení tenze, sblížení členů skupiny, podpoře kreativity, empatie, otevřenosti, sociální komunikaci. Pro děti 7–14leté vypracovala Hermochová (2004) sociálně psychologické společenské hry s důrazem na tvořivý rozvoj sociálních dovedností a sociálního chování. Hra dává možnost u starších dětí a adolescentů regulovat chování, zároveň být tvořivý, komunikovat a intenzivně vnímat sebe i druhé.

Hra slouží u dětí ke kognitivnímu a emočnímu vyrovnání se s dosud nezvládnutou životní situací (nemoc, bolest, hospitalizace) prostřednictvím vhledu a pochopení. Tomu pomáhá terapeut objasněním nevědomých obsahů dětské hry, aplikací kognitivních technik, také vztah s terapeutem je chápán jako nástroj k řešení neuvědomovaných problémů a emocí.

Hra jako součást sociální práce s dospělými

Hra může být synonymem komunikace, mezilidského dorozumívání a sociálního chování. Účastníci své role hrají podle předem daných a očekávaných scénářů, rolí a pravidel (například role nemocný a lékař). (Pavelka, 2006; Raudenská, Raudenský, Javůrková, 2009.) Komunikace se ale stává hrou, teprve je-li splněna řada podmínek: komunikace se řídí předem danými pravidly (většinou nejsou dohodnuta explicitně); do hry se zapojuje nevědomé „hraní“; jedinec nemá na hru náhled i přesto, že se opakovaně chová stej-

ně, často se diví, co se to děje, „jak se to mohlo stát“; hra produkuje tzv. „nepravé“ pocity, jako jsou uspokojení, škodolibost, pocit satisfakce, radost z odplaty, pocit vítězství, atd.; mnoho výměn je skrytých, nezjevných; pozici v komunikační výměně lze označit za „rolí“ ve hře; ke každé hře patří moment překvapení nebo zmatení, event. „výměny rolí“: hra připravuje aktérům nepředvídatelné momenty (Vybíral, 2000).

Hra se v sociálním kontaktu mění „v zahrávání si“, pokud jedna ze zúčastněných stran je v pozici manipulovatelného jedince, nebo si zahrává sama se sebou (Vaněk, 2006). Účastník hry, který si s druhým účastníkem hry zahrává, je svým postojem manipulátor. Nebezpečí postoje manipulátora, falešného hráče i toho, kdo ze hry vystoupí nebo zaujme nadřazený postoj, je aplikovatelné ve všech vztahových a komunikačních rovinách nemocný–lékař.

Využití hry v psychoterapii u dospělých uvádíme dále.

Hra v psychoterapii u dospělých

V psychoterapii s dospělými je hra dobře využitelná v integrovaném modelu čerpajícím z dynamické, kognitivně-behaviorální, humanistické a rodinné psychoterapie. Cíle herní terapie u dospělých jedinců vycházejí z ekletického pojetí a teoretických principů dětské hry: 1. Lidé jsou motivováni vrozenou potřebou tvořivosti. Tvořivost se projevuje jako pružnost a přizpůsobivost, zde můžeme hovořit o tvořivosti jako schopnosti utvářet nové věci (v oblastech vědy, umění), nebo tvořivosti sociální (adaptivita). (Dacey a Lennon, 2000.) U pacientů s chronickou nemocí, bolestí nebo hendikepem se zaměřujeme na sociální aspekty tvořivosti, tedy pružnost a přizpůsobivost, adaptivitu. 2. Lidé mají potřebu pozitivního sebenáhledu a sebepochopení. 3. Hra je primární možnost komunikace. 4. Hra je prostor k rozvíjení sociálních vztahů. Hra je tak u dospělého nezbytnou součástí komunikace, vztahů a sociálních interakcí.

Indikace

Indikace užití hry u dospělých pacientů s chronickou nemocí, bolestí nebo hendikepem je následující: verbální deteriorace, potíže v adaptaci na chronickou a závažnou nemoc, závislost, u seniorů s kognitivními deficity nebo u pacientů, kteří nejsou schopni o svých potížích se verbálně vyjadřovat. Dospělí mohou mít v herní

terapii problém se spontánností, mohou shledávat dětskou hru jako komplikovanou, jako tabu („dospěli si už nehrají“). Proto je vhodné užít strukturované hry, nejlépe specifikované pro daný problém. Herní aspekt může být využit při tréninku paměti a myšlení, na zlepšení nálad, komunikace a orientaci formou her se slovy, s modifikovanými cviky, nebo kombinace s relaxací (Walsch, 2005).

Hra s pískem

Jednou z možností užití hry u dospělých je *hra s pískem* (Sandplay, Sandtray Therapy nebo Sandbox Therapy). Navazuje na tradice D. Kalffové a C. G. Junga. Dovoluje explorační hlubokých emočních problémů. Metoda je vhodná pro děti, dospívající, dospělé a rodiny jako expresivní a kreativní způsob, který se neopírá o psychoterapii založenou na komunikaci slovem (Labovitz a Goodwin, 2000). Umožní zjistit hluboké vnitřní problémy, jako je vztek, deprese, závislost nebo smutek. Terapie probíhá formou hry s boxem písku a specifickými hračkami. Box je 80 cm široký, 49 cm dlouhý a 11 cm vysoký, naplněný pískem. Pro hendikepované pacienty na vozíku je možné box umístit na stůl nebo stolek. Účastník hry vytváří v písku diorama (příběh miniaturního světa) prostřednictvím aranžování hraček: lidí, zvířat a ostatních předmětů. Terapeut hodnotí užití a výběr objektů účastníka k popsání psychického stavu. Tato neinvazivní metoda funguje dobře s těmi pacienty, kteří mají potíže mluvit o těžko zvladatelných problémech v souvislosti s domácím násilím, závislostí, incestem nebo jinou traumatickou zkušeností, jako je třeba úmrtí v rodině (Kalf, 2003). Domníváme se, že se hra s pískem dá velmi vhodně adaptovat u pacientů se závažnou nebo chronickou nemocí, kteří mají potíže s pochopením vlastního zdraví, nemoci, bolesti nebo jsou pro ně tyto záležitosti traumatické, a u těch, kteří mají z různých důvodů problémy s verbální komunikací.

Iniciační hry

Hry je možné užít v *úvodní části skupinové psychoterapie* jako tzv. iniciační hry. Skupina je v nich konfrontována se specifickým problémem, jedná se o nácvik řešení problémů. Fletcher a Kunst (2006) vypracovali manuál k hraní iniciačních her, je možné je užít i s pacienty s chronickou bolestí k aktivitě, komunikaci a interakci, příklad

uvádíme v příloze 4, hry je nutné modifikovat vzhledem ke zdravotnímu stavu pacientů.

Hra v integrovaném modelu kognitivně-behaviorální terapie

U dospělých pacientů s chronickou bolestí je hra užívána v integrovaném modelu psychoterapie na bázi *kognitivně-behaviorální terapie* (KBT) při užití práce s představami a symboly a dalších postupů pracujících s imaginací či hypnosuggestivní terapií k nácviku komunikace, sociálních dovedností, zvládání stresu, prevenci relapsu (nemoci, bolesti), nácvik řešení problémů, modifikaci myšlenek a představ, na sebeprosažení a sebe-náhled, posílení tvořivosti, modifikaci chování pomocí napodobování, modelování a hraní rolí. Tím se přispívá ke zlepšení adaptace na chronickou nemoc a bolest (Raudenská, 2007).

Hry mohou být zaměřeny i v integrovaném modelu KBT na *sebenáhled a sebecpochopení*, které jsou jedním ze základních rysů psychického zdraví a duševní hygieny. Každý jedinec má potřebu pozitivní akceptace od „významných lidí v životě“. Jak dítě dospívá, potřeba pozitivní akceptace od ostatních lidí se transformuje v sekundární, naučenou potřebu pozitivního sebe-náhledu a sebecpochopení. Sebenáhled má různé úrovně: 1. uvědomění, jak jsem vnímán druhými, jak se jeví, co si o mně druzí myslí, 2. uvědomění si vlastního chování k druhým, 3. pochopení vzniku vlastních způsobů chování, například: „Proč vždy, když mě něco rozcílí, křičím a hádám se se ženou?“, vede k pochopení, proč jsem se v této situaci naučil reagovat právě tak a ne jiným způsobem. Příkladem je hra Intuice (Kulka, 2008). Při této hře se vybere ve skupině dobrovolník, položí se mu několik otázek. Ostatní si všimají jeho projevu. Skupina vyplňuje dotazník, ve kterém odpovídá na otázky vztahující se na dobrovolníka, například „Mají ho druzí rádi?“. Zjišťují se rozdíly mezi sebehodnocením člena a názorem skupiny (k odkrytí sebehodnocení) a dále, které vlastnosti dobrovolníka byly nejlépe skupinou odhadnuty, které ne. Hra Intuice přispívá k lepšímu sebehodnocení, náhledu, ale i k pochopení sociální citlivosti a k získání zpětné vazby o vlastním chování („jak mě vidí ostatní“). Zpětná reflexe vlastního chování je velmi důležitá v celkovém aktivním zapojení pacienta v životě. Hry ve skupině mohou být zaměřeny na všechny stupně sebe-náhledu a také pozitivní zpětnou vazbu ve

spojení s kognitivní restrukturalizací a behaviorálními technikami.

Hry jsou vhodné v rámci KBT pro *vyjadřování pocitů*, zejména nonverbálně, zejména u pacientů-seniorů, ale také těch, kteří z dalších důvodů nejsou schopni se pregnantně verbálně vyjadřovat. Hra se potom užívá jako primární médium komunikace v úvodních fázích terapie. Jedinci mají za úkol vyjádřit emoce (například vztek, radost, smutek) pouze za pomoci mimiky obličeje nebo jen haptiky. Ostatní ve skupině hádají, jaké pocity jedinec vyjadřuje.

Hry naučí přiměřeně se prosadit a být autentičtí s projevováním emocí. Zde můžeme velmi dobře aplikovat hry racionálně emoční terapie, které jsou součástí kognitivní terapie. Jedinci se učí, že podněty neboli aktivizující události (nemoc, bolest, operace, hendikep) nejsou hlavní či přímá příčina emočních důsledků (tj. jak se jedinec cítí; tedy smutný, úzkostný, depresivní), ale že je to systém přesvědčení a postojů, tj. co si o nemoci, operaci, bolesti, pacient sám myslí, jak tuto situaci hodnotí a jaký jí dává význam. V práci se skupinou je možné se zaměřit na praktická hrová cvičení s myšlenkami a emocemi, která předpokládají dobré verbální dovednosti pacientů, uvádíme je dále modifikované podle Ellise (2002).

Cvičení zaměřené na rozlišení mezi přiměřeným znepokojením, obezřetností, opatrností a nepřijemnou úzkostí vede jedince k tomu, že kdykoliv má silné negativní pocity kvůli nemoci nebo bolesti, zamýšlí se nad tím, zda nálada pramení z přání po lepších událostech („Život by byl lepší, kdybych byl zdravý.“), nebo překračování hranic („Musím být bez bolesti, nesmím mít bolesti.“ „Nesmím být nemocný!“).

Učí se také rozeznávat, jak požadavky ve formě „měl bych“, „musím“, „mám“ ovlivňují náladu (úzkost, deprese), a nařizují si, aby se věci dařily. Vhodné je vzpomenout na něco, o čem se jedinec domnívá, že je to hrozné, a hledá skryté příkazy. Příklad: „Je to hrozné, pokud má někdo tři roky bolesti zad.“ Skrytý příkaz může být následující: „Nesmím mít bolesti“, „Musím být zdravý“, „Mně se nesmí stát, abych měl zdravotní potíže“, nebo „Na světě to musí být zařízení tak, abych měl to, co si zasloužím, tj. zdraví.“

Dále se jedinci učí hledat například iracionální tvrzení vždy, pokud se necítí dobře (nervozita, sklíčenost, nenávisť, lítost) v souvislosti s nemocí a bolestí. Tvrzení „pokud budu dodržovat léčbu,

vyléčím se a nebudu mít bolesti“ je nerealistické a iracionální. Chronická nemoc nejde vyléčit a bolesti se nejde vyhnout, i když se pacient léčí. Tento typ myšlení souvisí s obecnějšími iracionálními myšlenkami, například: „Když se budu ke všem lidem chovat dobře, budou mě mít všichni rádi.“ Pacienti se učí, jak se člověk, pokud takto uvažuje, cítí, a zda tyto myšlenky neodporují životním zkušenostem (všichni lidé mě nemohou mít rádi, i když se k nim já budu chovat dobře) a zda jsou logické.

Hry zaměřené v modelu KBT například na *sociální senzitivitu* znamenají schopnost správně určovat a předvídat pocity, myšlenky a reakce ostatních. V těchto hrách se pacienti snaží cítit, jak se vybraný dobrovolník v přehrávaných situacích cítí, „vžít se do druhého“.

Závěr

Pokud má sociální pracovník pracující ve zdravotnictví absolvovaný psychoterapeutický výcvik, může spolupracovat s ostatními psychoterapeuty (klinický psycholog, psychiatr) pracujícími ve zdravotnictví v integrovaném modelu psychoterapie. Využívá hru kromě diagnostiky a terapie i k efektivní spolupráci mezi dítětem nebo dospělým, rodinou, školou a zdravotnickým zařízením s přihlédnutím k vývojovým aspektům nemocného.

Poznámky

- 1 PhDr. Jaroslava Raudenská, Ph.D., Oddělení klinické psychologie FN V Motole, V Úvalu 84, Praha 5 – 150 06, tel.: +420-2-24433480, fax: +420-2-24433482, e-mail: jaroslava.raudenska@fnmotol.cz.

Seznam literatury:

- BECK, A. T. **Kognitivní terapie a emoční poruchy**. Praha: Portál, 2005.
- BECK, J. **Cognitive Therapy: The basics and Beyond**. New York: The Guilford Press, 1995.
- BRATTON, S., RAY, D., RHINE, T., JONES, L. **The Efficacy of Play Therapy With Children: A Meta-Analytic Review of Treatment Outcomes**. *Professional Psychology: Research and Practice*, 2005, roč. 36, č. 4, s. 376–390.
- CAMPBELL, S. **Behavioral problems in pre-school children**. New York: The Guilford Press, 1990.

- CATTANACH, A. **Introduction to Play Therapy**. New York: Brunner-Routledge, 2003.
- DACEY, J. S., LENNON, K. H. **Kreativita**. Praha: Grada, 2000.
- DOGRA, A., VEERARAGHAVAN, V. **A study of psychological intervention of children with aggressive conduct disorder**. *Journal of Clinical Psychology*, 1994, č. 21, s. 28–32.
- ELLIS, A. **Trénink emocií**. Praha: Portál, 2002.
- FLETCHER, A., KUNST, K. **Guide to Cooperative Games for Social Change**. Washington: CommonAction, 2006.
- GONTARD, A., LEHMKUHL, G. **Play therapy-psychotherapy with play as the medium: I. General introduction, psychoanalytic and client-centered approaches**. *Prax Kinderpsychol Kinderpsychiatr*, 2003, roč. 52, č. 1, s. 35–48.
- HERMOCHOVÁ, S. **Hry pro dospělé**. Praha: Grada Publishing, 2004.
- HUMPOLÍČEK, P. **Diagnostika a terapie hrou – historie a současnost**. *Psychologie dnes*, 2005, roč. 11, č. 1, s. 30–32.
- KALFF, D. M. **Sandplay: A Psychotherapeutic Approach to the Psyche**. Temenos Press: Cloverdale, CA, 2003.
- KNELL, S. M. **Cognitive-Behavioral Play Therapy**. *Journal of Clinical Psychology*, 1998, roč. 27, č. 1, s. 28–35.
- KONDÁŠ, O., KRATOCHVÍL, S., SYŘIŠTOVÁ, E. **Psychoterapia a reedukácia**. Martin: Osveťa, 1989.
- KOT, S. **Intensive play therapy with child witnesses of domestic violence**. Unpublished dissertation, University of North Texas, Denton, TX, 1995.
- KRATOCHVÍL, S. **Psychoterapie, směry, metody, výzkum**. Praha: Avicenum, 1987.
- KULKA, J. **Psychologie uměním**. Praha: Grada, 2008.
- LABOVITZ, B., GOODWIN, A. **Sandplay Therapy: A Step-By-Step Manual for Psychotherapists of Various Orientations**. New York: Norton Press, 2000.
- LANDRETH, G. **Play Therapy: The Art of the Relationship**. New York: Brunner-Routledge, 2002.
- LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. **Dětská psychoterapie**. Praha: Portál, 2005.
- MATOUŠEK, O. **Základy sociální práce**. Praha: Portál, 2007.
- MAREŠ, J., et al. **Dítě a bolest**. Praha: Grada, 1997.
- O'CONNOR, K., BRAVERMAN, L. **Play Therapy Theory and Practice: A Comparative Presentation**. New York: John Wiley and Sons, 1996.
- PAVELKA, J. **Hry postmoderny a teorie kultury**. In NOSEK J. (ed.). *Hra, věda a filosofie*. Praha: Filosofia, 2006.
- RAUDENSKÁ, J. **Psychosomatická medicína a chronická bolest**. *Bolest*, 2004, roč. 7, č. 4, s. 210–213.
- RAUDENSKÁ, J. **KBT u chronické bolesti**. In PRAŠKO, J., MOŽNÝ, P., ŠLEPECKÝ, M. **Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch**. Praha/Kroměříž: Triton, 2007, s. 968–994.
- RAUDENSKÁ, J., RAUDENSKÝ, M., JAVŮRKOVÁ, A. **Aplikace hry u závažných životních událostí u dětí i dospělých (2. část)**. *Právo a rodina*, r. 11, č. 9, 2009, s. 13–18.
- RAY, D., BRATTON, S., RHINE, T., JONES, L. **The effectiveness of play therapy: Responding to the critics**. *International Journal of Play Therapy*, 2001, roč. 10, č. 1, s. 85–108.
- RYAN, V. **Developmental Delay, Symbolic Play and Non-Directive Play Therapy**. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 1999, roč. 4, č. 2, s. 167–185.
- SPRINGER, J. F., PHILLIPS, J., PHILLIPS, L., CANNADY, L., KERST-HARRIS, E. CODA: **A creative therapy program for children in families affected by abuse of alcohol or other drugs**. *Journal of Community Psychology*, 1992, č. 5, s. 55–74.
- STOCK, H. M. **Die Rolle der zwischenmenschlichen Beziehung in der personzentrierten Kinder- und Jugendpsychotherapie**. Berlin: GRIN Verlag, 2008.
- TIMBERLAKE, E. M., CUTLER, M. M. **Developmental Play Therapy in Clinical Social Work**. Boston: Allyn and Bacon, 2001.
- VANĚK, J. **Hra a zahrávání si**. In NOSEK J. (ed.). *Hra, věda a filosofie*. Praha: Filosofia, 2006.
- VYBÍRAL, Z. **Psychologie lidské komunikace**. Praha: Portál, 2000.
- VYMĚTAL, J. **Speciální psychoterapie**. Praha: Grada, 2007.
- WALSH, D. **Skupinové hry a činnosti pro seniory**. Praha: Portál, 2005.
- WEBB, N. B. **Social work practice with children**. New York: Guilford Press, 2003.

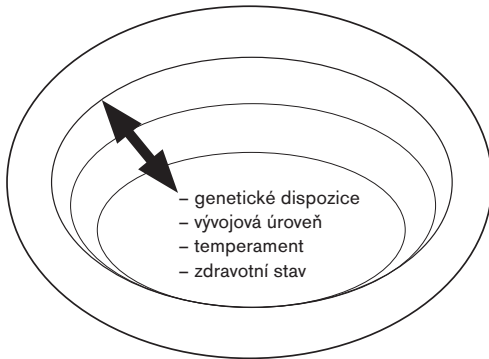
Přílohy

Příloha 1. Trénink v herní terapii v USA, Kanadě a Austrálii

- Center for Play Therapy at the University of North Texas (<http://cpt.unt.edu/>)
- Texas Association for Play Therapy (<http://txapt.org/>)
- Canadian Play Therapy Institute (<http://www.playtherapy.org/>)
- Expressive Therapies Institute of Australia (www.expressivetherapies.com.au)

Příloha 2. Trénink v herní terapii ve Velké Británii a v Irsku

- The Academy of Play and Child Psychotherapy (<http://www.apac.org.uk/>)
- British Association of Play Therapists (<http://www.bapt.info/>) a (<http://www.playtimeuk.org.uk/>)

Obr. 1. Interakce mezi dítětem, rodinou a prostředím

- Play Therapy Services Northamptonshire (<http://www.play-therapy.com/>)
- Learning point (<http://www.learningpoint.ie/courses/professional-training-in-play-therapy-and-psychotherapy-2/>)

Příloha 3. Problémy a potřeby dítěte z hlediska sociologického*Rodina a kultura*

- etnikum
- představy
- rodinný životní styl
- socioekonomický status
- očekávané role
- náboženství

Sociální prostředí

- kamarádi
- škola
- komunita
- koníčky
- rizika

Příloha 4. Iniciační hry (modifikováno podle Fletcher a Kunst, 2006)

Hra lidský uzel

Pomůcky: Žádné.

Cíl: Komunikace a interakce skupiny, prostupování osobního prostoru jedince.

Postup: Skupina stojí v kruhu těsně blízko sebe. Účastníci mají za úkol chytit se pravé ruky jiného účastníka svou pravou rukou. Potom levou rukou levé ruky jiného účastníka. Vytvoří se uzel, který rozplétají. Varianta může být prováděna při zachování ticha. Hra se dá dobře uplatnit jako metafora společných aktivit skupiny, ilustruje příležitost, jak pracovat ve skupině na společných cílech.

Mateřství soukromé i veřejné – případ instituce SOS dětské vesničky

Mothering Private and Public – A Case of the Institution of SOS Children Village

Barbara Dobešová

Mgr. Barbara Dobešová (roz.) Haklová vystudovala sociologii na Fakultě sociálních studií MU v Brně, kde pokračuje v postgraduálním programu. Zabývá se sociologií rodiny a teoriemi genderových rolí. Nyní, na rodičovské dovolené, zhodnocuje teoreticko-praktické poznatky v podobě vlastního občanského sdružení „Fair for family“, které si klade za cíl vytvářet férové podmínky pro rodinu ve společnosti.

Abstrakt

Stať přináší výsledky z kvalitativního šetření v SOS dětské vesničce. Prostřednictvím hloubkových rozhovorů se autorka snaží postihnout specifickou roli, kterou zde matky-pěstounky zastávají. Krátký teoretický úvod si všímá genderového determinismu v souvislosti s rozdělením společenského prostoru na sféru soukromou a veřejnou, dále pak moderního fenoménu individualizace. Analytická část přináší základní kategorie z rozhovorů s ohledem na koncepty soukromého a veřejného. Závěrem je zjištění, že role matky-pěstounky připomíná institut „mateřské dovolené“, je rolí osobní, náročnou a podhodnocenou. Řešením je uznání zásadního významu pro péči o děti a domácí práci, stejně jako zapojení mužů, což vyplyne v konečném důsledku v genderově rovnocennější společnosti.

Klíčová slova

genderové role, soukromé a veřejné, rodina a pěstounská péče, profesionalizace péče

Abstract

This paper results a qualitative inquiry of a SOS children village. By means of depth interviews the author tries to render the specific role of resident foster-mothers. Short theoretical introduction touches the gender determinism in context of split of social space to the private and public sphere, further the phenomenon of modern individualism. Analytical part brings the main categories from interviews in the light of concepts of private and public. The conclusion is, that the role of a foster-mother evokes the institution of a maternity leave, and is a private, challenging and an undervalued one. Solution is a recognition of an essential importance to the child care and the domestic work, as well as the engagement of men, what will result in a more equivalent society regarding gender roles.

Key words

gender roles, private and public, family and foster parenting, professionalization of child care

Úvod

Možný (1999) uvádí odhady Světové organizace práce, kde ženy – představující polovinu lidstva – zastávají dvě třetiny celkově odpracovaných hodin, deset procent vyplacených mezd a jedno procento vlastnictví majetku. Tento nepochopitelný rozdíl vzniká díky rozdílu mezi *neplacenou domácí prací* a *placeným zaměstnáním*. Předkláda-

ná stať tento rozpor problematizuje formou analýzy konkrétního případu.

Sociální vědy mluví o rozdělení moderního společenského prostoru na sféru soukromou a veřejnou jako kontrapozici rodiny a práce. Přičemž tradiční představa přisuzuje ženám reprodukční a mužům produkční roli ve společnosti. Termín *veřejné mateřství*, kterým označují roli pěstounky

v dětské vesničce, je formou *profesionální rodičovské role*. Toto, do jisté míry, *contradictio in adjecto*, je mi cestou pro narušení zažitých rolových schémat a současně možností doznat péči o děti a práci v domácnosti všeobecně kvalitativně vyšší ohodnocení než doposud.

Stať má empirický záměr, analýzu však nemohu neotevřít vymezením základních teoretických pojmů, v jejichž rámci definuji svoje úvahy. Nejdříve se věnuji *genderovému determinismu*, respektive pevnému sepětí ženy a domácí sféry. Dále se zastavuji u *fenoménu individualizace*, který je postaven na možnosti zaměnitelnosti (i rodičovských) rolí. Prostřednictvím příběhů každodenního života v SOS vesničce hledám aspekty soukromého a veřejného v roli zdejších pěstounek. Závěrem aplikuji teorii Young (1990), která se soustřeďuje na uznání funkce domova jako zásadní kategorie pro naše životy, což by mohlo upravit genderovou nadřazenost rolí a prostorů s nimi spjatých a být cestou vzájemného uznání a potřeby.

Gender jako kulturní proměnná

Prvně mi dovoluji stručně představit pojem *genderu*, respektive upozornit na existující genderový determinismus. *Gender* je pojem charakterizující společenskou roli vázanou na pohlaví. Ženská role je tradičně spojována s péčí o děti. Mateřství je chápáno jako „přirozený pud“ každé ženy, je idealizováno a považováno za absolutní a bezvýhradnou hodnotu. Přitom sociologické studie (například Ariés, 1962; Flandrin, 1979; Badinter, 1998) již poukázali na fakt, že instituce mateřství není ahistorickým pojmem, ale naopak velmi dobově a společensky proměnlivým konceptem.

Badinter (1998) popisuje, že dějiny západoevropské rodiny jsou do značné míry i dějinami otcovské moci, která je doprovázena autoritou manžela, přičemž žena zastává postavení ne příliš odlišného od statutu dětí. Během doby se tato pozice měnila, nicméně se nikdy nevymanila z prostředí domu. Role ženy tak zůstává definitivně spojena s rodinou a privátní sférou (Badinter, 1998: 15). Toto potvrzuje i Chodorow, zabývající se procesem předávání pečovatelské role mezi generacemi žen v rámci rodiny. Upozorňuje, že díky starosti o děti jsou ženy sociálně lokalizovány převážně do domácnosti, zatímco muži jsou výchovně směřováni do veřejné sféry (Chodorow, 1999: 9).

Butler (2003) upozorňuje na kulturní determinaci konceptu genderu, když se domnívá, že neexistuje žádné univerzální lidství ani specifické ženství, nic, co by existovalo před kulturní interpretací. Naturalizace pohlaví (i rolí k němu připisovaných) je tedy politickou konstrukcí (in Barša, 2002: 272). Jsou-li tyto předpoklady platné a souhlasíme-li s Butler (2003: 203), že „zapojení ‚nepřirozeného‘ do hry by mohlo vést k denaturalizaci rodu“, sousloví „*veřejné mateřství*“ bude funkčním principem, jak zpochybnit tradiční představu o genderových rolích.

Individualizace společenských rolí

Dětské vesničky jsou formou náhradní rodinné péče. Funkce rodiny je zde realizována skrze formální organizaci. Více než kdekoli jinde zde vstupuje do hry vliv vnějších, profesních rolí, které určují směr výchovy a pedagogiky. Tato alternativa (ve vztahu k rodinným funkcím) se v kontextu moderní společnosti totiž stává poměrně obecným schématem. O změnách základních společenských forem v důsledku vzrůstající individualizace mluví mnoho autorů (Beck, 1994; Giddens, 2003; Lash, 1994; Lipovetsky, 2008), instituce rodiny je důležitou součástí těchto změn.

Možný (1990) popisuje, jak otevření soukromého prostoru rodiny (proces vrůstání výchovy do sítě formálních institucí) bylo pro buržoazní rodinu znakem ohrožení. Obranným mechanismem bylo zajištění soukromých-rodinných lékařů a dalších „vlastních“ specialistů, kteří zaručovali, že rodinné tajemství zůstane uchováno.

De Singly (1999) se domnívá, že stát nahrazuje manžela v ekonomické oblasti. Díky instituci sociálního státu je možná individualizace rodinných rolí. Za stávajících podmínek je možné, aby žena dítě vychovávala v podstatě sama. Na druhou stranu soudí, že „současný individualismus rodinu destabilizuje, ale nedokázal ji učinit zbytečnou“. Dualita rolí je stále vyžadována, lidé žijící mimo partnerský svazek jsou pod tvrdou společenskou kritikou (de Singly, 1999: 91). De Singly také zkoumá funkci nevlastního rodiče – podle statistik žije jedna třetina dětí s nevlastním rodičem. Roli lze nahradit, protože rodiče jsou považováni za obrazy, odkazy na rodičovství (de Singly, 1999: 119).

Veřejné mateřství v praxi

Jak jsem již naznačila, základní otázku, kterou si zde kladu, je následující: *Jaká je role, kterou*

pěstounky v SOS vesničkách naplní? Částečně na ni odpovídají níže uvedená sdělení, která jsem získala díky několika opakovaným rozhovorům s pěstounkami ze dvou vesniček (záměrně neuvádím pravá jména ani lokality pro zachování anonymity). Rozhovory byly konfrontovány a obohaceny o metody zúčastněného pozorování, což dodalo práci etnografický ráz. Metodologický přístup práce je ukotven v interpretativních směrech, *konceptu sociální konstrukce reality* Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna (1999). Důvodem pro volbu tohoto rámce je jeho optika všedního světa a respektu pro individualitu. Komunikační partnerky zde konstruují symbolický svět každodennosti a představují instituce rodiny, rodinných rolí a situačních kontextů. Jejich interpretace legitimizují zcela nevšední sociální schéma. Stať čerpá z rozhovorů s pěti ženami. Následující odstavce jsou výsledkem kategorizování výpovědí s ohledem na koncepty soukromého a veřejného, osobního a profesionálního.

Stát se a být profesionální pěstounkou

Mezi prvními diskutovanými body se objevila kategorie „stávání se pěstounkou“. Každá z dotazovaných žen mluví o dlouhodobém uvažování nad tímto rozhodnutím, většinou v řádu několika let. Když uspěje u vstupního rozhovoru, absolvuje *přípravný kurs* v rozsahu 400 hodin. Dále se školí prostřednictvím praxe ve funkci tzv. tety. Kurs probíhá formou psychosociálního výcviku, jehož součástí jsou témata jako např. vztahy, rodinné konstelace apod. Anna charakterizuje toto období jako: „...hrabací se v sobě, člověk něco řeší a pojmenuje to, zažije se v různých situacích.“ Všudyprítomnou součástí jsou emoce, o silném prožitku mluví všechny ženy.

Sociální teorie nazývá takový proces sekundární socializací (Berger, Luckmann, 1999). Nejdůležitější podmínkou je zde dostupnost účinné struktury věrohodnosti, která je zprostředkována skrze významné druhé, s nimiž se identifikují. Psychologové tvoří takovou strukturu věrohodnosti vědění a uvádějí adeptky do „jiného“ světa. Vazba na novou komunitu je posílena prostřednictvím vztahů mezi ženami z kursu. Některé z nich vypovídají, že právě zde našly „nejbližší přítelkyni“ na další život ve vesničce.

Následující etapa *adaptace* osvojenými dětmi je popisována termíny nepřipravenosti, šoku či neschopnosti zprostředkovat tuto zkušenost:

„nikdy to nepoznáte, až když jste v tom“ (Liba). Anna srovnává s biologickým mateřstvím: „Těhotenství má v tomto výhodu, po devět měsíců se připravujete na dítě nejen vy, ale díky pomalu rostoucímu břichu na to připravujete i okolí. Tady dostanete děti ze dne na den a ještě v osmi letech!“ U biologického mateřství, ke kterému pěstounství Anna přirovnává, je budoucí změna předjímana prostřednictvím fyzických změn. U mateřství „sociálního“ je změna uskutečňována procesem formování identity matky v kursu, kterou však bude muset před společností obhájit, jak uvidíme dále.

Možný (1999) uvádí typologii Rossi (1980), kde jmenuje čtyři aspekty charakterizující přechod k rodičovství. Přičemž dva z nich jsou platné i pro tento případ: 1. Přechod, k němuž dochází pod silným kulturním tlakem – adeptky mají silnou motivaci k mateřství, tímto způsobem jej lze dosáhnout bez partnerské podmíněnosti. 2. Přechod, k němuž dochází i mimovolně – zde platí opačné kritérium – vůle k mateřství je zde naopak vyžadována. 3. Je to přechod nerevokovatelný, nelze jej vzít zpět – tento bod platí pouze částečně, nicméně rozhodnutí k rodičovství je vždy do vysoké míry závazné. A konečně 4. je to *přechod zlomový* – tento platí beze zbytku; komunikační partnerky vypovídají o nepřipravenosti, šoku či o náročném období adaptace s dětmi.

Legitimizovat svoje rozhodnutí

V minulém odstavci jsem naznačila, že nová role musí být legitimizována prostřednictvím vztahů s okolím. Nejproblematičtějším arbitrem bývá vlastní rodina. Většina žen popisuje, jak jejich rozhodnutí bylo těžce přijímáno ze strany původní rodiny. Ze začátku jim vše rozmlouvají, mnohdy dochází k neshodám či přerušení kontaktů. Postupem času, nezřídka po několika měsících života ve vesničce, se vztahy začnou opět obnovovat. Ne vždy se to však podaří: Annin otec definitivně ukončil kontakt po osvojení romské holčičky.

Další z žen zase řešila odmítavou reakci ze strany (biologické) dcery: „Starší to nesly dobře, jen ta nejmladší chvíli cítila ohrožení, asi žárlivost. Dnes je vše urovnané, dcery mají svůj vlastní život a za novou rodinou jezdí na návštěvy.“ (Liba.)

Se stejným počátečním nepochopením se ženy mohou setkat i v případě přátel. Anna, která vesničku vyměnila za radikálně odlišný

životní styl, vypráví, že mnozí dosud nechápou, že se mohla „všeho vzdát pro to, aby byla doma a vychovávala nevlastní děti“. Dále vypráví, že jsou to zejména přátelé-muži, kteří jsou stoprocentně přesvědčeni o krachu jejího rozhodnutí a čekají jen na potvrzení. Ona věří, že čas a trpělivost jsou cestou, aby to přijali.

Přese všechny popisované počáteční kolize postupem času se opět začínají vytvářet vztahy jak s původní rodinou, tak s přáteli. Osvojené děti pomalu začínají vrůstat do původních rodinných sítí, což je utvrzováno vzájemnými návštěvami a společnými zážitky během prázdnin. O důležitosti vztahů svědčí volba času pro návštěvy, kdy je dodržován sváteční čas (Vánoce, Velikonoce) jako ritualizovaný prostor pro udržování vztahů s rodinou. „Krásné bylo, když maminku napadlo dát děti pokřtít – ne z důvodů náboženských, ale aby byly součástí rodiny.“

Počáteční odmítavé reakce ze strany blízkých jsou vysvětlitelné tím, že rodina si tento akt vysvětluje jako svévolné „vydědění se“ z rodinných vztahů. Funkcí rodiny je reprodukovat vlastní kapitál, ať už v podobě genů či majetku. Žena, která si osvojí nevlastní děti, tak nepřímo ohrožuje tento mechanismus. Je to v podstatě ochranná reakce.

Vztahy s původní rodinou matky-pěstounky nejsou jedinými rodinnými vazbami, které jsou ve vesničce udržovány. Jelikož český právní systém upřednostňuje vztahy dítěte s biologickými rodiči vždy před jakoukoliv náhradní péčí, do rodinné konstelace vstupují i biologičtí rodiče (či širší rodina) dítěte. Tento vztah musí být respektován, za podmínek, že rodič projeví o dítě zájem (jakkoliv symbolicky).

Líba o tom ví své: „Biologičtí rodiče mají absolutní právo veta, zatímco matka-pěstounka, ačkoliv je na ní každodenní péče a zodpovědnost, nemá do finále žádný pravomoce. Jako teď (nejstarší syn právě utekl k biologické matce, pozn. aut.) – můžu jen čekat. Vše by zřejmě vyřešilo nějaké opatření pro práci s původními rodiči, ale na to není vůle na žádné ze stran.“ Líba dál udává příklad z letošních prázdnin: „Měla dít mít na určitou dobu. Nakonec byly děti u babičky, což nebylo domluveno. Vrátily se dezorientované, vše zničené nebo poztráčené. To nikoho nezajímá, kde má-pěstounka vzít na nová rovnátka.“ Blanka zase mluví o vlastní pozici v těchto rodinných vazbách: „Cítíte se ohrožená – když to dítě je malý, tak jsou z toho

rozpolcený, chtějí stát u jedné osoby. V osmi letech chtějí mít jen jednu mámu!“ Jiný případ je Anna – její děti totiž neřeší vztahy s biologickou matkou, ale s bývalou-pěstounkou, která svoji roli nezvládla (nicméně děti se musely vyrovnat s tímto vztahem a ona musela pracovat s jistou idealizací původní-pěstounky). Na mou otázku, co jí na její roli matky-pěstounky překvapilo, smířlivě zhodnocuje: „Nepočítala jsem, že budu třetí matkou.“

Vidíme, že rodinné vztahy v SOS vesničce jsou neustále redefinovány a rekontextualizovány. Děti mají za sebou složitou biografii, která je složena z ucelených životních úseků. Pěstounka musí proto především navázat na jejich životní příběh a dát mu pokud možno prvek integrity. Nezřídka se stává, že je tato soudržnost narušena, právě pod vlivem vzpomínek v minulosti. Je nutné neustále reflektovat situaci, že děti jsou ve vaší péči „na dobu určitou a za určitých podmínek“ (Anna). Blanka se chrání přístupem jistého odstupu: „Není dobře si děti připoutat, není dobré to brát emotivně.“ Pocity frustrace, malá možnost zasáhnout do stavu věcí, přehodnocení své role apod. – psychologicky negativní pocity se kompenzují představou podmíněčnosti vztahu, *profesionalita* je pak nejfunkčnější legitimizační omezených možností.

Vztahy ve vesničce

Vesnička je specifické sousedství – nevzniká nahodile, nýbrž za účelem vytvoření domova dětí. Nový život zde ale nalézají i ženy, které se o ně starají, vytváří se síť vztahů mezi obyvateli. Zajímalo mne, jaký typ vztahů tato situace generuje.

Anna si pochvaluje systém vesničky, kde může požádat o pomoc s čímkoliv: „Tady ta základna prostě je, jak materiální, tak i lidská. Ale nemůžete před ostatními zavřít dveře. Děti mají mezi sebou konflikty, ty se pak řeší mezi ženami...“ vztah k ostatním matkám – mimo přítelkyně (zdůrazňuje) – popisuje jako pracovní: „Nedůvěra je tady častá a silná.“

Blanka připouští určitou míru potřeby se domluvit: „Každá jsme jiná, vynikáme každá v něčem, nejsme supermanky, každá něco umí líp, sympatie tu jsou, kolegyně, bydlíme spolu ... musíme spolu vycházet. Řešíme společný problémy, společný věci. Kolegyně z kursu je mi nejbližší – člověk automaticky přilne ke člověku, když s ním prožije zásadní momenty, životní rozhodnutí.“

Jana zdůrazňuje míru osobního zapojení: „Lidé si na jednu stranu chrání svoje soukromí, na druhou stranu je zde neustálý proces kontroly, komentářů a nutnost vyjadřovat postoje, což vytváří jakési názorové koalice.“ Anna vypráví takový příběh, jak jedna maminka zakázala dětem chodit do kroužku, který vedla, jen proto, že zapomněla na narozeniny jednoho ze svých dětí.

Tím, že zde pěstounky žijí na jednom místě, včetně personálního vedení, jejich vztahy přesahují atribuci pracovního vztahu. Funguje zde vysoká míra sociální kontroly. Jak se ukáže dále, postoje jsou relevantní pro vyjednávání nad společnými problémy (např. společné finance, rozhodnutí o personálních záležitostech). Mohou být dokonce i předmětem mocenské manipulace. Jak upozorňují Berger s Luckmannem (1999), je *sociální distribuce vědění* mocným společenským nástrojem. Citlivé informace ohledně výchovy dětí jsou pak pečlivě hlídány, což navozuje důvěru mezi zasvěcenými. Manipulativní charakter mohou tyto informace mít v mocensky nevyváženém vztahu mezi pěstounkou a odborníkem (psychologem, pedagogem), což je tématem dalšího odstavce.

Profesionalizace péče a hledání autority

Vesnička zaručuje systém podpory odborného personálu (psycholog, pedagog), který spolu s pěstounkou řeší výchovné problémy dětí a stanovuje cíle pro rozvoj dítěte. Zajímalo mě, jakým způsobem se taková odborná diskuse odvíjí, jak žena přistupuje k doporučením ze strany odborníků, případně zda lze vysledovat míru autority aktérů v tomto procesu.

Ačkoliv není při výběru pěstounek zohledněno bývalé profesní zaměření ženy, jsou to ve velké míře pracovnice z oboru pomáhajících profesí. Součástí poradenství je i tzv. *vzdělávání* formou konzultací s psychologem či seminářů na jedno vyžádané téma. „Může tady být maminka, které dělala učitelku, speckařku, nebude pak vyhledávat pomoc odborníka – je to o profesním růstu, radím se, vzdělávám se, pokud nevím. O nějaké speciální školení nemám zájem, spíš všeobecně, aktuální problémy, na které s dítětem narážím – má specifickou nemoc, chování dítěte, hledání příčin. Nevíš, co dostaneš za děti, člověk si to potom musí ‚na míru‘ zjišťovat, průběžně ... například – jak se projevují romský děti, děti jdou do puberty, průběžnost procesu, někdy jsou příčiny dlouhodobě projevitelné.

V dětském domově nebyl prostor pro takové přístup.“ (Blanka.)

Dále komentuje svoji potřebu rady od odborníků; zhodnocuje, že postupem času se tato potřeba zmenšuje: „Já po čtyřech letech už nepotřebuju pomoc, za ten čas je člověk zabředlejší, někdy to utvrzení není v dobrým.“

Součástí služby odborné pomoci s výchovou dětí jsou také pravidelná sezení s psychologem a pedagogem, která se konají v rozsahu cca jedenkrát ročně. „Když je člověk přesvědčenější, u druhých si to ujasňuješ, postupem času upravuješ detaily, pak můžeš doznat úplně jinýho názoru ... názor se mění... Vždycky si z toho odnesu něco, co vidí ostatní (jedno dítě se třeba chová jinak doma a ve skupince), oni mají taky zpětnou vazbu, každej tam má svoji roli, není to ztráta času.“ (Blanka.) Blanka pojmenovává princip zpětné vazby; v pohledu druhého – v konfrontaci s osobním názorem – můžeme reflektovat svoji „soukromou“, tj. osobní a „společenskou“ roli.

Zajímalo mne, jak funguje konsenzus ohledně nastavení těchto služeb (volba tématu na společné vzdělávání, možnost využití pedagoga při doučování dětí apod.): „Přihlíží se k většímu názoru, ale jedna autorita by tady měla být. Někdy je pádný důvod pro prosazení menšího názoru ... je to diskutabilní, nastavení je jednotné, ale potřeby různorodé. Záleží, jak se k tomu kdo postaví. Nespokojenost může vést k problému. Když to někdo řekne, a nic se neděje, může to být frustrující.“ Uvedené implicitně poukazuje na skrytý konflikt mezi autoritami, který lze v systému vesničky vyzorovat. Žena, která je jakousi autoritou domácnosti, je v určité opozici vůči řediteli, který je autoritou organizace, která usiluje o rovné rozdělení zdrojů.

Líba považuje ředitele za nutný reprezentativní článek při řešení konfliktních situací mimo vesničku (zejména směrem k biologickým rodičům). Jde o „vnější“ autoritu, mimo systém vesničky, kdy se stávají spojenci: „Já ho potřebuju jako partnera, neměla bych sílu řešit něco navenek.“ V tomto případě ředitel hraje roli partnera ve smyslu veřejné autority (standardně zastupovanou otci-muži), když je potřeba rozdělit emocionální a instrumentální roli rodiče.

Hodnocení práce pěstounky

Práce vyžaduje ohodnocení; Anna mi vysvětluje, že pěstounka zde dostává plat, dále pak přídatek na každé dítě. Chvilí debatujeme o tom, že

se traduje, že „je výhodnější mít více dětí“. Podle výpovědi však taková úměra nefunguje. Nadstandardní příležitosti (výlet, kino) musí dotovat z jiných zdrojů (např. rodina): „kdybych neměla ségru, tak to neutáhnu“ (Anna).

Blanka mi přibližuje, jak funguje systém vlastnictví ve vesničce: „Tady je inventář – věci jsou polepený, musím je předat... Co jsme koupily do domácnosti, i moje věci jsou evidovány. Věci dětí jsou kontrolovány, jak hospodařím ... je to dobrá kontrola i pro mě.“ Dále shrnuje: „Není to jen práce, mě to i baví, takže si to neúčtuju do koruny, ale nikdy ne na úkor dětí.“

Ženy jsou zde zaměstnány na dohodu, jedná se tedy o pracovní vztah. Bytí SOS pěstounkou však znamená především 24hodinovou pozornost s dětmi. Ptala jsem se, zda není tak trochu paradoxní, když svoji práci dostanou vyměřenu na výplatní pásce: „Ano, je to hodně paradoxní – ale kdyby to člověk dělal kvůli výplatní pásce, tak by tu nebyl... Spíš mě mrzí takové poznámky typu: ty máš přece všechna dopoledne volná, to máš dost času, ne? Takové jakože podezíravé pohledy – jestli se třeba neflákáme ... málokdo dokáže nahlédnout pod pokličku – kolik je za tím mravenčí práce ... a hlavně – ona 24hodinová pohotovost u dětí tohoto typu ... zvláště ze začátku – v době adaptace ... všechny jsme se shodly, že ty první tři měsíce jsme byly ztahané jako koně...“ (Anna).

Výpovědi žen se shodují na tom, že práce pěstounky je těžko vyměřitelná či z vnějšku pochopitelná. Je nutně se s celou záležitostí seznámit, abychom pochopili, co všechno tato práce obnáší. Je to zkrátka velice osobní role, která se plně spojuje s životem pěstounky: „Ze začátku je to práce, to se člověk nezastaví, teď už je to rodina...“ (shrnuje Jana). Anna mluví o velkém energetickém vkladu této role: „Aktivity s dětmi jsou velice náročné – nikdy jsem nebyla z žádné práce tolik unavená!“

Při pozorování chodu vesničky si nelze nevšimnout, kolik času zabere matce-pěstounce zajišťování chodu domácnosti (nakupování, vaření apod.), což není nikde příliš zdůrazňováno, hodnoceno. Anna to vnímá jako „nereflektovanou rutinu“. Připadá mi, že má život tady podobnou formu jako instituce *mateřské dovolené* – s průměrem souhlasí v podstatě všechny dotazované.

Rozpor mezi placenou, profesní prací a nep placenou, domácí prací byl akcentován feminis-

tickým hnutím. Beauvoir (1966) otevírá debatu ohledně o sisyfovského trápení v podobě nikdy nekončící práce v domácnosti. Výsledek tohoto snažení je neuchopitelný – žena uklizením pouze uchovává přítomnost. Na rozdíl od mužské „transcendence“ ženská „imanence“ postrádá rozměr časovosti, je to činnost cyklická a opaku- jící se, postrádající jakýkoliv prvek individuality. Jak je ale pak možné, ptá se Young (1990), že tolik žen se rozhodne věnovat svůj život dětem a starosti o domácnost a považují to za smysluplné naplnění jejich života?

Je nasnadě, že uklizení není příliš kreativní činností. Pojem *homemaking* – tak jak jej představuje Young – je ale řádově výš než pouhé udržování čistoty domu. Je vázáno na specifické fluidum, které dělá domov domovem a rozlišuje jej např. od pouhého hotelového pokoje. K těmto aspektům jmenujme prostorové uspořádání věcí, které nám napoví o tom, jak obyvatelé tráví čas, jaké jsou jejich zvyky, co mají rádi apod. Tímto způsobem bychom mohli říci, že domov je materiálním ztvárněním identity těch, kteří jej obývají. Na fyzickém prostoru je i názorně vidět, že tato identita není fixní, naopak je proměnlivá, kde se mísí minulost s přítomností (Young, 1990: 151–156). Je všeobecně známé, že kvalita péče se hodnotí prostřednictvím kritérií pořádku a čistoty (fyzický stav věcí, hygiena apod.). Tento faktor může mít v sociální práci opět manipulační charakter.

Soukromé a veřejné z hlediska prostoru a času

Pokusila jsem se vysledovat míru *soukromého* a *veřejného* v jednotkách času a prostoru. Pěstounky mají nárok na řádnou dovolenou. Také mají nárok na určitý počet hodin odpočinku přímo úměrný počtu dětí, které mají v péči. Nicméně je nepsaným pravidlem vesničky, že čas má symbolicky jinou hodnotu dopoledne a odpoledne. Lenka se vyjádřila, že „efektivita času i práce je jedna z nejdůležitějších schopností pro tuto práci, přísně si vyčleňuji dopoledne jen pro sebe“. Podobný argument jsem zachytila i u Emy: „Děti jsou důležité a vyžadují váš čas, ale já také – jsem sobec na svůj čas. Tohle pomáhá dětem, tam se odreaguju a pak neřeším prkotiny s dětma.“ Všechny ženy se shodují na tom, že čas je pro ně prioritní hodnotou. Pochopíme-li toto nastavení, jsme schopni vnímat nejistotu, se kterou sledují diskuse ohledně pravidel pro jeho

využití (tak jak se artikulovalo v diskusích vedení během roku 2007).

Rozlišujeme zde *subjektivní*, tzv. soukromý čas pro sebe a *objektivní* čas volna, tedy dny pracovního volna. Psychoanalýza zdůrazňuje nutnou fázi oddělení subjektu matky a dítěte pro formování vlastní identity (Chodorow, 1999). Tento princip je podstatný i ze strany pečující osoby – pěstounka potřebuje čas jen pro sebe, pro vlastní regeneraci. Což zpětně umožní osamostatnění dítěte, respektování autonomie rodiče i druhých. Ve vesničce je toto rozlišení komplikovanější v té míře, že pěstounka nechodí fyzicky do práce. Z jiného zdroje zabývající se SOS dětskými vesničkami uvádím příkladnou citaci o *vyjednávání času* „volna“: „No děcka zuří! (smích) Loni, to jsem měla jenom ty tři (dětí, pozn. BD), jsem jela k moři, s tím, že oni byli všichni tři na táboře. Ale brali to jako křivdu, že já si jedu k moři, přitom oni by možná ten tábor oželeli ... to nevíte tak přímo, ale že já jsem mohla na tu dovolenou jet později a být s nimi. To jim vadilo. Ale myslím, že jim to nijak neublížilo, aby z toho měli nějaké trauma. To ne. Ale neodpustili si to komentovat.“ (Melková, 2006: 34.)

Dalším symbolickým rámcem je vnímání prostoru. O inventarizaci majetku bylo již řečeno. Dále je nutné si uvědomit, že SOS vesničky jsou dosud poněkud neznámým, a nutno přiznat – i mytizovaným tématem. Občas se objeví zvědaví novináři či úředníci, kteří vstupují do tohoto prostoru. Blanka sděluje nepřijemné pocity, které prožívala při dni otevřených dveří: „Jednou tady byla školka, byla to určitá ztráta soukromí, byli zvědaví, prolezli celý dům...“ Tento zážitek je ale v podstatě součástí systému vesničky, jak popisuje dále: „Přijde sem taky nová teta, pohlídat mně děti, a musím to brát jako práci, bere si hrníček, dá ho jinam, musím to tolerovat, že teta přišla do práce. Je to výhoda, že máme tu možnost. Ten odpočinek, odreagování je pro mě dobrá protiváha negativnímu pocitu, že mně někdo vstupuje do soukromí.“

Jana tuto situaci řeší navozením důvěryhodného vztahu: „Čím dál mň snáším zásah cizího člověka, tím jak se to tady stává rodinou ... říkám si o tetu, které věřím, jsme kamarádky.“

Líba zase uvádí příklad, jak jednou, „když si vybírala vlastní volno, tak zde byl údržbář, který nadělal nepořádek. Nejvíc ale asi vadilo to narušení soukromí ... nikdo mě neupozornil, byla jsem pryč...“ Nepřijemné pocity, které popisují

ženy, jsou pochopitelné při vědomí, že prostor domu je pro ně veskrze soukromou záležitostí. Zajímavé je, jakým způsobem Blanka racionalizuje nutnou ztrátu soukromí při návštěvě tety – opět zde proniká element práce, který uvozuje celé nastavení v systému SOS vesniček.

Přístup k prostoru ale může mít i konstruktivní charakter. Líba svůj postoj proti některým matkám (jednalo se tehdy o neshody v pojetí péče o děti) demonstrovala tak, že odmítla pozvat některé z nich k sobě domů na pravidelné společné povídání, s argumentem, „že takové lidi ona u sebe doma nebude mít“. Hned doplňuje, že ví, že to není „její domov“, ale bydlí tu, takže pravidla určuje ona.

Hájení domova

Když Young (1990) popisuje *princip hájení* (preservation), vysvětluje jej jako funkci identity, která není fixní, nýbrž je v procesu. Aktivitu, které hájení určují, dávají jednotnou spojnicí mezi dneškem a včerejškem, integrují nové události a vztahy do biografí jedinců, rodiny a lidí (Young, 1990: 153). Domov je skutečně prostorem vzpomínek a společné historie rodiny (což dokumentují fotky, předměty apod.). V SOS vesničce je to složitější o to, že tato historie se musí začít vytvářet až od určité doby, určitého věku dětí, který je uměle vytvořen. Anna tento proces popisuje výmluvně: „Při zakládání rodiny v SOS vesničce se jakoby všechno znova narodí ... jen ty děti nejsou v peřince ... každý další příjem dítěte do rodiny je zatřepáním základů ... i v případě – že jde o dítě nejmladší. Co teprve, když je přijata další sourozenecká skupina, v níž jsou děti starší než v té první...“

Elshtain (1999) se dožaduje uznání vize soukromé, rodinné sféry, která má určitou svébytnost a vztahy v ní obsažené mají větší smysl, než jsme jim doposud přiznávali. Tyto zkušenosti mají jiné hodnoty a cíle, které nelze postihnout jinými sférami nebo v jejich rámci (Elshtain, 1999: 317). Anna přímo poukazuje na tyto hodnoty, které zastává pěstounka ve vztahu ke svým dětem: „Máma je pro děti jistota – to je neodmyslitelné. Je to hodně o tom – kolik toho máma vydrží ... že potřebuje odpočinek, to se děti také musí učit ... je to ale o jistotě ... kterou předtím neměly. Jediný člověk je tu pro ně ... většinu času.“

Redefinice významů, které Elshtain navrhuje, poskytuje možnost vnímat aktivity specificky spojené s domácností – se všemi pozitivy

i povinnostmi – jako hodnotné samy o sobě: „Uklízení patří k rituálu rodiny, stejně jako společné plánování, společné výlety – díky nim se plní chabá historie rodiny, společné zážitky, to, že je rodina spolu – a je zvyklá být spolu...“ (Anna.)

Závěr

Domov je smyslem i cílem vesničky jako takové, a to nejen pro děti, ale i pro ženy, které se zde rozhodly pracovat a žít. Navzdory tomu, že jejich role je zde nastavená především pracovní – smlouva s matkou-pěstovankou má formu pracovního vztahu, jsou vzdělávány, hodnoceny – je zřejmé, že je tato role překračována a do jisté míry slučována s rolí osobní, životní. Do jisté míry uvedené příběhy připomínají pohádku „O chytré horáky“ – pracují-nepracují, vlastní-nevlastní..., jenže to, do jaké míry se tyto charakteristiky naplní, je otázka úhlu pohledu a samozřejmě interpretace.

Z výpovědí vyplývá, že stávání se matkou-pěstovankou je vysoce osobní záležitostí – na rozdíl od standardního pohovoru či zaškolení se tento typ práce nespokojuje s pouhým prověřením kompetencí, profesní minulost je mnohdy irelevantní. Co je podstatné, je adeptčina osobnost, její životní příběh ve smyslu prarodinné orientace, její věk ve smyslu určité zkušenosti. Jak jsme zjistili, stávání se matkou-pěstovankou je životním rozhodnutím na úrovni závazku typu vstupu do manželství.

Na druhou stranu je i pro práci pěstovanky důležité si umět zachovat odstup. Určitá „profesionalita“ je namísto vždy, když vstupuje do hry biologická rodina svěřeného dítěte. Přestože je pěstovanka v každodenní roli „funkční a přítomné matky“, musí se smířit i se situací, kdy dítě začne pátrat a idealizovat si svoje biologické rodiče. Jako ochranný princip před bolestivými emocemi je profesionalita dokonalým štítem. Děti přicházející do tohoto typu instituce mají za sebou mnohdy velice komplikovanou minulost. Nezřídka se to na nich odrazí ve smyslu porušené osobnosti či pouze menších psychických traumat. Pěstovanka mající v péči tyto děti musí mít povědomí o specifikách těchto anamnéz, pročež je školená a je jí umožněna konzultace s psychologem. Záměrem české organizace SOS dětských vesniček je dokonce podporovat pěstovanky v začlenění se do odborné diskuse na konferencích, na což většina pěstovek přiznává, že nemá čas ani pomyšlení. Je patrné, že

jejich odbornost je veskrze implicitní a daná do vysoké míry jejich zkušeností (jak jsme viděli v jedné z výpovědí, potřeba konzultovat s odborníky s postupujícím časem klesá).

Zde bych ráda znovu poukázala na přírovnání, že práce v SOS vesničce připomíná instituci mateřské dovolené. Péče o dítě vždy vyžaduje určitou kompetenci, která je zprostředkovaná buď generační vazbou matka-dcera, či, co je v dnešní době již standardem, prostřednictvím odborníků, jako jsou pediatři, laktační poradkyně, dále pak popularizující časopisy pro matky apod. Bezesporu významným trendem je výskyt zařízení typu mateřských center, která slouží nejen k setkávání se rodičů (což řeší sociální izolaci žen na mateřské dovolené), ale i k růstu odbornosti jejich členů, dále pak znamenají možnost zapojení se do veřejné sféry (tato sdružení jsou významnými hráči v životě komunity – lobbying za dětská hřiště, lavičky, divadla apod.). Mateřská dovolená tak přestává být bílým místem v životopise mnoha žen, a naopak se stává startovací čarou pro další specializaci.

V kontextu dnešní společnosti, kdy mluvíme o plné zaměstnanosti žen a rostoucím trendu pečujících otců, je nasnadě předefinovat hodnotící znaménko u aktivit soukromých a veřejných a brát je jako dvě minimálně rovnocenné zkušenosti potřebné pro spokojený život každého jedince. Friedman (2002: 453) ukazuje, že ženy s vyšším vzděláním či ženy, které se již realizovaly na trhu práce, jsou v manželství spokojenější než ženy, které podobnou zkušenost nemají. Právě tento argument formulovala ve výpovědích Anna: „Ženský, co si naplnily sny v kariéře – jsou pak v domácnosti spokojenější a nemají pocit, že jim doma něco utíká ... nějaká super příležitost. Už vědí – o čem to je ... něco (si) ve svém oboru dokázaly...“

Young (1997) uznává, že připoutání ženy do domácího prostoru je zajisté znakem nerovnosti. Jejím argumentem je však i upozornění, že většina typicky ženské práce je stejně tak tvořivá a smysluplná jako ta mužská. Zdůrazňuje, že je to do jisté míry otázka naší západní kultury a nastavení její hodnotové orientace (orientace na výkon, individualismus apod.). Je nutné doznat, že péče o rodinu má zásadní význam pro budoucnost a historickou kontinuitu této společnosti. I pojem hájení, který nabízí, je dvojnásobný – může mít konzervativní, ale i přehodnocující potenciál. Bez zapojení mužů, vzájemnosti

a sdílení by zůstalo u starého schématu. Rovnost pro ženy tedy vyžaduje i přehodnocení tzv. domácí a veřejné práce, a to prostřednictvím doznání zásadního významu pro výchovu a domácí práci a osvobození přídomku genderu k těmto aktivitám (Young, 1990: 155–156).

Habermasova žačka Seyla Benhabib (1986) poukazuje na vykázaní „dobra“, spolu se ženami, mimo veřejnou sféru. Současný trend v podobě vzrůstajícího altruismu je znakem znovuobjevení „dobra“ v kontextu krizí subjektu a obecné neschopnosti empatie do blízkého člověka. Diferencialistický proud ve feminismu, který se snaží o společnost postavenou na ženských ctnostech – péče a soucitu, je další možnou výzvou pro současný, postmoderní, věk (Barša, 2002: 281).

Jistou možností pro redefinici myšlenkových struktur je právě proces výchovy, ta se musí odehrávat v atmosféře důvěry a jistoty. Elshtain zdůrazňuje, že tato důvěra musí být podložena i důvěrnými vztahy k „vnějšimu světu“. Konflikty, které si s sebou přinášíme z práce či médií, se přemísťují „dovnitř“ (Elshtain, 1999: 318–319). Matka, pěstounka či rodič je pro děti vlastně zprostředkovatelem vztahu ke světu. To se pak odráží v dalších vztazích k druhým, ale i obecnějším přístupů ke světu i budoucímu hodnotovému měřítku jedince. Elshtain definuje soukromé a veřejné jako „jakési silové pole, mravní prostředí mezi jednotlivcem a skupinou, normy odpovědnosti“ (tamtéž: 21). Za těchto podmínek se zdá, že každé mateřství se zdá být tak trochu veřejné.

Seznam literatury:

ARIÉS, P. **Centuries of childhood: a social history of family life.** New York: Vintage Books, 1962.

BADINTER, E. **Materská láska. Od 17. století po současnost.** Bratislava: Aspekt, 1998.

BARŠA, P. **Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem.** Praha: Slon, 2002.

BEAUVOIR, S. DE. **Druhé pohlaví.** Praha: Orbis, 1966.

BECK, U. **Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně.** Praha: Slon, 1994.

BECK, U. **Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order.** Ulrich Beck, Anthony Giddens and Scott Lash. Stanford: Stanford University Press, 1994.

BENHABIB, S. **Critique, norm and utopia: a study of the foundations of critical Theory.** New York, Columbia University Press, 1986.

BERGER, P. L., LUCKMANN, T. **Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění.** Praha: CDK, 1999.

BUTLER, J. **Trampoty s rodem: feminizmus a podírvanie identity.** Bratislava: Aspekt, 2003.

CHODOROW, N. **The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender.** Berkley: University of California Press, 1999.

DE SINGLY, F. **Sociologie současné rodiny.** Praha: Portál, 1999.

ELSHTAIN, J. B. **Veřejný muž, soukromá žena. Ženy ve společenském a politickém myšlení.** Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999.

FLANDRIN, J.-L. **Families in former times: kinship, household and sexuality.** Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

FRIEDAN, B. **Feminine Mystique.** Hodkovičky: Pragma, 2002.

GIDDENS, A. **Důsledky modernity.** Praha: Slon, 2003.

LIPOVETSKY, G. **Éra prázdnoty: Úvahy o současném individualismu.** Praha: Prostor, 2008.

MELKOVÁ, J. **Je máma sama? Rozhovory dětské vesničky.** Závěrečná oborová práce, Brno: FSS MU, 2006.

MOŽNÝ, I. **Moderní rodina. Mýty a skutečnost.** Brno: Blok, 1990.

MOŽNÝ, I. **Sociologie rodiny.** Praha: Slon, 1999.

ROSSI, A. **Transition to parenthood.** *Journal of Marriage and the family*, 1980, roč. 30, s. 26–39.

YOUNG, I. M. **Justice and the politics of difference.** Princeton: Princeton University Press, 1990.

STUDENTSKÉ PRÁCE

Sociální exkluze na místní úrovni a strategie jejich překonávání**Social Exclusions at Local Level and Strategies of Overcoming Them****Jaroslava Šťastná**

PhDr. Jaroslava Šťastná je interní doktorandkou na katedře sociální práce Filozofické fakulty UK v Praze a asistentkou na katedře sociálních věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. Zabývá se především problematikou komunitní práce, komunitního rozvoje a sociální ekonomiky¹.

Abstrakt

Článek prezentuje šetření studentů bakalářského studia katedry sociální práce FF UK pod vedením autorky článku, které bylo orientováno na fenomén sociálního vyloučení v pěti vybraných lokalitách – komunitách – České republiky. Uvádí příklady pěti různých cílových skupin obyvatel ohrožených sociálním vyloučením: lidí s duševním onemocněním, drogově závislých, klientů azylových zařízení, Romů a cizinců (Vietnamců). Sociální vyloučení je považováno za jedno z klíčových témat sociální práce a sociálních politik zemí Evropské unie. Na řešení problému by se měly podílet v součinnosti orgány veřejné správy, komunitní organizace i cílové skupiny ohrožené nebo postižené sociálním vyloučením. Provedené šetření reflektuje problematiku z pohledu těchto základních komunitních aktérů a snaží se identifikovat společné sdílené kroky, které by vedly ke zmírnění projevů sociálního vyloučení. Z šetření vyplynulo, že mezi aktéry většinou není nastaven systém efektivní komunikace, jejich představy i použité nástroje vedoucí k sociálnímu začleňování nejsou jasně artikulovány v podobě komunitního plánu nebo se neseťkávají.

Klíčová slova

sociální vyloučení, sociální práce, komunitní práce, komunitní aktéři

Abstract

The aim of the article is to present the findings of students at the bachelor level of the Department of Social Work, School of Arts, Charles University, under the leadership of the author. The research focused on social exclusions covering five selected communities in the Czech Republic. The article presents five different cases of social groups endangered with social exclusion: mentally ill, drug addicts, clients of asylum house, Roma people and foreigners (Vietnamese). Social exclusions are considered among major topics of social work and social policies in the EU countries. To solve this problem, public policy, community organisations and socially excluded groups are expected to coordinate their effort. The presented findings reflect upon the problems from the point of view of community stakeholders and attempt to identify shared strategies aiming to relieve social exclusions. However, the findings followed the research showed – at majority of cases – the lacking system of efficient communications between community stakeholders. Their ideas and practical steps related to social integrations are not articulated clear enough in the community plan and often do not meet each other.

Keywords

social exclusions, social work, community work, community stakeholders

Úvod

Sociální exkluze a marginalizace se staly předmětem výzkumu a praxe sociální politiky, sociologie a sociální práce. Poslední jmenovaný obor má též za úkol mapovat tento jev v místním společenství – komunitách – a přitom navrhnout praktická, konkrétní řešení a metody vedoucí k sociálnímu začlenění osob a skupin. Mělo by přitom jít i o odborné posouzení východisek a možností nástrojů sociální politiky státu, podmínek a kapacit místní komunity začleňovat marginalizované členy a možnosti a motivace samotných marginalizovaných osob k (znovu)začlenění. Záměrem prezentovaného výstupu ze šetření studentů bakalářského studia² je popsat konkrétní příklady situace sociálního vyloučení různých skupin ohrožených sociálním vyloučením ve vybraných místních společenstvích z pohledu relevantních komunitních aktérů, jejich názory i praktické kroky k překonávání sociálního vyloučení. Pozornost byla kladena na nalezení shody či rozporů mezi názory těchto komunitních aktérů a identifikaci sdílených strategií. V souladu s praktickou stránkou oboru sociální práce se autoři – studenti – jednotlivých případových studií pokusili o formulaci námětů, které by napomohly řešení konkrétních sledovaných případů ve vybraných lokalitách. Výstupy šetření i své náměty mohli studenti diskutovat v rámci semináře pro zainteresovanou veřejnost, který proběhl na závěr celého projektu v listopadu 2009.

Cílem publikování příspěvku je ukázat na možnosti využití terénního šetření ve výuce studentů a jejich schopností posuzovat a řešit konkrétní reálné situace v místních komunitách.

1. Problematika sociální exkluze a sociální práce s vyloučenými skupinami v místních společenstvích (komunitách)

Slovník sociální práce definuje sociální vyloučení jako „komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťující vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt“, které jsou v dané společnosti uznávaným standardem (Matoušek, 2003: 217). V rámci Evropské unie je sociální exkluze definována jako „proces (případně stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny, či celá lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu

ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém a politickém životě společnosti“ (Navrátil, 2003: 6). Mezi příčinami sociálního vyloučení je nízký příjem a závislost na sociálních dávkách, nízké vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, dlouhodobá nebo opakovaná nezaměstnanost, špatné bytové podmínky, špatné duševní i tělesné zdraví, závislosti, nefunkčnost rodiny, chybějící zdravotní a sociální pojištění. Pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem nízkého sebevědomí a chronického stresu (Matoušek, 2003).

Z pohledu života v lokalitách je v souvislosti se sociálním vyloučením dále zdůrazňováno hledisko narušení sociálních vazeb a solidarity mezi různými skupinami obyvatel, stability a regulace místní společnosti (Keller, 2009). Komunitní práce v České republice navíc opakovaně naráží na malou připravenost lidí zapojovat se do řešení místních problémů, na převládající očekávání místních obyvatel, že k řešení problémů jsou určeni jiní lidé než oni, a na nastavení úřadů veřejné správy, které jasně nepodporuje obyvatele v participaci na věcech veřejných (Kinkor, 2003).

Z uvedených definic sociálního vyloučení vyplývá, že skupiny, které jsou postižené sociálním vyloučením nebo jsou jím ohrožené, jsou relativně různorodé a jejich výčet je podmíněn zaměřením instituce nebo projektu, který se konkrétní formou sociálního vyloučení zabývá.³ Pro komunitní práci zůstává nicméně faktem, že jakákoli forma sociálního vyloučení se projevuje v konkrétní lokalitě konkrétní situací konkrétních osob, a tento stav nelze vytěšňovat do oblasti „tématu pro někoho jiného“.

2. Cíl šetření

Vytyčeným cílem bylo zjistit, jaké jsou základní projevy sociálního vyloučení zvolených skupin osob v konkrétní komunitě – místním společenství. Pro naplnění komunitního kontextu bylo souběžně zjišťováno, jaké pohledy na sociálně vyloučené osoby a jejich situaci mají jednak zástupci místní komunity (občané a zástupci občanských iniciativ) a jednak zástupci veřejné správy zodpovědní za řešení sociálních otázek v dané lokalitě. Stanoveným výstupem je mnohapřípadová studie.

Závěrečným úkolem šetření bylo poté porovnat, kde se pohledy na situaci sociální exkluze a způsoby jejího řešení mezi jednotlivými komunitními aktéry shodují, v čem se liší a jaké jsou

sdílené strategie. K cíli šetření byly přidruжены další cíle spojené s využitím výstupů při výuce na katedře sociální práce a k otevření odborné studentské debaty na semináři určeném pro širší zainteresovanou veřejnost.

Daný úkol byl zpracován kvalitativními metodami výzkumu adekvátními bakalářskému stupni studia oboru sociální práce.

3. Výzkumné otázky

Záměr šetření byl rozdělen do několika oblastí zkoumání, kterým odpovídaly výzkumné otázky. Tyto byly pouze s malými obměnami modifikovány pro 3 různé skupiny komunitních aktérů – tj. sociálně exkludované osoby, zástupce komunity, zástupce veřejné správy:

VO 1: Jaké jsou hlavní aspekty sociálního vyloučení cílové skupiny podle názorů zástupců jednotlivých komunitních aktérů?

- a) na úrovni materiální – finanční – ekonomické
- b) na úrovni sociální
- c) na úrovni psychického stavu
- d) na úrovni politické – veřejné reprezentace vyloučené skupiny

VO 2: Jaké jsou hlavní potřeby exkludovaných osob, které by jim pomohly překonat sociální vyloučení

VO 3: Jaké jsou kroky používané nebo zvažované jednotlivými komunitními aktéry k překonávání sociální exkluze

VO 4: V čem se kroky a názory na překonávání sociální exkluze u jednotlivých komunitních aktérů shodují a v čem se liší?

VO 5: Jaké jsou potenciály k řešení situace? (náměty výzkumníka-studenta)

4. Zvolené metody a techniky šetření

Hlavní technikou byly polostrukturované rozhovory. Tato technika je jednou z nejpoužívanějších, zahrnuje vytvoření závazného schématu, jež poskytuje možnost komparace a interpretace dat získaných od různých respondentů (Hendl, 2008). Struktura rozhovoru byla připravena pro každou skupinu respondentů (vyloučené osoby, zástupce komunity a zástupce veřejné správy), tazatelské otázky se u každé skupiny vztahovaly k otázkám šetření. Byly pro konkrétní skupiny respondentů modifikovány jazykově, nikoli obsahově, a odpovědi jsou tudíž porovnatelné. Studenti připravovali šetření v rámci týmu a mohli ve vzájemné interakci obohacovat způsob do-

tazování. Rozhovory v terénu byly výzkumníky podrobně zaznamenávány, byla provedena jejich transkripce v elektronické podobě a posléze analyzovány metodou tzv. rámcové analýzy. Tuto metodu považují za výhodnou vzhledem k tomu, že umožňuje pečlivé rozřídění dat, zaznamenávání a zobrazování syntetizovaných a redukovaných dat způsobem, jenž dovoluje tuto redukci vztáhnout zpět k původní formě dat, umožňuje vyhledávání a porovnávání mezi jednotlivými analyzovanými případy, průhlednost postupu pro ostatní spolupracovníky nebo hodnotitele projektu (Hendl, 2008: 217–219).

Tazatelské otázky

- Jaké jsou hlavní aspekty sociálního vyloučení vybrané skupiny podle názorů jednotlivých komunitních aktérů na úrovni materiální, finanční, ekonomické. Do této kategorie patřily hlavně otázky týkající se zaměstnání, množství prostředků na živobytí a různé požitky, úroveň bydlení. Co pro tuto skupinu dělá na této úrovni veřejná správa a komunita.
- Jaké jsou hlavní aspekty sociálního vyloučení vybrané skupiny na úrovni sociální. Do této kategorie patřily hlavně otázky týkající se dostupnosti a užívání vzdělávacích služeb, kultury, volnočasových aktivit, vztahy s ostatními lidmi a skupinami ve společnosti, vztahy se širší rodinou. Dotazy měly zjistit, do jaké míry je exkludovaná osoba součástí širších vztahů nebo je naopak izolovaná. Co pro tuto skupinu dělá na této úrovni veřejná správa a komunita.
- Jaké jsou hlavní aspekty sociálního vyloučení vybrané skupiny na úrovni psychické, eventuálně osobnostního rozvoje. Do této kategorie patřily hlavně otázky týkající se subjektivního prožívání své situace. Cítila-li se osoba osamělá, smutná, co jí nejvíce vadí, co by jí pomohlo, kdo by jí nejvíce mohl pomoci, jak sama se tato osoba snaží. Co si o této skupině myslí subjektivně zástupce veřejné správy a komunity.
- Jaké jsou hlavní aspekty sociálního vyloučení vybrané skupiny na úrovni politické – veřejné reprezentace této skupiny. Jak je tato skupina reprezentována v politickém a veřejně-správním systému? Je si tato skupina vůbec vědoma, že by měla být politicky viditelná? Jak na tuto otázku pohlíží zástupci veřejné správy a komunity?

- Jaké jsou hlavní potřeby osob, jež by pomohly překonat sociální vyloučení. Do této kategorie patřily dotazy, co by vyloučeným skupinám nejvíce pomohlo a od koho, aby se mohly dostat z nepříznivé situace (cílová skupina), aby mohly lépe vykonávat v této oblasti výkon státní služby (zástupce veřejné správy) a aby mohly lépe pomoci a spolupracovat s touto skupinou (zástupce komunity).
- Jaké jsou kroky překonávání sociální exkluze. Do této kategorie patřily dotazy, jakým způsobem, pomocí jakých kroků a metod skupiny i komunitní aktéři zamýšlejí překonat stav sociálního vyloučení.

Výzkumný vzorek

Šetření proběhlo celkem v pěti lokalitách, které byly zvoleny studenty výzkumu na základě jejich předchozí a relativně velice dobré obeznamovanosti s místem (místo bydliště, působení v organizaci na poli sociální práce se sociálně exkludovanými skupinami). Výběr respondentů z vyloučené skupiny v počtu 3–6 osob byl prováděn nahodilým výběrem, avšak studenti-výzkumníci se na základě svých předchozích znalostí snažili nalézt osoby, jež by odpovídaly základním typům ze spektra osob vyloučené skupiny. Výběr respondenta reprezentujícího veřejnou správu zahrnoval úředníka místního úřadu, obvykle sociálního odboru, v jehož kompetenci jsou otázky sociálního začleňování. V jednom případě (obec Merklín) byla oslovena starostka. Respondenti – zástupci místní komunity – zahrnovali představitele místních občanských organizací a nahodilý výběr místních občanů⁴.

Interpretace výsledků

Bylo vytvořeno celkem 6 kategorií, které odpovídaly výzkumným a tazatelským otázkám. Ve druhé fázi bylo přistoupeno ke vytipování hlavních shodných a rozdílných pohledů komunitních aktérů v dané lokalitě na dotazovaný aspekt sociálního vyloučení. Cíl tohoto kroku byl relevantní pro obor sociální práce: identifikovat synergický potenciál komunit při překonávání sociálního vyloučení svých členů a identifikovat rozdíly, jež se mohou naopak stát bariérou řešení problému. Fáze interpretace výstupů šetření otevřela možnost studentům formulovat vlastní návrhy a doporučení, jak konkrétní situace řešit, a tyto též prezentovat pro ostatní studenty a zainteresovanou veřejnost.

Od přípravné fáze šetření byly zřejmé limity daného výzkumu: vzhledem k tomu, že nešlo o reprezentativní vzorek komunit ani respondentů, je značně omezena možnost zevšeobecnění výstupů. Limitem je i rozsah a stupeň uplatnění výzkumných metod a technik, který je dán možnostmi studentů oboru sociální práce bakalářského stupně studia. Přesto výzkum ukázal na významné jevy související s problematikou sociálního vyloučení, poskytl citlivý vhled do situace sociálně vyloučených osob v kontextu komunitní práce.

5. Případové studie⁵

5.1. Obec Merklín, Plzeňský kraj, osoby s mentálním postižením žijící v chráněném bydlení nebo pracující v chráněných dílnách Střediska Radost. (Terénní šetření provedeno studentkou Vlastou Stulíkovou, 2009.) Obec Merklín s přilehlými obcemi má přibližně 1 000 obyvatel, nepotýká se s výraznými problémy, ačkoli v místě je málo pracovních příležitostí a lidé za prací dojíždějí. Středisko Radost patří do sítě středisek Diakonie ČCE, bylo založeno v roce 1992 a v současnosti nabízí sociální služby a potřebnou asistenci dětem a dospělým s mentálním postižením. Celkově různá zařízení střediska nabízejí služby s kapacitou pro 68 klientů. V Merklíně kromě Diakonie působí Sokol, Český svaz žen, dobrovolní hasiči a několik sportovních spolků. Vzhledem k malé velikosti obce je zastoupení lidí s mentálním postižením výrazné.

Materiální aspekty životní situace byly cílovou skupinou nahlíženy vesměs pozitivně: vyslovovali spokojenost se svým bydlením, s prací v chráněném a bezpečném prostředí a většina z nich se cítí finančně zajištěná, s penězi vystačí. Jedné z respondentek vadí, že nemají klíče od svého bytu, nemohou se zamykat. *Zástupkyně veřejné správy – starostka obce* vidí omezení hlavně v absenci dalších možností, kde by se mohli klienti Diakonie uplatnit. *Zástupci místní komunity* rovněž vidí materiální situaci cílové skupiny vcelku pozitivně, vnímají však nedostatek práce v lokalitě jako obecný problém. Těž poukázali na projekt podporovaného zaměstnávání, který Diakonie musela kvůli nedostatku peněz ukončit. Chybějí peníze na některé další rozvojové projekty, např. podporovaného bydlení. Všechny tři skupiny respondentů poukázaly

na bariérovost prostředí, dokonce i v samotném Středisku Radost.

Sociální aspekty jsou cílovou skupinou vnímány kladně. Klienti Střediska Radost chodí sami do obchodů, do místního pohostinství, ke kadeřníkovi, někteří i k místnímu lékaři. Popisovali, že se k nim lidé chovají vlídně, poradí, když je třeba, někteří z nich se též zúčastňují dalších akcí pořádaných v místě.

Starostka oceňuje aktivní přístup Diakonie při organizování různých akcí v Merklíně, přístup obyvatel ke klientům Střediska považuje za vstřícný. Dotazovaní *zástupci komunity* nevnímají situaci klientů Střediska jako vyloučení, někteří klienti chodí do kostela, kde jsou místními věřícími velmi dobře přijímáni. Diakonie se snaží o propagaci, děti z místní škol navštěvují chráněnou dílnu a též si zkoušejí něco vyrobit. Avšak širší osvětové akce chybějí, zaměstnanci Diakonie nemají na případný dopad jednoznačně pozitivní názor. Lidé v obci již klienty znají, někdy je problém s nově příchozími, kteří se neumějí v obci chovat, avšak většina z nich postupně zdomácní a zapadnou do života obce. Na druhé straně většina dotazovaných uvedla, že občané a klienti mají jen velice málo vztahů mezi sebou, žijí spíše vedle sebe, zájem o sblížení chybí na obou stranách.

V oblasti psychických aspektů se klienti žijící v Merklíně cítí dobře, avšak dojíždějící se cítí jako cizí. *Starostka* se domnívá, že klienti Střediska jsou spokojeni, ale přiznává, že je to jen její subjektivní názor, sama se jich neptala. *Zástupci komunity* připouštějí, že mají sklon se ke klientům chovat jako k malým dětem. Pociťují problém v komunikaci, neboť klienti mají omezená témata hovoru, opravdová přátelství nelze, podle některých, navázat.

Politické – veřejné aspekty: klienti odpovídali, že by se v případě potřeby obrátili s těžkostmi na zaměstnance Diakonie, o jejich zájmy v obci se podle nich stará ředitelka. Diakonie má velkou oporu ve starostce obce, v zastupitelstvu ale jsou kromě sympatizantů též lidé méně naklonění.

Kroky k překonání situace sociálního vyloučení: klienti většinou nevědí a říkají, že jsou se svým stavem spokojeni. *Starostka* hovoří o problémech s dopravní obslužností a bariérovostí. Většinu občanů nic nenapadá, avšak podle nich nelze překážky v komunikaci překonat. V obci chybí i bohatší komunitní život, který by přirozeně klienty Střediska integroval. Diakonie se snaží podporovat klienty v samostatnosti.

Závěry zpracovatelky terénního šetření: Klienti Střediska Radost nejsou jednoznačně skupinou sociálně vyloučenou a žijící v uzavřeném prostředí odděleném od místní společnosti, jako je tomu u některých jiných domovů pro osoby s mentálním postižením. Nebyly patrné žádné známky extrémního vyloučení. Kromě klientů s těžkými mentálními poruchami se všichni ostatní samostatně pohybují a žijí v obci, jejich vztahy s okolím jsou vnímány kladně, i když je možné sledovat limity jejich začlenění a v komunikaci. Klienti se však cítí v bezpečí a obyvatelé se projevují vlídně. Nebyly nalezeny významné rozpory mezi pohledy, názory na řešení situace.

5.2. Benešovsko, Středočeský kraj, drogově závislí. (Terénní šetření provedeno studentkou Andreou Košanovou, 2009.)

Benešovsko je region s 93 tisíci obyvateli žijícími ve 115 obcích. V rámci programu práce s drogově závislými funguje v Benešově K-Centrum při o. p. s. Magdalena poskytující služby zhruba 200 klientům ročně. Nabízí kontaktní místo, několik terénních programů primární prevence, poradenství a psychoterapii. Podle odhadů je uživatelů drog v regionu okolo 250, počet se v závislosti na ročním období proměňuje a faktorem této proměnlivosti je blízkost Prahy, kam a z níž osoby dojíždějí. V regionu existuje typická skladba občanských organizací i veřejně-správních organizací. Pro účely výzkumu byla kontaktována koordinátorka terénních programů, pracovnice odboru sociálního odboru MÚ Benešov a skupina klientů K-Centra.

Materiální aspekty životní situace jsou cílovou skupinou popisovány jako přebývání v různých přístřešcích, parcích, ve vagónech, ve squatech, minimálně na ubytovnách. Tito lidé jsou dlouhodobě nezaměstnaní, někdy pracují „načerno“, většinou bez stálých příjmů, sociální dávky čerpají jen někteří a relativně málo, mnozí jsou bez dokladů. Mají dluhy vzniklé v důsledku uložených pokut za neplacené zdravotní a sociální pojištění. Jejich příjmy vystačí na předměty rychlé spotřeby a návykové látky. *Zástupkyně veřejné správy* si je vědoma víceméně známých skutečností, ve svých kompetencích odkazuje na oporu v dávkách státní sociální podpory MÚ a možnost registrace na úřadu práce. *Zástupci komunity, nestátní neziskové organizace*, vědí o rozsahu materiálního nedostatku cílové skupiny. V rámci působení organizace nabízejí

klientům asistenci při vyřizování dokladů a v orientaci v síti sociálních služeb, pomoc v písemné komunikaci, při řešení zadlužení. Jsou si vědomi reálných limitů, jako je například současná nedostupnost bydlení pro tuto skupinu, jejich nízká kvalifikace i bio-psycho-sociální charakteristiky, které jsou s materiální situací ve vzájemně se podmiňující vazbě.

Sociální aspekty jsou *cílovou skupinou* popisovány jako příklady velice slabých, povrchních vazeb mezi partnery, mezi nimi a ostatními lidmi panuje nedůvěra, neshody, podvody. Mají jen sporadické kontakty s rodinnými příslušníky, tyto vztahy jsou často dlouhodobě až trvale rozvrácené. Nemají se podle svých slov o koho opřít. Tráví čas s lidmi ze stejné cílové skupiny, místními alkoholiky, bezdomovci. Zájem o dění v lokalitě neprojevují, dostupné rekvalifikační kurzy nenavštěvují. Na své situaci však oceňují určitou formu svobody, volnosti. Dotazovaní takto žili již 3–7 let. *Zástupkyně veřejné správy* se k této problematice konkrétně nevyjadřuje. V Benešově existuje komunitní plán sociálních služeb, ale téma sociální exkluze drogově závislých osob v něm není přímo řešeno. *Zástupci komunity* se snaží motivovat závislé osoby ke komunikaci s rodinou a příbuznými. Podle slov A. Košanové (pers. 2009) se sami pracovníci Magdaleny, o. p. s., cítí pod určitým tlakem veřejného mínění, které je spíše skeptické k funkci K-Centra. Podobná zařízení jsou obecně některými občany považována za zařízení podporující narkomany.

V oblasti psychických aspektů cílová skupina vyjadřuje slova nespokojenosti, rezignace, nedostatku motivace, převažuje forma nevidění problémů a uvažování typu na „všechno je dost času“. Zdůrazňují ale opět význam života bez příkazů. *Zástupkyně veřejné správy* cítí vyloučení těchto osob, ale vnímá též negativní reakce veřejnosti jako odezvy na vandalství a krádeže. *Zástupci komunity* usilují o rovný přístup k těmto osobám, aplikují motivační rozhovory.

Pokud jde *politické – veřejné aspekty vyloučení, zástupci cílové skupiny* se o politiku nezajímají, politikům nedůvěřují a neznali nikoho, kdo by se drogovou problematikou zabýval. Uvítali by však mírnější tresty za drogově podmíněné delikty. *Zástupkyně veřejné správy* upozornila na nedostatek publikací na toto téma, v médiích se problematika zmiňuje bulvárním způsobem. *Zástupci komunity* se k informacím s politickou relevancí dostanou prostřednictvím účasti na

konferencích, odborných článků, též však pociťují nedostatek adekvátních informací veřejně-správní a politické povahy.

Kroky k překonání situace sociálního vyloučení: cílová skupina vidí hlavně potřebu získat doklady, ubytování, legální práci a možnost mít si s někým popovídat. Tito lidé však nemají představu, jak svoji situaci řešit. *Zástupkyně veřejné správy* spatřuje těžiště ve finanční podpoře K-Centra, v působení sociálních odborů. *Zástupci komunity* vidí řešení situace drogově závislých v posilování sociálních vazeb a sítí, větší informovanosti veřejné správy a veřejnosti a účinnějších metodických postupech v práci s klienty.

Závěry terénního šetření: jde o extrémně vyloučenou skupinu, u níž se koncentrují všechny charakteristiky sociálního vyloučení. Řešení situace je stejně extrémně obtížné. U cílové skupiny lze těžko nalézt byt jen slabé osobní nebo sociální stimuly vedoucí k překonání závislosti. Místní nezisková organizace se snaží omezit a případně vylepšit nejkřiklavější projevy sociálního vyloučení s omezenými prostředky a bez větší pomoci dalších subjektů. Veřejná správa odkazuje na existenci standardních institucí a postupů, které však cílová skupina neumí nebo nechce využívat. Někdy se problém přímo nepojmenovává, viz jeho absence v komunitním plánu. Navíc mezi jednotlivými aktéry není jasná komunikace, jde v mnoha ohledech o oddělené světy s vlastním klimatem, hierarchií hodnot, uvažováním, slovníkem. Politická dimenze řešení problematiky trpí podobným rozpolcením, média téma bulvarizují.

5.3. Čtvrť v obvodu Prahy⁶, Romové.

(Terénní šetření provedeno studentkou Žofíí Hradílkovou, 2009.)

V popisované městské části žijí Romové od 50. let 20. století, podle neoficiálních odhadů jde o 3,5 tisíce Romů, z nichž asi 70 % mohou být sociálně vyloučení. V lokalitě působí několik občanských sdružení včetně terénního projektu Člověka v tísní, jehož pracovník se stal respondentem reprezentujícím lokální společenství. Vzhledem k vysoké citlivosti tématu nebyla oslovena skupina občanů, neboť z důvodů malých kapacit výzkumu by nebylo získáno potřebné množství údajů.

Materiální aspekty životní situace byly *cílovou skupinou* hodnoceny jako problematické.

Jedná se o špatný technický stav bytů, nízké příjmy, dotazované osoby byly buď na mateřské dovolené, nebo pobíraly dávky v nezaměstnanosti, popř. si přivydělávaly drobnými pracemi na částečný úvazek (úklid). Mají dluhy, finanční situaci hodnotily jako velmi špatnou, avšak jedna z respondentek zároveň uvedla, že každý rok její rodina jezdí k moři do Itálie od svého zaměstnavatele. Běžně hovořily o těžkostech při shánění práce. *Zástupkyně veřejné správy* se o situaci Romů odmítala bavit, pojem sociálního vyloučení odmítá a nezaměstnanost není problémem, protože v Praze je podle jejich slov pracovních příležitostí dostatek. *Zástupci komunity* vidí velký problém v nezaměstnanosti a zadluženosti, situaci zhoršuje privatizace bytů a přidělování obecních bytů se řídí nejasnými pravidly.

Sociální aspekty cílová skupina vztahuje na kontakty, avšak respondenti uvedli, že se veřejného společenského života příliš neúčastní. Hodně času tráví s rodinou. Těž ale uvedli, že mají přátele i mimo romskou komunitu, ze sousedství a školy svých dětí. Jedně z respondentek byl upřen vstup na diskotéku z rasových důvodů. *Zástupkyně veřejné správy* uvedla podporu MČ aktivitám s dětmi a komunitním aktivitám. *Zástupce komunity* odkazuje na množství činností, například klub matek, doučování v rodinách, volnočasové aktivity, poradenské služby. Nedaří se však zapojovat do nich neromské obyvatele: o plnohodnotné sociální integraci v místě nelze hovořit.

V oblasti psychických aspektů životní situace cítí dotazovaní Romové nevráživost v obchodech, v dopravních prostředcích, usuzují tak z pohledů. Jedna respondentka byla překvapena, když jí Američanka, které uklízí byt, půjčila od bytu klíče. Vědí, že Neromové nechtějí bydlet v jejich blízkosti. *Zástupci komunity* zmiňují především problematiku a napjaté sousedské vztahy.

Politické – veřejné aspekty: dotazovaní Romové se domnívají, že jejich zájmy nejsou dostatečně reprezentovány, byli by rádi, kdyby vznikla politická strana na jejich podporu. Jedna z dotazovaných by se ráda angažovala hlavně v otázkách vzdělávání dětí. *Zástupkyně veřejné správy* se odmítla k tomuto bodu vyslovit. *Zástupce komunity* vidí jako velký problém roztržitost romské politické reprezentace, z nichž každá hájí své skupinové a rodinné zájmy.

Kroky k překonání situace sociálního vyloučení podle romských respondentů spočívají především ve vyřešení bytové situace, v podpoře ze strany Člověka v tísní a ve vzdělání malých dětí. *Zástupkyně veřejné správy* se nevyjádřila, studentce provádějící šetření se nepodařilo sociální exkluzi Romů nalézt ani v komunitním plánu městské části. *Zástupce komunity* vidí komplexní problém, který je nutné řešit systémem komunikace mezi různými složkami, sociální politikou i terénní prací.

Závěry zpracovatelky terénního šetření. Sondáž v této komunitě ukázala na hloubku a citlivost romské tematiky. Příklad neochoty zástupce veřejné správy odpovídat na otázky i některé jeho odpovědi popírající jev sociální exkluze vůbec ukazují na rozpolcenost a nekonzistenci veřejné politiky v této oblasti.

5.4. Čtvrť v obvodu Prahy 4, vietnamská minorita. (Terénní šetření provedeno studentkou Zuzanou Růžkovou, 2009.) Vietnamská minorita patří mezi 5 nejpočetnějších skupin cizinců na našem území. Počet Vietnamců s povoleným pobytem byl v r. 2007 zhruba 51 000, z toho na území Prahy přes 8 000. Na Praze 4 žije významná vietnamská komunita ve čtvrti Libuš, kde v areálu zrušeného masokombinátu vzniklo rozsáhlé logistické, obchodní, kulturní vietnamské centrum. Mnozí z nich, ale i od jinud, navštěvují kostel v Braníku, kde v neděli probíhají bohoslužby vietnamské misie v ČR pod vedením pastora. Respondenty výzkumu se stali vietnamští členové misie, pastor a za veřejnou správu úředník Obvodního úřadu Prahy 4 zodpovědný za práci s minoritami.

Materiální aspekty životní situace jsou cílovou skupinou považovány za uspokojivé. Pracují všichni, mají dobré příjmy, druh práce ale často neodpovídá jejich vzdělání. Pracují mnoho hodin denně, avšak nemají potřebný volný čas. Respondenti jsou nejistí, jak velké důchody budou pobírat a zdali by měli nárok na podporu v případě ztráty zaměstnání. *Zástupce veřejné správy* konstatuje, že se na něj tato skupina s ničím neobrací, a tudíž si není vědom žádných problémů. *Zástupce komunity* též nezaznamenal větší problémy, ale poukazuje na horší materiální situaci v krajských městech, např. v Plzni. Mají-li Vietnamci potíže, obracejí se na známé nebo na firmy, které je zaměstnávají.

Sociální aspekty jsou cílovou skupinou vnímány kladně, oceňují přístup dětí ke vzdělání a přejí si

pro ně vysokoškolské vzdělání. Na kulturní akce však chodí sporadicky, spíše jejich děti, jim postačuje sledování televize. Děti mají kamarády i mezi Čechy. Jasně vnímají rozdíly mezi oběma kulturami, které se nemohou, podle některých, nikdy spojit. Stýská se jim po rodinách ve Vietnamu, ale pragmaticky chápou, že častější styky nejsou možné. *Zástupce veřejné správy* oceňuje dobré výsledky vietnamských dětí ve školách, nikdo se na něj neobrací s problémy. Dotazovaný *zástupce komunity* vnímá jasné oddělení obou kultur.

V oblasti psychických aspektů někteří respondenti pocítují stesk po Vietnamu, ale v ČR si zvykli. Mají dobré vztahy se sousedy, přesto se cítí jako cizinci. Rádi by si zachovali zvyky, svátky, scházení příbuzných a vietnamskou kuchyni. *Zástupce veřejné správy* připouští, že se mohou cítit osaměle, česká společnost není zatím zvyklá na exotické národy. Navíc dost Čechů považuje Vietnamce za ty, kteří jim berou práci.

Politické – veřejné aspekty: zástupci cílové skupiny vesměs vidí nedostatečnou reprezentaci vietnamské minority, postrádají větší zájem ze strany české vlády. Velmi negativně vnímají některé české úředníky, kteří doslova „mučí“ vietnamské lidi. *Zástupce veřejné správy* se domnívají, že by se Vietnamci sami měli snažit prosadit v politice, stát se například zastupiteli. Vidí však překážky v jazyce a v jejich neznalosti zákonů.

Kroky k překonání situace sociálního vyloučení spočívají podle *vietnamských respondentů* v dobrém vzdělání dětí, popř. svém vlastním. *Zástupce veřejné správy* vidí potenciál ve vzdělávání dětí a považuje za důležité, aby se Vietnamci zapojili do veřejného života a programů vzájemného poznávání. *Zástupce komunity* pak ve vytvoření dalšího prostoru pro setkávání věřících.

Závěry terénního šetření: Vietnamci nejsou typickou sociálně exkludovanou skupinou, ačkoli jejich nízká úroveň jazykových znalostí a malé zapojení do sociálního a kulturního života majoritní společnosti by mohly být považovány za indikátor vyloučení. Dá se však říci, že jejich zájem o splynutí s českou společností není nijak zřejmý. Chtějí si uchovat své zvyky i kulturu, netouží po intenzivnějších vztazích s majoritní společností. Tito lidé přišli do ČR za prací, podnikáním, výdělkem a podmínky v ČR jim tato očekávání – zdá se – vyplňují. Nejsou zvyklí se obracet na stát, své problémy řeší s pomocí rodiny a svých přátel.

5.5. Roudnice nad Labem, ženy žijící v azylovém domě pro matky a jejich děti v nepříznivé situaci. (Terénní šetření provedeno studentem Jaroslavem Rážem, 2009.)

Roudnice nad Labem leží na jihovýchodě bývalého okresu Litoměřice, má přibližně 14 tisíc obyvatel. Azylový dům pro matky a jejich děti s kapacitou pro 11 matek + jejich děti je provozován Farní charitou Roudnice nad Labem (FCh) a slouží pro potřeby celého ústeckého kraje. Pro účely šetření byl studentem opakovaně, avšak neúspěšně kontaktován odbor sociálních věcí a zdravotnictví MÚ. Komunitní pohled na problematiku, jenž byl cílem prováděného šetření, není proto komplexní. Zástupcem komunity se stala zaměstnankyně FCh.

Materiální aspekty životní situace byly *cílovou skupinou* matek hodnoceny po stránce finanční jako nedostatečné, žijí ze sociálních dávek a těžko s nimi vycházejí, jsou nezaměstnané. Nemají vlastní byt, na podnájem nemají peníze. Současné ubytování v azylovém domě hodnotí dobře, avšak zde smějí zůstat jen 1 rok. *Zástupci* komunity zmiňují kromě sociálních dávek možnost příjímání při konání akcí FCh.

Sociální aspekty cílové skupiny jsou *charakterizovány* nízkou úrovní vzdělání, žádnými rekvalifikačními kursy, většinou mají jen nemnoho přátel, některé z nich udržují styk se svou rodinou. Veřejného života v obci se zúčastňují prostřednictvím FCh. Služby a kontakty zprostředkované FCh hodnotí kladně. Dotazování *zástupci komunity* se zmiňují o malé motivaci a chuti klientek komunikovat, málo peněz způsobuje jejich nedostatečné využívání kulturních akcí, mají malou šanci umístit své děti do předškolních zařízení. Chybějí navazující sociální zařízení, která by vhodně doplňovala služby azylového domu. Nechtěli se vyjadřovat a komentovat služby města v této oblasti.

V oblasti psychických aspektů jsou klientky osobami uzavřenými, jsou vděčné za střechu nad hlavou, ale trpí velkou úzkostí a depresemi způsobenými nejistotou. Jsou zatíženy ošklivými vzpomínkami, finanční tísní a chybějícím bytem. *Zástupci komunity* zmiňují rezignované chování žen, nedostatek iniciativy.

Politické – veřejné aspekty: cílová skupina se o politiku nezajímá, souběžně však tvrdí, že by se veřejnost s jejich situací měla seznámit. *Zástupci komunity* se k této oblasti nevyjádřili.

Kroky k překonání situace sociálního vyloučení: všichni dotazovaní se shodli, že podstatným faktorem překonání sociálního vyloučení by bylo získání vlastního bydlení. Matky však nevyvíjejí žádnou aktivitu, jen doufají v lepší zítřky, jsou naprosto pasivní. Zástupci FCh, zodpovědní za daný typ služeb, otázky bydlení nemohou plnohodnotně řešit.

Závěry zpracovatele terénního šetření: skupina matek s dětmi v azylovém zařízení představuje typ závažného sociálního vyloučení téměř na všech úrovních: materiální, sociální, psychické i politické. Ačkoli aktuální materiální situace těchto žen není dehumanizující a FCh pro ně představuje záchranu, je patrná absence navazujících služeb, které by pomohly matkám rozvíjet konstruktivní postoje a praktické kroky. Komunitní plán města sociální služby pro tyto matky s dětmi neřeší, na úrovni dostupných materiálů města nebyla tematika nalezena. V případě zkoumané lokality, zdá se, nefunguje v této oblasti optimálně ani komunikace mezi veřejnou správou a neziskovými organizacemi. Odmítavý postoj zaměstnankyně MÚ odpovědět na otázky studenta je do jisté míry ilustrací.

6. Závěry šetření a návrhy kroků vedoucích k překonání sociálního vyloučení

Provedená šetření studentů potvrdila, že sociální vyloučení specifických skupin nabývají různých podob. Rolí přitom nehraje jen charakter sociálních či zdravotních znevýhodnění, ale též kontext širších společenských vztahů, uplatněných kompetencí zástupců komunit a veřejné správy. Uskutečněné rozhovory ukázaly na různé projevy a hloubku vyloučení. Od téměř neidentifikovaného (osoby s duševním onemocněním v obci Merklín), přes sporadické známky (Vietnamci, Praha 4), po mozaiku znaků vyloučení (Romové, matky v azylovém zařízení) až po extrémní vyloučení lidí drogově závislých (Benešov). Podobně široké je *spektrum názorů těchto osob na překonání nepříznivé situace:* od velmi aktivního přístupu (Vietnamci), přes adekvátní adaptaci na místní podmínky (duševně nemocní), rezignované postoje bez známek sebereflexe v případě matek azylového zařízení, až po naprostou absenci jakékoli pozitivní vize nebo změny u drogově závislých osob.

Rozhovory se zástupci veřejné správy odkryly velké rozdíly mezi jejich přístupem k tématu. Příkladně zaujetí a osobní angažovanost starostky

Merklína, vstřícná stanoviska na úřadu Prahy 4, rozpačitost až bezradnost nad složitostí problému na úřadě v Benešově. Přístup k situaci Romů v pražské městské části je závažnou ukázkou selhání kompetencí veřejné správy: bagatelizování problému, nízká komunikační dovednost a nekonzistence s oficiální sociální politikou státu. Neochota odpovědět na otázky na Městském úřadě v Roudnici byla navíc doplněna o odkrytí mezer v systému sociální práce s postiženými matkami.

Komunitní zástupci vesměs vyjadřovali pochopení a konkrétní snahu o pomoc osobám v nouzi. Problematické zůstávají vztahy širší veřejnosti k extrémně vyloučeným skupinám, především k drogově závislým.

O strategii sociálního začleňování sledovaných skupin, založené na systému vzájemně provázaných kroků všech důležitých aktérů komunity, se ve většině ze sledovaných lokalit nedá hovořit. Studenti nenalezli opravdu průkazné známky existence strategie, založené a zakotvené v procesu komunitního plánování, ve kterém by naopak měl být spatřován zdroj pro rozvinutí efektivní spolupráce komunitních aktérů. Jejich vzájemná komunikace a spolupráce byla shledána – s výjimkou obce Merklín – spíše vágní. Dá se říci, že v uvedených lokalitách převládají parciální pohledy na danou problematiku, dílčí názory na řešení.

Studenti provádějící šetření se i s ohledem na své malé zkušenosti proto více zaměřili na dílčí *doporučení pro konkrétní lokality*, která vycházela z jejich celkového posouzení situace. Mezi nimi se objevovaly návrhy na založení sociální firmy a podporovaného bydlení (Merklín), vhodné zaměření veřejně prospěšných prací a rozvoj psychosociálních služeb (Benešov), intenzivní práci s rodinou i komunitou v multikulturních souvislostech a rozvoj jazykových dovedností (pražské čtvrti), doplnění návazných sociálních služeb (Roudnice). Vícekrát se objevil požadavek na dostupnost sociálního bydlení a vždy požadavek na důslednější rozpracování problematiky v komunitním plánu sociálních služeb.

Diskuse studentů s hosty závěrečného semináře pro veřejnost potvrdila důležitost a aktuálnost zjištěných jevů pro jejich následnou reflexi v oblasti sociální politiky, sociální práce, komunitního plánování a konkrétních způsobů sociálních intervencí v místních komunitách.

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: Katedra sociální práce FF UK, U Kříže 8, 150 00 Praha 5, e-mail: jaroslava.stastna@ff.cuni.cz.
- 2 Toto šetření vzniklo za podpory Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, z prostředků specifického výzkumu na rok 2009, číslo projektu 224122. Vedoucí řešitelkou projektu byla PhDr. Jaroslava Štastná, interní doktorandka, spolupracovnice – studenty – byli studenti 2. ročníku bakalářského studia oboru Sociální práce, FF UK Praha: Hradílková Žofie, Košanová Andrea, Rážek Jaroslav, Růžková Zuzana, Stulíková Vlasta.
- 3 V poslední dekádě se též objevují analýzy upozorňující na „exkluzi na vrcholu společnosti“ (Giddens, 2004: 119), která se týká nepočetné skupiny extrémně bohatých lidí, mající svůj exkluzivní soukromý svět vzniklý v tržním systému od 80. let 20. století. Dopady tohoto typu exkluze na většinovou společnost, včetně dopadů do komunit, jsou však podobně ničivé jako existence sociální exkluze na dně společnosti (Reich, 2003), zapříčiňují extrémní sociální polarizaci a ohrožují některé rysy demokracie (Bauman, 1999). Tímto typem exkluze se však prezentovaný výzkum nezabývá.
- 4 Po týmové úvaze jsme se soustředili na rozhovor se zástupci místních občanských organizací komunitního typu, nikoli občanů. Důvodem byla obava z vysokého zkreslení výstupů jako důsledek nízkého počtu respondentů – občanů lokality.
- 5 Jednotlivé případové studie mají podobu výzkumných zpráv, jež jsou k dispozici u autorky článku a u jednotlivých zpracovatelů případových studií. Veřejně přístupné jsou v podobě prezentací na webových stránkách katedry sociální práce FF UK Praha <http://socp.ff.cuni.cz/category/19/205>.
- 6 Na žádost představitele veřejné správy byly vynechány údaje, které by mohly vést k identifikaci respondenta (pravidlo zachování anonymity respondenta).

Seznam literatury:

- BAUMAN, Z. **Globalizace**. Praha: Mladá fronta, 1999.
- GIDDENS, A. **Třetí cesta a její kritici**. Praha: Mladá fronta, 2004.
- HENDL, J. **Kvalitativní výzkum**. Praha: Portál, 2008.
- KELLER, J. **Nejistota a důvěra**. Praha: Slon, 2009.
- KINKOR, M. **Komunitní práce**. In MATOUŠEK, O., a kol. **Metody a řízení sociální práce**. Praha: Portál, 2003, s. 253–270.
- MATOUŠEK, O. **Slovník sociální práce**. Praha: Portál, 2003.
- NAVRÁTIL, P. a kol. **Romové v české společnosti**. Praha: Portál, 2002.
- REICH, R. B. **V pasti úspěchu**. Prostor, 2003.
- Sociální exkluze na místní úrovni a strategie jejich překonávání**. <http://socp.ff.cuni.cz/category/19/205>, [on-line] [11. 1. 2010].

ŠKOLY SE PŘEDSTAVUJÍ

V Pardubicích úzce spolupracují s odbory na magistrátu

V naší pravidelné rubrice se po půl roce vracíme k představení vyšší odborné školy. Konkrétně s Vyšší odbornou školou v Pardubicích seznamuje Mgr. **Gabriela Levá**.

Kdy byla vaše škola založena? Kdo stál u jejího zrodu?

Počátek vyššího odborného studia na naší škole se datuje do roku 1990, kdy byla škola vybrána do nizozemsko-českého projektu na zavedení ne-univerzitního vysokoškolského vzdělávání v České republice. Tento projekt silně ovlivnil spolupráci se zahraničními školami obdobného typu v Nizozemsku, Belgii, Anglii a Kanadě. Realizaci tohoto projektu lze považovat za náš příspěvek ke vzniku vyššího odborného školství v České republice.

Vyšší odborná škola zahájila svou činnost jako Vyšší technická škola při Střední průmyslové škole elektrotechnické Pardubice, ve školním roce 1992/93 v rámci experimentu na zavedení nového typu terciárního vzdělávání v České republice. Z počátku byla výuka prováděna ve dvou čtyřletých studijních oborech – výpočetní technika a lékařská elektronika. Od školního roku 1995/96 bylo studium změněno na vyšší odborné studium a nabídka studijních oborů rozšířena o tři třípůlleté obory technického zaměření – marketing výpočetní techniky, systémy informační, řídicí technika a o tříletý obor sociální práce, obsahově stojící na oboru sociálně právní činnost, do té doby vyučovaném na Střední průmyslové škole pro studující při zaměstnání v Pardubicích. Na transformaci na obor vyššího odborného studia se podílela řada vyučujících, ale hlavní zásluha patří současnému řediteli školy Ing. Miroslavu Zapletalovi a PhDr. Josefu Houžvičkoví, od počátku odbornému garantu oboru.

Jaké je zaměření školy?

Dosavadní obor sociální práce i připravovaný vzdělávací program sociální práce vychází především z Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci ASVSP a jeho doporučení, která se snažíme průběžně realizovat. Vzdělávací program sociální práce jsme zpracovali podle zásad modulového a kreditního systému a vnitřně di-

ferencovali na tři základní směry: sociální práce s rodinou, se seniory a etnickými menšinami. V souladu s vybraným zaměřením student vybírá mezi volitelnými bloky, volí vhodnou praxi i téma závěrečné práce. Příslušně modifikována je i náplň absolutoria. Pro jednotlivé zaměření jsme zvolili příslušné garanty – učitele z praxe, kteří získali dlouholeté zkušenosti, kontakty a mají odborné zázemí.

Jaká je podoba praxe?

Dobrá orientace studentů v celé oblasti sociální práce, stejně jako průběžná praktická příprava k samostatnému, spolehlivému a zodpovědnému výkonu funkcí patří k základním rysům vzdělávacího programu školy. Proto celkový rozsah odborné praxe činí asi 33 % z celkového úhrnu vyučovacích hodin. Při průběžné praxi prvního ročníku studenti ve skupinách navštíví asi čtyři desítky nejrůznějších sociálních zařízení, seznámí se s jejich typy, funkcemi, ekonomikou i provozem. V průběhu druhého a třetího ročníku absolvují studenti praxi podle osobní volby v rozsahu jednoho pracovního dne týdně. Přitom se důkladněji seznámí s běžným provozem pracoviště, s jeho organizací, profesními nároky i případnými problémy. Souvislou praxi pak studenti absolvují celkem dvakrát za studium v rozsahu čtyř týdnů, zpravidla v závěru letních studijních období. Podle zaměření své praxe studenti zpravidla vybírají nejen témata svých ročníkových a absolventských prací, ale i jejich vedoucí a hlouběji pronikají do zvolené problematiky. Supervizi věnujeme zpravidla jednu hodinu týdně v odborném semináři. Dbáme též na kvalitní zpracování písemných protokolů studenty v průběhu jednotlivých praxí. Požadujeme, aby studenti v obou formách praxe vystřídali nejméně čtyři až pět různých pracovišť. Průběžnou kontrolu studentů na pracovištích, stejně jako operativní odstraňování případných problémů a vyvozování závěrů z případných nedostatků považujeme za samozřejmé.

Informace o přijímacím řízení

Ke studiu na vyšší odborné škole mohou být přijati uchazeči, kteří absolvovali střední školu, úspěšně složili maturitní zkoušku a obstáli při přijímacím řízení na vyšší odbornou školu. Ve školním roce 2010/2011 předpokládáme přijetí 70 studentů denního studia studijního oboru Sociální práce, kteří úspěšně projdou jedním ze tří termínů přijímacího řízení. Přihlášku ke studiu zájemce řádně vyplní (nezapomeňte uvést zvolený studijní obor a nechat si potvrdit od lékaře způsobilost ke studiu) a odevzdá ji nebo zašle doporučeně poštou do kanceláře školy, a to pro 1. kolo přijímacího řízení nejpozději do 15. května 2010. K přijímacímu řízení bude každý řádně přihlášený uchazeč pozván písemně. Termín 1. kola přijímacího řízení – 4. června 2010. Druhé kolo – 24. června 2010, uzávěrka pro přijetí přihlášek – 18. června 2010 a třetí kolo – 27. srpna 2010, uzávěrka pro přijetí přihlášek – 20. srpna 2010. Uskutečnění a počet volných míst druhého a třetího kola přijímacího řízení bude závislé na výsledcích kola prvního.

Výsledek přijímacího řízení bude uchazeči zaslán písemně do sedmi dnů po přijímacím řízení.

Náplň přijímacího řízení:

- Písemná zkouška z filozofie, dějepisu, psychologie, základů práva v rozsahu učiva střední školy (gymnázia). Písemná zkouška je provedena formou testů, v nichž uchazeč prokáže základní orientaci v uvedených předmětech i v aktuálních otázkách sociální politiky.
- Test z anglického nebo německého jazyka.
- Vlastní zkouška trvá 75 minut.

Bodové hodnocení přijímacího řízení:

Písemná zkouška (včetně jazykového testu)	160 bodů
Bonifikace	
Praxe v sociální oblasti – souvislá, minimálně tříměsíční	20 bodů
Praxe v sociální oblasti – nesouvislá, kratší než 3 měsíce	10 bodů
Jiné aktivity hodné zřetele	10 bodů
Státní zkouška z cizího jazyka	10 bodů
Maturitní zkouška – prospěch s vyznamenáním	5 bodů

Podklady pro přiznání bonifikace je nutné předložit v den konání přijímací zkoušky a musí být řádně potvrzeny. Na později předložené doklady nebude brán zřetel.

Organizace a forma studia

Studium je tříleté, rozdělené do studijních období. Délka výuky v zimním období 16 týdnů a v letním studijním období 14 vyučovacích týdnů a 4 týdny souvislé praxe. V prvních dvou ročních ziskává student základní znalosti a dovednosti, které si prohlubuje a rozšiřuje formou průběžné i souvislé odborné praxe. Ve 3. ročníku student dotváří svůj odborný profil a připravuje absolventskou práci. Výuka je organizována stejně jako na klasických vysokých školách, formou přednášek, cvičení a seminářů. Při všech druzích výuky musí student vykázat účast aspoň 85 %. Jednotlivé předměty se uzavírají zápočtem a profilové předměty ještě zkouškou. Zkouškové období trvá 4 týdny.

Adresa školy

Střední průmyslová škola elektrotechnická a Vyšší odborná škola, Pardubice, Karla IV. 13
 Karla IV. 13, 531 69 Pardubice
 tel.: 466 614 788-9, fax: 466 614 763
 e-mail: vos@spse.cz
 http://www.spse.cz

Spolupracujete s některou další školou podobného zaměření? Jak?

Již delší dobu spolupracuje naše škola ve vzdělávání v oblasti sociální práce s Univerzitou Hradec Králové, s katedrou sociální práce a sociální politiky. I když jsme dosud neuzavřeli smlouvu o spolupráci, vzájemné kontakty se rozvíjejí v různých formách. Desítky absolventů oboru sociální práce vyššího odborného studia dále studují příbuzné obory na Univerzitě Hradec Králové v různých formách studia, zpravidla od 1. ročníku s možností uznání některých zkoušek nebo vykonání zkoušek rozdílových. Vyučující Univerzity Hradec Králové mohou být jmenováni jako předsedové zkušební komise absolutoria oboru sociální práce na SPŠE a VOŠ v Pardubicích, a tím mohou kontrolovat kvalitu výuky na vyšším odborném studiu. Učitelé oboru sociální práce vyššího odborného studia se pravidelně účastní odborných konferencí a dalších akcí pořádaných Univerzitou Hradec Králové a rovněž učitelé VOŠ využívají odborné literatury a studijních materiálů připravovaných hradeckou univerzitou a doporučují je ke studentům ke studiu.

Můžete přiblížit specifika školy?

Ke specifickým rysům postavení oboru sociální práce na škole patří především skutečnost, že na SPŠE a VOŠ v Pardubicích existuje v širším kontextu technických obor, jimž dominuje výpočetní technika. Její výuka se opírá jak o dobré materiální vybavení, tak o zkušené učitele, kteří dosahují dobrých výsledků.

Druhým specifikem je poměrně stabilní, relativně početný tým externích učitelů z praxe, z nichž někteří působí na škole již více než deset let a představují velmi cenné spojení školy s aktuálním děním na svých pracovištích, s celou měnící se oblastí sociální práce. Za pozitivní rys školy lze považovat i úzkou spolupráci s odbory Magistrátu města Pardubice, na jejichž aktivitách se škola v různé míře podílí – praxe, průzkumy, ankety. Vlastní studium oboru sociální práce bývá považováno vcelku za náročné, úspěšně jej dokončuje necelá polovina studentů. Přesto na škole panuje otevřená a přátelská ovzduší, v němž nechybí potřebná míra tolerance a porozumění jak pro studijní, tak případně osobní problémy studentů.

Jak vypadá život vašich studentů v prostorách školy?

Škola zastřešuje jak středoškolské studium, tak i vyšší odborné studium, patří tedy mezi kapacit-

ně větší. V současné době studuje na škole přes 850 studentů, přičemž studentů oboru Sociální práce je 115. Moderně vybavená škola se nachází přímo v centru Pardubic. Mezi její přednosti patří kvalitní zabezpečení výpočetní a audiovizuální technikou a také moderní informační centrum, s velkou studovnou a knihovnou, kde mají studenti během celého dne volný přístup na internet.

Navázali jste spolupráci s některou zahraniční školou?

V minulosti jsme úzce spolupracovali s mezinárodní organizací Sonnenbergské sdružení. Naši učitelé pravidelně, i opakovaně, navštěvovali kurzy v Německu i v jiných zemích, pomáhali organizovat setkání u nás. Také studenti se těchto aktivit účastnili. Bohužel i přes opakované pokusy se další kontakty zatím nepodařilo navázat.

Co všechno bude umět a znát váš absolvent?

Absolventi vzdělávacího programu sociální práce jsou připraveni k výkonu profese sociálního pracovníka ve všech oblastech sociální práce a poskytování sociálních služeb. Jedná se především o oblast péče o rodinu a mládež, staré lidi, zdravotně postižené či společensky nepřizpůsobivé občany, práci s etnickými menšinami, dále o odbornou práci při realizaci státních sociálních opatření a v dalších oblastech sociálně právních a sociálně rehabilitačních činností. Ve srovnání s odbornými studijními obory vysokoškolského studia studium zaměřujeme více prakticky a širěji profilujeme. Předpokládá se, že absolvent tohoto vzdělávacího programu vyššího studia najde uplatnění jako sociální pracovník v nejrůznějších veřejnoprávních nebo soukromých institucích, zaměřených zejména na poradenskou, sociálně právní a humanitární činnost, na ústavní sociální či zdravotní péči a různé sociální služby pro obyvatelstvo.

Na jaký hodnotový systém je orientována vaše škola?

Hodnoty, které jsou prosazovány na naší škole, jsou shrnuty v dokumentu nazvaném Etické desatero, etickém kodexu školy. Z něho vyplývají hlavní zásady, které učíme naše studenty. Jejich hlavním posláním je přispívat společnosti tím, že se budou učit tak, aby s plným využitím svých schopností dosáhli všeobecného rozhledu a vysoké odbornosti. Jen tak se uplatní na trhu práce.

Připravil Pavel Bajer

RECENZE

Michka Assayas: Bono o Bonovi, Portál, Praha, 2006.

Která rocková hvězda se řadu let zajímá o osudy hladovějících lidí v Africe? No přece Bono (vlastním jménem Paul Hewson), zpěvák irské kapely U2, by měl odpovědět snad každý, kdo má všeobecný přehled.

Knižní rozhovor francouzského novináře Michky Assayase představuje zpěváka dnes asi nejznámější a nejpopulárnější hudební skupiny současnosti skutečně komplexně. Assayas se snaží, seč může, aby Bono odpovídal na jeho precizně seřazené otázky k různým tématům. Bono je však nezbedný respondent, tu utíká od otázky ohledně své víry v Boha k sociálním problémům Afriky, jindy, když otázka míří k jeho dětství, začne rozebírat vztahy v showbiznyso. Bonovo přebíhání od tématu k tématu má výhodu, že v každé kapitole se dozvíte od všeho něco, a naopak nevýhodu, že si nemůžete nalistovat určitou kapitolu a přečíst si to, co vás zajímá.

Nechme však promluvit samotného respondenta. „Užvaněné, domýšlivé, drzé – a odhalující. Kéž bych se v tom nepoznával, ale poznávám,“ prohlásil Bono po přečtení knižního rozhovoru. Můžeme si myslet o Bonově mesiášském komplexu, tendencích, co chceme, ale smysl pro humor a realitu mu nechybí, když končí předmluvu slovy: Tvůj exhibicionistický pacient.

Michka Assayas se zná s Bonem od roku 1980. S rozhovorem, z něhož vzejde kniha, souhlasil Bono na podzim 2001, několik měsíců po smrti svého otce, protože Assayas dává otázky, které si ještě nepoložil. „Rozhovory v sobě měly podivnou kombinaci naléhavosti a poklidu,“ píše Assayas. V knižním rozhovoru Bono absoluuje určitou terapii.

V prvních dvou kapitolách mluví zpěvák o svém obtížném dětství. I zpětně prožívá vztek na prázdnotu, prázdny dům, opuštěnost. Od 14 let, po smrti matky, žil jen s otcem. Popis otcovy komplikované povahy a jednání má téměř existenciální nádech. Působivé je především vyprávění, jak se zbavil hněvu na něj při modlitbě ve venkovském kostelíku o Velikonocích. Na U2 se Bonovu otcí líbila jejich víra. Synovi záviděl

jen jednu věc: opravdový vztah s Bohem. Zmátlo ho, že slyší z ticha odpovědi. „Cítím odpověď na modlitbu nebo cítím, že jsem veden jistým směrem. Nebo, když studuju Písmo, ožívuje se mi zvláštním způsobem a má vztah ke chvíli, ve které se nacházím, najednou to není jen historický dokument,“ tvrdí Bono.

Bono se nazývá obchodním cestujícím s myšlenkami a melodiemi. Písničky prodává od dveří ke dveřím, od města ke městu. V jeho rodině je totiž dlouhá tradice obchodníků. Otcovu radu Nevěř nikomu se rozhodl neposlechnout, protože důvěru považuje Bono za velmi důležitou. „Když lidem důvěřuješ, spálíš se asi v deseti procentech,“ tvrdí zpěvák, který se ovšem někdy těžko vyrovnává se svou slabostí, spoléháním se na druhé. Pokud by neměl v kapele talentovaného hráče na všechno, Edge, který z jeho nápadu udělá melodii, a Larryho a Adama, kteří dodají melodiím rytmus, byl by zoufalý. „Požehnáni lidských slabostí je to, že člověka nutí do přátelství.“ (Str. 20.)

Často podniká irský zpěvák jakési psychosondy do zákoutí lidských duší, například když vysvětluje, proč hudební hvězdy mají potřebu neustále být v centru dění, tím, že „na nevědomé úrovni všichni vyhledáváme pozornost“ (str. 50). Sám sebe charakterizuje Bono takto: „Jsem člověk z kapely, pisálek, co kouří doutníky, pije víno a čte Bibli. Manžel, táta, přítel chudých a občas i bohatých. Aktivista, obchodní cestující s myšlenkami. Šachista, rocková hvězda na půl úvazku, operní zpěvák v nejhlasitější lidové kapele na světě.“ (Str. 50.)

Kapitolu Každý odsud vyvázne živý věnuje Assayas vztahům ke spoluhráčům v kapele a managementu kapely. Bono se zde vyjadřuje k nevyslovenému odstupu mezi irskými křesťany (Bono, kytarista The Edge a bubeník Larry Mullen) a anglickými skeptiky s obchodním duchem (baskytarista Adam Clayton a manažer kapely Paul McGuinness). Přiznává, že zažil chvíle, kdy se cítil uprostřed členů kapely neskutečně frustrovaný. Nejautentičtější je Bono, když téměř v surrealistických obrazech líčí alkoholovou a drogovou závislost baskytaristy Adama Claytona, který potřeboval po desetileté zkušenosti s těmito „démony“ pět let, aby se ze závislosti dostal.

V další kapitole s poněkud na pohled nelogickým názvem Kdo je tedy Elvis? se konečně dozvíme něco více o Bonově angažovanosti v humanitární pomoci, konkrétně v organizaci DATA (Debt, AIDS, Trade, Africa). Bono připomíná, že podle židovsko-křesťanské tradice jsou si všichni lidé rovni, ale u Afričanů v hloubi duše nevěříme v jejich rovnost. AIDS označuje za největší pandemii v dějinách civilizace, při níž šest a půl tisíce Afričanů umírá každý den na nemoc, které se dá vyhnout a léčit ji. „A pro Západ to není prioritou: dvě 11. září denně, osmnáct jumbo jetů plných otců, matek a rodin, které se řítí z nebe. Bez slz, vyslovené soustrasti, bez jednapadesáti salv na památku obětí. Proč? Protože africký život nepovažujeme za stejně hodnotný jako evropský nebo americký. S tím nás Bůh jenom tak nepustí na druhou stranu ani dějiny jen tak nepřijmou naše vylučování,“ horlí zpěvák (str. 86).

Zároveň si uvědomuje, že činnost DATA bude na několik generací, „dokud se nepodaří zastavit chudobu, v níž umírají děti, protože nebyly očkovány a nemají co jíst. Chudoba tu bude vždycky a lidi budou umírat na nemoci, ale ne takhle nesmyslná chudoba,“ pranýřuje současný přístup. V historicko-sociálně-ekonomickém-politickém exkursu za pomoci dceřiny učebnice dějepisu dokazuje, že za nerovnoměrnost v příjmech bohatého Severu a chudého Jihu mohou kolonialismus, obchod a dluhy. Za ekonomické otroctví označuje práci lidí, kteří vyrábějí pro Západ levně, ale nejsou zaplacení. Assayas samozřejmě klade svému respondentovi logickou otázku: Proč se dodnes Západ snaží řešit problémy Afriky a nepomohou si Afričané sami? Bono se domnívá, že bráníme tomu, aby převzali zodpovědnost za svůj kontinent. „I přes odpuštění dluhů jsou země, které splácějí Světové bance a Mezinárodnímu měnovému fondu více peněz, než vydávají na zdravotnictví a vzdělávání“ (str. 106), vysvětluje zpěvák, který zmiňuje také své angažmá v kampani na odpuštění dluhů třetího světa, při níž se podařilo zrušit zhruba třetinu dluhů, tedy asi sto miliard dolarů. Jako praktický krok, který nastal v podobě odpuštění dluhů, představuje Ugandu, v níž dnes chudé do školy třikrát více dětí než dříve. Bono ví, že nelze odstranit všechny problémy chudí Afriky, burcuje však k řešení těch, které jdou řešit. Uvědomuje si také, že zlo se po krůčcích vplíží do každé velké myšlenky. Zlo jej však nepřekvapuje, spíše ho udivuje, co lidé pozitivního dokážou. V této

souvislosti cituje svého oblíbence Martina Luthera Kinga, jehož hesla: „Neposuzujte lidi podle toho, co se o nich říká. Hleďte v nich světlo, protože to pohne věcmi vpřed,“ se drží. Francouzský novinář se ptá zpěváka i na jeho vnitřní motivy, které ho vedou k potírání utrpení a zla ve světě. V centru Bonova zájmu se ocitá spravedlnost a láska k bližnímu, jejíž kořeny našel v Bibli. I proto se stal zástupcem chudých a trpících tohoto světa.

V knize najdeme i kapitolu Na dně sklenice, jejíž název, aspoň částečně, odpovídá i obsahu. Respondent mluví o svém hněvu, přiznává, že se nikdy neodhodlal k psychoanalýze či terapii, ale provedl ji vlastně v knižním rozhovoru. Zpěvák ve svých textech často zpracovává téma sebevraždy. Vůči její realizaci se stává s přibývajícím věkem netolerantní. Zuří proto kvůli sebevraždě kamaráda hudebníka, že zahodil život, když v Africe bojují o potravu. Lidé v depresi se podle Bona „usadili sami v sobě“. Proto považuje za důležité občas zkontrolovat své myšlenkové vzorce a pomáhá si modlitbou a tím, že svou muzikou uctívá Boha. Dobře ví, že rocková hvězda není Matka Tereza.

V kapitole Můj život katastrofického turistu se dozvíte, že svou roli vidí ve volání na poplach, když se děje něco špatného. Z otázky, zda nemá strach, že se vymaní z reality a zapomene na malé věci, kterými se zabývá většina lidí, vyklouzne zpěvák zase po svém, když říká, že univerzálními komunikačními prostředky jsou humor, důstojnost a síla charakteru. Přiznává však na položenou otázku, zda ví, kým je, že být sám sebou je nejtěžší.

V kapitole A samozřejmě věčnost hovoří o svém vztahu k římskokatolické církvi. Už k ní není přísný jako dříve, kritizuje ji však za její postoje k antikoncepci v Africe. Když se však setká s někým, jako je sestra Benedikta, která pracuje s HIV pozitivními sirotky v Etiopii a dalšími knězi a řeholnicemi, kteří se starají o chudé a nemocné, stává se shovívavějším. K dobru také dává historiku, kterak měl papež Jan Pavel II. dobře vyvinutý smysl pro humor. Při jeho prohlášení ke kampani na odpuštění dluhů nejchudších zemí, mu dal Bono výměnou za růženec své typické brýle. Papež si je nasadil a zakřenil se nejrozpusťtejším úsměvem. Bono se radoval, že kampaň bude mít papeže v jeho brýlích na titulních stránkách všech listů, jenže papežovi dvořané, zdá se, nesdíleli jeho smysl pro humor. Bono projevuje

své pochyby, kedyž šveholí o Bohu a náboženstvi a pro novináře je těžké udržet jej na uzdě. Sám se ptá: „Myslíš, že to lidi zajímá?“

V den svých narozenin se baví s Assaysem o „příhodném“ tématu smrti a stárnutí, které spojuje s požeňáním, protože všichni jeho hrdinové jsou starší muži. Posedlost mládím považuje za kocovinu, vídá hodně živých starců a spoustu mrtvých mladých lidí.

Znovu se vrací k plánu pro Afriku v kapitole Od amharských stanů k noci v Brežněvově posteli. Jako reálnou politiku vnímá, že hladovějícím dáme jíst a náš farmaceutický průmysl přimějeme k tomu, aby se postavil proti světové hrozbě AIDS. Sebereflexi projevuje, když zmiňuje, jak si po první návštěvě Afriky na základě hlubokých zážitků s manželkou říkali, že nikdy nezapomenou na to, co tam prožili. Jenže se tak stalo a žili dál svým životem.

O vztahu k slávě Bono říká: „Člověk si začne myslet, že když je dobře herec, umí napsat písničku a tak, že je o něco důležitější než někdo, kdo je třeba zdravotní sestra, lékař nebo hasič. To prostě není pravda. A v Božím řádu věci jsou lidi jako já ... velice rozmazleni. Pořád se mi zdá scestný, že svět uctívá rockový a filmový hvězdy nebo umělce všeho druhu jako hrdiny. (Str. 313.)

Bono v sobě spojuje hudebníka, kazatele, politika, sociálního pracovníka. V závěru rozhovoru zpěvák konstatuje: „Život, kterej si neklade otázky, nestojí za to, abys ho někomu záviděl.“

Z výše napsaného jasně plyne, že knižní rozhovor Bono o Bonovi může oslovit všechny, co chtějí cokoliv vykonat pro zlepšení životní situace lidí kolem sebe. Kniha je vhodná pro inspiraci, jak ovlivňovat (sociální) politiku a jak realizovat sociální práci.

Pavel Bajer

Martina Justová: Zem, která nemá svoje nebo. Sociální práce s trestanými osobami. SOFA: Bratislava, 2009.

Už na úvodnej stránke knihy nás zaujme citát Michala Horáčka: „Zem, která nemá své nebe, ztratila všechno i sebe.“ Autorka ním vlastne naznačila cieľ svojej práce, priblížiť spôsob života trestaných ľudí a sociálnu prácu s týmito osobami.

Rozličné úvahy o tom, že demokratizáciou pomerov v našej spoločnosti sa zníži kriminalita a poklesne aj počet tresne stíhaných a odsúdených

osôb, sa po čase ukázalo ako naivné. Namiesto poklesu nastal pravý opak – došlo k prudkému rastu kriminality v nových kvalitách – v podobe organizovania zločinu, obchodovania so zbraňami a návykovými látkami. Spoločnosť musela preto opäť a dôraznejšie siahnuť po trestoch, medzi nimi aj po treste odňatia slobody. Zastavenie mohutného rozmachu kriminality si vyžaduje zapojiť do tohto zápasu okrem štátnych orgánov – najmä orgánov činných v trestnom konaní aj spoločenské, humanitné a cirkevné organizácie.

Náš právny poriadok poskytuje reálne záruky uplatňovania a ochrany práv aj v oblasti integrity a osobnej slobody, ochraňuje občana nielen pred útokmi na život, zdravie, česť, majetok a súkromný život, ale aj pred bezdôvodnými zásahmi do osobnej slobody, nevynímajúc nezákonné vzatie do väzby, resp. držanie vo väzbe dlhšie než nevyhnutne potrebný čas. Popri realizácii jednotlivých cieľov v tejto oblasti sa prostredníctvom práva uskutočňuje aj jeden spoločný cieľ – chrániť ľudskú dôstojnosť občana vo všetkých jej podobách ako plnenie jednej zo základných povinností štátu.

Ako z uvedeného vidieť, témata, ktoré zaujali autorku, sú slubné a vzrušujúce, okrem iného aj svojim rozsahom. Na stránkach tejto knihy sa autorka nezameriava na skúmanie spoločnosti, trestných či prevýchovných techník a legislatívy, ale za najpodstatnejšie považuje porozumieť prežívaniu samého klienta, vplyvu spoločnosti, ako aj jeho postaveniu v spoločnosti. Klienta zachytáva vo výkone trestu a tesne po ňom. Tu hľadá priestor a čas zamyslieť sa a ponúknuť riešenia, lebo ťažko predpokladať, že z tohto prostredia sa vráti do spoločnosti uvedomelý občan, s vysokými morálnymi a vôľovými vlastnosťami, dodržiavajúci všetky právne a morálne normy spoločnosti.

Autorka rozdelila monografiu na štyri časti, ktoré obsahujú širší okruh tém. Prvú časť nazvala Základné východiská. V nej vymedzila a definovala základné pojmy v súvislosti s výkonom odbornej sociálnej starostlivosti väzenského personálu. Rovnako poukázala na najdôležitejšie momenty vo vývoji väzenských systémov, na systémy trestov dávno zaniknutých civilizácií alebo spoločenských foriem, v ktorých podstata ujmy vrátane ujmy na slobode zostala zachovalá.

V ďalšej časti pomenovanej Teoretická východiská sa Justová venovala zoskupeniu koncentrácie vo väzenských zariadeniach, vytvárajúcej

špecifickú, nenapodobiteľnú sociálnu atmosféru. Sociálne prostredie vytvárajú odsúdení jedinici s rôznym stupňom narušenia sociálnych hodnôt, postojov a správania. Justová sa zamerala na základy realizácie sociálnej práce, poukázala na východiská a zamerania sociálnej práce s odsúdenými vo výkone trestu a po výkone trestu.

V tretej časti Praktická východiska popisuje autorka charakteristiky jednotlivých klientov, využíva osobné postrehy, ale aj modelové situácie, aby priblížila teóriu v praxi.

Cieľom poslednej časti, ako názov Výskumná podkladová analýza napovedá, bola analýza dostupných štatistík, z ktorých Justová chcela zistiť účinnosť zvolenej stratégie vzhľadom na recidívu a zistiť hospodárnosť, efektívnosť a eficientnosť tejto stratégie voči štátnemu rozpočtu.

Je potrebné uviesť, že samotná príležitosť a sociálne podmienky nevyvolávajú kriminalitu a delikvenciu. Nie všetci, ktorí žijú v rovnakých podmienkach, páchajú trestnú činnosť. Od páchania protiprávných skutkov odrádzajú jedincov vnútorné a vonkajšie pohnútky. Vnútorné predstavujú pevný charakter a morálku, zosúladenú so spoločenskými normami. K vonkajším patrí obava pred ostatnými ľuďmi, pred ich morálnym odsúdením a obava pred hroziacim trestom.

Pozitívno hodnotím citovanie nielen domácich, ale aj zahraničných autorov, ktorí sa zaoberajú danou tematikou. Rovnako literárne údaje ako i odborná terminológia sú správne interpretované.

Myslím si, že kniha je zaujímavým čítaním a každý v nej nájde niečo, čo ho zaujme, pretože táto problematika je aktuálna v každej dobe. Nachádza sa tu množstvo zaujímavých rád, ako sa stať lepším a zlepšiť vzťahy s okolím. Ako uvádza autorka, je hlavne určená sociálnym pracovníkom, všetkým odborníkmi z pomáhajúcich profesií, ktorí sa stretávajú s trestanými osobami ako s klientmi.

Ak sa teda chcete dozvedieť niečo viac o sociálnej práci s trestanými osobami, určite siahnite aj po tejto knihe.

Marta Vaverčáková

Hana Janečková, Helena Hnilicová: Úvod do veřejného zdravotnictví. Portál, Praha, 2009. Jak autorky v předmluvě uvádějí, recenzovaná kniha je určena širokému spektru zájemců. Jedná se o učitele oboru veřejné zdravotnictví i sou-

visejících oborů, absolventy lékařského studia, kteří postrádají komplexní informaci o systému veřejného zdravotnictví a souvisejících podmínkách a procesech, a také dalším odborníkům, kteří nepracují přímo v oboru, ale angažují se v péči o zdraví. Domnívám se navíc, že kniha může být přínosem i pro laickou veřejnost, vezmeme-li v úvahu, že snad každý člověk na sebe čas od času bere roli pacienta a širokospektrální pohled na problematiku zdraví a nemoci se mu jistě může hodit. Posuďte sami.

V úvodní kapitole autorky seznamují čtenáře s pojmem veřejné zdravotnictví a s oblastmi, na které se zaměřuje. Tohoto základního členění na: údaje o zdravotním stavu populace a jeho vývoji; na údaje o determinantách zdraví a hodnocení zdravotních rizik, a konečně na údaje o poskytování zdravotní péče se kniha dále drží. Nejdříve se ovšem ještě zaměří na podrobnou historii veřejného zdravotnictví, zdroje informací a metodologii výzkumu.

Další část, zaměřená na zdravotní stav obyvatelstva, podává v kostce velmi dobrou informaci nejen o zdravotním stavu obyvatel ČR v různých časových obdobích, ale i o rozličných průřezových epidemiologických šetřeních. Zdravotní a sociální rizika související se zdravotním stavem jsou potom rozpracována komplexně i v dalších kapitolách, především v kapitole věnované sociální nerovnosti ve zdraví a problematice ekvity a také v kapitole týkající se podpory zdraví a prevence. Zde autorky poukazují na změnu paradigmat od dřívějšího medicínského modelu podpory zdraví orientovaného na izolované rizikové faktory a jednotlivé prvky životního stylu jedinců k novému komplexnějšímu modelu, kde se bere v úvahu širší sociální a ekonomický kontext. Nový přístup reprezentuje jeden ze základních dokumentů WHO z r. 1986, tzv. Ottawská charta. Znamky změny jsou patrné i z proměňující se role lékaře, zdravotní sestry a pacienta. Dříve nezpochybnitelné postavení lékaře jako toho, kdo přiděluje pacientům status nemocného a sestřím instrukce, jak postupovat, nahloďává snaha sester o získání vyššího statusu odpovídajícího vyšší kvalifikaci, kterou v souladu s direktivami EU získávají. Obě profese tedy momentálně hledají podobu autonomie a vlastní identity. Mění se ovšem i postavení pacientů z pasivních příjemců zdravotní péče k aktivnějším hráčům na tomto poli, nazývaným klienti nebo konzumenti. Autorky se nicméně při hodnocení situace v ČR kloní k tomu, že zatím

stále spíše odpovídá starému modelu postavení pacienta, i když jsou patrné snahy po změně. Domnívám se, že čtenáři z řad sociálních pracovníků už vnímají rezonanci mezi situací v oblasti zdravotnictví a sociální práce, kde také momentálně dochází k obdobnému přehodnocování identity a role pracovníka a klienta. Výše zmíněné téma sociální nerovnosti a ekvity je tématem řešeným i v sociální práci. Identifikace nerovností ve zdraví znamená totiž odhalování nespravedlivých, ale přitom ovlivnitelných životních podmínek. Ignorance těchto rozdílů by potom podle autorek znamenala, že společnost porušuje svoji sociální soudržnost a ohrožuje solidaritu a úctu k důstojnosti člověka. Legitimitu intervencí podporujících zdraví je možné získat díky neustálému dialogu mezi důrazem na svobodu a individuální odpovědnost na jedné straně a důrazem na zajišťování rovnosti lidí, lidských práv a společného dobra na druhé straně.

Nesmíme však zapomenout na rozsáhlou oblast poskytování zdravotní péče, na kterou se autorky zaměřují ve střední části knihy. Pojednávají zde o zdravotnictví jako společenském systému, podrobně seznamují se třemi modelovými pojetími zajišťování péče o zdraví (model veřejného zdravotního pojištění, založený na principu sociální solidarity, model státního zdravotnictví a model liberálního zdravotnictví s dominancí trhu). Zabývají se českým zdravotnickým systémem, typy zařízení a konečně i systémem hodnocení kvality a standardizací.

Knihla poskytuje čtenářům výbornou informaci o systému veřejného zdravotnictví, včetně souvisejících témat. Autorky se nespokojují pouze s popisem situace v ČR, ale seznamují s novými trendy, tématy a aktuálními otázkami v mezinárodní perspektivě. Mírné výhrady bych měla pouze k určitému nesouladu mezi názvem některých kapitol a textem v nich obsaženým (např. kapitola osm). Rušivé může být také opakované definování pojmů (např. pojem salutogeneze nebo evidence-based praxe), na druhou stranu je ale třeba uznat, že tento postup má v učebnicích své místo. Patrně bylo možné tuto drobnost vyřešit slovníčkem pojmů.

Knihla je v každém případě výborným studijním textem, který poskytuje nejen komplexní informace, ale klade také čtenáři aktuální otázky týkající se nejen oblasti zdravotnictví, ale i sociální práce a propojování obou oblastí. Text všele doporučuji pedagogům na vysokých ško-

lách i na vyšších odborných školách i vzhledem k tomu, že informace vhodně doplňují požadavky Minimálního standardu vzdělávání ASVSP – a to nejen disciplíny Zdraví a nemoc.

Mirka Nečasová

**Hans-Jürgen Göppner, Juha Hämäläinen:
Rozprava o vede o sociálnej práci,
Lambertus: Freiburg im Breisgau, 2008.**

Recenzovaná monografia je výsledkom projektu spolupráce Hansa-Jürgena Göppnera, profesora psychológie a metód sociálnych vied na Fakulte sociálnej práce Katolíckej univerzity Eichstätt – Ingolstadt, a Juha Hämäläinena, vedúceho Katedry sociálnej práce na Univerzite Kuopio. Autori analyzovali problematiku vedy o sociálnej práci. Poukázali na nutnosť existencie transdisciplinárnej praktickej vedy, ktorá by predstavovala prepojenie medzi teóriou a praxou. Monografia ponúka čitateľovi množstvo faktov a inšpirácií. Zároveň podnecuje k uvažovaniu a kladeniu fundamentálnych otázok.

Kľúčová téma monografie sa vzťahuje k nasledujúcim otázkam: existencia vedy o sociálnej práci, ako tvoriť vedu o sociálnej práci a aká by mala byť veda o sociálnej práci. Začiatky diskusie o etablovaní vedy o sociálnej práci siahajú do obdobia 80. rokov a sú príznačné najmä pre nemecky hovoriace krajiny. Spory o vede ako takej, majú svoj prapôvod už v dávnom konflikte prírodných a spoločenských vied.

V rámci prvej kapitoly autori poukazujú na absenciu prepojenia teórie a praxe, čo znamená bariéru pri rozvíjaní sociálnej práce ako vedy i ako praktickej činnosti. Ďalšiu bariéru predstavuje tendencia nazerať na problémy cez prizmu určitej teórie a v dôsledku toho sa predstavitelia rôznych teórií ocitajú v zajatí vlastných konštrukcií. Inou bariérou je podľa autorov časté striedanie paradigiem. S týmto tvrdením nie celkom súhlasím, keďže vedy o spoločnosti sú synchronne paradigmatické, t. j. bariérou vedy o sociálnej práci nie je len ich časté striedanie.

Obsahom ďalšej kapitoly je nastolenie otázky, akou vedou je a aký druh vedy potrebuje sociálna práca. Pri tejto rozprave vznikajú tri tábory predstaviteľov: pre argumenty za, proti a pre neexistenciu otázok, ktoré si kladie veda o sociálnej práci. Zástancovia vedy o sociálnej práci zdôrazňujú nutnosť jej existencie, naopak odporcovia poukazujú na heterogenosť

sociálnej práce, a teda nemožnosť vytvorenia jednotnej teórie, na ktorej by sa zhodli všetci. Podľa nich prax sociálnych pracovníkov nepotrebuje vedecké základy, lebo sa opiera o motív pomáhania, s čím však nesúhlasím, poukazujúc na nevyhnutnosť cirkulárneho charakteru teórie a praxe, o význame ktorého sú presvedčení aj samotní autori. Teória vychádza nielen z vedeckých poznatkov, ale aj z pragmatických skúseností, a naopak prax je podložená nielen samotnými skúsenosťami, ale opiera sa zároveň o rôzne teoretické východiská, koncepty, modely a pod. Na druhej strane existujú názory, ktoré popierajú existenciu sociálnej práce v praxi. Domnievam sa, že jedným z dôvodov existencie vyššie uvedených názorov je nejednotnosť, oddelenosť a zotrúvanie vo vlastných ideologických a názorových tendenciách akademickej a praxeologickej orientovanej sociálnej práce.

Predmet sociálnej práce je centrálnou črtou tretej kapitoly. Ako uvádzajú autori, „sociálna práca intervenuje v priesečníku medzi individuom a prostredím/spoločnosťou“. Predmetom sa tak stáva človek, prostredie a eko-sociálna skupina. Úlohou sociálnej práce je pomôcť človeku vyrovnáť sa s prostredím.

V štvrtej kapitole je ústrednou témou profesionalizácia, respektíve vzťah profesie a vedeckej disciplíny. Sociálna práca sa odlišuje od iných profesií tým, že sa neriadi výhradne systémom vedeckých poznatkov, ale vyberá a prispôsobuje metódy a postupy prihliadajúc na špecifickosť situácie.

Metódami sociálnej práce sa autori zaoberajú v piatej kapitole. Dávajú čitateľom do pozornosti dilemu jednotnosti metód a ich použitia a v súvislosti s touto dilemou poukazujú na riziko prispôsobenia situácie klienta metódam. Opisujú tiež jednotlivé nedostatky vznikajúce pri konštrukcii metód, ako sú napríklad nedostatky v sekvenciálnom prepojení opatrení a zamýšľaného stavu, teoretická slepota intervencie, či nedostatočné vytvorenie modelu konania. Domnievam sa, že pri poslednom bode sa dá polemizovať, keďže je veľmi ťažké vyvinúť modely, ktoré by postihovali všetky možné prípady, a na druhej strane sa zamýšľam nad otázkou, či konštrukcia takýchto modelov presných postupov je potrebná.

Dôležitosť a nutnosť systematiky vo vede o sociálnej práci je obsahom ďalšej kapitoly. Opodstatnenosť systematiky vyplýva z predpokladu, že jej existencia a prítomnosť bráni teore-

tickej svojvôli a tým vnáša do vecí poriadok, čo v konečnom dôsledku znamená sprehľadnenie sociálnej práce.

Siedma kapitola je venovaná analýze sociálnej práce a spoločnosti. Poukazuje na zmenené spoločenské podmienky, ktorých výsledkom je nový druh problémových situácií. Klientmi sociálnej práce už nie sú len marginalizované skupiny, ale potenciálnym klientom sa stáva každý z nás.

Predmetom záujmu ôsmej kapitoly je výskum. Podľa autorov by mal prebiehať v dvoch rovinách, respektíve by mal byť zameraný na tvorbu teórie ako aj inštrumentálne. V sociálnej práci ide predovšetkým o výskum praxe. Pri výskumoch v spoločenských vedách, a teda aj v sociálnej práci je problematiku najmä miera subjektivity a objektivity výskumníka.

V rámci deviatej kapitoly pojednávajú autori o sociálnej pedagogike a sociálnej práci. Autori nastoľujú otázku, či predstavuje sociálna pedagogika dostatočný teoretický základ pre sociálnu prácu. Konštatujú existenciu dvoch táborov odborníkov. Jedni tvrdia, že sociálna pedagogika nemôže zachytiť celú zložitosť sociálnej práce, a druhí zasa, že diskusia o vede o sociálnej práci ignoruje sociálno-pedagogickú tradíciu. Autori sa zhodli na tom, že sociálna pedagogika znamená pre sociálnu prácu skôr referenčnú vedu ako vedu praktickú a že sociálna práca potrebuje vlastnú vedu. V prospech ich argumentácie svedčí aj fakt, že tak ako majú sociálna pedagogika a sociálna práca spoločné znaky, tak majú aj znaky odlišné.

O porovnávajúcej vede o sociálnej práci ako aj o globalizácii, etike sociálnej práce, rodových aspektoch, či o sociálnej informatike pojednáva desiatka kapitola. Autori v tejto kapitole okrem iného načrtávajú problematiku krízy sociálnej práce. Širšie konzekvencie tohto javu môžeme vidieť vo vývoji sociálnej práce, v ktorej od 80. rokov v dôsledku krízy sociálneho štátu dochádza ku ekonomizácii ako reakcii na druhú vlnu modernizácie, čo má za následok rastúce požiadavky na sociálnu prácu pri riešení narastajúcich problémov. Autori monografie vidia záchranu sociálnej práce v nových požiadavkách, ktorými sú administrácia, marketing, controlling, personálny manažment a riadiace činnosti.

Recenzovaná monografia je plná informácií dôležitých aj pre študentov sociálnej práce. Vyžaduje si plnú pozornosť čitateľa, keďže sa svojím obsahom radí skôr ku náročnejšej odbornej

literatúre. Za prínosné považujem, že táto monografia sa vyznačuje komplexným prehľadom, ako aj podrobnou analýzou rôznych aspektov a neuralgických tém sociálnej práce. Načrtáva aj základné otázky smerovania sociálnej práce, ktoré provokujú čitateľa k zamysleniu sa a hľadaniu odpovedí. V tejto monografii oceňujem tiež dôraz, ktorý autori kladú nielen na diskusiu, ale aj legitimizáciu praktického konania, aby nedochádzalo ku náhodným intervenciám a následne ku poškodeniu klientov. Dosiaditeľnosť tohto cieľa je možná aj prostredníctvom vedy o sociálnej práci.

Michaela Lipčaková

Tanja Baum: Umění přátelského řešení konfliktů. Portál: Praha 2009.

Stává se mi to často. Při dotazu na kvalitu použitých surovin se obsluhující číšník nafoukne a cítí dotčený, že si dovoluji hodnotit služby jejich restaurace. Prodavačka v galanterii se cítí nepatřičně, když ji žádám o předvedení vzoru punčoch, které jsem se rozhodla koupit. Díky knize Tanji Baum jsem si uvědomila, že všechny tyto situace mají jednoho společného jmenovatele – konflikt. S konflikty se setkáváme dnes a denně. Vstupujeme do nich, i když se chceme tvářit nezučastněně. Nevyhneme se jim, byť sami sebe můžeme považovat za osoby bezkonfliktní. Konflikty si nás zkrátka najdou a jsou příležitostí naučit se lépe chápat sebe samé i lidi kolem nás.

Tanja Baum, autorka se zkušenostmi personalistky a lektorky, konflikt pojímá v několika rovinách. Buď jej chceme za každou cenu řešit, a to tak, abychom z něj odešli jako vítězové. Konflikt se stává mocenským bojem. Nebo se mu snažíme vyhnout, stáhneme se bokem a necháme našeho „soka“, aby – jak se domníváme – dosáhl svého. Každý z těchto postojů má svoji motivaci. První, princip vítězství, vychází z projevů agrese, potřeby přijímat výzvy a poznávat vše nové. Druhý, princip uhýbání před konfliktem, charakterizuje lidi toužící po harmonii a bezpečí. Odpověď na otázku, který z těchto přístupů lze považovat za správný, je jednoduchá: Ani jeden. V ani jednom případě totiž nedojdeme ke smíru, který by posílil spokojenost obou zúčastněných stran.

Knize výrazně prospívá dělení do dvou základních částí. V první se autorka zabývá konflikty v teoretické rovině. Definuje podstatu konfliktů, důvody vzniku, způsoby jejich (chybného) řešení. Tanja Baum dokáže přesně najít správnou míru mezi sdělovanými teoretickými informacemi a ilustračními příklady z praxe. Vždy, když hrozí, že by čtenář mohl být fakty pohlcen, přichází vysvětlující smyšlené epizody „ze života“. Ty jsou natolik všední, že mnohý čtenář se může s postavami či situacemi identifikovat, říct si: „Ano, tohle přesně se mi stalo,“ a uvědomit si, jak sám může efektivně situaci zvládnout, aby příště nedošlo k jejímu vyhocení.

Tanja Baum zdůrazňuje, že přátelsky řešit konflikty můžeme jen tehdy, budeme-li se chtít jimi zabývat, hledat jejich příčiny a zkoumat různé stránky konfliktů. Chování druhých totiž nemůžeme změnit, pouze usměrnit tím, že změníme chování své vlastní. Nemusíme být přímo účastníky konfliktu, který nabírá na síle, abychom pochopili, jak osvobozující může být přijetí faktu, že situace, kterou vnímáme jako nepříjemnou, není útokem na naše ego. Uvědomíme si, že nic bychom neměli brát osobně.

Každý z nás sleduje při komunikaci jiné cíle a vedou ho k ní jiné pohnutky. Musíme mít vždy před sebou jako vztyčený prst fakt, že každý z nás má jiná očekávání a ta se promítají do vzniku, průběhu a řešení konfliktů. Máme totiž sklony posuzovat druhé a vyhodnocovat konfliktní situace na základě mentálních obrazů uvnitř naší mysli. Mnohdy však platí, že jsou ve vztahu k objektivní skutečnosti mylné. Za základ rozbor konfliktní situace Baum považuje striktní oddělení příčiny a spouštěče konfliktu. Jako spouštěč konfliktu chápe nenaplnění potřeb člověka, většinou respektu a uznání. Zde přichází malá výtku k první, výkladové části knihy: Je škoda, že nejpodstatnější myšlenky každé kapitoly nejsou vždy shrnuty v rámečcích či v podobném přehledu. Forma knihy k tomu přímo vyzývá a tématu by to prospělo k lepšímu zafixování probírané látky.

Druhá část knihy se věnuje aplikaci teorie uvedené v části první. Čtenáře provede několika kapitolami, které na ilustračních simulacích ukazují různé postoje ke konfliktům a rozmanité varianty jejich řešení, a to nejen z profesního, ale i soukromého života. Zde bych autorce vytkla příliš šroubované, nepřírozeně působící dialogy mezi subjekty konfliktu. To však zachraňuje

nápaditý výber situácií, na ktorých autorka demonštruje využití nástrojů diskutovaných v části první. Čtenář tak může hledat přístup, který mu sedne na míru.

Užitečnou tečkou za tématem je poslední kapitola knihy nazvaná Tréninkový program: Učíme se přátelsky řešit konflikty. Dvoufázový trénink nutí čtenáře k sebereflexi a klade mu otázky, jejichž zodpovězením se může naučit včas uvědomit si a změnit své vzorce chování v konfliktech. Za sebe nemohu říct, zda autorčina strategie funguje, ale věřím, že to brzy za mně ověří nějaký jiný čtenář knihy.

Přehledná příručka do tašky plní přesně to, co se od ní očekává: poučení zábavnou, odlehčenou, a proto čtivou formou. Její obsah však zhodnotíme jen tehdy, budeme-li ho aktivně využívat ve svém každodenním životě. Opět, jak už je u podobných knih drobnějšího formátu z nakladatelství Portálu zvykem, se jedná o základní vhled do tématu. Zájemci, kteří by měli chuť se problematikou více zabývat, si mohou pro studium vybrat například některou z mnoha publikací, které se věnují sociální psychologii a interpersonální komunikaci.

Knihy Tanji Baum není jen o konfliktech. Je především o mezilidské komunikaci, protože konflikty vznikají v důsledku jejího nezvládnutí. Je i o mezilidském setkávání, interakci, toleranci a schopnosti vcítit se do druhého. Ujasňuje prvky interpersonální komunikace a tím pomáhá zlepšit naše jednání ve vztahu k druhým lidem. Vlastní zkušenost mě přesvědčila, že zvládnutí konfliktů by mělo patřit k základním dovednostem každého člověka. Nebudu proto knihu doporučovat manažerům, studentům nebo jinak vymezeným skupinám. Doporučím ji jednoduše všem, kterým není lhostejné, jak se druzí lidé při komunikaci s nimi cítí. A také všem, kteří chtějí ustát všechny každodenní pŕtky a sváry se ctí a klidnou myslí.

Jana Kopřivová

Danka Žilinčiková: Keď sa narodíš, budeš doma. Bratislava, Návrat, 2009.

Cesta dieťaťa, ktoré nemôže z nejakých dôvodov vyrastať v svojej biologickej rodine, do „alternatívnej“ rodiny nie je vôbec jednoduchá. Je na jednej strane spojená s viacerými vnútorne protichodnými rozhodovacími procesmi samotnej matky dieťaťa, na druhej strane s raz väčším, raz

menším úsilím „úradov“ i mimovládnych organizácii pomôcť pri rozhodovaní i riešení.

Autorka útlej knižočky sa rozhodla komplikovanosť týchto procesov vyrozprávať cez osem príbehov. Základným východiskom je vždy poeticky ladený príbeh, na ktorý nadväzuje „intervencná“ *Cesta pomoci*. Práve cez túto Cestu sa posúva príbeh na vyššiu odbornú úroveň a má charakter drobnej literárnej kazuistiky. Záverečnou časťou kapitol je *Inšpirácia*.

Tá dáva príbeh a s ním spojené aktivity do právnych a systémových súvislostí.

Žilinčiková nie je niekým, kto o celom procese rozpráva nezávisle zvonka. Nie je však sentimentálna. Ani nepouča, ani nemoralizuje. Je nedielnou súčasťou týchto príbehov. Zdieľa ich s „aktérmi“ i s nami. A „úspešnosť“ či „neúspešnosť“ konkrétnych prípadov je vždy nielen jej úspechom alebo neúspechom, ale tak trochu aj úspechom či neúspechom nás čitateľov. Práve cez túto autenticitu sa príbehy stávajú dôveryhodnými.

Zatiaľ som spomenul iba jednu rovinu knihy. Tá druhá sú posolstvá. Pre rodičov biologických i náhradných, pre mimovládne organizácie, samosprávu i štátnu správu, pre všetkých, ktorých sa problém ochrany práv dieťaťa priamo i nepriamo týka. Základné posolstvá sú dve:

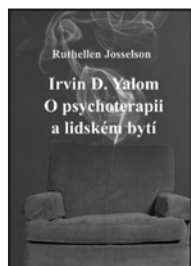
- Ak máme každý na svojom mieste na myslí najvyšší záujem dieťaťa, nedáme sa odradiť prekážkami a vždy znova a znova v jedinečnosti prípadu hľadáme aj jedinečnosť riešenia.
- Nikto z nás sám problém nezvládne. Sme „odsúdení“ na spoluprácu. A tá má synergický efekt.

Celá knižočka je pretkaná pozitívnymi dimenziami nádeje, viery a lásky. Oceňujem tento prístup. Napriek tomu by som prijal, z rýdzo odborného hľadiska, trochu väčšie zastúpenie prípadov „neúspešných“. Je mi totiž blízka hyperbola šachistu Alexandera Aljochina, ktorý povedal, že z jednej prehratej partie sa naučí človek viac ako zo sto vyhraných.

Jazyk i grafická úprava knižočky sú kultivované. Bežný čitateľ si možno ani nevšimne alternatívne terminológie – ústavná výchova, ústavná starostlivosť, profesionálna náhradná rodina, profesionálna rodina. Škoda, že niekedy malý kontrast medzi farbou písma a pozadia a veľkosť písma základných textov pokojné čítanie trochu sťažujú.

Nemám nijakú pochybnosť o zmysluplnosti knižočky. Ani o jej kvalite. Považoval by som však za užitočné, keby bola len „ochutnávkou“, za ktorou bude nasledovať obsahovo autorkina komplexnejšia a rozsiahlejšia publikácia „sociálnych prípadových štúdií“ venovaná obom rozhodovacím procesom (rodič a pomáhajúce organizácie) s aspiráciou ešte hlbšie preniknúť do genézy jednotlivých príbehov (prípadov). Autorka na to celkom iste odborne i „literárne“ má potenciál.

Albín Škoviera

Ruthellen Josselson:

Irvin D. Yalom –

O psychoterapii a lidském bytí, Portál: Praha, 2009.

Autorka, profesorka psychologie a Yalomova spolupracovnice, napsala intelektuální biografii známého a populárního existenciálního psychoterapeuta, který rád vypráví příběhy a vždy jej zajímala duše. Knihu rámuje dva rozhovory s Yalomem s neinvenčními názvy – Počátky a Yalomovy úvahy o vlastním díle. Prostřední tři kapitoly obsahují citace jeho spisů a synopse jeho myšlenek. Za nemile překvapující považují jakýsi dvojitý úvod, neúměrně dlouhou předmluvu českého nakladatele a další úvod, tentokrát autorky. Navíc se v některých informacích opakují, dokonce se některá sdělení dozvíte i přímo v knize, tedy už potřetí.

Především v rozhovorech objevíte informace o Yalomově životě a profesním vývoji, které v jeho knihách nenajdete. Za příklad stojí rozhodnutí pomáhat lidem, u jehož zrodu stál lékař, který ho uklidnil, když jej matka obvinila z otcovy smrti, z níž se vyklubala „pouhá“ koronární příhoda.

Yalom ve své retrospektivě líčí i názory svých supervizorů, kteří mu po prvním roce psychiatrické kariéry doporučili, že by pro své vzdělání učinil lépe, kdyby více času věnoval snaze poučit se z toho, co vědí, než úsilí odhalit, co nevědí. K pacientům se nesnaží přiblížit jen tím, že je na ně „hodný“, ale k jejich uklidnění využívá vyprávění, jak i velcí myslitelé v historii lidstva řešili stejné problémy jako oni, vlastnili spoustu nezodpověditelných otázek.

Na pozadí svého prvního případu, lesbické dívky, který měl prezentovat na fakultě, odhalu-

je svůj přístup založeným na smysluplném navázání vztahu s pacientem a prostém a přirozeném vyprávění příběhu o jeho setkání s lidmi v rámci své terapeutické praxe. Osobní zaujetí pro pacienty bylo v době před 50 lety neobvyklé. Právě své schopnosti vyprávět přikládá Yalom význam, proč dokáže druhé upoutat; pomáhá si totiž slovními prostředky z jiné sféry – z literatury. Celý život čte romány a povídky, což mu určitě pomáhá i v jeho vlastním psaní knih. Nepoužívá vědecký jazyk, ale spíše literární formu, významně ho totiž ovlivnili existencialističtí filozofové. Proto toužil vybudovat existenciálně zaměřenou terapii. Prošel cestou experimentů ve svém profesním rozvoji, kdy neměl k dispozici žádnou supervizi a na všechno si musel přijít sám a koupal se přitom ve vlastní úzkosti (str. 53). Kromě individuální psychoterapie se zaměřoval na skupinovou terapii, o níž už v šedesátých letech minulého století napsal knihu, kde zdůraznil úroveň „tady a teď“.

V kapitole Existenciální dilemata nabízí Josselson skvěle zformulovaný výklad Yalomových tezí o účinnosti skupinové terapie. Za výstižný považují i popis Yalomova vysvětlení, že lidé trpí chorobnými symptomy, jelikož v jejich vztazích s druhými není něco v pořádku. Nejvíce pomáhá k vyřešení problémů porozumění jejich vztahům s druhými lidmi, a pak už zbývá „pouze“ podpora k uskutečnění uspokojivější a smysluplnější změny. Přílehavě interpretuje Yalom příčinu deprese jako „problém pasivity a osamělosti, nebo jako důsledek neschopnosti projevít se vůči druhým, nebo jako výraz zdrucujícího strachu z konfliktu a následně samoty“ (str. 66). Poté, co Yalom napsal Teorii a praxi skupinové psychoterapie a získal definitivu na univerzitě, vzal na svá bedra herkulovský úkol, jak poeticky vystihuje Josselson, integrovat myšlenkový svět filozofie a krásné literatury do knihy Existenciální psychoterapie, kterou psal deset let. Autorka biografie se domnívá, že úspěch Yalomova přístupu spočívá v tzv. přispěvkách v interakci mezi ním a pacientem, které nebývají zaznamenány, protože nejsou součástí teoretického „receptu“. Jenže právě přispěvky, neboli přísady, mohou být tím hlavním v interakci a souvisejí s hlavními extenciálními otázkami, které terapeut a pacient sdílejí, domnívá se Josselson. Opět přesně líčí, proč se lidé bojí absolutní svobody a produkují množství obranných mechanismů, aby před ní utekli, jenže před existenciální svobodou v podobě našich rozhodnutí a činů není úniku.

Za důležité považuje Yalom podle autorky zabývat se projekty, které umožňují dát životu smysl, v podobě zaměření se na něco či na někoho mimo nás samotné – lásku k nějaké ideji, tvůrčí proces, lásku k druhým lidem nebo k Bohu (str. 75). S předchozím bodem souvisí i myšlenka o funkci workholismu, soustředění se na vlastní úspěch, touze po moci a dalších forem kompulzivního chování, poukazujících na náš strach ze smrti.

Kapitola dialog mezi psychoterapií a filozofií nabídne čtenářům na několika málo řádcích stěžejní Nietzscheho a Schopenhauerovy myšlenky, aniž musíte číst jejich knihy, pro většinu asi velmi obtížné na pochopení. Také se v kostce dozvíte cíl Yalomových knih Když Nietzsche plakal a Léčba Schopenhauera.

Josselsonové interpretace Yalomových myšlenek, textů občas nabízejí podnětný náhled, avšak jindy vám sdělují známé skutečnosti z Yalomova díla.

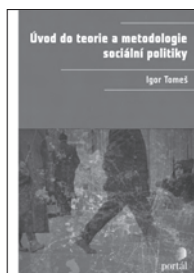
Autorka zmiňuje i sociální práci, i když v negativním významu. Převládají v ní totiž kognitiv-

ně behaviorální přístupy, které pro léčbu vysoce specifické poruchy nabízejí léčbu podle návodu, i když výzkumy dokazují, že dominujícím uzdravujícím faktorem je hluboký lidský vztah. Jenže vytváření takového vztahu se věnuje stále méně pozornosti (str. 118).

Jak budete hodnotit biografii, záleží na tom, co od ní očekáváte. Pokud neznáte Yalomovy knihy, nebudou vám vadit rozsáhlé citace z jeho knih Existenciální psychoterapie, Chvála psychoterapie, Pohled do slunce, Lásky a její kat a dalších dvou, výše zmíněných, které obsahují jméno význačných myslitelů. Jestliže už jste alespoň některé Yalomovy knihy četli (nakladatelství Portál vydalo i další Yalomovy knihy Každý den o trochu blíž, Máma a smysl života a Teorie a praxe skupinové psychoterapie), nemusí se vám líbit opakování myšlenek obsažených v těchto knihách, jako kupříkladu jinak výborně převyprávěná povídka Hermana Hesseho o setkání dvou léčitelů v knize Pohled do slunce.

Pavel Bajer

inzerce

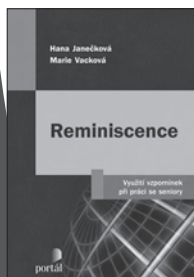

I. Tomeš

Úvod do teorie a metodologie sociální politiky

Základní pojmy oboru sociální politika, geneze sociálních institucí a nástrojů, modely a sociální systémy v Evropě, teorie sociálního státu, teorie cílů a metod jejich formulace, objekty a předměty sociální politiky, teorie sociálních událostí a metody jejich identifikace, teorie nástrojů, organizace a reformy sociálních systémů.

váz., 440 s., 629 Kč

H. Janečková, M. Vacková

Reminiscence

Autorky popisují základní reminiscenční techniky při práci se seniory – vzpomínání ve skupině, vzpomínkové boxy, knihy života, reminiscenční divadlo. Upozorňují na význam vzpomínkových podnětů a volby témat vzpomínání, analyzují různé přístupy v práci s reminiscencí, zabývají se významem osobnosti člověka ve vztahu ke vzpomínání.

brož., 152 s., 285 Kč

**J. Jelínková, M. Krivošíková,
L. Šajtarová**

Ergoterapie

Publikace tvoří základní vstup do oboru ergoterapie. Autorky představují ústřední teorie oboru, historické souvislosti jeho vzniku. Zabývají se požadavky kladenými na ergoterapeuta, utvářením terapeutického společenství, vyšetřením v ergoterapii, prostředky intervence v ergoterapii a etikou.

brož., 272 s., 359 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1; Dominikánské nám. 8, Brno; Prokopova 19, Plzeň
Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Češi pomáhají zuboženému Haiti

12. ledna 2010 zasáhlo karibský stát Haiti ničivé zemětřesení, které si podle odhadů vyžádalo statisíce lidských životů. Epicentrum zemětřesení se nacházelo pouhých 15 km od hlavního města Port-au-Prince, kde byla poškozena nebo zcela zničena většina významných budov a historických památek. Dopad tragédie znásobila i nepříznivá politická a sociální situace v zemi. Haiti je velmi chudá země, místní úřady navíc nebyly schopny koordinovat okamžité záchranné práce. Špatně fungující infrastruktura postavila zemi po zemětřesení téměř do izolace. Živelní katastrofa okamžitě vzedmula vlnu solidarity po celém světě. Pomoc včetně finančních veřejných sbírek rychle zorganizovaly i významné české neziskové organizace. Speciálně pro čtenáře časopisu Sociální práce/Sociálna práca se k humanitární pomoci na Haiti necelé dva týdny po katastrofě vyjádřili **Marek Navrátil** za Charitu ČR a **Anna Voňavková** za humanitární organizaci ADRA ČR.

Mgr. Marek Navrátil, média, veřejné sbírky a dobrovolnictví, Arcidiecézní charita

Olomouc

Zapojili jsme se personálně i finančně do realizace pomoci pod koordinací Caritas Internationalis, Caritas Haiti v úzké spolupráci s americkou Charitou CRS. První fáze urgentní pomoci, tzn. zabezpečení potřeb jídla, pitné vody, hygieny, zdravotní péče zdaleka nebyla ukončena a může trvat ještě řadu týdnů a možná měsíců. Můžeme očekávat řadu vážných problémů, které zatím ještě ani nenastaly a které se vzhledem k obtížnosti podmínek budou radikálně a nekontrolovatelně vyvíjet.

Je počítáno se zajištěním hygienických balíčků, s poskytováním zdravotnické pomoci a s udržováním přijatelných hygienických podmínek v táborech. Pro rodiny jde o zajištění základních setů pro vaření a nabídku možnosti výdělků lidem postižených zemětřesením – pomáhat při odklizení sutin a stavbě provizorních toalet v táborech atd.

Největšími problémy jsou sutiny a z nich plynoucí špatná dopravní situace, nedostatek pohonných hmot, automobilů, elektřiny, ubytovacích kapacit pro další humanitární pracovníky, špatné spojení a bezpečnostní situace. Vše kom-

plikují nedostatečná hygienická zázemí a z nich plynoucí nebezpečí nemocí a pochopitelně blížící se období dešťů, které se ale na Haiti nedostavuje každý rok. Snad budeme mít letos štěstí. Hrozbou jsou také další zemětřesení. Situace na Haiti snese srovnání jen s největšími problémy nejchudších afrických zemí, jinak je jakékoli srovnání s čímkoli, co známe, neadekvátní.

I nadále pokračují na Haiti v regionech mimo Port-au-Prince naše dlouhodobé projekty zaměřené především do oblasti školství, přístřeší, zdravotní péče a rozvoje infrastruktury. Projekty dlouhodobé pomoci, které budou přímo vázány na pomoc obětem zemětřesení, se budou zaměřovat do oblastí, které se Charita ČR dlouhodobě věnuje, a sice obnovy zdrojů obživy. Toto je velice důležitý aspekt dlouhodobé pomoci, neboť lidem pomáhá „postavit se na vlastní nohy“ a zajistit samostatně obživu svoji a své rodiny, to znamená nezáviset na humanitární pomoci.

Charita ČR se také dlouhodobě věnuje tématu omezování dopadu přírodních katastrof, které bude v případě Haiti velmi důležité, neboť veškerá pomoc a rekonstrukce musí zohledňovat fakt, že Haiti je země vystavená častým přírodním katastrofám, ať se jedná o hurikány nebo zemětřesení. Aspekt omezování dopadu přírodních katastrof je průřezovým tématem všech realizovaných projektů, proto můžeme dosáhnout toho, že důsledky jakékoli další katastrofy, tedy ztráty na lidských životech i ztráty hmotné, budou výrazně nižší.

Anna Voňavková, Public Relations, humanitární organizace ADRA

Základním problémem humanitární pomoci na Haiti je pořád dopravní dostupnost. Zbytečně příliš času zabere převoz zásob z letiště nebo od hranic s Dominikánskou republikou. Výhoda oproti ostatním organizacím je, že ADRA funguje jako

Příspějte na pomoc Haiti

Charita ČR

Veřejná sbírka: č. ú.: 35-1868350237/0100, variabilní symbol 99999

Dárcovska SMS: DMS HAITI na číslo 87777

ADRA

Veřejná sbírka: č. ú.: 4028 4028/0300, variabilní symbol 391

Dárcovska SMS: DMS ADRA na číslo 87777

síť – pracovníci a dobrovolníci pracují v asi 125 zemích světa. Nemusíme tedy na místo posílat vlastní dobrovolníky, množství jich je totiž mnohem blíže a ušetříme tak za dopravu. Finance pak využijeme na další pomoc.

Pro personál místní nemocnice distribuovala ADRA zdravotnické pomůcky. Zdravotníci, kteří jsou součástí našeho týmu, pracují v místní univerzitní nemocnici. ADRA distribuuje zásoby potravin od Světového potravinového fondu. Rozdali jsme tisíce tablet na čištění vody,

278 640 balíčků vody, 55 200 kusů ústní rehydratační soli, instalovali jsme 20 jednotek na čištění vody, přenosné zařízení na testování vody a nafukovací polní nemocnici.

ADRA již na Haiti v oblasti Carrefour, která byla také epicentrem zemětřesení, distribuovala potraviny ve třech sirotčincích – Maison Enfant, Devine Ministries a Petit. Celkem 750 dětí dostalo chléb, banány, rýži, mléko, sušenky a plenky. ADRA rozdala také více než 8 000 lahví Pedialytu, nápoje, který rychle obnovuje v těle ztracené tekutiny a výživné prvky po problémech se zažíváním. Floridská nemocnice poslala zdravotnické potřeby, trvanlivé potraviny, stany, plachty, vodu a další potřebné věci Adře Haiti. Zásilka dorazila na Haiti ve čtvrtek. ADRA obdržela také 17 krabic balíčků hygienických potřeb, které distribuuje potřebným.

V pátek na Haiti dorazila další skupina dobrovolníků a prezident Adry Charles Sandefur. ADRA také poskytuje logistickou podporu dobrovolníkům z Dominikánské republiky, kteří pracují z haitské kanceláře Adry. Napříč regionem Carrefour ADRA s pomocí společnosti Global Medic postavila 12 stanovišť, kde si lidé mohou načerpat vodu. Tyto nádrže uspokojí na 23 tisíc lidí.

V nejbližší době chceme mimo jiné zvýšit počet stanovišť s pitnou vodou na 30 a nadále pokračovat ve spolupráci se světovým potravinovým fondem v distribuci potravin. Chceme také poskytovat psychologickou podporu postiženým rodinám. Mnohé se začaly vracet do svých domovů, ale po dalším zemětřesení o síle 6,1 stupně Richterovy škály mají opět strach.

Humanitární organizace ADRA působí na Haiti v podstatě už třicet let prostřednictvím

Ilustrační foto: Roosevelt Pinheiro/Abr

své místní pobočky, kde také pracují místní lidé. Místním je potřeba pomoci vrátit se zpátky ke svým každodenním životům, proto plánuje ADRA dlouhodobý rozvojový projekt obnovy Haiti. Takové projekty se obvykle zaměřují na výstavbu nového bydlení, škol, ve kterých budou učit místní učitelé.

Připravila Jana Kopřivová

inzerce

vyvny s.r.o.

Účetnictví s pohodou

Naše firma nabízí komplexní služby v oblasti:

- **vedení účetnictví** (podvojně účetnictví),
- **daňové evidence** (jednoduché účetnictví),
- **rekonstrukce účetnictví,**
- **zpracování mezd a daňových přiznání** pro neziskové organizace, malé a střední firmy,
- **zastupování u správce daně,** popřípadě institucí soc. a zdr. pojištění.

V případě zájmu nás kontaktujte na telefonním čísle **777 885 195**

Evropa, v kterou doufáme

Dne 26. února 2010 byl z Evropské sítě proti chudobě (EAPN) odeslán dopis prezidentovi EK Barrosovi. Je v něm vyjádřeno přání, aby členské státy přistoupily na politiku zahrnující opatření proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Ve vlastním zájmu se státní politiky s tímto cílem mají dostat do středu a nikoliv – jako doposud – na samý okraj jejich pozornosti při vytváření strategie pro rok 2020. Že je k tomu potřeba odvahy? Změny myšlení? Takové ambiciózní cíle Evropa právě potřebuje.

„Návrh, aby se boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení stal jedním z devíti klíčových projektů v rámci strategie Evropa 2020, dává prostor naději,“ říká Fintan Farrell, ředitel EAPN. „Vyžaduje to však rázný krok vpřed. Je třeba v rámci této strategie vyhlásit jako cíl omezení chudoby založené na dohodnutých indikátorech relativní chudoby.“

Bez souhlasných stanovisek a doplňujících opatření všech členských států se však nedá uskutečnit prakticky nic. Česká republika právě vysílá výstražný signál vůči Evropě ve věci ochrany spotřebitelů na finančním trhu, když pro neshodu politických stran po třech letech nestíhá implementovat Evropskou směrnici o odpovědném úvěrování do české legislativy v termínu, vymezeném červnem 2010. Otázky předlužení jako jedna z příčin chudoby jsou přitom v Národním programu k EY 2010 Česká republika nazývány prioritou vlády ČR číslo 1.

Kdo spočítá, kolik peněz ze státního rozpočtu bude stát udržení lidí a jejich rodin, nalézajících se v zoufalé situaci, při životě? Je spočítáno, že toto minimum je pro stát mnohonásobně nákladnější než jakýkoliv aktivizační či preventivní program. Sociální dávky a dávky státní sociální podpory nebyly v ČR valorizovány od roku 2007. To znamená, že ať jakkoli nákladný systém již neplní svoji funkci a lidem v obtížných životních situacích nabízí stále méně, aniž cokoliv ušetří. Při podpoře preventivních programů logicky ubývá lidí, kteří se dostávají do dávkového systému i do systému sociálních služeb. Nejsou-li preventivní programy dostatečnou měrou podporovány, po-

čet lidí, kteří jsou k tíži veřejných rozpočtů, stále roste. Člověk, který se ocitne v situaci absolutní chudoby, brzy možná zatíží státní pokladnu i v oblasti soudnictví a nápravných zařízení.

Hlavním úkolem sociálního začleňování je bojovat proti marginalizaci skupin osob ohrožených sociálním vyloučením a poskytovat podporu a pomoc osobám žijícím v odlučených komunitách, často též s cílem zabránit dalšímu vylučování vyloučených. Toto „vylučování vyloučených“ se v posledních několika letech stává fenoménem a oblíbeným populistickým tahem lokálních politiků v České republice, kteří tak prezentují svoji snahu o zajištění bezpečí v obci, vymýcení kriminality, a v některých případech až jakýsi druh „konečného řešení“ zavánějící pravicově extremistickými postoji. Občan-politik, kterému myšlenka sociálního začleňování není cizí, hledá lidský rozměr. Nadto si lépe představí propojování jednotlivých oborů (veřejné služby včetně služeb sociálních, zdraví, bydlení, doprava, vzdělání, příprava na povolání, finanční poradenství, oddlužení, hledání práce, pojištění aj.). Dovede si také spočítat objem prostředků, které vedou k udržení současné situace ve vyloučených komunitách, a o levnější jsou programy aktivizace a prevence. Ocitne-li se při rozhodování o veřejných záležitostech před problémem, jehož důsledky budou patrně závažné a dalekosáhlé, začne automaticky uvažovat o tom, jaký vliv bude mít jeho rozhodnutí na lidi žijící na okraji jím spravované „části světa“.

Milena Černá, SKOK

Nepropásněte naši SLEVU inzerce pro NEZISKOVÉ ORGANIZACE!

Víme, že šetříte každou korunu. Rádi Vám pomůžeme, a to **slevou** na inzerci **25 %** včetně bonusu **grafického zpracování zdarma**. Více informací na <http://www.socialniprace.cz/inzerce.php>

Kontaktní osoba

Bc. Jana Koprivová ■ jana.koprivova@socialniprace.cz, (+420) 605 081 603

Fair Trade pomáhá bývalým námezdním dělníkům stát se soběstačnými farmáři

Cukrový ostrov, tak se přezdívá ostrovu Negros, jednomu z více než 7 000 ostrovů tvořících Filipíny. V únoru se tam vypravil tým české Fair Trade společnosti Excellent Plzeň, aby monitoroval, jak zdejšími pěstitelům cukrové třtiny pomáhá Fair Trade, neboli spravedlivý obchod.

Hacienda Isabel na dohled sopky Mt. Kanlaon. V tomto období roku tu ženy plejí pole s cukrovou třtinou, období sklizně je čeká na podzim. Zdroj: Excellent Plzeň

Život ostrova je spojený s cukrem už po staletí, od doby španělské a posléze americké kolonializace. Původní tropické lesy musely ustoupit plantážím cukrové třtiny, která se stala zdrojem obživy naprosté většiny obyvatel Negrosu. Sladký život přináší jen hrstce velkých vlastníků půdy. Ti ostatní pracují na jejich polích jako námezdní dělníci. I v době poptávky po cukru je to těžká dřina, v době propadu cen to znamená, že zůstávají bez práce a bez obživy.

Prínos Fair Trade v této oblasti je proto velmi specifický. Snaží se podpořit drobné pěstitelé, kteří hospodaří v malém. A nespočívá jen v lepších výkupních cenách a dlouhodobém partnerství jako u jiných komodit vykupovaných za Fair Trade podmínek, ale především v tom, že se díky jeho benefitům stávají z býva-

lých námezdních dělníků svobodní, soběstační farmáři.

„Můj otec pracoval jako dělník na poli s cukrovou třtinou, neměli jsme tenkrát dovoleno nic pěstovat pro vlastní potřebu. Museli jsme si všechno jídlo koupit. Ačkoli otec pracoval tvrdě, skoro všechno výdělek jsme utratili za rýži. Na nic dalšího nezbývaly peníze,“ vyprávěla nám Imelda Servantes (42) ve Fair Trade družstvu MIARBA o dobách, kdy jejich hacienda Isabel patřila velkostatkářské rodině. Proto musela začít ve 14 letech o víkendech pracovat, v šestnácti už pracovala na haciendě naplno. Zatímco muži dostávali zhruba 7,2 pesos denně, ženy jen pět a děti pouze tři pesa denně (aktuální kurs pesa je asi 40 haléřů). „Práce na farmě se mi vůbec nelíbila, je to opravdu dřina, doslova krev a slzy. Moc jsem si přála ještě

studovat, ale nešlo to,“ vysvětlovala nám Imelda.

V roce 1986 přišel propad cukrovarského průmyslu, vlastníci haciend krachovali, situace dělníků se ještě zhoršila a k tomu přišlo celonárodní ozbrojené povstání proti filipínskému diktátoru Markovi. Armáda zničila pole s cukrovou třtinou na Isabel. Majitelé haciendu opustili, lidé ale neměli kam odejít, a tak farmařili dál. Sami začali na zničených polích pěstovat rýži pro vlastní obživu.

Po zklidnění situace se vlastníci vrátili a s nimi i tradiční pořádek. Když ale v roce 1998 spustila nová filipínská vláda agrární reformu, při níž se přerazdělovala nevyužívaná půda velkovlastníků, lidé z Isabel neváhali. Založili organizaci s osmdesáti členy a společně získali v roce 2000 dekret na 56 hektarech půdy splatné ve třiceti letech. O dva roky později začala jejich spolupráce s Fair Trade organizací ATC, která sdružuje menší družstva pěstitelů a zajišťuje jejich spojení s Fair Trade organizacemi ve vyspělém světě. Farmaři z Imeldy se rozhodli využít finanční podpory ATC pro založení nových polí s cukrovou třtinou. ATC zároveň do družstva poslalo své odborníky a poskytlo farmářům školení o bio pěstování třtiny, ale i o diverzifikaci příjmu a pěstování dalších plodin pro vlastní obživu. Odbornou pomoc jim poskytuje průběžně dodnes.

Tak se z námezdních dělníků stali nezávislí farmaři. „*J sme za to opravdu vděční. Fair Trade je prostě nejlepší. Díky sociálním premiím můžeme zakládat další projekty a vylepšovat naše hospodaření,*“ přesvědčovala nás Imelda. Lepší výkupní cena a fair trade prémie pomohly družstvu našetřit peníze na vlastní traktor a nákladní vůz nebo začít s chovem prasat. Z daru německé Fair Trade organizace GEPA zavedli elektrinu do komunitního centra. Družstvo také může z fondu úspor poskytnout v případě potřeby členům půjčku, takže se na rozdíl od samostatně hospodařících farmářů nemusí zadlužovat u lichvářů. Z rozhovorů s členy družstva bylo patrné, že jsou na svou organizaci pyšní. Společně mají také lepší pozici pro vyjednávání o mzdách na haciendách velkopěstitelů, kde si někteří ještě přivydělávají. To pozitivně ovlivňuje i situaci námezdních dělníků mimo Fair Trade.

Přesto není úsilí MIARBY u konce. Výtěžek z pěstování třtiny stále nevnáší tolik, aby pokryl bezpečně jejich skromné životní potřeby.

Měli jsme možnost navštívit domácnosti farmářů. V této oblasti stojí obvykle domky ze dřeva a bambusu, s elektrinou, ale bez tekoucí vody, bez odpadu a kuchyní s otevřeným ohněm v přístěnku vedle domku. Imelda s manželem žíví šestičlennou rodinu. Měsíční výdaje se pohybují v přepočtu kolem 4 500 korun. Jídlo je přitom velmi prosté, oblečení nakupují výhradně použité. Všechny peníze, které mohou, šetří na školní výdaje dětí. Dvě z jejich čtyř dětí mají vyšší odborné vzdělání, ostatní středoškolské.

Tým Excellent Plzeň vedl rozhovory s představiteli družstva i jednotlivými farmáři, ale také studoval detailně účetní knihy a rozpočty družstva. „*Ocenili jsme zejména to, že se snaží o soběstačnost, že postupně investují do dalšího rozvoje, aby nebyli závislí jen na třtině a zajistili si širší spektrum příjmů. To je obecně ta nejlepší cesta pro rozvoj nejchudších oblastí rozvojového světa. Bez počáteční pomoci Fair Trade a bez férově nastavených pravidel obchodu by tento rozvoj pro farmáře v MIARBA nebyl možný,*“ hodnotí členka výpravy Lenka Černá.

Bio třtinový cukr Mascobado, který v MIAR-BĚ pěstují, můžete koupit i v Čechách. Prodává se jako sypaný či jednotlivě balený cukr a je také sladidlem v řadě cukrovinek německé Fair Trade organizace GEPA. Obojí najdete například v internetovém obchodě na www.e-fairtrade.cz, kde se dozvíte také řadu dalších informací o Fair Trade.

Mgr. Kateřina Chejlavová
Autorka spolupracuje
s Excellent Plzeň Fair Trade

Fair Trade neboli spravedlivý obchod

Partnerský způsob obchodu, který nabízí férovější podmínky obvykle znevýhodňovaným drobným výrobcům z rozvojových zemí. Jeho cílem je prospěch všech stran – výrobců, obchodníků i zákazníků. Klade důraz na sociální a ekologický rozměr mezinárodního obchodu a usiluje o potlačování dětské práce. Fair Trade představuje širokou škálu řemeslných výrobků, oblečení a rozsáhlý sortiment potravin (kávu, čaj, cukr, cukrovinky, vína, ořechy, koření, výrobky z ovoce, rýži apod). V rozvinutých zemích patří užívání Fair Trade výrobků mezi aktivity společenské odpovědnosti firm i veřejných institucí a organizací.

Poradní sbor pro rodinu jako aktivní nástroj rodinné politiky obcí a měst

Město Brno se stalo oceněným a oceňovaným průkopníkem v oblasti formulování a uskutečňování komunální rodinné politiky, tedy politiky podpory rodin na úrovni obce. Za praktické naplňování vize vytvoření příznivých podmínek pro rodiny získalo město v roce 2008 titul Obec přátelská rodině v kategorii nad 50 tisíc obyvatel. V Brně přistoupili ke zlepšování podmínek rodin koncepčně. Vytvořilo institucionální podmínky pro vznik orgánu, který se systematicky věnuje podpoře rodiny – Poradní sbor Rady města Brna pro rodinu, zřízený Radou města Brna v únoru 2007. Vznikl z podnětu politického vedení města, které považuje vytváření pro-rodinného klimatu za jednu z priorit. Ještě v tomtéž roce vydali představitelé města Deklaraci Rady města Brna na podporu rodiny, ve které se vyslovili pro dlouhodobou podporu rozvoje rodinné politiky v městě Brně. Klíčovou roli v činnosti Poradního sboru má Odbor zdraví Magistrátu města Brna, garant koordinace rodinné politiky města.

Poradní sbor sdružuje osobnosti, které se významným způsobem podílejí na aktivitách zaměřených na problematiku rodin s dětmi a pro-rodinnou politiku. Sdružuje odborníky, politiky, úředníky magistrátu a zástupce pro-rodinných neziskových organizací, kteří z pohledu své specializace přispívají k vytváření vhodných podmínek pro rodiny. Jeho výjimečnost spočívá v propojení podpory rodiny, kterou realizují členové sboru nejenom svým profesním směřováním, ale také osobní motivací prosazovat myšlenku hodnoty rodiny. Této myšlence věnují již tři roky soustavného úsilí a mnoho hodin dobrovolnické práce.

Hlavním cílem Poradního sboru je monitorovat situaci rodin a rodinné politiky v Brně a iniciovat vytváření příznivějších podmínek pro rodinu, především pro rodinu s nezaopatřenými dětmi. Klade tedy důraz na zjištění skutečných potřeb současných rodin a hledání nových, často velmi inovativních řešení, která mohou přispět k saturaci těchto potřeb. Poradnímu sboru jde o to, podívat se na rodinu v nových souvislostech, sledovat změny rodinného chování, mít na zřeteli nová rizika i výzvy, které pro rodinu představuje současná pozdně-moderní doba. Členové Poradního sboru se snaží o reflexi sociálního fungování rodin a rozpoznání bariér, které narušují toto fungování. Porozumění současné situaci rodin je východiskem pro uskutečňování jednotlivých kroků a opatření, které mají především předcházet rizikům, kterým musí současné rodiny čelit. Hledají proto nové cesty, jak rodiny oslovit, ale také způsoby, jak je uskutečnit, což vyžaduje neustálý proces, v němž nejde o vytvoření a „za-

PhDr. Josef Zeman – předseda Poradního sboru Rady města Brna pro rodinu

konzervování“ příznivých podmínek, nýbrž o neustálé kreativní propojování existujících podmínek, potřeb rodičů a nových řešení.

Během tříletého působení tohoto sboru s velkou podporou garanta koordinujícího rodinnou politiku se podařilo konkretizovat původní vizi města přátelské vůči rodinám prostřednictvím níže uvedených aktivit:

- zpracování Koncepce rodinné politiky města Brna
- zřízení funkčního místa referenta pro rodinu na Odboru zdraví MMB
- ustanovení dotačního titulu – dotace na projekty v oblasti podpory rodiny

- zapojení města Brna do mezinárodního projektu Cities for children
- zapojení města Brna do soutěže „Obec přátelská rodině“, kterou v roce 2008 vyhrálo
- zrealizování projektu Family Point
- uspořádání konference Brno – město pro rodiny
- vytvoření webových stránek www.brno-pro-rodiny.cz

Z výše uvedených aktivit je patrné, že Poradní sbor iniciuje a vytváří podmínky pro opatření, která nesou prvek kreativity, jsou inovativní a přitom se snaží o ustálení dlouhodobých aktivit, které vycházejí z koncepčního pohledu na podporu rodiny. Tato snaha byla i patrná z konference Brno–město pro rodiny, uskutečněné v listopadu 2009.

Konference Brno–město pro rodiny

Příspěvky přednášejících odrážely moderní pohledy a přístupy k rodinné politice, prezentovaly nové přístupy a možnosti podpory rodin. Velkou pozornost věnovaly projektu Family Point, který vychází z myšlenky, že v rámci města je vhodné vytvářet místa přátelská rodině. Jeho hlavním cílem je poskytnutí informací rodičům směřujících k získání pomoci, možnost přebalení a nakrmení dětí. Především se jedná o místo, kde se mohou rodiny vzájemně setkávat. Family Pointy si ve městě získaly velkou pozornost a popularitu. Od doby vzniku prvního Family Pointu v květnu 2009, existuje v Brně ještě dalších 17 a v průběhu jara 2010 se plánuje otevření dalších tří Family Pointů.

Druhým významným tématem konference byla otázka slučitelnosti rodiny a zaměstnání. V přednáškách zdůrazňovali přednášející podporu uplatňování principu svobodné volby, která umožňuje pečujícím rodičům zvolit si takovou míru angažovanosti v zaměstnání, která jim současně umožní naplňovat jejich rodinná

přání. Účastníky zaujala myšlenka, že práci pro rodinu se mohou prohlubovat psychosociální dovednosti pečujícího rodiče. Rodinné kompetence mohou být pak zúročeny i v zaměstnání. V oblasti sladování rodičovských a pracovních povinností zazněly na konferenci slova o důležitosti dvou z významných nástrojů přibližujících město rodinám. Prvním z nich je projekt zaměřený na Audit rodina & zaměstnání. Jedná se o systémový nástroj pro lepší sladování profesního a rodinného života. Tento nástroj slouží také ke zvyšování senzitivity zaměstnavatelů a veřejnosti k problematice uplatňování rovných práv žen a mužů na trhu práce. Současně byla také představena publikace *Nesnadné neznamená nemožné*, která hledala odpovědi na otázky potřeb pečujících rodičů ve vztahu k nárokům, které na ně klade zaměstnavatel. Jak lze vyhovět těmto požadavkům a přitom nerezignovat na důležitost svého působení v rodině? Praktickými radami a ukázkami příkladů přinesla publikace informace o možnostech a podmínkách využívání flexibilních pracovních režimů na trhu práce. Zároveň se zabývá konkrétními aspekty profesního života pracujících rodičů, včetně podrobně vysvětlené právní úpravy.

Důležitost této konference spatřuji v několika úrovních. Vycházela ze současných poznatků o situaci rodin s dětmi a jejich potřebách. S ohledem na tyto potřeby reagovala nabídkou nástrojů a opatření vycházejících z participativního zapojení různorodých subjektů, využívajících inovativní a kreativní nápady, které směřují k vybudování podmínek příznivých pro rodiny. Velkou přednost znamená rovněž důraz na praktickou ukázkou příkladů dobré praxe; jak lze vytvářet v obcích místa příznivá rodině, stejně jako inspirativní příklady, které lze úspěšně využít pro zlepšení uplatnění rodičů na trhu práce, aniž by došlo k riziku zanedbání rodičovských povinností.

Jitka Navrátilová

E-mailové adresy redakce

Redakce: socialniprace@socialniprace.cz

Šéfredaktor a redaktor publicistické části Bc. Pavel Bajer: pavel.bajer@socialniprace.cz

Finanční manažerka Bc. Marie Žižlavská: marie.zizlavska@socialniprace.cz

Editorka akademické části Mgr. Zdeňka Dohnalová: zdenka.dohnalova@socialniprace.cz

PR manažerka Bc. Jana Kopřivová: jana.koprivova@socialniprace.cz

Správkyňe předplatitelské databáze Olga Cídllová: olga.cidlova@socialniprace.cz

odborný časopis

cena: 50 Kč / 2 €

sociální služby

www.socialnisluzby.eu

měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR pro registrované poskytovatele, pracovníky v sociálních službách, studenty, veřejnou správu, uživatele sociálních služeb a jejich blízké. Vychází v nákladu 3700 - 4000 ks s celkovou čteností cca 16 000 - 17 000 čtenářů. Distribuujeme již také na Slovensko.

INFORMACE, INSPIRACE, POMOC, ZAJÍMAVOSTI, RADY, ZKUŠENOSTI, KNOW-HOW

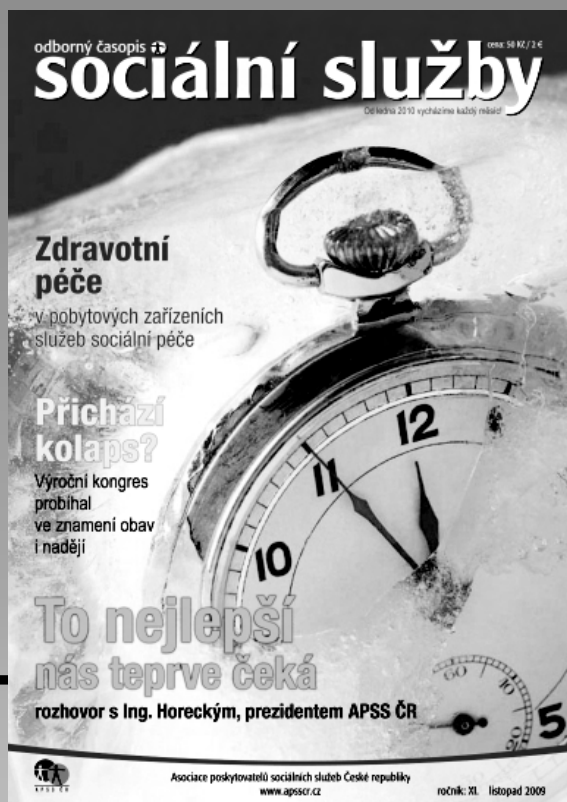
AKTUALITY APSS ČR, SOCIÁLNÍ PÉČE,
ZDRAVOTNÍ PÉČE, ROZHOVORY,
REPORTÁŽE, OKÉNKO DO SVĚTA,
EKONOMIKA A ŘÍZENÍ,
KVALITA SOCIÁLNÍCH SLUŽEB,
PROJEKTY, TERAPIE, VZDĚLÁVÁNÍ,
PRÁVNÍ PORADNA,
NÁZORY A OHLASY, STRÍPKY Z DOMOVA

Cena: 50 Kč / 2 €

výrazné slevy pro členy APSS ČR, studenty,
příbuzné uživatelů soc. služeb

další informace na www.socialnisluzby.eu
e-mail: sefredaktor@apsscr.cz
tel./fax: 381 213 332
mob.: 606 832 551

PŘIHLÁŠKA K ODBĚRU

Objednávám časopis Sociální služby od čísla v počtu kusů

FAKTURAČNÍ ADRESA

.....
JMÉNO NEBO NÁZEV ORGANIZACE

.....
ADRESA (ulice, č. p.)

.....
MĚSTO, PSČ, STÁT

.....
TELEFON

KORESPONDENČNÍ ADRESA

.....
JMÉNO NEBO NÁZEV ORGANIZACE

.....
ADRESA (ulice, č. p.)

.....
MĚSTO, PSČ, STÁT

.....
IČO

ÚHRADA FAKTUROU / SLOŽENKOU (nehodící se škrtněte)

Souhlasím se zpracováním osobních údajů za účelem evidence předplatitelů ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb.

Objednávejte na adrese: APSS ČR, Kotnovská 137, 390 01 Tábor, tel./fax 381 213 332

e-mail: redakce@apsscr.cz

www.socialnisluzby.eu

Poradenský sociální server
na kterém se setkávají odborníci
a zájemci o jejich služby

www.iporadna.cz

CENY INZERCE ČASOPISU SP/SP

Umístění inzerátu	Formát v mm (d x š)	Cena (v Kč)
2. nebo 3. strana obálky	170 x 240	14 900,-
4. strana obálky	170 x 240	19 900,-
celá 1. nebo 2. vnitřní strana	170 x 240	8 900,-
celá vnitřní strana	170 x 240	5 900,-
1/2 vnitřní strany	133,5 x 105,5	3 900,-
1/2 vnitřní strany	67 x 211	3 900,-
1/3 vnitřní strany	133,5 x 70	2 490,-
1/4 vnitřní strany	60 x 105,5	1 900,-
1/6 vnitřní strany	133,5 x 35,5	590,-

Kontaktní osoba pro objednávky inzerce

Bc. Jana Kopřivová - jana.koprivova@socialniprace.cz
+420 549 495 829, +420 605 081 603

Více na <http://www.socialniprace.cz/inzerce.php>

NEZISKOVKY.CZ
vzdělávací a informační centrum

Více než 15 let prostřednictvím vzdělávacího a informačního servisu rozvíjíme neziskový sektor v České republice a podporujeme filantropii. Pomáháme neziskovým a příspěvkovým organizacím v jejich profesionalizaci a současně přinášíme služby manažerům podniků a korporací, státním zaměstnancům, studentům a veřejnosti.

VZDĚLÁVÁNÍ
Zajišťujeme vzdělávací akce z oblastí:

- marketingu a public relations
- účetnictví a práva
- komunikace, prezentace a vyjednávání
- řízení a vedení lidí
- strategického plánování a řízení
- efektivního fungování správních rad
- fundraisingu včetně projektového řízení

PORTÁL
WWW.NEZISKOVKY.CZ

- burza práce
- bazar
- databáze finančních zdrojů
- elektronický zpravodaj Svět neziskovek
- daňový kalkulátor
- katalog neziskovek
- poradenství
- katalog knihovny
- data o neziskovém sektoru v ČR

DÁRCOVSTVÍ A SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST

- administrace charitativních projektů a grantových řízení podniků a korporací
- konzultace společenské odpovědnosti firem a podniků
- poradenství v oblasti dárcovství a sponzoringu

NEZISKOVKY.CZ Neziskovky.cz, o. p. s., Malé náměstí 12, 110 00 Praha 1
☎ 224 239 876, 📠 224 239 875, ✉ neziskovky@neziskovky.cz, www.neziskovky.cz

Odborný internetový časopis Prohuman

 <http://www.prohuman.sk/>

- Zameraný na sociálnu prácu, ošetrovatelstvo, zdravotníctvo, vzdelávanie, sociálnu politiku
- určený pre odbornú verejnosť a študentov
- priestor pre prezentáciu, odborné témy, tlačové správy, informácie o udalostiach, konferenciách, vzdelávaní a publikáciách

Redakcia: prohuman@prohuman.sk Tel.: +421 904 977 933
ISSN 1338-1415

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO 2010 Tuto objednávku vystříhnete a odešlete na adresu redakce	
Jméno a adresa objednatele (uvádějte prosím včetně čísla popisného a PSČ):	
Fakturační adresa (Uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zasilací. Platí pro objednávky organizací.):	
tel./mobil:	e-mail:
IČO, DIČ objednatele:	
Závazně objednávám předplatné časopisu SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA: ☐ celý ročník 2010 (set 4 čísel) ☐ (vypište počet kusů)	
☐ ks 1/10 Sociální práce a boj s chudobou	☐ ks 3/10 Praktické užití teorie v SP
☐ ks 2/10 Sociální práce s umírajícími	☐ ks 4/10 Zdravotní postižení v kontextu SP
Prosím o zaslání minulých čísel (vypište počet kusů):	
☐ ks 1/09 Komunitní plánování	☐ ks 4/08 Duchovní rozměr v sociální práci
☐ ks 2/09 Sociální práce se zadluženými*	☐ ks 4/07 Praxe a supervize v sociální práci
☐ ks 3/09 Různá pojetí sociální práce	☐ ks 3/07 Sociální práce s lidmi se závislostí
☐ ks 4/09 Sociální práce a rozvojová pomoc	☐ ks 2/07 Sociální práce s imigranty
☐ ks 1/08 Soc. práce s lidmi s duševní nemocí	☐ ks 1/07 Role sociálního pracovníka*
☐ ks 2/08 Spol. zakázka a naše odpovědnost	☐ ks 4/06 Bezdomovectví*
☐ ks 3/08 Podniková sociální práce	☐ ks 3/06 Organizační kultura*
Čísla 1/03 až 2/06 si můžete zdarma stáhnout z našich webových stránek. * Čísla označená hvězdičkou již nejsou dostupná v tištěné podobě. Můžeme Vám je zaslat v el. formátu (PDF – pro Acrobat Reader). Cena je shodná s cenou výtisku. V případě zájmu toto číslo odešleme na Vámi uvedenou e-mailovou adresu. Velikost souboru se pohybuje kolem 3 MB.	
Druh předplatného (zakřížkujte):	
☐ základní cena: 265 Kč/ks vč. DPH za ročník 2009	
☐ cena pro studenty: 165 Kč/ks vč. DPH za ročník 2009	
☐ roční předplatné (4 čísla) se slevou 10%: 954 Kč vč. DPH za ročník 2009	
☐ roční předplatné pro studenty (4 čísla) se slevou 30%: 462 Kč vč. DPH za ročník 2009	
☐ studentské – 99 Kč/ks, ročník (4 čísla) 396 Kč za starší čísla	
☐ občanské 129 Kč/ks, ročník (4 čísla) 516 Kč za starší čísla	
☐ pro organizace 229 Kč/ks, ročník (4 čísla) 916 Kč za starší čísla	
☐ sponzorské předplatné: 1 200 Kč vč. DPH	
Studenty (prezenční formy studia) mimo MU žádáme o zaslání potvrzení o studiu. Možno i e-mailem scan ISiCu – oboustranně.	
Platbu provedu (zakřížkujte): ☐ složenkou ☐ převodem z účtu	
Adresa redakce: Časopis Sociální práce/Sociálna práca • ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno • tel.: +420 549 495 224 • fax: +420 549 491 920 • IČO: 49465619, číslo účtu: 777630001/5500 (Raiffeisenbank) • e-mail: socialniprace@socialniprace.cz • www.socialniprace.cz	
Podpis/podpis a razítko:	